SENIORII IMAGINAŢIEI
INTEGRALA SCIENCE FICTION & FANTASY

ALEXANDRU MIRONOV

ENIGMATIC, PĂMÂNTUL

Anul ediţiei princeps: 1977

Eagle Publishing House
Ediţia 2011

Alexandru Mironov

Enigmatic, Pământul

Jurnal de călătorie

Cu un cuvânt înainte al autorului

Editura Eagle
2011

Notă: personajele şi evenimentele descrise în această carte sunt reale.
Copyright © 1977-2011 Alexandru Mironov
Copyright © Eagle Publishing House pentru ediţia 2011

Toate drepturile de reproducere, integral sau parţial, prin orice mijloace, sunt rezervate.
Drepturi au fost intermediate prin BestsellerAgency > Patrimonial Rights, Bucureşti 2010
www.bestselleragency.com
Distribuţie internaţională: Eagle Distribution / a division of Eagle Creative Associates S.R.L.

Colecţia *Seniorii Imaginaţiei* este realizată în parteneriat cu **Societatea Română de Science fiction şi Fantasy**
www.srsff.ro

Eagle Publishing House
Editor: Mugur Petronius Cornilă
Redactor: Mihaela Sipoş
Coperta colecţiei: Cristian Homeucă
Prelucrare tehnică: Gabriel Vâlsan
Ilustraţia: Dreamstime
Tehnoredactare: Eagle Publishing House

Co-editare:
Societatea Română de Science Fiction şi Fantasy
Managing Editor: Marian Truţă

Ediţia princeps: 1977
Ediţia 2011 este revizuită de către autor

Eagle Creative Associates S.R.L.
Sediu social: Str. Berzei nr. 17, et.1, ap.2, sector 1 Bucureşti
Tel.: (+40) 755335237, Fax: (40) 318 178309
Adresa poştală: O.P. 49, C.P. 59, Sector 2, Bucureşti
Email: office@edituraeagle.ro

ISBN: 978-606-92687-1-1

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

Alexandru Mironov a străbătut planeta în lung şi-n lat, încercând să dea un răspuns la tulburătoarea întrebare: au păşit vreodată pe Terra vizitatori din stele? Rezultatul şi concluziile impresionantului său periplu: acest atractiv jurnal de călătorie...

Cărţile lui Alexandru Mironov

Eseuri, jurnale, popularizare, povestiri

Enigmatic, Pământul √
Proiecte planetare
Întâmplări din mileniul III
Laboratoarele lumii
Anatomia secundei
Dialoguri pe lobul frontal al civilizaţiei omului
În direct cu NASA
Ce ne pândeşte după colţ

(cărţile marcate cu * sunt în pregătire sau în curs de publicare,
iar cărţile marcate cu √ au apărut la Eagle Publishing House)

Cărtile **Eagle Publishing House** pot fi achiziţionate prin librăria Amazon.com din Statele Unite sau Canada şi de la **Amazon.co.uk, Amazon.de** şi **Amazon.fr** din Europa, în format print sau/şi versiunea electronică pentru utilitarul Kindle.
Elefant.ro este distribuitor exclusiv pentru România a versiunii print şi detailist pentru versiunea electronică (Mobi sau Epub)
Cărţile electronice ale **Eagle Publishing House** pot fi găsite şi în reţelele **Barnes & Noble**, **Google Books**, **Reader Store** (ebookstore.sony.com) ş.a.

Românii din diaspora pot accesa secţiunea internaţională **Eagle BookStore** de la **www.imaginastore.com**
Versiunile electronice ale cărţilor Eagle pot fi cumpărate şi de la **www.imaginastore.com**

Cod: 1|VA|DV|1977|015

Codificarea volumelor din Colecţia „Seniorii imaginaţiei – integrala Science Fiction & Fantasy” (Legenda):

Prima cifră: 1- Ficţiune, 2 – NonFicţiune;

Primul grup de litere: AA - antologie cu autori diferiţi, VA - volum de autor, RO – roman, NV – nuvelă

Al doilea grup de litere: FA – fantastic, SF – science fiction, FY – fantasy, PO – poezie, HR – horror, TH – thriller, ES – eseuri, CT - critică şi teorie, PS - popularizare ştiinţă, DV - diverse: interviuri, articole, biografii

Primul grup de cifre: anul ediţiei princeps;

Al doilea grup de cifre: numărul curent al cărţii în colecţie.

Lui Ion Ilie Iosif, Nae Cătănoiu, Ion Cotoi, Dumitru Popescu, Mircea Alecu, Marius Ghergu şi soţiilor lor, poetului Ilarie Hinoveanu, Cerchezilor şi tuturor celorlalţi prieteni craioveni, pe care îi asigur că nu am încetat nici o clipă să-i iubesc.

Şi, cum se obişnuieşte, o picătură din pahar pentru camarazii de arme plecaţi spre universurile paralele care ne înconjoară: Mircea Herivan, Ion D. Sârbu, Paul Ghinju, Kinman Severin, Mihai Ionescu, Dan Merişca, Radu Goncearov, Sorin Sighişanu, Victor Niţelea.

Cuvânt înainte

1977

Iubesc literatura ştiinţifico-fantastică. Asta poate pentru că părinţii mei m-au învăţat slovele încă înainte de anii de şcoală, iar prima carte pe care am citit-o, ajutat de ei, a fost ***20.000 de leghe sub mări****, a lui Jules Verne. Căpitanul Nemo a ocupat de atunci un loc hotărâtor în sufletul meu, iar cu ceilalţi eroi, asemenea lui, adunaţi de-a lungul anilor din Verne, Wells, Beleaev, Bradbury, Efremov, Isaac Asimov, Hobana şi Colin, eu mi-am clădit un fundament solid pe inefabil.*

Castelul acesta ridicat, în timp, pe nisip, s-a dovedit a avea oarece rezistenţă: cu ajutorul lui am putut trece peste dificultăţi ce ar fi trebuit să-mi lase răni în suflet. Şi nu mi-au lăsat, pentru că universul meu demonstra că bunătatea este atributul suprem al omului, că lumea noastră nu este singură, că pe cărările cosmosului vom întâlni fraţi întru inteligenţă şi înţelegere; de aceea răul mi-a apărut, cel mai adesea, ca un fenomen întâmplător şi derizoriu.

Activitatea sportivă la început, cea profesională mai apoi m-au făcut să călătoresc mult, întâi în ţară, după aceea pe meleaguri vecine, şi din ce în ce mai departe. Cu ani în urmă, simţind nevoia comunicării, am început să scriu, note de călătorie şi scurte povestiri, ştiinţifico-fantastice bineînţeles, pe care am avut surpriza să le văd publicate; iar prin activitatea unui cenaclu craiovean, specializat în literatura de anticipaţie, am mai avut marea plăcere să ajung în apropierea scriitorilor preferaţi de anticipaţie ai momentului: S. Fărcăşan, Vl. Colin, Ion Hobana, A. Rogoz, Şt. Bărbulescu şi G. Anania, I.M. Ştefan, şi am asistat chiar la câteva şedinţe ale cenaclului lor, în perioada lui de maximă activitate, cenaclu zis "al Marţienilor" şi numit astfel numai şi numai pentru că membrii lui se întâlneau în fiecare ultimă zi de marţi a lunii...

Întâlnirea cu acei "marţieni" mi-a prins bine. Ei mi-au întărit convingerea că imposibilul are limite relative şi că lucrurile neobişnuite se pot întâmpla în mod obişnuit. Din călătoriile mele m-am întors, de fiecare dată, cu şi mai multă sete de necunoscut. Am văzut locuri spre care duc toate drumurile, dar şi din acelea la care puţini ajung. Am avut de făcut faţă unor situaţii foarte dificile, cel mai adesea de ordin material, de multe ori fizic. Le-am rezolvat cu ajutorul unei informări riguroase înaintea călătoriilor, a unei oarecare posibilităţi naturale de adaptare, ca şi datorită unei condiţii fizice perfecte. Despre cele văzute am povestit celor ce au vrut

să mă asculte, am scris note de drum prin ziare de provincie şi am făcut modeste emisiuni de radio. Şi poate că m-aş fi oprit aici. Dar,într-un avion care zbura de la Damasc spre Paris am stat cândva alături de un irlandez căsătorit cu o braziliancă, ce se îndrepta spre locuinţa sa dintr-un oraş al Americii de Nord. El mi-a vorbit despre un coleg al lui de serviciu, un oarecare Jim sau John, australian, însurat cu o japoneză. Iar eu, român, mă întorceam atunci la locul meu de muncă, dintr-un oraş aşezat pe ţărmul de nord al Africii, la graniţa dintre Maroc şi Algeria. Atunci, pentru prima oară, firele destinelor pământene mi-au apărut iremediabil încâlcite, am văzut cetăţenii planetei Pământ stând unul lângă altul, aproape umăr lângă umăr, iar globul nostru terestru l-am simţit cald, familiar şi înduioşător de mic. Şi atunci mi-am luat inima în dinţi şi am scris această carte.

După 20 de ani

În prima sa variantă, **Enigmatic, Pământul** *a avut un succes cu mult peste aşteptările mele – şi acest fapt mi-a schimbat viaţa. M-a mutat din faţa clasei de elevi în lumea presei de ştiinţă şi tehnică, apoi într-o redacţie servind micul ecran şi Galaxia Marconi. Despre ultimii ani de muncă, petrecuţi în afara clasei sau a cuvântului tipărit, nu vorbesc întotdeauna cu plăcere – am încredere în castelul meu de nisip, clădit pe fantasticul ştiinţific, că mă va face să uit ambuscadele, rechinismul, bătaia surdă şi meschină a ciocnirilor de interese personale şi mă va ajuta să-mi păstrez integral încredea în om şi în bunătatea universală.*

Privite de la distanţa a două decenii, călătoriile mele – în Sahara, Altiplana, jungla mexicană, Europa necunoscută, Valea Nilului, la ciudăţeniile Orientului Apropiat – îmi par aproape ştiinţifico-fantastice. De personajul principal al cărţii însă, călătorul ros de curiozitate şi beat de dragoste pentru planeta Pământ, mă simt la fel de puternic legat, în ciuda străbaterii acelei pante abrupte – ultimii ani ai tinereţii şi piscul maturităţii.

De concluziile la care ajunsesem relativ la petele din (i)realitatea noastră imediată – ca să-l parafrazez pe Blecher – continui să nu mă dezic: suntem, noi, oamenii, o specie mai veche în raţiune decât se crede, extrem de capabilă şi plină de neprevăzut, constructori, dar şi distructori de civilizaţie, aici, pe planeta asta minunată, numită Pământ.

Să întoarcem, deci, pagina, şi să (re)începem cu începutul...

Africa fierbinte

Sus, la noi, cerul punea la cale răsăritul, ne aflam la câteva mii de metri deasupra Pământului cufundat în somn – somnul greu de la capătul nopţii. Pe noi soarele ne găsise mai devreme şi se grăbea să ne lumineze, coasta Africii mai mult s-a ghicit, o depăşeam pentru întâia oară în viaţă, îmi amintesc că zburam deasupra Algerului şi că pâlcul de luminiţe de jos se desena ca un abur uşor pe întunericul continentului. Acolo oamenii îşi mai dormeau încă somnul dulce de dimineaţă, noi însă ne trezisem şi vedeam deja, înspre răsărit, o margine a discului Soarelui, câştigasem faţă de cei de pe sol câteva minute, în plus, din ziua aceea africană... Am mai zburat o vreme pe deasupra unor munţi încâlciţi, câteva panglici de apă au mai fulgerat dedesubt, am venit către sol, minute întregi ne-am menţinut pe deasupra unei uriaşe păduri de stejari de plută, apoi am aterizat la Rabat. Gata, aceasta era Africa, aveam să muncesc trei ani în Maroc şi mă pregăteam să-i folosesc şi pentru peregrinări prin locuri în care Omul are datoria să ajungă. Dar şi pentru întâlniri mai departe de convenţional, pe partea mai puţin vizibilă a lumii.

Am locuit de-a lungul acestor trei ani într-un oraş marocan numit Oujda, în apropiere de ţărmul Mediteranei. În linie dreaptă, din Oujda până la mare, aveam numai cincizeci de kilometri, dar nişte munţi uscaţi ne închideau calea către litoral şi ne lăsau deschis un culoar către sud, în direcţia Saharei, ceea ce dădea climei locului o situaţie specială: verile erau fierbinţi, înăbuşitoare, iar iernile umede şi reci. Pe fâşia verde dintre aşezarea aceasta şi litoral – Oujda marchează limita sudică a fertilităţii – oamenii se ocupă mai mult cu agricultura, ploile, vânturile Mediteranei şi priceperea locuitorilor făcând din zona din jurul oraşelor Ahfir şi Berkane un adevărat Corn al Abundenţei. Regiunea, pitorească, este străbătută de Moulouya, unul din marile cursuri de apă ale Marocului – mare la dimensiuni locale – care-şi face deltă lângă Saidia, o localitate de pe litoral. Oamenii sunt cumsecade, cu inima bună, ţi-i poţi face uşor duşmani, dar şi mai uşor prieteni. Cei doi copii ai mei s-au născut în timpul şederii mele în Maroc şi familia, numeroasă, a proprietarului locuinţei mele, marocan, i-a înconjurat şi ne-a înconjurat, tot timpul, cu o copleşitoare prietenie, pe care, de altfel, am simţit-o în Maroc mai în tot locul.

Oraşul mi-a plăcut, regiunea este frumoasă, m-am adaptat rapid condiţiilor de viaţă, am căutat să învăţ oamenii, cultura, istoria şi geografia locurilor. Istoria regiunii este veche: prin Oujda a trecut, grăbit, Hannibal, plin de speranţă către porţile Romei, romanii s-au întors tot de-a lungul

litoralului, către Cartagina, s-o facă praf şi pulbere, şi şi-au presărat drumul cu forturi şi bastioane ale căror urme se întâlnesc adesea. Arabii s-au întins, la sfârşitul mileniului trecut, stabilindu-şi un centru religios şi cultural la Tlemcen, în Algeria, la numai câteva zeci de kilometri de Oujda şi, cu câteva decenii în urmă, patrioţii algerieni şi-au lansat acţiunile lor de eliberare de prin zonele marocane apropiate Oranului. Arheologii francezi vin adesea în Oujda să scormonească pe dealuri, în căutarea uneltelor de silex sau a inscripţiilor romane. Unul din ei şi-a făcut drum către o grotă ciudată, zisă a Cămilei, aflată între Berkane şi lacul de baraj de pe Moulouya. Peştera asta este adâncă şi periculoasă, galeriile se surpă şi din acest motiv ea este acum închisă explorărilor. Din perioada când s-au făcut cercetări însă, se zice că ar fi rămas pe undeva nişte tibii umane străvechi. Nimic deosebit cu asta, resturi omeneşti din preistorie s-au găsit adesea. Acestea însă au, cu siguranţă, ceva aparte: după dimensiunile tibiilor s-a stabilit că oamenii sfârşiţi în acea grotă măsura cu mult peste doi metri! Marocul are, dincolo de istoria convenţională, misterele lui.

În afara farmecului simplu pe care locurile acelea îl au, pentru mine era fascinant gândul că, nu departe, la numai câteva sute de kilometri către sud, se afla unul din cele mai fabuloase locuri ale planetei, oceanul de nisip numit Sahara. Încă din primele luni de şedere în Oujda mi-am găsit timp, într-o scurtă vacanţă urmând sărbătorii Ramadanului, să mă reped către partea mai apropiată de mine a deşertului. Am plecat la vremea prânzului, după ore – predam matematica la un liceu din Oujda – cu soarele în creştet, în goana mare, către Figouig, la aproape patru sute de kilometri de noi, în linie dreaptă, pe o şosea care chiar merge în linie dreaptă, de-a lungul frontierei între Algeria şi Maroc. Figouig este o oază, o gaură în deşertul stâncos şi dezolant din nodul Africii. Un firicel de apă respiră pe fundul văii – şi asta-i de ajuns pentru ca viaţa să se agaţe disperată şi să înfiripe o pădure de curmali în jurul unei aşezări mărunte, cu case din pământ uscat. Frontiera am trecut-o printr-un fel de grădină, mai mult pe o potecă, restul drumului până la Figouig şi de la Figouig mai departe s-a dovedit foarte bun, ca mai toate drumurile ce străbat Marocul şi Algeria. Noaptea am petrecut-o la Colomb Béchar, îl ştiam dintr-o poveste a lui Pierre Benoit, l-am găsit mic, în drum spre o modernizare către care întreaga Algerie încearcă să păşească în aceşti ani, dar mi s-a părut a ascunde parfum şi mister. Spre enigmatica Atlantidă a lui Benoit pe aici era drumul, ştiam, şi mai ştiam că lângă oraş mai existase cândva un fort francez, la adăpostul căruia coloniştii îşi apărau posesiunile de hărţuiala Oamenilor Albaştri, cavalerii deşertului. Din fortul acela n-a mai rămas nimic, sau poate clădirile au fost transformate dar, mărturie a mai mult de un secol de

stăpânire franceză, un munte uriaş de cutii goale de conserve se întrece în înălţime, către sud, cu stâncile de piatră cenuşie şi cu dunele galbene care încep să se zărească.

Şoseaua merge aproape rectiliniu, suntem trei persoane într-o maşină, drumurile sunt mai mult pustii, ore în şir n-am întâlnit pe nimeni. Plecăm din Colom Béchar către Tarhit şi ajungem acolo repede: o altă oază, mică şi compactă, un pârâiaş în mijloc, livada deasă de curmali şi grădinile din jur, câteva case – nu prea multe – sub copaci e răcoare, este de ajuns un strop de clorofilă şi căldura deşertului se înmoaie, urcăm până la un hotel modern, chiar cu piscină, şi încărcat de oaspeţi; de acolo, din faţa hotelului, începe Sahara. Noi nu vedem, de fapt, decât un deal, un deal înalt, galben-auriu, un colos uimitor, alcătuit din nisip. În spatele lui – un altul. Apoi altul şi altul, sute de mii, un fel de mare cu valuri aurii, care se unduiesc, se mişcă lent, purtate de vânturile deşertului, aşa arată Sahara, aşa se întinde, pe cinci mii de kilometri, de la Marea Roşie până la Rio de Oro, lângă Oceanul Atlantic şi de la Mediterana până în centrul Africii. Acest deşert – monument al morţii, pecingine a continentului negru, această imensă şi trufaşă sfidare adresată clorofilei muşcă din teritoriile a nouă state: Maroc, Algeria, Mauritania, Tunisia, Libia, Egipt, Ciad, Niger şi Mali. Rostogolirea valurilor de nisip este nuanţată: în nord se află dunele Marelui Erg, în centrul şi la răsăritul monstrului sunt lanţurile de munţi vulcanici Hoggar, Air, Tibesti, o oarecare variaţie de relief există, dar soarele este peste tot acelaşi, nemilos, ucigător, astâmpărat numai sub pleoapele verzi ale oazelor.

În Tarhit am luat în maşină un ghid local şi am pornit, pe un drum îngrozitor, o pistă - zic oamenii de acolo - către un loc unde se aflau pe stânci picturi rupestre. Greu am scos-o la capăt, cu greu a rezistat maşina încercărilor, iar conducerea autovehiculului m-a supus la încercări penibile, căci nisipul e înşelător şi-i de ajuns să te abaţi şi numai cu un metru de la pista mai tare, pentru ca el să te sugă imediat şi să-ţi îngroape pneurile într-un strat moale şi fierbinte. Dar am scăpat cu bine şi am ajuns teferi în nişte coclauri încinse ca nişte cuptoare, între colţi cenuşii, răsărind ici-colo din mlaştina asta uscată de nisip. Am lăsat maşina, am mai mers pe jos, ne-am urcat pe un morman de blocuri îngrămădite acolo de la facerea Saharei şi am zărit, aflate în locuri ceva mai ferite, operele de artă ale preistoricilor: gazele, mufloni, un leopard – animale care de mult nu mai hălăduiesc pe aici. Picturile nu erau, de fapt, picturi, ci nişte zgârieturi pe stâncă, dar erau bine făcute, cei care trăiseră la Tarhit, pe vremea când încă pădurile mai creşteau prin aceste locuri, avuseseră talent, dăduseră mişcare animalelor lor şi lăsaseră dovada, pe lângă atâtea altele, că Sahara nu-i un deşert vechi de când lumea, cancerul acesta mineral lucrează mai serios abia de câteva

milenii, istoria cunoscută a continentului şi, poate, chiar a omului pe planeta Pământ poate fi cu totul alta... Iar Sahara a şters multe, a îngropat aproape totul sub nisipuri, a alungat oamenii, pe cei rămaşi i-a supus la condiţii grele, frânându-le dezvoltarea. Observăm, la întoarcere, pe coama joasă şi roasă a muntelui care ne însoţeşte, urme de bastioane şi cetăţi ridicate, cu multă vreme în urmă, de oamenii care mai ştiau încă să fie constructori – urmaşii lor, contemporanii noştri, vând călătorilor vârfuri de săgeţi şi obiecte de silex, doi pumni de pietre la un bănuţ. Pe toate le-a ars soarele, le-a sfărâmat frigul nopţii, pietrele s-au împrăştiat, oamenii au plecat, cei din oazele minuscule, presărate între Figouig şi Tombuctu au trebuit, cred eu, să ia facerea lumii de la capăt...

Seara plecăm către Beni-Abbés, mai întâlnim doar o localitate, Abadla, cerem benzină la un atelier, care se dovedeşte a fi o neaşteptată staţie automatizată, ultramodernă, amintind că Sahara musteşte de petrol şi continuăm, tot fără viraje, pe o şosea excelentă, trei sute de kilometri, până la oaza următoare. Între timp se înnoptează brusc, un asfinţit scurt, negrul nopţii, aburul stelelor ce albesc pe boltă, lumina lor se întăreşte, prinde consistenţă, iar mai târziu sclipeşte, înverşunat şi rece, într-un cer imens şi greu, care ne dă senzaţia acută a existenţei lui în adâncime. Stelele atârnă, uriaşe fructe de văpaie, coapte, eliberate parcă şi gata să se prăbuşească peste argintul de noapte al deşertului. Constelaţiile se desenează ca pe un imens tablou întunecat, iar bolta asta gigantică dă impresia de mecanism şi de eternă mişcare. Sub ochii noştri ea se va răsuci domol şi sigur, pe nesimţite, în jurul Stelei Polare, într-un spectacol dramatic, pe care îl poate regiza numai uscăciunea Saharei.

Noaptea dormim la Beni Abbés, drumul coboară, ca în mai toate oazele, găsim o cameră de hotel turistic local, perfect utilat, am mai privi stelele cerului, dar în jurul nostru sunt lămpi electrice şi lumina lor umbreşte sclipirile candelabrului celest. Ne culcăm, s-a făcut răcoare, nopţile, chiar în apropierea tropicelor, sunt reci între nisipuri.

Ne trezim dimineaţa devreme, chiar sub nasul nostru se înalţă, abrupt, un munte de nisip, o dună care ţâşneşte la câteva zeci de metri de hotel, galben-roşcată, un fel de văpaie minerală. Ieşim, şi realizăm că nisipul ne înconjoară din toate părţile, că doar pe fundul văgăunii cresc curmali şi arbuşti, lângă obişnuitul fir de apă cutezător al oazei. Cu excepţia hotelului şi a încă două-trei clădiri, restul caselor sunt făcute din pământ uscat, după tehnica străveche, ce-i apără pe oamenii deşertului de asprimea soarelui, şi sunt lipite una de alta şi de coastele depresiunii, într-un fel de alianţă disperată contra cruzimii dealurilor de nisip.

Ieşim, urcând pe un fel de serpentină, ne îndepărtăm puţin, şi

înţelegem atunci că din Beni-Abbés nu a mai rămas nimic, aşezarea s-a ghemuit în urma noastră în mica scobitură cu răcoare, şi valurile dunelor se rostogolesc din nou în toate direcţiile. Am mai avut, după aceea, ocazia să trec şi prin alte oaze, destule, dar aceasta de la Beni-Abbés mi s-a părut, de departe, cel mai fermecător petec de viaţă al Saharei.

Şoseaua cobora, înverşunată, spre sud şi noi ne-am hotărât să nu ne întoarcem, să mergem până la capătul ei. Am şofat cu rândul, am gonit, absolut singuri pe betonul fără cusur, cu mult peste o sută de kilometri la oră, de-a lungul uedului Saura, mărunt izvor născător de viaţă şi speranţă. În următorii trei sute şaptezeci de kilometri am făcut scurte popasuri la Guerzim, Kerzaz, Timudi, Hsabi, Fum-el-Kheneg, Tsabit, Sbaa, El Guerrara – adică în toate aşezările înşirate pe drum – şi ne-am oprit, odată cu şoseaua, la Adrar. Cele opt localităţi de pe parcurs nu pot fi numite nici măcar minuscule, ele sunt neînsemnate, de fapt, mai degrabă, nu sunt deloc, nici o hartă n-ar trebui să le ia în seamă; în Sahara, însă, simpla apariţie a omului într-un loc din infernul cu nisipuri este notabilă şi geografia o consemnează. La Adrar, spuneam, este capătul drumului, adică al şoselei asfaltate, pentru că pista, adică un drum vag trasat în nisip, continuă să se avânte către sud, de-a curmezişul pecinginii Saharei, ajungând cu mai mult de o mie de kilometri mai jos, până la Gao şi Niamey, pe străvechiul drum al caravanelor de cămile, singurele care puteau înfrunta încrâncenarea pustiei.

Noi nu ne-am aventurat către Gao, nu orice maşină poate străbate deşertul, aşa că am pornit înapoi, întins, douăzeci şi patru de ore, aproape fără oprire, conducând în schimburi, către risipa de protoplasmă şi clorofilă a Mediteranei.

*
* *

Din nordul Algeriei, porţiunea cuprinsă între Tlemcen şi Alger, de-a lungul coastei, este o regiune delicioasă, intrarea din Maroc în Algeria, pe lângă Oujda, se face încet şi cu tipic, cu multe formalităţi, două şosele pornesc de acolo către Oran, una directă, alta cu un mic ocol prin Tlemcen. Am ales-o pe cea din urmă, Tlemcenul este aşezat pe nişte dealuri abrupte şi prăfoase, din importantul centru al culturii arabe de altădată n-a mai rămas acum decât un târguşor adormit, ceva mai încolo natura reuşeşte să muşte cu colţii rădăcinilor în piatră şi humus şi, pe nesimţite, totul se îneacă în verdeaţă, o vegetaţie luxuriantă, verdele bogat şi puternic al pădurilor, ogoarelor, nenumărate vii, orăşele mici, albe şi somnolente, semănând cu cele din sudul Franţei, iar lângă mare culmea care păzeşte Oramul, din vârf

o biserică sau mânăstire veghează absent golful, oraşul şi zbuciumul Mediteranei.

Plecasem din Oujda, împreună cu prietenul meu; doctorul Alexandru Stoffa, şi ne îndreptam către Alger, în scopul unei escapade către sudul Saharei, la Tassili, în masivul Hoggar, în apropierea oazei Djanet. Prin Oran eram doar în trecere, voiam să gustăm câteva ceasuri apusul în golf, să ne odihnim noaptea şi să gonim a doua zi dimineaţa până în capitala Algeriei, de unde pleacă avionul către Djanet.

Istoria biletelor pentru călătoria asta este nostimă. Când vine primăvara, Sahara se umple de tot felul de curioşi, oameni peste care zidurile oraşelor se apleacă ameninţător şi care fug ca să scape de binefacerile, uneori exasperante, ale civilizaţiei. Ei pleacă, cel mai adesea, către deşert, căci deşert înseamnă loc gol, nelocuit de nimeni, pustiu în care să-ţi ţiuie, de linişte, urechile. Francezii, pentru care Algeria a rămas tot la îndemână, cumpără mai toate biletele la cursele interne algeriene, prin diverse agenţii turistice specializate în exoduri – şi aşa se face că un zbor din Alger sau Oran către Tamanrasset, Djanet, Ouargla sau Ghardaia devine un lucru extrem de complicat. Prietenul meu scrisese la mai multe astfel de agenţii şi i se răspunsese invariabil că locurile, mai ales pe timpul vacanţei de primăvară a elevilor şi profesorilor, erau de mult timp ocupate. Eu cunoşteam însă, la Alger, un profesor român de la Politehnică, nenea Petrovici, care nu-i oltean, dar ar putea să fie, într-atâta-i de întreprinzător şi eficace. I-am scris, i-am explicat ce vreau, mi-a răspuns după două zile: s-a făcut, ziua cutare, ora cutare, prezentaţi-vă la mine după bilete. Partea cea mai ciudată este că în ziua şi ora cutare, către Djanet a plecat un Boeing mare, în care nu ne găseam mai mult de cinci pasageri, drept pentru care, cunoscând îmbulzeala la zborurile respective, eu încă şi acum bănuiesc că avionul acela era o şmecherie de-a lui nenea Petrovici, un aranjament special pentru mine şi prietenul meu, doctorul Stoffa.

Revenim la Oran, în după amiaza aceea, doctorul şi cu mine, fără griji, intrăm în oraş, ocolind colina cu mânăstire, iar pe când ne ridicam către înălţime, pentru a avea acel superb spectacol al mării, ce pare fără sfârşit, eu mi-am amintit că pe străzile ce se întretaie sub noi a apărut primul şobolan, zămislire a minţii lui Albert Camus, primul şobolan mort, la care n-a reacţionat nimeni, apoi un altul şi un altul, invazia, grozăviile, ucigătoarea şi nedreapta ciumă, simbol al molimei fascismului. Astfel, oraşul acesta ar fi ca multe altele. Un oraş – spune Camus – în care numai pe cer se poate citi schimbarea anotimpurilor, cu primăvara mai mult mirosindu-se, cu praful cenuşiu şi dogoarea verii, cu potopul de nori al toamnei – numai iarna aducea zile frumoase. Oamenii, obişnuiţi, ocupaţi cu

măruntele trebuiri ale vieţii, neatenţi la cele din jur, sunt cei care nu au reacţionat la apariţia şobolanilor, adică sunt, ca mai peste tot, aceiaşi indivizi inerţi care nu au făcut nici un gest atunci când şobolanii în haine cenuşii începuseră să întunece raţiunea continentului Europa, zornăind tobele pentru marşul războiului. Ei se plimbă, oamenii de acum, aici, în Oran, pe străzile care coboară către chei, adastă prin cafenele, lucrează la micile lor afaceri, merg la şcoală sau la importanta Universitate a oraşului, pleacă pe mare sau străbat în automobile bulevardele largi. Camus are dreptate, oraşul nu este, totuşi, pitoresc, deşi regiunea în care se află este fără seamăn. Şi nu greşeşte nici când spune că marea trebuie, acolo, să o cauţi, căci, ciudat, Oranul este un oraş ce întoarce spatele la mare...

Noi am căutat marea şi am mers de-a lungul ţărmului până la portul cu rezonanţă istorică numit Mers-el-Kebir. În potcoava golfului de aici, la 3 iulie 1940, în nedumeririle de pe atunci ale istoriei, a ordinul lui Wilson Churchill, flota engleză a scufundat escadra franceză adăpostită în golf şi o mie trei sute de marinari francezi şi-au găsit sfârşitul eroic şi stupid sub valurile calde din apropierea ţărmului Oranului.

Ne întoarcem în centru, căutăm un hotel, ziua care urmează va fi grea şi avem nevoie de odihnă. Nu găsim locuri în primul hotel cercetat, nici în al doilea, nici în al treilea, ne învârtim dintr-o parte în alta a oraşului şi ni se explică mai apoi că ne agităm degeaba, este sfârşit de săptămână, petroliştii vin din Sahara la oraş şi toate camerele sunt ocupate. Îmboldit de insistenţele noastre, un poliţist merge cu noi, batem împreună la diverse uşi, se face între timp noapte, ne încredinţează altuia, acesta altuia şi, pe la miezul nopţii, mai toţi agenţii de circulaţie din oraş căutau, pentru noi, locuri la hotel. Dar străduniile şi cumsecădenia lor s-au dovedit zadarnice, căci absolut toate hotelurile afişau: **Complet**, pe uşile de la intrare. Tot ce ni s-a putut oferi a fost cabina portarului la unul din stabilimente, fără pat, bineînţeles, dar noi ne-am grăbit să acceptăm, puteam întinde sacii noştri de dormit direct pe duşumea.

Tovarăşul meu de drum este un medic cunoscut, cu prestanţă, având o înfăţişare foarte distinsă şi o ţinută totdeauna pusă la punct. N-am avut timp, atunci, seara, să-mi pun problema dacă pe podeaua tare de ciment el va putea să se odihnească, întrucât eu unul sunt obişnuit cu condiţiile dificile de viaţă şi am capacitatea de a adormi imediat, în zgomot, oriunde, chiar şi în tren, în avion, în maşină, culcat, rezemat sau în picioare, oricum, iar acolo am căzut la învoială cu Morfeu în câteva secunde. M-a trezit dimineaţa lumina ce răzbătea printr-o lucarnă, l-am privit pe doctor şi m-am convins încă o dată că prima impresie nu este întotdeauna şi cea justă, căci el îşi dormea liniştit în sacul său – obişnuit de acasă cu popasurile din

Carpaţi – somnul de dimineaţă. L-am trezit, a fost imediat în picioare şi trebuie să recunosc că m-a încercat o fărâmă de invidie: din sacul său, de pe jos, mai mult de sub o masă, prietenul meu a reuşit să imprime chiar şi acestei deşteptări puţin obişnuite o notă de distincţie. Şi nici un ultim episod – o uşă care se blochează într-o toaletă pe care o foloseşte şi străduniile mele şi ale portarului de a o deschide – nu-l scot în mod exagerat din pepeni, înjură măsurat şi cu demnitate şi o luăm rapid din loc, către Mostaganem, pe drumul litoralului, în direcţia capitalei Alger.

*
* *

Mostaganemul este un orăşel cu o piaţă pătrată, de aici încolo vom lăsa drumul care duce direct către Alger şi ne vom lipi de coastă. Este o şosea veche, acum mai şubrezită, dar care merită cele câteva ore în plus şi zgâlţâitul de pe porţiunile desfundate, căci străbatem un litoral de vis: pădurile de pini au copleşit pe zeci de kilometri munţii, coamele se lasă abrupt către Mediterana, împingând coniferele până în preajma oglinzilor netede ale golfurilor cu umbră, trecem pâraie ce zoresc către marea de lângă şosea, aromele răşinilor sunt îmbătătoare. Este aproape pustiu, până la Cherchel nu întâlnim decât câteva persoane, locuitori de prin satele din spatele muntelui, itinerariul continuă să fie superb, într-un cadru ce depăşeşte în frumuseţe chiar Riviera franceză sau coastele Norvegiei. Ne vom opri doar în locurile a căror splendoare ne copleşeşte, adevăratul popas aveam să-l facem la Tipaza, localitate cu farmec aparte şi glorie apusă.

Am ajuns întâi la ruine. Tipaza a fost cetate pe vremea când această parte a Africii era grânarul Romei, a fost chiar port, trireme şi galioane grăbeau de aici, încărcate, către uriaşul imperiu al latinilor. A mai fost şi un oraş modern şi sofisticat, se vedea asta după aşezarea aerată a templelor şi locuinţelor, după sistemul de băi şi canalizare, mozaicurile splendide, risipite pe construcţiile de pe coline şi statuetele ce se găsesc, când şi când, în solul nisipos. Portul a dispărut, l-au bătut două mii de ani valurile şi i-au acoperit lespezile, golful însă, mic – pe măsura trebuinţelor vremii – umbrit, părăsit de corăbiile de odinioară, s-a schimbat puţin. Pe alei am rătăcit câteva ceasuri, oraşul Tipaza a fost, demult, întins, ruinele pe care le-a lăsat sunt presărate pe zeci de hectare. Ieşim, ne înconjoară o ceată de copii gălăgioşi, vor să ne vândă, cu toţii, statuete şi opaiţe, pe care arheologi de circumstanţă, locuitori ai satului Tipaza de acum, le dezgroapă în ascuns de prin casele străvechi, acoperite de nisip şi milenii.

Trecem prin localitatea de acum, urcăm de cealaltă parte a portului de pescari, pe o colină cu câteva ruine şi un fost fort, cândva biserică, o

întâmplare cu o martiră de la începuturile creştinismului s-a petrecut între zidurile de piatră, aflăm de la un ghid care vine spre noi dintr-o colibă înconjurată de cactuşi. “Iar aici, chiar pe banca asta, avea obiceiul să se aşeze Camus”, ne surprinde el. Venea spre seară, se uita la valuri, dormea în sat, era prieten cu toată lumea şi s-a luptat cu toată lumea şi în cealaltă ţară a lui, Franţa, pentru drepturile şi dreptatea algerienilor, mai ştie Mohamed Bohari, ghidul. Ne-a vorbit mult timp acolo, pe bancă, despre Camus, omul şi scriitorul, prietenul său şi alor săi, intrat deja în legendă. Şi – cu adevărat – scriitorul acesta de geniu a fost chiar personaj născut pentru a se ţese în jurul lui legendă... A făcut parte din casta “picioarelor negre” - francez născut în colonii – dar mama sa a fost spălătoreasă, săracă lipită pământului, studiile le-a făcut din mila publică dar a ajuns la erudiţie, a devenit celebru de la primele scrieri, a fost luptător comunist, a târât după el o tuberculoză care îl măcina cu încetul, a luat premiul Nobel pentru literatură, iar la 4 ianuarie 1960, în vârstă de numai patruzeci şi şapte de ani, a izbit, dimineaţa, pe o şosea aproape pustie, unul din foarte puţinii copaci aflaţi pe marginea rectilinie a drumului, într-un accident ce ţine de mister, căci nu a putut fi explicat niciodată...

Noaptea coboară, continuăm drumul către Alger, la răsărit de Tipaza întâlnim un sat de vacanţă, un amestec de donjoane şi contraforturi, un fel de termitieră modernă şi funcţională, imitând construcţiile deşertului. Oprim, la intrare, câteva momente, într-o grădină înecată în flori albe uriaşe şi în miros pătrunzător de vanilie – vreo poartă de paradis, îmi fac socoteala – şi ne grăbim către luminile Algerului.

*
* *

Profesorul Petrovici ne aşteaptă, ne adăposteşte, ne hrăneşte, dimineaţa ne arată capitala. Întins pe o colină şi între coline şi ţărm, Algerul are linia tipică de oraş portuar, cu străzile care coboară către cheiuri, uneori direct, dar cel mai adesea întortocheate, complicate, greu de circulat. Sunt mulţi arbori, sunt multe grădini, sunt multe palate – clădirea poştei, de pildă, e o splendoare – oraşul este destul de îngrijit, se întinde şi pe orizontală şi pe verticală, se construieşte aici mult, progresul şi paşii Algeriei spre prosperitate sunt evidente. Au un muzeu de artă bogat, printre cele mai bogate din lumea arabă, cu pânze de Delacroix şi Géricault, dar şi cu încercări moderne, demne de luat în seamă. Sub muzeu, în jos, înspre mare, începe grădina botanică, încântătoare, cu floră mediteraneană şi sahariană, palmieri cu frunze uriaşe şi curmali inelaţi şi maiestuoşi, flori gigantice, viu colorate şi ţepii cactuşilor zburliţi către soarele fierbinte.

După amiază am vizitat muzeul de arheologie, cu exponate din epoca romană care, în Algeria, sunt presărate mai peste tot de-a lungul ţărmului, dar şi cu uimitoarele piese, uneori copii, alteori originale, ce ilustrează încântătoarea şi misterioasa artă a Saharei, picturi rupestre din jurul Tamarassetului şi Djanetului, din sudul pustiului spre care aveam să ne îndreptăm în ziua următoare.

Traseul pentru a doua zi îl stabilisem de mult, mă ajutase un francez – de altfel, despre orice călătorie, de la francezi, popor iscoditor, cu înclinaţie naturală spre vagabondaj, se poate obţine orice informaţie. Mi s-a întâmplat, nu o dată, să întâlnesc prin coclauri rar bântuite cetăţeni ai Parisului sau Marsiliei care, dacă nu cunoşteau istoria sau importanţa locurilor, le ştiau, în schimb, fără greşeală, geografia, mijloacele de transport şi de distracţie, care le sunt preţurile, unde se poate mânca bine şi ieftin, ce băuturi merită să încerci, dacă băştinaşele sunt frumoase şi băştinaşii de treabă, prin ce cotloane se poate dormi fără grijă şi, în general, tot ceea ce ţine de utilitatea imediată. Francezul care mă ajutase să-mi aleg traseul este unul dintre cei care le ştiu pe toate cele de mai sus, plus tot ce se mai poate şti din istoria locurilor; el se numeşte Gérard Klein şi este unul dintre cei mai interesanţi scriitori de anticipaţie contemporani. De formaţie economist, specialist cu înaltă calificare, Gérard m-a uimit, într-o seară, la Paris, înaintea Crăciunului din anul 1973: nu numai că am aflat de la el cum se ajunge la Tassolli, dar mi-a descris până şi potecile pe care trebuia să o apuc, iar Sahara părea să o cunoască ca pe propriul său buzunar. Din seara aceea – o petrecusem la pictorul de avangardă Jacques Wyrs, un vrăjitor al culorilor – călătoria mea în Sahara avea deja un contur definitiv.

Cât despre Alger, prin capitala asta de avangardă în bătălia pentru progres, aveam să mai trec şi altă dată. Ştiu că oraşul a fost dotat cu o mare Universitate, care va rezolva în viitorul apropiat problema cea mai stringentă a oricărei ţări cu independenţă recent câştigată: cea a cadrelor. Am văzut cum, din toate părţile, noul înaintează şi cum blocuri nenumărate, vestitori ai bunăstării de la începuturi, se ridică în oraşele satelit. Am mai trecut prin locul de coşmar care este cartierul vechi, simbol al timpurilor şi mizeriei trecute şi pe care, probabil, edilii îl vor dărâma într-un viitor apropiat, dacă nu l-au şi dărâmat cumva între timp. Am urcat către sukul dinspre Piaţa Martirilor, pe nişte străzi înguste şi desfundate, cu case-cuburi mărunte şi murdare, îngrămădite una în alta, fără canalizare, fără apă, un cartier lugubru şi de temut. Am traversat singur aglomerarea de cocioabe şi sărăcie, iar la un moment dat am fost pus chiar la încercare: aşezaţi la o partidă de cărţi, chiar pe pietrele unei stradele nu mai largă de doi metri, patru tineri cu aspect îndoielnic, genul despre care în Alger se vorbeşte cu

teamă, m-au măsurat rapid, văzut deranjaţi de apariţia mea în acele locuri. În faţa lor, un băieţel mărunt şi murdar nu reuşea să-şi încalţe nişte zdrenţe de ghete şi plângea, nefericit, cu lacrimi grele; m-am aplecat, l-am ajutat, l-am mângâiat pe creştet, i-am şters lacrimile, tinerii s-au dat la o parte fără nici o vorbă, am răsuflat uşurat şi m-am grăbit către marginea sukului. Dar or să treacă toate astea, gândeam, locul acela sordid va dispare sau va fi, cumva, schimbat, sărăcia şi mizeria vor rămâne doar în amintirea oraşului şi, odată cu ele, violenţa şi delicvenţa vor înceta să mai întineze obrazul capitalei.

Urcăm apoi la o biserică strălucitoare, cu cupole aurii străjuind oraşul: Notre Dame d›Algerie, catedrala creştină a Africii. Biserica nu este prea veche şi nici prea vizitată, asta pentru că Islamul este solid ancorat în nordul Africii, creştinismul a fost doar o stare trecătoare şi n-a reuşit să convingă. Poziţia lăcaşului este minunată, atât oraşul, cât şi golful se rostogolesc la picioarele noastre până departe către răsărit, miazăzi şi apus. Interiorul este monumental, pe ziduri sunt lipite plăci de marmură cu rugăciuni de înduplecare sau cu mulţumiri adresate Fecioarei. Reţin una, cu totul şi cu totul remarcabilă, a lipit-o pe zid Frank Borman, cosmonaut la NASA, înspăimântat de multele mistere pe care nesfârşitul cosmos le ascunde. Actul acesta, reacţia aceasta de credinţă, s-a petrecut probabil după ce lumea cosmonauţilor a fost zguduită de cele întâmplate cu unul din primele echipaje Apollo: un obiect ciudat, un obiect străin, un obiect apărut din necuprinsurile cosmosului şi din haos a urmărit atunci strălucitoarea navă pământeană. Cosmonauţii dinăuntru au apucat doar să comunice la Houston că se petrece cu ei ceva straniu, apoi contactul s-a întrerupt, în receptorii Pământului nu s-a mai auzit, dinspre cosmos, timp de câteva minute, decât zgomotul de fond, respiraţia aştrilor, apoi legătura s-a restabilit – dar nimeni n-a mai scos o vorbă, NASA a tăcut chitic, astronauţii nu şi-au uitat însă spaimele şi, iată, Borman a lipit o placă de marmură tocmai în biserica africană. Sau poate că mă înşel eu, lui Borman nu i-a fost teamă, aşa e el, bun catolic, chiar dacă formaţia sa ştiinţifică l-ar îndemna mai degrabă către materialism şi dialectică; întâmplarea cu acel Apollo este însă adevărată, ceva s-a petrecut în ziua aceea, ceva inexplicabil sau greu explicabil şi care merită mai mult decât tăcerea încăpăţânată pe care NASA pare să o păstreze.

*
* *

Profesorul Petrovici ne duce, la patru dimineaţa, la aeroport. Avioanele algeriene îşi iau zborul de pe un platou aflat în partea de răsărit a oraşului, în apropierea şoselei care duce, prin Kabilia, către Constantine şi

Annaba. Câteva luni mai târziu aveam să trec pe drumul acela către Tunis, mă interesa Cartagina străveche şi voiam să plec spre casă pe traseul cel mai scurt, traversând Mediterana spre Sicilia sau Sardinia. Aveam să conducem atunci, fratele meu – venit pentru scurtă vreme în Maroc – şi cu mine, aproape fără oprire, de la graniţa Marocului cu Algeria până la Constantine, un oraş surprinzător, aflat pe buza unei prăpăstii, de-a lungul serpentinelor ce se răsucesc în jurul a trei munţi legaţi între ei prin nişte poduri – un loc mai dificil pentru ridicarea unui oraş nici că s-ar mai putea găsi. Dar romanii avuseseră interese militare, ciudăţenia de aici le convenea de minune şi şi-au ridicat pentru asta oraş care, iată, durează, a împlinit două milenii, este şi acum important, are Universitate, uzine, licee. N-am rămas decât un ceas în oraş, ne-am descurcat rapid din ghemul de serpentine, am trecut prin Annaba şi, către miezul nopţii, ne-am prezentat la Babouch, punct de frontieră izolat, între Algeria şi Tunisia. În acel loc, în acea noapte de vară, un grănicer psiholog avea să ne dea o lecţie privind condiţia umană. Intraţi în sala mică a postului de frontieră, în faţa noastră se afla un grup de tineri vagabonzi, genul hippy, cu plete şi bărbi zbârlite, obosiţi şi murdari. Unul din ei ne-a spus că stăteau acolo de câteva ceasuri deja şi că vameşii se încăpăţânau să le controleze bagajele şi hainele cu de-amănuntul. Câteva ceasuri, în mize de noapte, într-o pădure, în halul de oboseală în care eram mi se păreau o grozăvie şi m-am dus de îndată, pus pe harţă, la grănicerul care părea să fie şeful punctului de frontieră. Spre mirarea mea, ne-a cerut paşapoartele, a vrut să ştie profesiile noastre, destinaţia şi, în mai puţin de un minut, ne-a dat cale liberă. “De ce?”, l-am întrebat, “de ce noi da şi ceilalţi nu?”. Iar el mi-a răspuns: “Pentru că dumneavoastră faceţi ceva pentru oameni, sunteţi profesor, fratele inginer, aveţi un folos pentru cei din jur, iar noi vă respectăm şi timpul şi nervii. Ceilalţi, a arătat el către grupul insolit, n-au nici o utilitate, uitaţi-vă la ei, unul are cercei în urechi, altul e mânjit cu pudră, au, precis, obiceiuri urâte şi mai au, cu siguranţă, droguri, ascunse prin cusături – şi de asta îi ţin pe loc, îmi apăr fraţii mai mici şi copiii. Drum bun în Tunisia, domnilor” a încheiat el – şi au l-am privit cu alţi ochi, soldatul acela simplu părea să aibă conştiinţa mersului drept al lucrurilor...

Am dormit la Tabarka, într-un hotel mic şi curat, am pornit spre Tunis către ora zece dimineaţa, pe o şosea care ar fi putut foarte bine să fie în România; nordul Africii este aici scăldat în verdeaţă, pământu-i bun şi roditor, soarele, prietenos, grâul se coace îmbelşugat, la fel citricele, acestea erau, de altfel, bogăţiile esenţiale cu care se ridicase cândva cetatea faimoasă Cartagina. Tabarka a rămas de mult în urmă, un orăşel cosmopolit şi scăldat în soare, nu facem nici trei ore de drum şi iată, Tunisul, oraş mare,

febril, colorat, modern, capitală de ţară care se respectă şi-şi acordă mersul înainte cu cerinţele raţiunii şi democraţiei. În săptămâna petrecută acolo am avut timpul să simt, oarecum, pulsul ţării şi să-i apreciez modernismul şi logica: Tunisia nu este profund bigotă, ca multe din ţările vecine ei, căutarea noului reprezintă acolo o preocupare continuă, viaţa politică se desfăşoară într-un sistem parlamentar onest, ca în mai toate ţările luminate ale lumii, iar noţiunea de progres este dominanta vieţii tunisiene. Mi-a plăcut Tunisia şi mi-a trezit respect, m-au încântat capitala şi cele văzute în interiorul ţării, la Tabarka şi într-o scurtă excursie, către Susa şi Monastir. Dar, pentru ochiul curiosului, atracţia principală a ţării o constituie ruinele Cartagenei.

Rivala Romei a fost fondată, spune legenda, în 814 î.e.n., de către prinţesa feniciană Elissa, originară din marele Tyr. Cetatea s-a întărit secol de secol şi, de pe colina Byrsa şi din golful ce constituia un mijloc natural de apărare fără egal, ajunsese să domine Mediterana, prin al treilea secol dinaintea erei noastre.

Dar religia particulară şi decadentă, cultul lui Moloch, cel însetat de sacrificiile umane, administraţia conservatoare a nobililor izolaţi de restul cetăţenilor, politica neinspirată în teritoriile ocupate şi gustul exagerat pentru război aveau să o piardă, în ciuda apariţiei în fruntea oştilor a marelui Hannibal, unul din cei mai capabili generali ai istoriei. Dispare, inevitabil, în anul 146 î.e.n. Când Scipio Africanul, general al Romei, o distruge sistematic, în urma unui şir de bătălii şi vâră chiar plugurile în solul oraşului, în semn de ireversibilă distrugere. Săvârşind această “Hiroşimă a antichităţii”, Scipio, spun cronicile, ar fi plâns cu lacrimi amare, cuprins de presimţirile viitoarelor înfrângeri ale Romei; tristeţea nu l-a împiedicat însă să-şi ducă la bun sfârşit obligaţiile ostăşeşti, căci hegemonia Romei era pentru el mai presus de toate. În secolele următoare, pe acel pământ african colonii romani au mai durat o aşezare, dar Cartagina nouă nu a mai ajuns la puterea şi întinderea celei vechi. Cum nu a mai ajuns nici un alt oraş al lumii, multă vreme, secole, milenii chiar. Şi asta pentru că în Cartagina, prin meşteşuguri care se transmiseseră de la lumea Orientului, dinspre Tyr şi Babilon, poate din Ur, constructorii mai puteau să realizeze minuni inexplicabile pentru acea vreme: imobilele din oraşul ţară ajungeau la şase etaje, populaţia megalopolisului atingea, după unele surse, milionul de locuitori, iar urbanistica dovedea o sofisticare la care nu a ajuns nici Roma şi nici vreun alt oraş de pe planetă până la începutul secolului al XX-lea! Iar arta şi rafinamentul pe care Muzeul Bardo, marele muzeu al Tunisului le strânge în săli, nu fac decât să confirme: dinspre Orient s-a vehiculat înspre Apus o ştiinţă înaltă, poate străveche, transmisă, într-un lanţ întins pe

milenii, de la niscaiva înţelepţi şi savanţi ascunşi în îndepărtarea celei mai antice antichităţi...

Dar din Tunisia a trebuit să plec pe neaşteptate, primisem pe drum ştirea că, la Bucureşti, apăruse pe lume fetiţa mea şi, sigur, m-am grăbit să mă întorc în ţară, cu emoţia primei noastre întâlniri – dar toate acestea s-au întâmplat mai târziu, eu vorbeam despre Alger şi despre zborul pe care îl aşteptam, către micul oraş Djanet, localitate din mijlocul Saharei.

Aşadar, aşteptam la aeroport, era dimineaţa, înainte de ora cinci, moment de somnolenţă când organismul refuză să accepte trezirea completă şi-ţi cufundă întreaga fiinţă într-o stare de amorţire vecină cu leşinul. Şi eu şi tovarăşul meu de drum, doctorul, resimţeam oboseala zilelor precedente de alergătură şi a nopţilor prea scurte. Pe băncile din jur arabii aşteaptă, mulţi picotind, câţiva sforăind de-a binelea, chemarea pentru zborul din capătul zilei. Lângă mine doarme o fetiţă, în braţele unei mame cu maramă albă şi castă, ceva mai încolo un bătrân cu turban s-a întins pe o bancă, muşte vigilente şi sâcâitoare sunt gata să ne intre în nări şi în urechi, funcţionarii zac şi ei cu capetele pe mese – nimic nu tulbură liniştea vâscoasă a acestor ceasuri aspre. Atunci pe uşă a întrat Patrick. A pătruns în încăpere cu mâinile în buzunare, cu un zbârnel pe frunte şi o şuviţă de păr rebelă pe creştet, cu o feţişoară îngerească, tipică băieţilor de cinci-şase ani, păşind în urma unei mame blazate, cu înfăţişare de martiră. De la uşă până la mine a făcut doar un salt, iar în următoarele cinci secunde: mi-a vârât un deget în ochi, a apucat-o pe fetiţa adormită de codiţe, moşului de pe scaun i-a dat turbanul jos şi l-a gâdilat pe creştet şi, încântat de ispravă, a tras la sfârşit un fluierat haiducesc. Fetiţa a scoc un urlet, moşul a strigat: Hoţii!, eu am sărit pe bancă, ocupantul celuilalt capăt s-a răsturnat cu un răcnet, vameşii au ţâşnit înspăimântaţi în picioare, mama blazată i-a ars lui Patrick două după ceafă, un poliţist de la intrare a scos pistolul. Secundele ce au urmat au fost pentru noi toţi prilej de mare mirare: ne trezisem până la ultimul, ne zgâiam unii la alţii, unul se aduna de pe jos, eu am coborât de pe bancă, Patrick plângea cu aerul cel mai nevinovat cu putinţă, cel mai caraghios era poliţistul cu pistolul. Cu greu înţelegem ce se petrece, la cinci dimineaţa schimburile chimice între celulele creierului se fac mai anevoie decât în restul zilei, şi pe urmă Patrick are mai degrabă înfăţişare de amoraş decât de sperietoare. Avionul nostru a plecat cu ceva întârziere, a trebuit să rămânem pe aeroport încă o oră, dar ora aceea mi s-a părut extrem de scurtă, căci Patrick s-a dovedit un individ de temut. El a încercat mai întâi s-o şteargă pe pistă, ba chiar a reuşit, şi doi poliţişti au trebuit să năduşească bine până să-l prindă. S-au întors cu el, şi era ca şi cum ai ţine în braţe un mănunchi de şerpi, care nu ştii cum au să se răsucească şi de unde au să te

muşte, l-au azvârlit în sala de aşteptare şi au zăvorât uşile, dar cred că mai apoi au regretat afacerea, fiindcă înăuntru Patrick s-a dovedit mult mai periculos decât afară. A găsit întrerupătoarele şi ne-a stins luminile, şi-a cărat pumni cu un băiat de vreo două ori cât el, a dărâmat stingătorul de incendii, a subtilizat ţigara aprinsă a unui vameş şi i-a pus-o chiar sub palmă, la îndemână – omul a răcnit scurt, s-a repezit după el şi şi-a dărâmat portiera de la gheretă – şi a fost prins în ultimul moment chiar pe banda rulantă care căra bagajele afară. Ni se anunţă avionul, ne îndreptăm către ieşire, în toată această oră mama cea blazată şi-a mai pleznit odrasla de câte ori i-a venit la îndemână, dar mai ales a stat nemişcată şi resemnată, aşa cum oricine ar sta resemnat în faţa evenimentelor inevitabile, a cataclismelor naturale, bunăoară.

*
* *

Mă aflu în Djanet, capitala Saharei. Insula de palmieri, cu casele-i mărunte din stuf şi piatră, s-a înveşmântat acum în lumină de lună. Scriu sub un reflector, în faţa colibelor numite “Hotel de Zeribas”. Îmi adun din memorie imaginile, recapitulez cele zece zile petrecute pe platou, îmi verific notele. Reiau mai ales întrebările pentru al căror răspuns străbătusem mii de kilometri în avion şi maşină, şi alte câteva zeci călcând piatra aspră a platoului Tassili. Descopăr acum că la aceste întrebări am adăugat altele şi că aici, în inima Africii, strămoşii omului au trimis, din întunericul timpului, mesaje deocamdată neînţelese. Au folosit culoarea şi stânca, expediind, prin poşta timpului, către urmaşii previzibili, povestea unor evenimente ce nu trebuiau uitate. Turul platoului l-am început cu zece zile în urmă împreună cu prietenul meu, doctorul, într-o după-amiază cu arşiţă înspăimântătoare. După treizeci de kilometri de pistă, străbătuţi într-un ritm drăcesc, la bordul unui Land Rover, ghidul, pe nume, inevitabil, Mohamed, ne-a arătat un colţ uriaş de stâncă aflat, la prima vedere, destul de la îndemână şi un horn abrupt pe care se căţăra aqbaua – poteca pe care o aveam de urmat. Am pornit, şi n-a trecut mult până să ne dăm seama că ne aflam în faţa unei grele încercări, căci panta foarte abruptă, grohotişul ascuţit şi căldura ucigătoare ne-au copleşit la scurtă vreme. Şi ne-am târât în ritm de melc, ore în şir, cu bagaje ce ni se păreau de plumb, cu nisipul strecurându-se perfid până la piele şi cu apa aproape fierbând în bidoane. Ne-a ajutat însă lăsarea serii, când ora şase ne-a programat, accelerate, spectacolele apusului de soare şi al răsăritului lunii, petrecute pe perioada aceluiaşi sfert de ceas. De la galben la fierbinte peisajul a devenit roşu sângeriu, apoi un argintiu ireal a coborât peste munţi, îmblânzind formele

sălbatice şi înviind deşertul ce se rostogolea la poale. Sub lumină de lună ne-am continuat câteva ceasuri urcuşul, învioraţi de răcoarea serii. Ne-am adăpostit la sfârşit sub o stâncă, la focul aprins de ghid din rădăcini parfumate de tamariscă. Mohamed s-a închinat apoi dumnezeului lui, întors către răsărit, plângându-şi tânguitor rugăciunea. Am intrat în sacii de dormit, sub stelele imense, lângă stâncile ce trimiteau umbre neliniştitoare. S-a coborât o tăcere ca din altă lume, întreruptă doar, din când în când, de plânsetul pietrelor ce se contractau, pleznind după căldura zilei.

Restul drumului l-am făcut în ziua următoare, între patru şi nouă dimineaţa, de la răsăritul soarelui până la primul val de căldură. Am ajuns repede la primele fresce: “Boii policromi” - cunoscuţi din reproducerile lui Henry Lhote, apoi dansatorii filiformi, femeile cu cap de pasăre, “Antineea” - din păcate, aproape ştearsă – două tinere splendide peule, “Judecătorii” - capodopere ale unor artişti necunoscuţi, din vremuri necunoscute, aparţinând unei civilizaţii despre care nu se ştie nimic. Culoarea, mişcarea, formele sunt, toate, surprinzătoare, manifestări de geniu, situând aceste fresce printre marile realizări artistice ale preistoriei – poate chiar printre capodoperele de artă ale planetei. La capătul platoului Jabbaren – cuvânt care în limba tuareg înseamnă “uriaş” - am întâlnit “Marţianul”. Din dosul unui hublou, din costumul său de scafandru sau de cosmonaut, modelul ne priveşte de la distanţa celor – probabil – opt mii de ani de când pictura asta se află pe stâncă. Produs al imaginaţiei înfierbântate a creatorului sau realitate – dramatică şi uluitoare realitate - “Marţianul” se află în acele înspăimântătoare coclauri din motive absolut de neînţeles. Iar pe pereţii alăturaţi, alte figuri, tot în costume de scafandru sau de astronaut, cu antene şi cabluri sau tuburi legate de căşti, în maşini rectangulare ce înaintează printre turmele roşii de mufloni şi girafe, nu sunt în măsură să ne lămurească. Părăsim buimăciţi aceste ciudate şi nerezonabile fresce. S-a strâns în noi un fel de nelinişte şi coborâm, în ziua următoare, pe o căldură ucigătoare, pe care nu o mai simţim.

Land Rover-ul ne aşteaptă, ne zgâlţâie către Djanet şi reluăm călătoria în aceeaşi după-amiază, cu toate protestele organizatorilor din Djanet, îngrijoraţi pentru condiţia noastră fizică. Îi asigurăm că nu se va întâmpla nimic şi totul, într-adevăr, merge bine, şi eu şi doctorul suntem obişnuiţi cu munţii. E drept, în faţa noastră nu se află culmile răcoroase ale Carpaţilor, dar vom rezista, cu siguranţă, unui nou tur de şase zile.

Un alt ghid ne va însoţi, Ali ghes-Bey, tot un tuareg. Ali are două clase de gimnaziu făcute la Tamanrasset, ştie o mulţime de lucruri despre Tassili şi pare un băiat inteligent. Urcăm cu el într-un ritm infernal, pe nişte poteci numai de el ştiute, escaladând în unele momente pereţi aproape

verticali. Ne adaptăm ritmul, lipsa grohotişului ne ajută să străbatem, o dată ajunşi pe platou, cei cincisprezece kilometri până la Tamrit, în circa trei ore. Ajungem tot pe lumină de lună, într-un peisaj selenar. Un munte întreg a fost săpat de vânt, împărţit în străzi, pieţe, alei, un fel de cetate naturală făcută pe măsura unor uriaşi. Găsim, sub o stâncă, un grup de francezi, care se vor întoarce, în ziua următoare, la Djanet şi ne încălzim la focul lor, în aşteptarea bagajelor încărcate pe măgari şi urmând să sosească pe poteca bătută, cea folosită de tuaregi în ultimele mii de ani. M-am întrebat – şi nu am găsit nici o explicaţie satisfăcătoare: pentru ce se deplasează tuaregii, cu ce scop vagabondează ei pe platourile aproape total lipsite de viaţă? Sunt ei, oare, purtători ai unor stranii tradiţii, au mişcările lor un anume ritm, un anume ciclu, urmează poate, anotimpurile? De altfel, obiceiul este pe cale să se piardă. Căci, de la expediţia lui henry Lhote încoace, tuaregii şi-au descoperit vocaţia de ghizi, angajându-se la cele două agenţii turistice din Djanet.

În sfârşit, sosesc bagajele, adormim lângă foc, vântul suflă pe culoarele cetăţii Tamrit şi cei o mie şapte sute de metri altitudine îşi fac simţită prezenţa. Ne trezim dimineaţa amorţiţi de frig, dar ne va încălzi ceaiul făcut de Ali, mâncăm şi nişte turtiţe vârtoase de făină – Ali mai contribuie la aluat şi cu nişte salivă – şi pornim la drum.

Vom străbate astfel în următoarele şase zile circa patruzeci de kilometri. Vom trece prin Timesmouzin, In Itinen, In Etouani, Tin Abouteka, Tin Tazarift, Sefar şi Tan Zoumaitak – denumiri nu ale unor aşezări, ci ale unor locuri pustii, încheind periplul tot la Tamrit. Nopţile le-am dormit sub stânci, acoperiţi de plapuma cerului cu stele ireal de mari, apa am băut-o din ghelte murdare, hrana am împărţit-o cu ghidul şi cărăuşii măgarilor şi cămilelor întâlnite în drum, la focul unde tuaregii ne cântau uneori melopei ciudate, cu ritmuri şi sonuri dintr-oi lume încă neştiută. Am mai întâlnit în drumul nostru şi alţi călători din Africa, Europa sau America, am ridicat tabere împreună, schimbând informaţii şi impresii. Ne-am făcut, în sălbăticia platoului, prieteni pe viaţă. I-am întâlnit, aflaţi într-o călătorie de plăcere, chiar pe oamenii lui Cousteau – căci numai în deşert se pot odihni oamenii mării. Am mers alături de geologi, geografi şi amatori de artă. I-am aflat pe toţi la fel de uimiţi ca şi noi de incredibilele minuni ale platoului. Iar pe pereţii de stâncă, în locuri ascunse, am ajuns la “Războinicul grec”, la “Amazoane”, dansatori şi celebra “Femeie şezând”, cea care merită, în galeria frumoaselor lumii, un loc alături de Venus din Milo şi de Nefertiti.

Trei splendide măşti negre de influenţă sudică, alături de care de luptă greceşti sau miceniene (?), înotători – la mii de kilometri de mare şi

ocean (!) - boi policromi de un colorit fantastic, animale stilizate după canoane apropiate de cele moderne ne-au apărut a fi creaţii de mare valoare, adevărate podoabe ale tezaurului artistic al lumii. Pe ultimii pereţi de stâncă din drumul nostru sunt reluate, la scară uriaşă, motivele Jabbarenului: din nou marţieni, din nou scafandri purtând obiecte ciudate, din nou vehicule cu roţi, un mare zeu straniu, ba, în trei locuri, chiar farfurii zburătoare, cu totul asemănătoare celor din recentele descrieri! Apar şi rachete, este reprezentat chiar şi jetul de gaze (sau câmpul magnetic) al vehiculelor respective. Henry Lhote apreciază că vechimea acestor ciudate lucrări este între două şi şase mii de ani. Cum însă nu a existat un procedeu special de localizare riguroasă în timp a frescelor, ele ar putea fi socotite încă şi mai vechi. Vechi dinainte de existenţa deşertului, de pe vremea când munţii erau tineri, acoperiţi de păduri şi păşuni străbătute de uriaşe turme de animale. Ce s-a întâmplat în aceste mii de ani? Din ce cauză s-a schimbat clima?

Am avut prilejul să pun aceste întrebări geografului François Callot care, însoţit de doctorul Monique Mainguet, au făcut o călătorie la Tassili în cursul anului 1973. Răspunsul profesorului este dezarmant: “N-am înţeles nimic din ce s-a petrecut aici, cazurile şi diaclazele sunt prea adânci pentru a putea fi explicate prin acţiunea vânturilor; ape şi ploi nu mai există de milenii, aşa că nu mai rămâne decât explicaţia că solul, foarte acid, încărcat cu substanţe de origine tropicală, a acţionat asupra rocilor, formând straniile canioane”. Iar relativ la timpul când s-au petrecut aceste schimbări, profesorul Callot a dat un răspuns asemănător: “Nici despre asta nu se poate spune mare lucru, tot ce ştim este că munţii sunt alcătuiţi din gresie paleozoică primară”.

Aşadar, din punct de vedere geografic, fenomene inexplicabile au dus la schimbarea completă a climei în timpuri ce pot fi împinse, se pare, cu mai mult de zece mii de ani în urmă. Artişti de geniu au pictat în culori fără moarte scene din viaţa înconjurătoare. Le-au mai adăugat şi ciudate plăsmuiri ale minţii lor, uneori din cale afară de stranii. Sau, poate, au descris întâmplări ale vremii lor, dar în acest caz aceste întâmplări frizează pur şi simplu fantasticul. Căci, acordându-le credit, preistoria planetei trebuie complet schimbată!

Un lucru mi s-a părut sigur: Tassili ascunde răspunsul la întrebări tulburătoare, pe care mulţi nici n-au îndrăznit să le pună. N-a îndrăznit, de pildă, Lhote, care se fereşte să descrie “marţienii” şi trece sub tăcere frescele mult prea neconvenţionale. Iar după Lhote, pe platoul Tassili nu a mai fost nici o altă expediţie ştiinţifică! S-au turnat, se pare, câteva documentare – care n-au prea făcut vâlvă în lume – în rest, nimic. Turiştii trec, mai şi strică, rarii oameni de ştiinţă care se aventurează pe platou se

minunează, clătinând din cap a neîncredere, pe fresce se depune praful, pereţii – spălaţi pe relevee de oamenii lui Lhote, ca şi de mulţii alţii – se scorojesc, şi Tassili-ul continuă să păstreze tăcerea. Şi să-şi ascundă tainele. Şi să înăbuşe tulburătoarele îndoieli pe care culorile şi formele le-au născut, cu multe milenii în urmă, pe zidurile de stâncă.

Închei rândurile despre Tassili. Luna apune. Oaza s-a scufundat în întuneric şi linişte. Prin In Amenas şi Ghardaia avionul mă va purta mâine spre Alger. Sunt încărcat de imagini şi întrebări mă frământă. Port cu mine chiar şi regrete, căci n-am putut ajunge până la inaccesibilul Inaouanrahet, acolo unde, strălucitoare, o "Doamnă Albă" îşi etalează, pe stâncă, de mii de ani, splendorile. Şi cred că este omeneşte să fie aşa, în viaţa fiecăruia dintre noi trebuie să existe o inaccesibilă Doamnă Albă.

Sau poate că nu acestea sunt ultimele rânduri pe care le scriu despre Tassili.

Orientul aproape

În dreapta licărea Marea Marmara, în faţa noastră răsărea soarele, iar noi goneam pe ultimii kilometri de la capătul Europei. Într-un târziu, au prins să se desluşească acele involte ale minaretelor şi ghebele moscheilor, mi s-a părut a desluşi în auz melopei tărăgănate şi s-a furişat înspre noi o stare de alb şi diafan, de nemişcare – Orientul începea, misterios, în tăcere.

Istanbulul, pată de frumuseţe întinsă pe două continente, nu este, însă, o oază de linişte, am înţeles ajungând sub zidurile cetăţii, căci a existat parcă o barieră fonică pe care am trecut-o şi liniştea s-a spart în mii de cioburi, izgonită de izbucnirea zgomotoasă a metropolei: câteva milioane de suflete, câteva sute de mii de maşini, un trafic infernal, tarabe, moschei, cocioabe, palate, negustori de toate calibrele, lăudându-şi marfa către toate vânturile, claxoane, sirenele vapoarelor, un şir incredibil de lustragii şi o înghesuială de nedescris.

Ne-am făcut loc cu greu şi cu teamă prin aventurile circulaţiei, iar mai sus, după Turnul Galatei, pe lângă Piaţa Taksim, am reuşit să ne oprim şi să pornim apoi, pietoni, prin oraş. Din îmbulzeala centrului am apucat-o, pe străzi largi, către ţărm, jos au sclipit, vesel, apele Bosforului, şi am dat, spânzurat deasupra mării, peste Dolmabahce, palatul cu nume de gazel, reşedinţă a sultanilor şi a lui Kemal Atatürk cel Mare. Am intrat în saloane, un ghid impozant, cu fes şi şalvari, un adevărat dragoman, ne-a condus prin labirintul odăilor seraiului, prin sălile de primire, prin grădini minuscule unde havuzuri susurânde respirau răcoare, într-un decor de un fast incredibil. Jos, Bosforul, pe fundul unui imens cazan din care se ridică malul care susţine oraşul, pantele sunt abrupte, iar culmile colinelor aveau să ne pară, mai târziu, de jos, că ţâşnesc aproape din mare, vertical, acoperind orizontul în toate părţile cu suliţele şi cupolele moscheilor cu minarete. Asemeni suliţelor soldaţilor lui Soliman Magnificul, îmi aminteam, privind de pe apă, dintr-un vaporaş care lega Europa de Asia, silueta dantelată a palatului Dolmabahce. Am debarcat rapid – strâmtoarea aceasta este, într-adevăr, foarte strâmtă – la Üsküdar, cartier tocmai din Asia, se ajunge în câteva minute. Mai ales aici sunt moschei şi intru, pentru întâia oară în viaţă, într-un lăcaş de rugăciune musulman, moscheea Amkazade, apoi în Araklieci, încărcate amândouă de covoare şi mister, unde credincioşi ciudaţi se închină ciudat, cu faţa către o stranie şi importantă Meccă.

Revenim după-amiaza, apele sunt nemişcate, spre nord se văd Dardanelele, şi trecem pe lângă tristele *Insule ale prinţeselor*, unde nobile

prinţese au suspinat amar, închise în turnuri, deasupra miracolului de frumuseţe al Bosforului. Debarcăm, urcăm pe ţărmul european sinuos, rătăcim prin cartiere elegante, cu blocuri care dezorientează, cu un număr enorm de Bănci, şi reintrăm apoi în forfota străzilor principale.

Seara ne îndreptăm către Cornul de Aur, îl zărisem ziua, în trecere, şi ne păruse prozaic, chiar sordid, dar aveam să-l găsim acum cu totul altfel. Căci se lăsase noaptea şi o lună semilună poleise feeria romanticului Corn de Aur şi fire de vrajă se aprinseseră peste tăcerea Bosforului, iar curcubeiele de lumină străluceau ca în visul trimis de profet, visul de mărire care zămislise un Soliman Magnific şi un Baiazid furtunos, sultani însetaţi de glorie şi bogăţii, din visul acesta ei au încropit armate uriaşe şi le-au trimis către cele patru zări şi către hotarele lumii, ieniceri şi spahii, azi praf şi pulbere...

De colina de pe malul drept al Cornului de Aur este legată amintirea unei isprăvi de dimensiunile vicleniei Calului Troian: neputând ataca fortăreaţa dinspre mare, Mehmet, fiul lui Murad, şi-a trecut într-o noapte întunecată corăbiile pe uscat, târându-le pe nisip, trase de noi, iar dimineaţa Bizanţul încremenit s-a trezit cu flota turcă înăuntrul zidurilor! Dar şi asta este, de acum, lucru uitat, cum uitaţi sunt Soliman şi Baiazid şi Mehmet, cum uitată este gloria otomană, cum s-au dus – şi bine că s-au dus – amintirile vechilor războaie. Pe Cornul de Aur e acum linişte şi pace.

*
* *

Pe Nazlan am cunoscut-o în timp ce hoinăream fără speranţă de scăpare, pe nişte ulicioare întortocheate de deasupra portului, şi-mi blestemam harul ăsta ceresc de a-mi complica singur viaţa.

Pornisem cam din locul unde fusese, în vremurile de demult, temuta Sublimă Poartă, mă descurcasem, de bine de rău, ieşind către promontoriul Seraiului, dar, când să ajung la Top-Kapî – ia-l de unde nu-i, aşa că mă tot învârteam pe multiseculareleşi nesfârşitele stradele din Stambul. Noroc că îmi taie calea, la un moment dat, o cadână. Îi adresez, plin de nădejde, cuvântul şi, ca mai întotdeauna în situaţiile limită, totul basculează: sigur, muzeul Top-Kapî e la doi paşi, stânga-dreapta-stânga, merg şi eu într-acolo, nu, nu sunt cadână, râde – dar cu un secol în urmă ar fi putut fi cu siguranţă: are păr negru, cu luciri albăstrii, ochi verzi-albaştri, şi-i frumoasă de-ţi taie răsuflarea – lucrez chiar în muzeu, ca arhitect, suntem o armată întreagă, repartizaţi pe secţii şi perioade istorice, Istanbulul, domnule, este unul dintre cele mai complicate oraşe din lume, eu sunt specialistă în construcţiile Bizanţului din perioada ultimă, alţii se ocupă cu arhitectura

secolului al XI-lea, cu preistoria, cu elenismul... Eu scriu articole de ştiinţă, îi spun, am venit în Istanbul mai ales să văd Top-Kapî-ul şi harta lui Piri Re'is...

Seraiul Top-Kapî este cel mai bogat muzeu de bijuterii din lume. Aici se găseşte diamantul Kaşikci, de optzeci şi şase de carate, aici sunt tronuri şi leagăne din aur, carafe şi casete încrustate cu diamante şi aur, hainele de aur ale profetului Mohamed şi ale şirurilor de sultani domnitori, rubine, safire, topaze şi iar aur, îngrozitor de mult aur, bogăţiile Balcanilor şi Egiptului, strălucirile giuvaierurilor Indiei şi Orientului şi lucrăturile din Câmpia Pannoniei au luat, toate, calea Stambulului.

Pentru ceea ce mă interesa pe mine în mod deosebit, am avut şansa să intru direct în miezul problemei. Nazlan şi tinerii săi colegi, după un colocviu purtat în mai multe limbi, în biroul lor, obţin pentru mine toate aprobările pentru ziua următoare, când se aşează şi ei, cuminţi, la coadă – nu în fiecare zi se poate vedea celebra, străvechea şi scandaloasa hartă a fiorosului amiral Piri Re›is...

...Ne aduce documentul, cu oarecare pompă, însuşi directorul bibliotecii muzeului, domnul Ilhan Tunman. Biblioteca, una dintre cele mai interesante din lume, a fost fondată prin anul 1453, chiar de către marele şi vicleanul Mehmet al II-lea, cuceritorul Bizanţului. An după an, secol după secol, manuscrise, hărţi, desene, coroane s-au strâns în rafturi, lăsate urmaşilor de sultanii luminaţi şi cărturarii vremurilor. Praful veacurilor s-a aşternut deopotrivă peste suluri, teancuri şi uitare. Până la Kemal Atatürk şi semnalul de trezire, din al XX-lea secol, ai cărui cărturari s-au pus serios pe treabă. Din vechea trezorerie li se aduce, pe la 1929, o hartă ciudată. O cercetează, nedumeriţi, cartografi şi istorici turci şi străini: Fehmi Karatay, M. Destombes, Afet Inan, H. Winter, Marina Solinari, Ibrahim Konyali, Paul Kahle. Se stabileşte autorul, după numele scris în turcomană pe marginea documentului: Piri Re›is, pe nume întreg Ahmed ben Mehmed al Karamani, nepot al unui alt navigator celebru: Kemal Re›is. Anul şi locul când cartograful-amiral a executat desenul: 1513, Galipoli; an în care un manual de navigaţie, scris tot de el - "Kitabi Bahryie" ("Cartea mării") - precizează că Piri Re›is a copiat documentul după o hartă făcută în 1498 de către însuşi Cristofor Columb! Iar pe hartă, toată lumea a putut să vadă, se lăfăiau: un pic din Europa, vestul Africii, ambele Americi şi o bucată bună din Antarctica!

...Va să zică, directorul aduce harta, eu în faţă, ceilalţi privesc peste umărul meu, iată, întinde o grilă ciudată, este o adaptare făcută hărţii de către specialiştii americani – cu asta a şi început scandalul, stârnit prin 1955 de către Bagrow şi iluminiştii de la IMAGO MUNDI, asociaţie celebră,

reunind cercetători temerari şi certaţi cu ortodoxia şi dogmatismul – apoi se desfăşoară harta, cu numărul de inventar 1408, îl văd pe director că încremeneşte, în faţa noastră este un petec colorat, pe o folie de plastic, se sperie, dar lucrurile se lămuresc repede: harta originală există, se află în sală, ba chiar este expusă într-o vitrină, în locul copiei pe care o aveam în faţă. Se face schimbul, ne liniştim, se reiau studiul hărţii şi discuţia...

Mă aflam în faţa unei bucăţi de piele, subţire şi special tratată pentru a juca rolul de pergament. Pe suprafaţa-i lucioasă lucrurile arătau ca şi cum fiul meu, preşcolar în acea vreme, ar fi făcut rost de acuarele şi s-ar fi apucat să aşeze, cu nădejde, pete colorate. A desenat-o frumos, i-a pus trei poli - să fie! - a lansat zece caravele, o balenă, insule cât cuprind mările şi oceanele, iar pe pământuri a împărţit cu dărnicie, cum l-a dus mintea, struţi, elefanţi, papagali, un sultan, un indian, ba chiar şi câteva termometre sau busole sau aparate născocite de mintea lui de preşcolar. Pe urmă, cineva l-a ajutat şi a adăugat, în turca veche, inscripţii de basm; Nazlan şi colegul ei Halîk se chinuieşte să mi le traducă, cuvintele sună frumos, dar întreprinderea nu-i uşoară, au trecut de la facerea hărţii mai mult de 450 de ani şi limba turcă s-a schimbat considerabil. Câte ceva aflu însă, iată: “...în partea dreaptă a oului...” (asta-i America!), “...se zice că Sfântul Brendan ar fi călătorit pe mări călare pe o balenă...”, “...aici, în ţara celor 11 insule”... (prin Caraibe – de altfel, insulele Atlanticului apar mai numeroase decât le ştim noi), “această parte muntoasă şi roşie nu se poate vedea, acolo stă mai marele peste munte...” (în nordul Americii de Sud), “...patru feluri de popoare trăiesc aici: albi, roşii, verzi, negri... sunt canibali... folosesc ca arme pietre foarte dure...”, “...mine de aur fără fund...” (pe lângă Peru), “...această parte a ţării este în ruine...” (despre Patagonia!), “...insule nelocuite, cu primăvară veşnică...” (în josul hărţii, mai spre Oceanul Antarctic).

Odată cu grila făcută de americani, aflu, toate aceste inscripţii au fost traduse, pot fi găsite într-un fascicul al publicaţiei IMAGO MUNDI şi se vorbeşte mult despre ele în lume. Asta, mai ales, pentru că acei cartografi nu au luat în seamă aspectul naiv al hărţii, ci s-au apucat să măsoare şi să caroieze planşa de piele, iar corecţiile ce s-au impus au condus la o concluzie fantastică: primul desenator al hărţii nu numai că ştia că Pământul este sferic, ci chiar a folosit convexitatea, ba mai mult, s-a imaginat stând într-un punct în spaţiu, deasupra planetei, prelucrând de acolo, minuţios, toate detaliile!...

...Doctorul docent Umal Yucel, custode al muzeului, pe care îl vizitez a doua zi, îmi confirmă: acestea sunt concluziile la care au ajuns şi Svat şi Priscilla Soucek, profesori la Universitatea din York, dar şi mulţi

alţii încă, harta cu pricina determinând pentru o vreme un adevărat pelerinaj al cercetătorilor din lume în biblioteca muzeului Top-Kapî. Într-adevăr, se remarcă ciudăţenia textelor, cu aerul acela de lucruri deja ştiute, de lucruri pe care le ştim noi, le ştia Piri Re›is, le ştiau Columb şi cine ştie cine mai înainte, apoi detaliile – imposibile în 1513, imposibile în 1498 – faptul că în hartă figura Antarctica (urma să fie descoperită abia după câteva secole!) - dar şi erorile: Ţara de Foc apare legată de cel mai sudic continent, lucru real, ne informează teoria derivei continentelor, dar real cu câteva milioane de ani în urmă!; Bortulumiya, un nume înscris pe hartă şi greşit interpretat de către P. Kahle ca fiind al lui Claudius Ptolemeu, este, de fapt, al lui Bartolommeo, cunoscut autor al tratatului “Isolario Osia Cosmographia del Mare Egeo”, apărut la Veneţia, în 1485, ceea ce poate însemna o încurcare a surselor – intenţionată? - din partea lui Piri Re›is; apoi: harta cu numărul de inventar 1409, găsită mai recent, pare să fie o copie a acestei celebre 1408, apar Cuba, Haiti, peninsulele Yucatan şi Florida, dimensiunile şi amplasarea lor păstrează micile erori din harta originală, în timp ce o a treia hartă, şi mai recent descoperită, exagerează erorile, dar reprezintă corect Antarctica!

Ar mai fi ceva de adăugat: harta lui Piri Re’is are marginile de sus şi din dreapta roase. Aparent este foarte posibil ca această hartă să fi fost numai o porţiune dintr-un planiglob, spune dr. Yucel, dovada ar fi că mai toate celelalte hărţi turceşti vechi au înscrise pe ele un cartuş cu date, pe când aceasta nu are! Pe harta grilată şi adaptată de cercetători acest lucru apare foarte clar, ceea ce înseamnă că, în jurul anului de graţie 1500, cineva ştia să deseneze planigloburi! Cu aparenţă naivă, dar minuţios şi respectând perspectiva spaţială!...

...Le-am mulţumit lui Nazlan, colegilor ei, directorului muzeului, plec din Top-Kapî, aventura mea cu originalul hărţii numărul 1408 ia sfârşit. Mai adaug doar că interpretări mai noi ale manuscriselor lui Piri Re’is sugerează că bătrânul pirat turc şi-a copiat celebra-i hartă nu după una, ci după 20 de hărţi mai vechi – şi asta prezintă într-o lumină nouă activitatea febrilă a cartografilor evului mediu. Subliniez că doi specialişti reputaţi, cartograful M.I. Walters şi căpitanul Arlington Mallery de la Oficiul hidrografic al SUA declară că Piri Re’is a reprezentat coasta antarctică Quenn Maud Land după un contur mai vechi, de pe vremea când partea centrală a continentului nu era acoperită de o calotă de gheaţă – aşa susţine, cel puţin, publicistul Charles Hapgood într-o carte de mare succes, “Maps of the Ancient Sea Kings”, cu o concluzie care taie răsuflarea: pe mai multe hărţi ale evului mediu apar detalii şi informaţii care, strânse la un loc, ridică problema unor cunoştinţe mai vechi, datorate unor civilizaţii străvechi, întinse pe întreaga planetă, operând cu noţiuni comune tuturor

părţilor lumii – în astronomie, navigaţie, cartografie, construcţii, informaţiile ştiinţifice care străbat din adâncurile timpului le depăşesc adesea pe cele ale secolului al XVIII-lea, aflat la foi paşi de noi...

...Se impun, cred, eu, două observaţii; prima: în anul 1969, la cererea profesorului H.C. Coeman, la Istanbul a sosit cartograful E.H. Van de Waal cu scopul de a căuta în biblioteca lui Mehmed al II-lea vechi hărţi olandeze; nu găseşte ce căuta dar află, în dosarul cu numărul 1413, hărţi încă neştiute, absolut tulburătoare; publică rezultatele, tot în fascicolele IMAGO MUNDI (pentru că noutăţile ciudate îşi fac loc greu în revistele de ştiinţă) şi, cu această ocazie, îşi dă seama că în Top-Kapî sute de hărţi şi documente neştiute aşteaptă încă lumina zilei! Tot din vitrinele seraiului-muzeu citez câteva titluri de manuscrise: “Ma›rifat al-Hiyal” (manual de mecanică – anul de apariţie 1273), “Haysan al Basnî” (manual de geometrie, apărut în 1316), un manual de botanică din anul 1228 – nu închei lista, ştiinţa şi tehnologiile evului mediu, venite, poate, de foarte departe, erau serioase, o aplecare atentă asupra lor, o cercetare exhaustivă către adâncurile Top-Kapî-ului, dar şi ale bibliotecilor şi sălilor de hărţi din Escurial, Zwinger, Mecca, Vatican ar putea aduce o adevărată răsturnare a istoriei cunoscute.

Pentru a doua observaţie mă întorc la subiectul nostru şi-i dau cuvântul colonelului Harold Z. Ohmeyer, specialist al USA Air Force, unul dintre cei care au avut în mâini harta lui Piri Re’is: “Ipoteza că pe partea de jos a hărţii sunt reprezentate coasta numită Princess Mary, aparţinând teritoriului antarctic Queen Maud Land, şi Peninsula Palmer pare a fi rezonabilă. Ni se pare presupunerea cea mai logică şi cu probabilitatea cea mai mare de a corespunde intenţiilor hărţii. Detaliile geografice din partea de jos a hărţii corespund perfect cu rezultatele cercetărilor de seismologie făcute asupra calotei polare australe de către expediţia antarctică suedezo-anglo-norvegiană, în anul 1949. Concluzia ar fi: contururile coastei au fost trasate pe hartă după un model anterior apariţiei crustei glaciare pe aceste teritorii. Această crustă are acum, în această regiune, grosimea de circa o milă. Nu avem nici cea mai mică idee asupra modului în care parametrii acestei hărţi pot fi puşi în acord cu nivelul cunoştinţelor geografice ale anului 1513”...

Nu departe de Top-Kapî se zăreşte Sfânta Sofia, cu istoria-i zbuciumată, oficiind, de-a lungul anilor – nehotărâtă – culturi diferite: a fost mai întâi biserică ortodoxă, apoi moschee şi – modernă – s-a hotărât să rămână – cu splendidele-i fresce bizantine – muzeu, uluindu-ne cu un interior de proporţii gigantice, pe care împăratul Iustinian trebuie să-l fi socotit, în mileniul trecut, pe măsura lui şi a gloriei – vai, efemere – a

faimosului Bizanţ.

În apropiere se află Moscheea Albastră. Am intrat şi am admirat lucrătura în filigran a zidurilor şi mi-am înfundat paşii într-un uriaş covor de Kaşmir, o adevărată operă de artă. Era la ceasurile după-amiezii şi muezinul a prins să implore tânguitor, din înălţimea minaretului său, un Allah aflat – improbabil – încă şi mai sus.

Înainte de plecare am vizitat celebrul Bazar: o hărmălaie de nedescris, negoţ cu toate obiectele Pământului, în toţi banii Pământului, cu cele mai neruşinate preţuri, reduse, pe loc, la dimensiuni modeste, cu fabricanţi în minuscule fabrici şi negustori pungaşi gata să vândă cămile, locomotive sau primăria oraşului.

...Într-o seară am pornit către apus, pe şoseaua de pe malul Bosforului, îndreptându-ne către hotarul cu Grecia. Oraşul a devenit ca prin miracol tăcut, ireal de alb, strălucind ca un sipet vrăjit, încremenit de suflarea unei zâne.

*
* *

Deasupra Greciei se lăsa seara şi peticele insulelor păreau licurici ce-şi pregăteau strălucirile pentru noapte. În Cipru se înnoptase bine şi ghirlandele luminilor conturau insula, întunecată, pe fundalul mării. Luminiţe izolate, vapoare, fărâme de viaţă, sclipeau în tot locul – în zona asta Mediterana este aglomerată de mii de ani, de la începuturi, de când Homo Sapiens, făptura roasă de curiozitate, a purces să cerceteze depărtările şi s-a îmbarcat pe plute şi corăbii, coji de nucă pentru aventuri temerare.

Ţărmul ne-a părut, într-un târziu, ca o surpriză, conturându-se net din caierul nesfârşit de lumini întins de-a lungul neliniştii Orientului Apropiat. Avionul aterizează pe un aeroport modern, cu trafic de mare capitală şi drumul spre oraş îl facem pe o şosea supraaglomerată, luminată ca ziua, oamenii gonesc în mare viteză spre sud, spre nord, spre mare, ocupaţi cu afacerile, cu necazurile, cu viaţa, liniştea şi neliniştea lor – războiul fratricid de mai târziu lăsa încă un ultim respiro străvechii Fenicii.

Seara mă plimb pe străzile scăldate în lumină, cu vitrine încărcate, pieţe largi, localuri de distracţie, oglinda portului, bazarul oriental şi oamenii de toate rasele. Trec pe lângă moschei care au fost biserici sau biserici care au fost moschei sau sinagogi, schimbările urmând răsucirile istoriei: Djamia El Obireh, moschee, s-a numit Sfântul Ioan Botezătorul, era biserică şi a fost întemeiată de cruciaţi prin secolul al XII-lea, iar lângă ea, o alta, minusculă, provine dintr-o veche sinagogă, preschimbată în biserică şi

ajunsă în final tot moschee. Îşi dau aici întâlnire impetuoasa lume arabă şi înţeleptul Orient. Se vorbesc multe limbi. Europeni în număr mare soseau aici, pentru turism, dar mai ales pentru afaceri, căci Libanul era socotit un fel de Elveţie arabă.

Dimineaţa constat că oraşul are încă şi mai mult farmec, ceea ce este rar; de obicei noaptea ascunde sluţenia şi mizeria, dar Beirutul, aşa cum îl priveam atunci de pe cornişă, mi se părea un adevărat spectacol. Îmi amintesc că un poet arab, cu dulceaţa şi delicateţea în limbă, pe care numai arabii pot s-o aibă, a comparat oraşul acesta cu o cadână alungită pe un covor verde, sprijinită în spate de pantele repezi ale munţilor Libanului şi privind visătoare jocul valurilor Mediteranei. Ţărmul comandă aşezarea, căci bulevardele largi îi urmează fidel linia şi, dinspre coline înspre mare, se reped perpendicular stradele mărunte şi drepte, la fel ca în Istanbul sau Alger, de care, totuşi, Beirutul se deosebeşte. Hoinăresc fără ţintă, aerul sărat, soarele de miere, în spate, munţii, semeţiţi peste golf, puzderie de vapoare stau nemişcate în rada portului – unul dintre cele mai mari din Mediterana. Înţeleg, chiar simt că mă aflu pe pământ străvechi, că pe aici, prin apropiere, a început, probabil, istoria, că primele flote de corăbii au pornit din această Fenicie, numită acum Liban, îndreptându-se, îndrăzneţe, până dincolo de Coloanele lui Hercule. De aici, atunci, fragedele coji de lemn de cedru, inventând comerţul, s-au împrăştiat pentru a se amesteca în mai toate istoriile. Puternicul Egipt, din străfunduri de timp – Micene, culta Grecie, războinica Romă au povestit în papirusuri, stele, monumente şi manuscrise despre un popor care nu ştia ce-i teama, stăpân al unei ţări prospere. Prosperă îmi părea şi atunci, în dimineaţa când treceam din Piaţa martirilor către noua Universitate. La fel mi-a părut şi în restul zilelor şederii mele în Liban: nenumărate bănci, mult aur în vitrinele bijutierilor, comerţ cu toate monezile posibile, o respectabilitate a clădirilor fără egal în lumea arabă, căi de comunicaţie bine întreţinute, oraşe curate, dar mai ales munţii, terasaţi până în vârfuri, în aşa fel încât fiecare palmă de pământ să rodească, aşa se cultivă arborii şi pomii fructiferi, înălţaţi cu trudă, într-o rară economie de spaţiu. Aşa se refac străvechile şi legendarele păduri de cedru. Cedrii aproape dispăruseră, odată cu Fenicia, în ultimul zbuciumat mileniu, zguduit de valuri arabe şi otomane; pădurea şi-a revenit însă cu încetul, şi coborând din stema ţării – doar acolo mai rezistase cedrul – s-a întins iarăşi peste lanţurile munţilor Libanului şi Antilibanului. Nu mai are utilitatea din vechime, desigur, corăbii negre nu mai pleacă din Beirut, Tyr şi Tripoli către lumea largă, dar dă încredere, speranţă şi respect, gândeam atunci.

La fel cum siguranţa culturii, apărată de nenumărate aşezăminte,

universităţi, şcoli, muzee, ca şi uimitoarea educaţie lingvistică la toate nivelurile – cunoaşterea a trei limbi pare ceva firesc la libanezul de pe stradă – sunt însemne ale unei civilizaţii şi înţelegeri care au să izbândească cândva, gândesc acum.

Seara mă plimb pe faleză până departe, în apropierea minusculelor insule din golf, sfredelite de grotele-culcuş pentru miile de păsări ale golfului. Era în jurul meu atâta linişte şi atâta viaţă încât ideea distrugerilor de mai târziu mi s-ar fi părut atunci cu totul absurdă.

Revin către port şi dau peste o situaţie amuzantă: din vitrina unui local de distracţie, doamne sulemenite încearcă să atragă trecătorii la cheltuială, iar în faţa peretelui de sticlă trei găligani fac către ele gesturi admirative. Mă apropii mai mult şi aud vorbe româneşti, cei trei sunt marinari de pe un vapor de-al nostru, ancorat în radă, şi am încă o dată ocazia să mă conving cât de suculentă şi imaginativă este limba română, pentru că aprecierile flăcăilor relativ la farmecele doamnelor din vitrină sunt cum nu se poate mai colorate şi mai sugestive. Râd cu lacrimi, ei se întorc spre mine, mă prezint, mă acceptă în modul cel mai firesc cu putinţă, în zilele următoare le mai cunosc şi alţi colegi, comandantul şi medicul mă invită pe vas, bucătarul, fin psiholog, mă cinsteşte imediat cu o farfurie de sarmale, la revelionul pentru întâmpinarea anului 1974 sunt invitatul lor, se înţelege, n-or să lase ei un român singur într-un oraş străin...

*
* *

Pentru muzeul de arheologie aveam programată o zi specială, ştiam cât este de mare şi de important muzeul, citisem şi auzisem despre piesele lui mai deosebite. M-am prezentat dimineaţa, cu o recomandare, la doctorul Selim Hichi, arheolog şi custode al muzeului şi el mi-a vorbit cu plăcere despre istoria locurilor, despre fenicieni, egipteni, greci, romani şi arabi, despre misterioşii druzi şi marii cuceritori ai istoriei, despre cruciade şi marile cetăţi străvechi şi despre ţări de la facerea lumii. Îmi arată superbe mozaicuri din Byblos, statui din Tyr, imagini de zei din Baalbek, monezi din Sidon. Înţeleg că pământul pe care calc ar trebui să fie fierbinte de atâtea războaie, că prin părţile acestea s-a scris Biblia şi că asfaltul şi praful acoperă urme de paşi iluştri. Am mai discutat cu doctorul Hichi, în acel muzeu cu incredibile mozaicuri, despre ciudăţeniile de la Baalbek, cele care mă determinaseră să fac călătoria spre Liban, dar voi vorbi ceva mai târziu despre asta.

Cu câteva seri înainte îmi găsisem vecini de cameră, la hotelul unde locuiam, doi francezi tineri şi, ca toţi francezii pribegi, puşi la punct cu toate

informaţiile folositoare. De la ei am aflat căile practice de plecare spre locurile care mă interesau, aşa că în zilele următoare o iau din loc către Byblos, tripoli, Baalbek, Damasc, Tyr şi Sidon.

Byblos este unul dintre cele mai vechi oraşe ale planetei, atât de vechi încât chiar Timpul pare acolo bătrân: are poate şapte, poate opt milenii. L-a întemeiat Zeul El, spune legenda. Este oraş biblic, cartea creştinilor vorbeşte despre el numindu-l Gebal. Se înalţă în straturi, asemeni Troiei, dar pornind, în timp, dinaintea ei. Acum cinci mii de ani, când era deja grozav de vechi, a devenit principalul port al locurilor, pentru navele uşoare ce veneau şi plecau dinspre şi înspre Egipt. Era construit după o urbanistică savantă şi locuitorii se închinau într-o vreme lui Baal Gebal – nu se mai ştie cui se închinaseră înainte, în perioada dintre zeul El şi zeul Baal.

Într-un târziu apar aici amoriţii, îi dau foc, revin localnicii, faraonii cinstesc mai departe cetatea, moare Ahiram-rege, sarcofagul îi va fi expus, mult mai târziu, privitorilor din Muzeul din Beirut şi neliniştii mileniilor următoare, în ciuda blestemelor cu care regele afurisise pe cei care ar cuteza să-i tulbure somnul de veci.

Vin grecii, vin perşii, vin romanii, mai trece un mileniu, vin apoi cruciaţii şi arabii, îi potopeşte uitarea, dar trăieşte, rezistă. Azi poartă numele de Jbeil, şi-a uitat marile isprăvi de altădată, dar are uriaşul merit de a fi singurul oraş din istorie care, după şapte milenii, încă există.

Povestea locurilor pare aici, la Byblos, în întregime descifrată: documente în piatră şi cronici de mai târziu, lipite cap la cap, au rezolvat şarada celor şapte, opt milenii. Rămâne, totuşi, o întrebare: dacă acest oraş este atât de bătrân şi dacă în jurul său, pe ţărmurile Mediteranei, vor mai fi fost, cu atât amar de vreme în urmă, şi alte oraşe de acest fel, tot atât de puternice, deopotrivă de civilizate, nu cumva perioada de iluminare a bazinului Mediteranei trebuie extinsă până pe vremea şi chiar dincolo de vremea Ţării lui Ur? Dacă atâtea zeci de secole nu ni se mai par neverosimil de multe pentru a aprecia vârsta raţiunii, aproximarea datei când mamiferul om a început să judece poate fi împinsă mult în străfundurile timpului. Din punct de vedere biologic – există dovezi – începuturile au fost declanşate mult mai devreme şi Byblos nu face decât să confirme relativitatea stabilităţii cunoştinţelor istorice.

*
* *

Noaptea am petrecut-o la Tripoli, oraş tiz cu cel din Libia, amândouă purtând numele unei străvechi aşezări greceşti. Acest Tripoli pare mai nou decât multe dintre oraşele Libanului, este, bineînţeles, port, şi

marchează graniţa cu Siria. O splendidă cetate cruciată se păstrează, intactă, în oraş, am vrut s-o vizitez a doua zi, am bătut la poarta imensă, n-a răspuns nimeni, am intrat, fortăreaţa părea pustie, am urcat pe bastioane, am admirat de sus oraşul, doi tipi apăruţi ca din pământ m-au somat cu armele în coaste, m-am legitimat “Român!”, a exclamat unul dintre ei, “românii sunt prietenii noştri”, a adăugat, şi-au luat armele la spate, m-au însoţit prin cetate, băieţi tineri şi aspri, angajaţi într-o bătălie disperată pentru o ţară pierdută. Le-am strâns mâinile, am plecat repede, îi găsisem simpatici dar eu sunt un pacifist înnăscut, războiul crunt care a trecut pe la noi a fost înaintea copilăriei mele, reflexele războinice nu-mi sunt deloc ascuţite şi ţevile pistoalelor-mitralieră le mai simţeam în coaste şi la câteva zeci de kilometri de Tripoli.

M-am oprit la Jeita, auzisem de o grotă celebră, una din minunile locurilor, şi voiam să o văd. Peştera este, într-adevăr, superbă, reflectoare luminează puternic stalactite şi stalagmite multicolore, uriaşe, sclipind învăpăiate, asemeni unor stranii bijuterii ale muntelui. O sală gigantică de concerte fusese amenajată în pântecul muntelui şi festivaluri de muzică îşi desfăşurau acolo stagiunile, audiate mai ales de bogaţii europeni şi arabi, locuind în împărăţia pădurilor de cedri, sus, pe munte, în moderna staţiune înzăpezită numită chiar “Cedrii”.

*
* *

Am făcut o scurtă excursie la Damasc. Am plecat de lângă Piaţa Martirilor, într-un taxi bine ticsit, am urcat costişa Saninului, masivul ce adăposteşte Beirutul, sus de tot ninsese, am coborât la Ştaura, am urcat iarăşi, căldura Mediteranei a rămas de mult în urmă, de frig îmi clănţăneau dinţii, munţii se înăspresc, trecem graniţa, depăşim şi terasele cu arbori şi livezile, coame aride şi urâte ne însoţesc cu mohoreala şi răceala lor, apoi coborâm pe nesimţite, n-am parcurs nici măcar o sută de kilometri, drumul îşi face loc printre umerii morţi ai munţilor, reapare vegetaţia, aerul se mai încălzeşte, şoseaua mai coteşte o dată şi avem, iată, în faţă, Damascul, strălucind sub soare, ca un păianjen care-şi strecoară braţele printre dealurile ce-l înconjoară. Îmi amintesc că primul gând care m-a fulgerat a fost: Şeherezada, o mie şi una de nopţi, seraiuri, moschei, califi, lumea basmelor Orientului, deşi ştiam că nu aici ci mai ales în jurul Bagdadului s-au copt poveştile nemuritoare în minţile înfierbântate de soarele deşertului. Dar poate că şi pe aici, totuşi, multe din basme vin tocmai de la perşi, străvechi stăpâni şi peste aceste locuri.

Damascul este vechi, tare vechi, îl pomeneşte Biblia. Şi este greu

încercat, i s-au întâmplat multe: perşi, romani, la 638 î.e.n., arabii, exact în anul 1400, îngrozitorul Tamerlan, colonie mai târziu, războaie chiar şi după independenţă. Popoarele amestecate şi religiile amestecate i-au determinat o instabilitate pe care numai fermitatea de acum au transformat-o.

Un firicel de apă, Barada, coboară din munţii Antilibanului şi se sfârşeşte într-un lac, mai mult mlaştină – şi asta explică de ce aşezarea este multimilenară: în deşerturile ce se întind de la Marea Caspică până la Marea Moartă orice picătură de apă este născătoare şi păstrătoare de viaţă şi strânge în jurul ei însetaţii nisipurilor.

Noi intrăm în oraş trecând pe lângă Tekke, mânăstire de dervişi, clădită pe la 1516 de către turcul Selim Paşa, iar nu departe se găseşte un complex de clădiri noi şi uşoare – cunoscutul Târg Internaţional al Damascului.

Centrul de acum al oraşului este nou, clădiri înalte – palate ale zilelor noastre – ocolesc o piaţă imensă, Barada se ascunde sub oraş, noul cu vechiul se amestecă pretutindeni, construcţii se înalţă la tot pasul şi vechiul pare că se scutură cu o febrilitate pe care în oraşele arabe n-am mai întâlnit-o.

Jos, la capătul unei străzi drepte, se ajunge către sukul Hamydie, centrul de odinioară al oraşului, târgul tipic arab şi oriental, rămas acelaşi, de veacuri: negustori şi dughene de tot felul, străduţe înguste, înghesuială mare, mizerie, sărăcie şi aurari, copii care trăiesc alături de măgari şi câini şi – la doi paşi – negustori de diamante, moschei încărcate cu bogăţii fără preţ şi un strat gros de clisă murdară pe ulicioare, canalizare sofisticată prin clădiri însemnate – cu conducte trecând prin pereţi – şi setea şi foamea în cocioabele sărmane.

În mijlocul sukului, bijuteria numită Moscheea Omayadă, poate cea mai frumoasă din lume. Ridicată pe locul unui fost templu roman, într-un edificiu ce măsoară 131 metri lungime şi 38 metri lăţime, moscheea îşi înalţă domul din mijloc până la 45 de metri, iar cele trei minarete se avântă cu mult mai sus. I s-au întâmplat multe: distrugerea ordonată de Tamerlan, câteva incendii, dezastre peste care moscheea a trecut, căci credincioşii au refăcut-o de fiecare dată.

În jur, strânse de zidul sordid al sukului: mausoleul lui Saladdin, mare războinic şi apărător al Coranului, săvârşit în aceste locuri prin 1193, mai departe ruinele unui templu care ar putea fi numit Templul Înţelegerii, căci – specifică o veche inscripţie greacă, pe un portal – creştinii şi musulmanii se rugau în acel lăcaş împreună, apoi, în apropiere, alte moschei, alte minarete, alte vestigii istorice. Înăuntru: fast, covoare imense şi moi, un mormânt aurit ce adăposteşte – zic credincioşii musulmani –

capul lui Yahya, Sfântul Ioan Botezătorul al creştinilor, adică, alături de relicvele cortului lui Mohamed, profetul. Grav, un înţelept citeşte, căzut în transă, dintr-un Coran uriaş cu scoarţe de aur. Îndreptaţi către Mecca, credincioşi nenumăraţi îşi murmură rugăciunile. Par puţini şi neînsemnaţi, sala e prea mare şi bogată, iar Mecca, profetul şi Allah trebuie să fie departe de tânguielile lor, îmi spun, gândindu-mă la sukul ce ne înconjoară. Nu departe, palatul Azzem îşi înalţă zidurile albe deasupra nimicniciei şi noroiului. A avut şi el multe de înfruntat, druzii s-au revoltat în 1925 şi i-au pus foc, dar a rezistat şi este acum muzeu şi bibliotecă, adăpostind splendori şi manuscrise, lucrături din fire de aur şi argint şi comori de istorie.

Trec, din nou, prin suk, înţeleg că el reprezintă mai mult vechiul, oraşul din jur mă convinge, şi mai ştiu bine că Siria este una din ţările care au optat, totuşi, pentru căile progresului şi ale logicii.

Văd, în ziua următoare, un muzeu de arheologie, foarte îngrijit, cu piese de mare valoare, venind din Palmyra şi Homs sau de prin împrejurimi. Mozaicurile sunt străvechi şi superbe, statui de dinainte de romani se înalţă, neînţelese, pe socluri, în timp ce statuile romane sunt mai aproape de înţelegerea noastră.

Lângă Bab-Eş-Şarc – Poarta Răsăritului – nişte vechi ziduri de fortăreaţă, se zice că pe aici l-au urmărit copiii lui Moise pe Sfântul Paul, cel trecut la creştinism, cu gândul să-l omoare. Pe Saul tot pe aici, pe undeva, l-a trăsnit fulgerul divin, iar într-un cimitir aflat mai sus, Fatima, evlavioasa fiică a profetului şi două dintre soţiile sale îşi dorm somnul de veci, în acest pământ, unde credinţele s-au amalgamat, distingându-se între ele cu mare greutate.

Kasiumul, muntele roşu şi gol, se mai vede încă, atunci când în urma mea pânza de păianjen a Damascului devine tot mai vagă, subţiată de depărtare. Mă întorc spre Beirut şi ştiu că pe undeva, în stânga, se află înălţimile Golan – unde ura, durerea şi neînţelegerea se încrâncenează amarnic şi varsă sânge omenesc. Iar în dreapta, mai sus, se află *Ebla*. Adică ruinele fostei mari cetăţi Ebla.

*
* *

Alep este numele unui vechi oraş sirian, aflat şi astăzi în plină putere. “Halip” înseamnă lapte, într-o limbă străveche, iar o legendă spune că patriarhul Abraham a poposit pe un deal, unde a şi întemeiat aşezarea Halip – Alepul de astăzi. Când? Nu putem şti exact, poveşti biblice, timpuri aproximative, 2500, poate 3000 de ani au trecut de atunci, lumea, spunea nu de mult ştiinţa numită Istorie, era încă sălbatică, grupuri izolate, triburi

păstoreau, vânau, începuseră să se îndeletnicească cu agricultura, cam asta era tot. Este drept, Ugarit, oraş de prin apropierea dealului păşunat de vaca lui Abraham, a fost aşezare importantă prin secolele XIV-XIII î.e.n., dar un singur oraş nu înseamnă mare lucru, nu îndreptăţeşte concluzii generalizate; este deci foarte posibil, consfinţea Istoria, că mai ales deşertul stăpânea prin locurile Alepului. Mult, dar mult mai târziu va apare, într-adevăr, o civilizaţie, atunci când regina Zenobia va domni peste un oraş extraordinar, Palmyra, dar aceasta avea să se întâmple tocmai pe vremea romanilor... Iar Richard-Inimă-de-Leu şi Barbarossa vor trece cu cruciaţii lor prin Alep – fapte istorice dovedite, desigur, dar petrecute în mileniul de faţă. Pe atunci, însă, pe vremea lui Abraham, o pustietate absolută stăpânea acea parte a lumii: firava copilărie a civilizaţiei omului...

Arheologul italian Paolo Mathiae, profesor la Universitatea din Roma, face însă parte dintre exemplarele speciei Homo din zilele noastre, care nu se împacă, în ruptul capului, cu ordinea stabilită a lucrurilor. Citind atent cărţi, papirusuri şi tăbliţe străvechi, dar vizitând şi la faţa locului o colină suspectă, la Tal-Mardik, aşezare aflată la 60 de kilometri de Alep, doctorul Mathiae se hotărăşte: părăseşte postul comod de la Roma, porneşte "bătălii" cu autorităţi ştiinţifice italiene şi siriene, convinge, scoate banii pentru o expediţie arheologică serioasă şi se apucă, cu nădejde, de săpat.

A săpat 18 ani.

A avut noroc de la început, pentru că pe temerari norocul nu-i părăseşte aproape niciodată. Întâi a dezvăluit zidurile fantastice, de peste 15 metri înălţime, ale unei cetăţi uriaşe; adăpostea, probabil, un sfert de milion de oameni. Apoi dezgroapă străzi, pieţe, edificii, palate, o urbanistică extraordinară! Numai numărul de funcţionari adăpostiţi în casele din jurul palatului regal era de 11700, stabileşte doctorul Mathiae! Monumente, statui, ceramică splendidă, basoreliefuri gigantice – artă! Când? Arheologul Paolo Mathiae va da o lovitură de geniu: descoperă nici mai mult nici mai puţin decât o bibliotecă!...

Eblaiţii, se dovedeşte, preţuiau cultura, aveau alfabet, scriere, pentru ei informaţia însemna putere şi informaţia se transmitea în scris. Aşa că ei scriau, imprimând pe tăbliţe de lut micile întâmplări ale vieţii de zi cu zi. Dar lutul se usucă, devine sfărâmicios şi informaţia dispare, risipindu-se, aşa cum s-a întâmplat în mii şi mii de cazuri. În Ebla, însă, în timpul unei groaznice furtuni, un trăsnet a izbit chiar în inima unui depozit de tăbliţe cu scriere cuneiformă şi, din fericire, depozitul a ars până la temelie. De ce "din fericire"? Pentru că tăbliţele s-au întărit, transformându-se într-un fel de ceramică. Rămase sub cenuşă, au rezistat astfel vremii. Norocul şi îndârjirea extraordinară ale savantului Paolo Mathiae le-a scos la iveală.

Tăbliţele – cea mai preţioasă comoară istorică descoperită vreodată – şi-au putut astfel spune povestea, incredibila lor poveste. Iat-o:

Demult de tot, cu peste 24 de secole î.e.n., pe locul deşertului de la Tal-Mardik se întindea un oraş înfloritor, pe nume Ebla. Barbari veniţi din adâncurile Asiei, în valuri neostoite, s-au izbit în zidurile mândrei cetăţi, durându-i istoria. Mulţi au fost înfrânţi, cu mulţi dintre ei eblaiţii s-au aliat (cu regele Sargon al Akkadului, de pildă, sau cu străvechiul Ur din Caldeea), uneori duşmanul a pătruns în cetate – probabil akkadianul Naram-Sin, nepotul lui Sargon, cu siguranţă amoriţii şi elamiţii, care i-au şi dat foc, pe la 2000 î.e.n., apoi Assurnasirpal al II-lea şi încă mulţi alţii – până când izbiturile au îngenuncheat definitiv cetatea, alungând aiurea locuitorii civilizaţi ai statului Ebla, pribegi, poate, către mai târziul Ugarit sau spre strălucitorul Mari, amândouă situate, geografic, în aceeaşi regiune, iar în timp la distanţă de mai bine de un mileniu...

Ebla făcea comerţ cu statele vasale: câteva sute de aşezări mărunte, raportează *dub-zu-zu* (cuvânt care în limba eblaită înseamnă scrib), dar şi cu statele mai mari ale vremii, cele recunoscute de istorie: un capac de pe un vas de piatră poartă cartuşul faraonului Pepi, domnitor asupra Egiptului între anii 2332 şi 2283 din cealaltă eră!

Între cetăţenii Eblei exista o egalitate absolută. Acum 4500 de ani! Au zei cărora li se închină: El, Aşerah, Baa – răspândiţi în mai toată regiunea, pe câteva milenii – pe Enlil îl găsim şi în panteonul Nipur-ului - dar apare şi Yahweh, adică Yehova din Biblie...

Personaje cu nume de legendă sunt înscrise pe filele bibliotecii de lut. Apare, într-adevăr, numele lui Abraham, dar şi cel al lui Saul, se povesteşte despre biblicul rege David, este menţionată o întâmplare cu un alt rege, Eber, care ar putea fi nepotul lui Noe, în sfârşit, sunt descrise legendarele Sodoma şi Gomora...

...Mesajele înscrise pe tăbliţe acum cinci milenii sunt absolut fantastice. Dacă sunt adevărate? Doctorul Giovanni Piettinatto, specialist în scrieri vechi, demonstrează, fără putinţă de tăgadă, că da: există, printre tăbliţe, unele cu texte bilingve, în sumeriană şi eblaită; descifrarea lor, chiar parţială, este edificatoare şi suficientă pentru citirea mesajelor. Sunt toate şansele ca întâmplările de acum 50 de secole să nu fie numai capitole de poveste. Abraham, Saul, Yahweh, Noe sunt, într-adevăr, personaje de legendă, dar şi personalităţi importante ale unei civilizaţii care a rezistat un mileniu.

“Aici, la Tal-Mardick” - raportează celebrul ziarist de ştiinţă Howard la Fay - “cercetările mai pot dura un secol”. Să avem, deci răbdare...

“Sunt semne” - spune însă tenacele Paolo Mathiae - “că în interiorul pământului, sub cetatea Ebla, mai există o bibliotecă, probabil de pe vremea lui Hammurabi”.

Un lucru este însă categoric – profetul Eremia, descriind Siria în cărţile sfinte, s-a dovedit un mincinos: “...localităţi dezolante, un ţinut uscat şi sălbatic, pustiu, fără oameni, pe unde niciodată nu trece nimeni...”.

*
* *

Mult, mult mai la răsărit, un grup internaţional de arheologi trudeşte să facă lumină într-un adevărat haos de rămăşiţe, unul dintre cele mai misterioase complexe de ruine de pe planetă – Mehrgarh, din regiunea pakistaneză Belucistan.

Prima concluzie, uluitoare: în straturile Mehrgarh-ului se află artefacte ale omului, realizate cu peste trei mii de ani înainte de Mohenjo-Daro şi Harappa! A doua: istoricul Monique Lechévalier a demonstrat că în această localitate aflată în apropierea trecătorii Bolan şi acoperind peste 500 de hectare, locuitorii se ocupau cu agricultura, cu strânsul recoltei, încă din anul 6000 î.e.n! Orzul, ovăzul, grâul – stabileşte bioarheologul Lorenzo Constantini – erau cultivate, cu siguranţă, cu opt-nouă mii de ani în urmă, alături de curmali şi arborii de jujuba. Se vâna în acele timpuri, dar se creşteau şi animale pe lângă locuinţele de piatră, destul de sofisticate, ale locuitorilor vremii. Gonzaque Quivron descoperă, în cele mai joase straturi, piatră şlefuită, dar şi podoabe – turcoaze, lapislazuli – importate, probabil, în marea şi străvechea cetate Mehrgarh, din alte localităţi neolitice, pe care încă nu le cunoaştem – şi pe care poate că nu le vom cunoaşte niciodată.

Straturi se suprapun peste straturi, secol de secol, mileniu după mileniu, culturi şi civilizaţii s-au succedat, lăsând urme în solul Belucistanului – oseminte, unelte şi arme din piatră, mai aproape de noi, vase din ceramică şi obiecte de artă uimitor de bine realizate –, toate dezvăluind în istorie un surprinzător focar de civilizaţie, un posibil generator al vieţii raţionale din valea Indusului şi Iranul răsăritean, leagăn al strămoşilor celor ce au trăit, deja, cu milenii în urmă, în Shahr-i-Sokhta, Shahdad, Sanhu-Daro, în misteriosul Mohenjo-Daro sau Mundigak-ul din Afganistan.

Spre anul 2000 î.e.n.., spun arheologii, cea de-a şaptea perioadă ia sfârşit şi – din motive necunoscute, în Mehrgarh viaţa încetează. Au pierit locuitorii sau au pribegit, părăsind oraşul natal? Mai degrabă ultima ipoteză poate fi acceptată; cert este că, brusc, vechea cetate piere, dispare, o acoperă praful, pământul şi apele, o acoperă uitarea. Şi numai o întâmplare

norocoasă – o deviere de râu şi un individ inspirat care sapă un gorgan – renaşte, pentru marea carte a poveştilor lumii, acest necunoscut şi fantastic crâmpei de istorie, din care aflăm că, iată, raţiunea şi civilizaţia au mai câştigat, către negurile din paleolitic, încă un pas de milenii...

*
* *

Mă aflu din nou în Beirut, am fost deja la Baalbek, la noapte se schimbă anii şi eu mă grăbesc să răspund invitaţiei făcute de marinarii mei. Pe vas, teoretic, nu aş avea voie să urs, dar marinarii în cauză, romăno get-beget, ştiu să descurce: primul prieten pe care şi l-au făcut în Beirut a fost poliţaiul de pe cheiul lor, aşa că am urcat fără probleme. Era însă devreme, am stat de vorbă cu secundul, apoi cei plecaţi de pe vas au început să se întoarcă.

Viaţa pe un vapor nu este deloc uşoară, toată lumea o ştie. Printre puţinele plăceri pe car marinarul le are, este – de câte mii de ani ? - băutura. În urma exersării, cu multă tragere de inimă, a ducerii paharului la gură, performanţele marinarului în domeniu sunt – apreciate de civili – de legendă. Băieţii care se întorceau atunci pe vas fuseseră cu pluguşorul pe la celelalte vapoare, şi ca să se distreze, mi-au spus ei, dar şi ca să mai sugă ceva – şi asta nu pentru că vinul şi ţuica ar lipsi de pe vaporul lor, nu, ferească Dumnezeu, dar ce te faci cu căpitanul - “tata mare”, zic ei, cu teamă – om neînţelegător, care nu-i lasă să se îmbete, aşa că ei mai bine se dreg oleacă prin vecini şi, cu ce mai capătă acasă, sunt, numai bine, în formă. Explicaţia m-a uimit, nu mi-a mai rămas decât să-i admit logica fără cusur, dar pe urmă am văzut învârtindu-se pe lângă bucătar nişte marinari greci şi ruşi şi am înţeles că nu-i vorba de vreo inovaţie, ci de o adevărată tradiţie – probabil multimilenară. Iar “tata mare”, mă uit, abia dacă are treizeci de ani, un tânăr zâmbitor şi de treabă şi mă gândesc că trebuie să stăpâneşti trucuri speciale ca să reuşeşti să inspiri atâta teamă şi respect – dacă n-o fi şi pe aici tot vreo tradiţie...

Ne-am aşezat după aceea la masă, am închinat un pahar pentru ci din ţară, căpitanul m-a prezentat şi celorlalţi, băieţii m-au găsit simpatic şi s-au hotărât să mă îmbete; la 24 fix, ora României, am ascultat mesajul venit de acasă, pe calea undelor, apoi ne-am înlănţuit într-o horă, am ciocnit pahare şi am mâncat sarmale şi m-am veselit, cum niciodată în viaţă până atunci nu reuşisem.

Invitat de bază a mai fost, bineînţeles, şi poliţistul de pe chei – şi am aflat cu ocazia asta că toţi marinarii români, peste tot, nu uită niciodată să-l invite la masă pe acest poliţist de pe chei. S-a îmbătat repede, ţuica –

tare, el – musulman, fără antrenament, băieţii i-au demontat pistolul, i-au vârât piesele în buzunare şi l-au culcat într-o cabină. Nostromul mi s-a prezentat de îndată ce atmosfera a prins să se încălzească: “Eu sunt Fănică, oltean din Focşani”, s-a dat el oltean cu mine, şi mi l-a arătat pe Baronu’, un fost boxer, om cumsecade şi incapabil să omoare o muscă – mi-a spus el – şi pe nenea Vasile, dulgherul, pensionar reangajat, “tocmai a cumpărat nişte lenjerie fină pentru o nepoţică de acasă”, mi-l pârăşte nostromul, om pus la punct cu metehnele şi păcatele celorlalţi. Un băiat timid, Valerică, îşi sărbătorea şi ziua de naştere şi era copleşit de urările şi felicitările celorlalţi. Am stat cu ei cât am putut, când mi-am dat seama că n-or să mă lase până nu mă îmbată, m-am retras în cabina medicului şi am dormit două sau trei ceasuri. Când m-a trezit, pe la şapte dimineaţa, marea era complet nemişcată şi pe cer strălucea un soare ca la noi de Paşti. M-am dus în cabina telegrafistului, sosiseră telegrame din ţară, am mai stat cu el de vorbă, uşa s-a deschis brusc, în prag a apărut Valerică-cel-timid, “raportez”, a răcnit şi a sughiţat, pe neaşteptate a izbucnit într-un răget dogit şi am înţeles că ne cântă, pe urmă s-a prăvălit între uşă şi scaun şi a adormit pe loc, sforăind de se zguduia cabina. Îl caut pe căpitan, mă gândesc că-i mai bine să plec, cobor spre cabine şi sunt martorul unei scene hilare: Baronu› vrea să cotească la dreapta şi nu poate, face paşi de-a lungul culoarului, depăşeşte culoarul spre dreapta, continuă până la capăt, face stânga-mprejur – la stânga poate –, iar trece de culoarul din dreapta, îi dă înainte, încăpăţânat, eu mă tăvălesc de râs, mă aude, “a, salut, profesore”, îmi zice şi se strecoară, ruşinat, pe o uşă. Îi salut pe toţi, le mulţumesc, îi părăsesc, am petrecut cel mai frumos revelion din viaţă. Ştiam că suntem un popor ospitalier, că un român de oriunde întinde necondiţionat mâna unui alt român, trăsătură rară, urmare, cred, a atâtor asupriri care s-au abătut, de-a lungul veacurilor şi din toate cele patru vânturi, asupra noastră, dar în seara aceea explozia de prietenie spontană cu care oamenii aceia simpli m-au învăluit mi s-a părut printre cele mai de preţ daruri pe care le-am căpătat în viaţă şi pe marinarii acelui vas n-am să-i uit niciodată.

*
* *

Mi-a mai rămas o zi, plec la Tyr şi Sidon, către sud, cu o maşină de ocazie. După patruzeci şi cinci de kilometri ajung la Saida – astfel i se spune Sidonului acum. E un orăşel mic, de câteva zeci de mii de locuitori, şi nimic nu lasă să se bănuiască măreţia de altădată. Peste vechea cetate s-a construit un oraş, s-a dărâmat, s-a construit altul, vestigii se găsesc la orice pas, sub orice pas, la toate adâncimile. Încă nu s-au făcut cercetări

amănunţite, dar se ştie, acolo este Sidonul, are patru mii de ani vechime, cândva a lansat din portul său corăbii cu lemn de cedru, aur şi mirodenii, a primit grâne şi granit, inspirând şi expirând către Asia, Africa şi Europa. O construcţie cruciată cu aspect de fortăreaţă genoveză, ridicată pe o insulă legată de ţărm printr-un pod, domină golful. Timpurile şi valurile nu au atins-o, se menţine intactă, martor mut al unor peregrinări sângeroase şi absurde.

Mai jos, spre sud, aproape de graniţa fierbinte, se întinde, moartă, o cetate altădată încărcată de glorie: Tyrul. Tare i-a mai plăcut acest oraş lui Herodot din Halicarnas. Templul lui Melkart nu are egal în lume, scris el prin secolul al V-lea î.e.n., iar vârsta lui trece de trei milenii.

Era înnorat cerul când am ajuns eu pe aleile cu istorie. Regele-constructor Hiram ridicase, la cererea înţeleptului Solomon, templul din Ierusalim, iar la el acasă îi venise ideea să unească cele două insule, întinzând oraşul pe un fel de istm, care închide şi un golf. Locuitorii şi-au construit şi un zid de apărare, şi cetatea a devenit astfel inexpugnabilă. Comerţul a înflorit, coloni din Tyr s-au stabilit pe coastele Mediteranei şi ale Atlanticului, strălucitoarea purpură şi obiectele din sticlă se fabricau cu straşnică păstrare de taină între zidurile de netrecut şi erau căutate în întreaga lume cunoscută – acum câteva mii de ani Tyrul făcea şi desfăcea legile şi afacerile lumii.

Bineînţeles, au apărut cuceritorii. Prin secolul al VI-lea î.e.n. un rege din Babilon, hirsut şi întunecat, s-a hotărât să cucerească lumea, înghiţind în drumul său Tyrul. Dar s-a poticnit de zidurile cetăţii şi vreme de treisprezece ani a izbit în porţi cu încăpăţânare. Le-a deschis până la urmă, a dărâmat oraşul, dar obosise de atâtea războaie şi a plecat să-şi caute norocul aiurea. Avea un nume răsunător acel rege sălbatic, şi l-a lăsat înscris pe tăbliţe de lut ars pentru pomenirea în veacuri a unor isprăvi rele. Se numea barbarul: Nabucodonosor.

Mult mai târziu, înflăcărat, genial şi uimitor de tânăr, s-a înverşunat să sfarme libertatea Tyrului reînviat cel mai mare soldat din toate timpurile, Alexandru din Macedonia. Cumplită i-a fost mânia pentru cele şapte luni pierdute sub ziduri, din drumul său către glorie şi moarte şi crunt s-a răzbunat când arta sa nimicitoare l-a adus în cetate: foc, sabie, distrugere şi moarte. Astfel că, odată cu praful şi pulberea rămase din imperiul lui Alexandru, a dispărut şi Tyrul. A renăscut efemer, prin romani, dar s-a menţinut mai ales prin uimitoarea Cartagină, colonie unde soarele Africii a copt, din spiţă feniciană, un alt mare războinic: Hannibal, cel care a cutremurat Roma.

Asta a fost, însă, mai târziu, mult mai târziu, când peste zidurile

hipodromului uriaş, peste fântânile şi clădirile măreţului Tyr, vânturile aduseseră deja munţi de nisip şi de colb. Când, după amar de vreme, cruciaţii lui Barbarossa şi Richard-Inimă-de-Leu au trecut pe acolo către Ierusalim, oraşul era de acum altul. Şi s-au dus şi ei, ca şi ceilalţi, şi acum, acolo, peste ruine, venise noaptea. Zăngănitul armelor încetase de veacuri. Domnea liniştea – şi ochii minţii încercau să deseneze probabilele chipuri ale lui Nabucodonosor, Alexandru, Richard şi Barbarosa, bărbaţi fără odihnă, plecaţi după aventură şi după moarte. Se coborâse, peste golf, pacea. Cu câţiva kilometri mai la sud bubuiau tunurile.

*
* *

Este vorba în rândurile următoare despre unul dintre cele mai discutate locuri ale planetei, despre un uriaş monument singular, amestec de arhitectură ilogic hipertrofiată, de frumuseţe barbară şi de geniu uman, căruia epitetul de straniu i se potriveşte perfect.

Aflat în valea Bekăi, în centrul unui podiş îngust, absolut plat, mărginit la apus de munţii Libanului şi la răsărit de cei ai Antilibanului, monumentul a luat numele de Baalbek. Coasta Mediteranei nu este departe – la numai optzeci de kilometri – dar spectacolul vârfurilor înzăpezite, al şoselelor care se înfăşoară pe coastele sălbatice, ca şi netezimea perfectă a podişului dau peisajului o notă cu totul aparte. Oraşul – căci de-a lungul existenţei lor templele au adunat în jur fenicieni şi greci, apoi libanezi şi sirieni – răsare din mijlocul câmpiei oarecum artificial, fără nici o legătură cu mediul înconjurător: cu secole, cu milenii în urmă, cele două lanţuri de munţi trebuie să fi fost inaccesibile – de altfel fenicienii preferau calea mării – iar drumul deschis de romani n-a fost prea convingător.

Monumentul propriu-zis este Acropola Romană, căreia i se adaugă, la oarecare distanţă, Templul lui Venus. Ar mai trebui să existe, istoria o spune, un templu al lui Mercur, Amfiteatrul, Forumul, toate înconjurate de nouă kilometri de ziduri, dar vântul, timpul şi nisipul le-au acoperit, iar deasupra lor s-au construit mai multe rânduri de oraşe. Săpat solul, în Baalbek s-ar găsi, cred, sub fiecare aşezare, tezaure arheologice suprapuse, înaintând, în adâncime, până sau poate chiar dincolo de istoria vechiului Egipt.

Acropola, alcătuită din templele lui Jupiter Heliopolitanul şi Bachus, Pantheonul, Curtea hexagonală şi o intrare străjuită de propilee gigantice este o operă arhitectonică fără măsură. Ridicată între anii 660 î.e.n. (Templul lui Jupiter) şi 250 e.n. (Curtea hexagonală), construcţia probează politica abilă dusă de romani, căci în scopul stăvilirii

creştinismului ca şi pentru stabilizarea dominaţiei lor în Orient, ei au reuşit în Baalbek un amestec de stiluri, combinând vigoarea arhitecturii romane cu formele mai puţin ortodoxe ale vechilor edificii locale (Curtea hexagonală, de pildă). Rezultatul a fost acest monument fantastic, mai mare decât Karnak, de un gigantism fără noimă, dar şi de o frumuseţe fără egal.

Propileele din granit roşu de Assuan, în număr de douăsprezece, înalte de opt metri, poarta uriaşă, Curtea hexagonală de şaizeci de metri în diametru, Pantheonul de dimensiunile unui stadion – 135 metri lungime şi 113 metri lăţime – şi marele Templu al lui Jupiter, o construcţie uimitoare, un paralelipiped de 89 metri lungime şi 50 lăţime, înalt de treisprezece metri şi ridicat, în întregime, pe un postament de opt metri, totul înconjurat de cincizeci şi patru de coloane, cu un diametru de 2,20 metri fiecare, acest ansamblu straniu pare implantat în capătul sudic al câmpiei Coelosiriei, întru slujirea unor zei ce depăşesc cu mult, ca dimensiune, pe cei ai bazinului mediteranean.

De altfel, cultul oficiat în sălile templelor a fost destul de ambiguu: au fost slăviţi Baal şi Astarteea, apoi Jupiter şi Venus şi, mai târziu, o bazilică ridicată în Marea Curte a servit preoţilor creştini. Iar construcţia propriu-zisă, realizare fără egal în arhitectura romană, a fost executată, în întregime, fără mortar: scoabe uriaşe de fier, plumb topit, turnat prin canale anume săpate în blocurile de piatră, o fasonare perfectă a materialelor folosite au dat ansamblului o rigiditate remarcabilă, care însă n-a rezistat cutremurelor din 1158, 1661, 1759, dar, mai ales, n-a rezistat furiei creştine a lui Teodosie cel Mare, apărător al crucii. Cu el istoria Baalbekului se încheie. Urmează, prin acele locuri: cuceriri, asedii, războaie, cruciaţi, arabi, Tamerlan, întâmplările Evului Mediu.

Şi iată cum Pax Romana, cea care a incitat la construcţii în întreg Imperiul Roman, a avut ca rezultat un ansamblu de temple mai frumos decât cele din Atena şi Roma. Istoria monumentelor pare simplă, chiar şi dimensiunile gigantice pot fi justificate: trebuiau întărite, prin mijlocirea zeilor, poziţia cuceritorilor romani. Aşa a apărut, în urma unor lucrări arhitecturale şi inginereşti de geniu, acest monument numit Baalbek. Astfel sunt prezentate lucrurile în filele istoriei, astfel sunt ele explicate în remarcabilul muzeu arheologic din Beirut.

...Numai că, la o cântărire mai atentă, apar mici amănunte contradictorii, care nu se potrivesc exact cu imaginea acceptată.

În primul rând, această câmpie a Bekăi, ciudat de plană, în care nici un arheolog n-a încercat să sape. Kayad, Pierre Bélon, Wood, Dawkins au marele merit de a fi scos la lumină ansamblul de temple, reconstruindu-le, cu materialul aflat la faţa locului, după vechea lor formă. Cercetările lor au

ajuns până la catacombele, de sute de metri, care brăzdează subsolul construcţiei. Şi s-au oprit acolo, sub catacombe nu s-a încercat nici un fel de investigaţie.

În al doilea rând, dimensiunile blocurilor folosite depăşesc tot ceea ce au putut face romanii până la Baalbek. Procedee inginereşti complicate – descrise de Vitruvius, într-o lucrare – au permis transportarea rocilor pe şantier. Dar, după structura materialelor ce alcătuiesc zidurile şi coloanele, se poate vedea că nu toate blocurile vin de la cele două cariere aflate în apropiere (totuşi, la câţiva kilometri distanţă). Este foarte posibil ca unele materiale să se fi aflat la locul construcţiei încă cu mult timp înaintea începerii lucrărilor. Poate cu mii de ani înainte, căci nu trebuie uitat că fenicienii au transportat, în corăbiile lor uşoare, blocuri imense pentru marile construcţii ale vremii lor.

Dintre blocurile, foarte eterogene, ce alcătuiesc zidul Marelui Templu, trei monoliţi se detaşează vizibil. Lungimile lor depăşesc orice imaginaţie: 19,10 m, 19,30 m şi 19,59 metri. Toate sunt la fel de late: 3,65 metri şi au aceeaşi înălţime: 4,34 metri. Acest ansamblu de trei blocuri, numit *triliton*, este complet diferit de restul construcţiei, originea blocurilor, ca şi procedeul de montare sunt neclare, paralelipipezii nu se potrivesc cu restul zidului – ei alcătuind o temelie a peretelui vestic şi fiind folosiţi, după părerea mea, **pentru că se aflau acolo în timpul când romanii au ridicat templul**. Ceea ce ar putea însemna că, în jurul secolului I al erei noastre, acest templu a fost ridicat pentru a doua oară!

În al treilea rând există, enigmatică, “Hajar-El-Houblé”.

Doctorul Selim Hichi, custodele de la Muzeul Naţional din Beirut, susţine că pietrele uriaşe ce se găsesc la locul construcţiei au fost aduse din carierele adăpostite de colina numită Şeic Abdalah. Dovada: una dintre giganticele pietre se află încă acolo.

Pentru această uriaşă piatră făcusem călătoria la Baalbek, căci monolitul, poetic numit “Hajar-El-Houblé”, adică Fiica Pietrei, reprezintă, cred, una dintre cele mai fantastice probleme ridicate de istoria planetei. În cea de a doua zi petrecută la Baalbek am avut curiozitatea să întreb câţiva vizitatori dacă ştiau unde se află ciudăţenia. A trebuit să constat că puţini auziseră despre ea. Trei tineri libanezi, un medic şi două profesoare, fuseseră de mai multe ori la Baalbek, apreciau frumuseţea şi originalitatea templelor, dar nu ştiau nimic despre aspectul misterios al ruinelor. Le-am arătat *trilitonul*, căruia până atunci nu-i observaseră dimensiunile, i-am însoţit până la “Fiica Pietrei” (numită şi “Piatra Sudului”) şi au rămas stupefiaţi. Mi s-a părut, şi mi se pare şi acum, foarte ciudată ignorarea acestui vestigiu al trecutului, căci, din câte am aflat, nu numai locuitorii

ocolesc blocul straniu care se află la numai un kilometru distanţă de templu, ci şi misiunile arheologice, iar despre “Piatra Sudului” nu vorbesc decât Dänniken, Charoux, Hobana – cei care au imaginaţia ieşită din comun şi puterea să accepte şi lucrurile neobişnuite.

Iar ignorata “Fiică a Pietrei” este cu totul neobişnuită. Ea a stârnit adevărate polemici, făcând să curgă tone de cerneală. La Baalbek însă, la poalele colinei Şeic Abdalah, acest bloc de dimensiuni incredibile zace, pe jumătate îngropat, chiar lângă şoseaua Baalbek-Ştaura. Are 21,49 metri lungime, 4,80 metri lăţime şi o înălţime de 4,22 metri. Volumul aproximativ este 435,381 metri cubi şi, calculând greutatea specifică a unui eşantion de rocă, am găsit o greutate totală de 1166,82 tone, ceea ce echivalează cu încărcătura a 116 vagoane de marfă sau a 290 de autocamioane sau cu greutatea a 16.660 de oameni de talie mijlocie!...

La ora actuală, în era computerelor şi a călătoriilor în Cosmos, tehnica planetei ar fi pusă realmente în dificultate dacă s-ar încerca deplasarea pietrei. Mai precis: nu există macara de uscat capabilă să ridice 1000 de tone! Şi atunci, întrebarea: constructorii romani, contemporanii lui Augustus, Adrian şi Caracalla au fost capabili să deplaseze monolitul pe care, să admitem, îl desprinseseră din stâncă?

Doctorul Hichi îmi dă o explicaţie, logică, la prima vedere: s-au folosit tamburi de lemn, s-au agăţat scoabe în “urechile” laterale ale pietrei (există, într-adevăr, câteva mici adâncituri în peretele blocului, dar aflate, inexplicabil, pe aceeaşi parte) şi, cu frânghii ancorate în aceste dispozitive, 40.000 de sclavi (după calculele lui De Sacy) au reuşit deplasarea monolitului. O schiţă pe care cercetătorul libanez mi-a sugerat-o, relativ la modul în care s-ar fi realizat acroşajul şi deplasarea pietrei, pare să lămurească complet lucrurile.

Aparent doar, pentru că un mic calcul încurcă totul. Într-adevăr, din formula $F = f \cdot N$, unde *N* este masa pietrei iar *f* coeficientul de frecare (să-l considerăm între 0,4 şi 0,8) obţinem că forţa necesară pentru învingerea frecării ar fi între 466,8 tone forţă şi 933,6 tone forţă, ceea ce, socotind că un om poate tracţiona 70 kilograme forţă şi adăugând şi greutatea frânghiilor şi a uneltelor folosite, ar avea ca rezultat că numărul sclavilor necesari pentru deplasarea Pietrei Sudului a fost între 30.000 şi 50.000, confirmând astfel cifra lui De Sacy. Cifra aceasta mare ridică, însă, problema dispunerii oamenilor în momentul acţiunii, căci, aşezaţi în şase şiruri paralele, zecile de mii de constructori s-ar întinde pe o distanţă de 5 kilometri! Iar torcătoarele antichităţii n-au răsucit, cu siguranţă, frânghii lungi de kilometri. Şi chiar dacă le-ar fi răsucit, greutatea lor, imensă, adăugată la cea a Pietrei Sudului le condamna la nefolosinţă.

Ar mai rămâne ipoteza că sclavii au fost dispuşi pe mai multe zeci (sau sute) de rânduri, tractarea făcându-se, evident, oblic. Notând cu F – forţa de tracţiune pe fiecare şir, rezultanta ar avea expresia: $R = \sum F_i \cdot \cos \alpha_i$ (α_i fiind unghiul făcut de direcţia şirului cu drumul). Cum cos α este subunitar, această rezultantă ar duce la dublarea, poate chiar la triplarea numărului de oameni folosiţi, ceea ce frizează imposibilul. În plus, este foarte probabil ca rezistenţa frânghiilor să fie, de la bun început, inferioară forţei de tracţiune, lucru care rezolvă problema. În concluzie, după acest calcul (cu totul aproximativ), şi împotriva evidenţei: “Hajar-El-Houblé” a fost, cu siguranţă, clintită. Acum câteva mii de ani, piatra aceasta enigmatică a fost deplasată, de neînţeles în ce fel, nu se ştie în ce scop, pentru a rămâne, în al XX-lea secol al erei noastre, părăsită, la intrarea unei cariere, departe de giganticul templu căruia îi era, să presupunem, destinată. O bună parte a ei s-a scufundat în sol, în ultimele mii de ani pământul a acoperit-o şi, lucru ciudat, nimeni nu se grăbeşte să o dezgroape. Aşa că “Hajar-El-Houblé”, misterios accident al istoriei, continuă să aştepte, alături de giganticul edificiu al lui Baal, ca un uriaş şi tulburător semn de întrebare pus veacului nostru.

Pământ! Apusul!

Fetiţa mea tocmai descoperise misteriosul tărâm al cuvintelor. Spunea ta-ta, ta-ta, clar şi răspicat, de două zile bune, şi aceasta explica, desigur, pentru ce mă aflam eu în după-amiaza aceea de decembrie, pe aeroportul din Madrid, în faţa unor încurcături pe care în condiţiile unei călătorii normale le-aş fi prevăzut şi evitat.

Pornisem de dimineaţă în cea mai importantă şi mai aşteptată călătorie a vieţii mele: plecam în Peru. Trebuia însă să zbor din Madrid spre Lima prin New York – şi aici era necazul: pentru a survola teritoriul Statelor Unite un român are neapărat nevoie de viză... Ce mi se părea mie scandalos şi nedrept era faptul că problema asta îi interesa mai ales pe spanioli. Degeaba am încercat eu să-i conving că în afacerea cu viza eram implicaţi doar eu şi guvernul SUA, ei nu şi nu, hotărâţi să-şi ferească aliatul atlantic de pericolul potenţial ce-l reprezenta zborul meu peste America de Nord, nu m-au lăsat cu nici un chip să urc într-una din nenumăratele curse Madrid-New York. M-au expediat, în schimb, spre Caracas, unde pericolul pe care-l reprezentam era, probabil, redus, dar şi asta s-a întâmplat după vreo cincisprezece ore bune. În tot acest timp, m-am învârtit prin aeroport pe la diverse autorităţi, am explicat, rugat şi, mai ales, mi-am făcut nervi pentru o lună întreagă. Şi poate că ajungeam mai repede la soluţia zborului direct spre America de Sud, dar tocmai în momentul în care peroram mai cu foc în faţa unor responsabili – şi eu şi ei, înfuriaţi la culme – din spatele indivizilor, o fetişcană frumuşică foc şi cam într-o ureche îşi ţuguie buzele spre mine şi-mi trimite trei pupături zgomotoase. Eu izbucnesc în hohote de râs, asta, desigur, nu lămureşte cu nimic lucrurile, reuşind doar să amplifice starea de nervozitate a persoanelor angajate în colocviu, şi de aici mă aleg cu câteva ore în plus de discuţii... Dar, în sfârşit, mi se reface biletul pentru Caracas, urmând să iau de acolo un avion spre Lima – sau spre La Paz sau spre Quito, oriunde, îmi era indiferent, chiar Antarctica şi Ţara de Foc mi se păreau ademenitoare faţă de încurcăturile de la Madrid.

*
* *

Plec, după ora unu noaptea, cu un avion plin aproape până la ultimul loc. Decolăm din şuvoaiele de lumină ale aeroportului, ne îndreptăm spre apus, sunt obosit, avionul cam scutură, oprim pentru a scurtă escală în Azore, mai urcă doi-trei pasageri, o doamnă frumoasă, îmbrăcată într-o blană scumpă, ocupă unul din ultimele locuri libere. Îi fac loc să treacă, îmi zâmbeşte, străină şi distantă, avionul se avântă peste Atlantic, ne

repezim după noapte, şi mă prăbuşesc într-un somn de plumb. Mă mai trezesc doar o dată pentru a privi stelele reci prin fereastră şi apuc să gândesc că jos, după nori, la mii de metri dedesubt, oceanul îşi rostogoleşte munţii de ape.

Redeschid ochii cu mult mai târziu, aterizasem deja, traversarea Atlanticului s-a terminat, doamna de lângă mine se strecoară spre culoar, îmi mângâie în trecere obrazul, zâmbeşte privirii mele uimite şi coboară, învăluită în blănurile ei, coboară pentru totdeauna, superbă şi ireală ca un vis.

Aflu că ne găsim pe aeroportul din Caracas, la porţile Americii de Sud. Un val de pasageri invadează avionul, decolăm din nou, în America sunt abia primele ore ale răsăritului, sub noi se revarsă o mare de verdeaţă, undeva, departe, se zăresc munţii. Şi atunci o observ lângă fereastră: imobilă, cu pometii ieşiţi şi pielea arămie, cu ochii adânci şi negri, privind către depărtări, statuie păgână şi simbol al Anzilor, o indiancă, descendentă din vechii stăpâni ai locurilor, din alţi oameni, din altă rasă... Acum, abia acum am senzaţia deplină a necunoscutului şi a imensităţii ce separă lumile noastre. Şi îi spun în gând: “Bine te-am găsit, America!”

*
* *

Când ne oprim în Bogota, şi vânzătorii de aur şi pietre scumpe se năpustesc peste noi, invitându-ne insistent să le vizităm magazinele din aeroport, realizez că mă aflu într-o altă lume. Cobor, intru în sălile cu prăvălii, fac câţiva paşi pentru a mă dezmorţi, indus în eroare de decenţa îmbrăcămintei mele un băştinaş decide că sunt niscaiva milionar, se apropie de mine, îmi întinde o fişă tehnică, citesc, sunt rezultatele unui test complex – duritate, raze X şi altele. Deschide apoi o casetă – şi de pe învelişul de catifea ia foc spre mine, arde în valuri şi irizaţii un smarald cât o alună. Mă opresc, vrăjit, “două mii de dolari”, îmi spune omul, scutur vraja, “preţ special pentru dumneavoastră”, zice, îl întreb de avionul de Lima, mă priveşte nedumerit, mă îndrept spre ieşire. Ne ridicăm în curând peste Bogota, oraşul aurului şi al Muzeului Aurului, celebru, din care văzusem, cândva, unele exponate la o expoziţie bucureşteană.

Zburăm apoi la joasă înălţime, se zăresc cercurile perfecte ale unor păşuni, înconjurate de şanţuri, zeci şi sute de astfel de păşuni circulare, desfăşurându-se pe zeci de kilometri, prima concluzie pe care o trag este că în Columbia oamenii se îndeletnicesc cu şlefuitul smaraldelor, prelucrarea aurului sau creşterea vitelor.

Luăm înălţime şi ne repezim către Anzi, relieful prinde să se

răzvrătească şi iată, sub noi, aspri şi goi, cu vârfuri acoperite de zăpadă, neprietenoşi, munţii! Cenuşiu şi alb, emanând un fel de răceală de gheaţă, aşa mi-a apărut pentru întâia oară lanţul Anzilor, munţi visaţi, munţi pe care ani şi ani, din totdeauna, am dorit să-i văd. Vârfurile lor se succedau ameţitoare, desfăşurându-se, distante, inaccesibile şi sălbatice, de-a lungul a şapte mii cinci sute de kilometri, din Venezuela până la capătul Ţării de Foc. Iar într-unul din acele momente am trecut imaginarul cerc al Ecuatorului. Bineînţeles, n-am ştiut exact momentul trecerii, dar mi s-a părut că încerc, m-am convins că încerc, într-o anume secundă, o senzaţie deosebită: cea a întâlnirii cu emisfera australă, prima trecere de la iarna pe care o purtasem din Europa şi nordul Africii pentru a o lepăda aici, la această imaginară paralelă zero, dincolo de care păşeam către vara celorlalţi, pe partea – pentru mine – opusă a planetei.

*
* *

Şi coborâm spre sud, spre Peru, şi abia la aterizare, în Lima, mi-am dat seama că fiica mea mă făcuse să uit de schimbarea anotimpurilor şi că bocancii şi paltonul erau aici de prisos. Tare mai era cald în Lima, ecuatorial, înăbuşitor, umed, greu, deprimant de cald.

Iar pregătindu-mă, după rapidele formalităţi de pe aeroportul “George Chavez”, să ies în oraş, mai primesc, la banca aeroportului, o lovitură: francii francezi, valuta cu care eram înarmat, nu-mi puteau fi de prea mare folos, căci singura monedă recunoscută în America de Sud este dolarul nord-american. Cum schimbarea francilor în soli peruvieni ridică mari probleme, dau telefon la ambasada noastră, un funcţionar de acolo se amuză de încurcătura mea, dar mă sfătuieşte să vin imediat la ei. Şi cum n-am cu ce-mi plăti taxiul, îmi dă un sfat care, la început, mi s-a părut ciudat: să ies din aerogară şi să strig “Târlici!”. Aşa fac, apare cineva, aflu că e român, stabilit în Lima încă dinainte de ultimul război mondial, este şofer de taxi, se bucură că întâlneşte un român, mă duce imediat la ambasada noastră. Mi se rezolvă acolo problema schimbului valutar, îmi găseşte cineva o cameră la hotel şi, lucrul cel mai important, mi se dau şi o mulţime de sfaturi, care se vor dovedi de un real folos, relativ la proiectata mea călătorie prin ţară...

*
* *

Bineînţeles, o dată instalat, deşi încă năuc de oboseală, ies imediat în stradă. Hărmălaie, cartiere elegante şi mahalale ca în vechea Sinească a

Craiovei, toţi vând, toţi cumpără, toată lumea face afaceri cu iconiţe şi cruciuliţe, suntem doar în preajma sărbătorilor de iarnă, se vând brazi de poleială, dar se vând în mijlocul drumului, printre câteva sute de maşini care trec cu o sută de kilometri la oră, e atâta gălăgie că îmi ţiuie urechile, un poliţist fugăreşte nişte afacerişti în vârstă de cam zece ani, adică sare peste mărfurile aşezate direct pe trotuar încercând, zadarnic, să-i ajungă pe copii, două măicuţe într-un Land Rover fac una cu pământul o tarabă cu ierburi tămăduitoare şi dau peste cap proprietăreasa, o indiancă bătrână şi zdravănă, care acum înjură şi-şi face cruci mari, afurisind sfintele măicuţe, unul se ţine după mine, mă tot trage de mânecă, omul vinde cuci de lut şi m-a găsit tocmai pe mine, întreb unde-i gara şi o tânără mă potopeşte cu un şuvoi de cuvinte din care pricep că gara poate fi în toate părţile, îmi cam vâjâie capul, na, cumpăr omului cucul de lut, intru într-o biserică – una din trei clădiri e o biserică: fast, bogăţie, aur, cei din biserică bat cu toţii mătănii dar, oricum, este linişte – mi-e frică să ies pe stradă, îmi iau totuşi inima în dinţi, plec, la uşa bisericii cântă o flaşnetă din care scoate capul o maimuţă cerşetoare, îi dau un bănuţ, vine unul cu clopoţei, ling-a-ling, îi dau şi lui, plec repede la hotel că-mi pierd uzul raţiunii. Observ, mai mult în trecere, că ochii fetelor sunt lipicioşi, şi mai am proasta inspiraţie să intru într-o *picanteria*, adică un mic restaurant. Arăt cu degetul pe listă şi mi se aduce o farfurie pe care tronează o piramidă mare, pudrată din belşug cu roşu şi galben, iau o înghiţitură, una singură, şi-mi dau seama că necazurile de la Madrid, cele zece ore de zbor, oboseala, ameţeala, ba chiar toate necazurile vieţii mele sunt un nimic, o glumă, faţă de blestemăţia din faţa mea şi de amestecul de tortúri pe care-l simt pe traiectul digestiv. După o jumătate de oră, când respiraţia îmi revine la normal, iar şuvoiul lacrimilor mi se mai opreşte, privesc cu nesfârşită precauţie în farfurie: un amestec diabolic de ouă, raci cruzi, plante necunoscute din care, probabil, se extrage curara, nişte lighioane mărunţele, tot necunoscute, folosite, cu siguranţă, de către indieni, pentru a-şi lichida duşmanii, totul năclăit într-un kilogram de muştar proaspăt, bun, tare, cu ardei pisat, cu multă sare şi lămâie. Cu ultimele forţe plătesc, întreb, pierit, de numele alimentului exploziv, reţin ceva care seamănă cu ciucamaiapacamac, ceea ce trebuie să fie numele mai multor otrăvuri la un loc, şi plec, ţinându-mă de ziduri.

*
* *

Dar îmi revin repede, o noapte de somn mă pune pe picioare, găsesc un hotel în centru, mai potrivit posibilităţilor mele materiale şi încep să mă învârtesc prin oraş şi împrejurimi.

Stabilesc că Lima nu-i chiar un oraş-spectacol: cartierele întinse pe zeci de kilometri, cu grădini şi vile, alături de blocuri terne şi sărăcăcioase, au toate ca fundal un perete stâncos spre nord, un munte sec, aspru, fierbinte, cu nelipsita cruce de piatră a marilor aglomeraţii catolice planând deasupra străzilor sărace, înecate în fum. Vecinătatea Ecuatorului se face simţită: un soare neiertător străluceşte aproape trei sute şaizeci şi cinci de zile pe an. La fel, cea a oceanului: şiroaie de transpiraţie datorate aerului suprasaturat de umiditate mi se scurg pe sub cămaşă. Aflu că aici nu plouă niciodată, se perpetuează un fel de stare umedă de neploaie, de vină sunt Ecuatorul şi Pacificul. Asta mi se pare dezolant, un oraş fără ploaie...

Rătăcesc pe bulevarde, prin pieţe, mă obişnuiesc cu oamenii, cu viaţa frenetică şi zgomotoasă. Mă plimb pe străzi vechi, intru în clădiri din perioada colonială, prin biserici şi muzee. Mă minunez de cenuşiul exterior al catedralei, dar mai ales de aurul interiorului, de decoraţia tipic spaniolă şi de credinţa din privirile celor ce se roagă. Cineva îmi spune că America de Sud este atât de catolică încât religia paralizează totul, duminicile şi sărbătorile se închid magazinele, se opresc trenurile, avioanele, a şaptea parte din timpul omului se consumă pe rugăciuni, procesiuni, fervoare religioasă. Într-un colţ, într-o nişă – din piatră, pe lespedea de marmură, şi aievea, dedesubt – odihnea Francisco Pizzaro, conchistador, soldat, aventurier, criminal, geograf, preot care a ucis cu crucea şi s-a rugat la Dumnezeu închinându-se sabiei. A întemeiat, la 1535, Lima, dar s-a făcut vinovat în faţa tribunalului umanităţii de a fi spulberat, el singur, o civilizaţie, cea a incaşilor. Şi mi se pare uimitor şi scandalos că-şi află locul de veşnică odihnă într-o catedrală, că i se aprind lumânări şi că urmaşii celor măcelăriţi se închină Fecioarei evlavioase, stăpâna lui... Ce-o căuta Pizzaro în inimile indienilor Peru-ului?

*
* *

O zi, de dimineaţă până seara, o petrec la Muzeul Naţional de Antropologie şi Arheologie, aflat într-un cartier liniştit al oraşului. Este o întâlnire pe care o visez de ani de zile: mă aflu în faţa civilizaţiilor Americii de Sud, înaintea unei lumi stranii şi de neînţeles pentru omul alb, un univers frământat şi departe, o lume astăzi moartă.

Trei mari orizonturi culturale au înflorit în vechime peste continentul sudic: Chavin – precursoare, cu perioadele Paracas şi Cupisnique, între secolele al XII-lea şi al III-lea î.e.n., după intermediarele Recuay, Mochica, Nazca şi Pucara, întinse pe şase secole, marea şi misterioasa Tiahuanaco, împreună cu perioadele Huari, Chimus,

Cayamarca, Chancay-Ica, până în al XV-lea secol al erei noastre, civilizaţia asasinată. În toate, ca peste tot, oamenii şi-au plăsmuit chipuri cioplite, zeii. Au adorat Soarele, s-au închinat Lunii, au venerat fertilitatea şi ploaia. Au făcut paşi înainte, rostogolind roata progresului de la sălbăticia începuturilor din Chavin până la perfecţiunea militară a incaşilor, trecând prin ciclopicele construcţii din Tiahuanaco, perioadă neclară, cu limite vagi în timp şi spaţiu, cu culmi de civilizaţie atinse înainte de vreme şi stinse din motive de neînţeles sau poate explicate de stângăcia tehnică a popoarelor Americii de Sud, de stupida neşansă a nedescoperirii roţii, de evoluţia spre o religiozitate de un fanatism exagerat. Dar, dacă pe baza acestor considerente, moartea civilizaţiei Inca poate fi integral înţeleasă, pentru cele petrecute în timpurile când Tiahuanaco era capitală mare, mai rămân încă multe întrebări fără răspuns. Poate prea multe.

Exponatele muzeului, de o valoare excepţională, prezintă omul Americii de Sud din preistorie până la moartea ultimului rege Inca, etalând în rafturi şi vitrine dovezile verticalităţii crescânde ale evoluţiei indiscutabile a unei rase aparte. Oamenii de acolo au trecut din caverne şi bordeie în locuinţe şi oraşe, şi-au construit drumuri şi temple, au ridicat monumente fantastice, au iubit, au murit, au ucis, au cucerit, au creat, au făcut războaie şi pace şi au păşit înainte, cu inevitabilele ezitări, ca pretutindeni pe planeta Pământ. Dar au avut nenorocul, în plină înflorire a perioadei Inca, ca pe Cristobal Colon – poreclit de secolele următoare isprăvii sale Cristofor Columb – să-l fulgere gândul că în Indii se poate ajunge şi prin Apus, descoperind astfel, din greşeală, America şi atrăgând după el un şuvoi de desperados, care va curge în valuri spre noul continent vreme de câteva sute de ani. Cei de la început, catolici evlavioşi şi ucigaşi, l-au nimerit în fruntea lor pe Francisco Pizzaro, şi au câştigat un uluitor război al religiilor, profitând de unele avantaje tehnice şi de ezitări ale localnicilor, foc, moarte scrum în câteva zeci de ani – asta-i tot ce s-a ales din strălucitoarea civilizaţie Inca! Aşa spune istoria, aşa încheie trista poveste marele muzeu din Lima.

Acolo am văzut multe piese de artă şi istorice, strânse cu grijă, într-o organizare perfectă, care face din *Museo Nacional de Antropologia y Archeologia* unul din cele mai mari lăcaşe de istorie şi cultură din lume. Arta cu care *los indos americanos* au atins culmi de perfecţiune venerează, desigur, zeii. Cântat, sculptat şi pictat este mai ales Viracocha, despre care legenda spune – presimţind, poate, sfârşitul unei lumi – că s-a îmbarcat pe o plută din lemn de balsa şi a plecat către Apus. El a promis o revenire pe care adoratorii săi au aşteptat-o, generaţii de-a rândul, pregătindu-se pentru ea din tată-n fiu.

Ciudat era zeul Viracocha, înalt, cu barbă – iar cei ce-l venerau erau spâni – blond, un zeu cu totul deosebit. Banditul Pizzaro îi semăna în multe privinţe, incaşii au ezitat la întâlnirea crucială, iar catolicii au profitat, dând lovitura decisivă şi demonstrând că doar un Dumnezeu nu-i de ajuns pentru a proteja un popor. Îl mai adorau sud-americanii pe Jaguar, făptură cosmologică, desprinsă din vreo constelaţie sau simbolizând hăurile cerului. Splendid realizat pe stela Raimondi şi pe obeliscul Tello, Jaguarul se repetă în arta Inca în nenumărate variante.

Simbolurilor şi fantasticului din Chavin le urmează abstractizările din Tiahuanaco, iar perioada Inca naşte capodopere ca ţesăturile din Paracas, printre cele mai frumoase din arta lumii. În săli sunt prezentate machete şi fotografii ale marilor aşezări: Huaca del Sol şi Huaca de la Luna din Trujillo – piramide-monştri, cu laturi ale bazelor depăşind o sută de metri – sanctuarul din Chancan, lespezi de morminte, grele, pentru ca spiritele morţilor să nu revină în lumea de mijloc, lumea reală, deranjându-i echilibrul, valea sculptată Moche, dovedind, toate, mai ales o imaginaţie demiurgică, adesea rezultat al transelor, al dansurilor rituale, vrăjitoriilor şi plantelor halucinogene. Arta lor evoluează, se schimbă, pe măsura trecerii secolelor, dar elementele comune se găsesc numeroase între Chavin şi Inca. Începe arta odată cu perioada Chavin, adică sunt acestea începuturile? Probabil. Totuşi, arheologii îşi pun acum problema: de ce între arta olmecă a Mexicului şi aceasta, din Chavin, asemănările sunt atât de evidente? Şi, mai ales: de ce arta din perioada Chou a Chinei are elemente comune cu Chavin şi cea olmecă? Nimeni nu poate răspunde, arta a venerat mai ales divinităţile, iar acestea nu se dezvăluie, se ascund, cel mai adesea, în cer, în spatele norilor, spuneau indienii, iar cerul este, pretutindeni deasupra Pământului, acelaşi.

Mai sunt şi alte ciudăţenii în muzeu: mumii cu genunchii la piept, sprijinindu-şi bărbia cu palmele, oseminte şi cranii, unul purtând extraordinara dovadă a unei trepanaţii (!), într-o perioadă în care Europa era, aproape în întregime, sălbatică, sistemele de socotitoare *quipus*, în fapt adevărate calculatoare sub forma unor mănunchiuri de frânghii cu noduri, leacuri din vechime – chinina, coca, curara, perfect utilizabile şi în zilele noastre – şi mai sunt, tot acolo, desene uriaşe, neverosimile, trasate în pampa pe vremea culturii Nazca. Fotografiile făcute din avion ale acestor schiţe gigantice sunt prezentate în muzeu fără prea multe comentarii. Le-am copiat, am acceptat şi ipoteza apartenenţei lor la un gigantic calendar, un fel de zodiac, dar rămân nedumeririle: cum poate fi citit acest calendar? De pe culmile munţilor? Munţii nu sunt chiar aproape. Din ceruri? Probabil. Dar de către cine? Cine, între anii 300 dinainte şi 500 din era noastră, ştia să

zboare? Ce s-a întâmplat în aceşti opt sute de ani de la frontiera erei noastre? Şi întrebările se ţin lanţ în muzeu. Căci, într-adevăr, cum a putut fi construit Machu Picchu pe creştetul unui munte? Cine şi cum a transportat lespezile pentru Ollantaytambo? Ce este cu fantasticul oraş Winay Wayana, din valea Urubambei? Şi, în sfârşit, ce e cu Poarta Soarelui, ce vor să ne povestească imaginile-i în relief, tocmai acolo, sus, în Antiplana?

Plec din muzeu nedumerit şi tulburat, să fie, într-adevăr, vreo legătură între rasele Americii şi niscaiva vizitatori de aiurea, reprezentanţi ai unei civilizaţii din stele?

*
* *

În Lima locuiesc 3,5 milioane de oameni*. Oraşul este întins, nu se avântă spre înălţimi, clădirile depăşesc arareori trei etaje pentru că aici solul, tânăr, nu are încă stabilitate, se zbuciumă, tremură şi se cutremură, inima fierbinte a Pământului bate mai năvalnic lângă coasta Pacificului. Crucea din vârful colinei urâte este protectoarea oraşului, dar pare să nu fie eficace împotriva cutremurelor, aşa că adeseori Pământul îi aduce Limei dărâmături şi moarte. În centrul oraşului, în Plaza de Armas, se află Palatul Guvernului, primăria şi Catedrala. Biserici nenumărate: San Francisco, La Merced, Jesus Maria, Santa Rosa de Lima, Santo Domingo şi monumente interesante – Casa de Pilatos, Plaza de Toros, Casa cu 13 colţuri – înfrumuseţează oraşul, dar cartierele mărginaşe sunt, în toate direcţiile, bidonvilluri. În America de Sud viaţa nu-i uşoară.

Pe străzi, puzderie de străini, mai ales nord-americani veniţi să vagabondeze pe meleaguri exotice. Se vorbeşte, în centru, mai mult engleza decât spaniola. Mă mai învârt prin grădini, prin bazare şi pieţe, umblu prin prăvălii mărunte. Într-o dugheană dau peste o ţărancă ce vinde supă de fabricaţie proprie, o fiertură de porumb cu bucăţele din carnea nu ştiu cărui animal. Nu m-am învăţat minte după incidentul din *picanteria*, îi dau un bănuţ, îmi toarnă zeama într-o pănuşă uriaşă de porumb, o altă pănuşă o folosesc drept lingură, ţăranca mă mai îmbie cu nişte praf roşu, îl torn peste supă, gust, tuşesc o vreme şi pentru că de atâta iuţeală papilele gustative îmi sunt, oricum, scoase din uz, înghit totul, mă interesez ce-am mâncat, aflu că bucăţelele de carne au aparţinut unui fel de iepure, iar praful roşu provine de la nişte viermişori uscaţi şi pisaţi...

*
* *

O după amiază am petrecut-o la Pachacamac. M-a îmbiat într-acolo

mai mult sonoritatea numelui, ştiam că adevărata lume a incaşilor se găsea mult mai spre Răsărit, pe platourile ameţitoare ale Anzilor. Cu un autobuz străvechi şi scârţâind din toate încheieturile, pentru câţiva bănuţi, am străbătut 30 de kilometri spre sud, ca să ajung la ceea ce a fost pe la 1500 o cetate, un bastion al marilor armate ale lui Inca la graniţa de apă a Pacificului. Cetatea trebuie să fi fost mare şi puternică, cu multe încăperi, curţi, bazine de apă şi drumuri pietruite. Nu mai rămăseseră acum decât urmele zidurilor, căci această aşezare fusese construită pe nisip în perioada imperiului Tawantsuyo, prin 1500, şi o dată părăsită, soarele şi nisipul au lucrat împreună la distrugerea ei. Arheologul Max Uhle descoperise acest oraş la sfârşitul secolului trecut şi de-a lungul anilor el a fost scos la lumină şi, în mare parte, reconstruit. Pachacamac nu mi s-a părut, însă, a spune adevărul despre vechii Inca, simţeam că nu acolo era ceea ce căutam. Manco Capac şi Atahualpa, oameni ai munţilor, nu domniseră peste întinderi de nisip şi nici nu apăraseră oceane.

*
* *

Nici Puchucurucu, pe care l-am văzut în ziua următoare, nu mi s-a părut reprezentativ. Era însă mai aproape de ceea ce aşteptam şi aceasta pentru că înspre Răsărit începeau munţii, de fapt doar nişte coline seci, dar, oricum, munţii. Urme de ziduri se întindeau acolo pe crestele joase şi împărţeau pantele, la poale un pârâu ocolea colina, spălând zidurile unei aşezări indiene, o construcţie solidă şi funcţională care înşira încăperi, culoare şi terase unde doar rar călca piciorul vreunui curios. O curte interioară adăpostea câteva lama şi doi pui de alpaca, animale frumoase, cu gâtul lung, blana moale şi ochi catifelaţi. Dincolo de pârâu un lan de porumb îşi desfăşura tijele uimitoare, înalte de peste trei metri. Sus, în înaltul cerului, aproape de fierbinţeala soarelui, îşi întindea aripile maiestuoase o pasăre uriaşă, poate un condor. Un mic muzeu se găsea în apropiere şi împreună cu Bob – un american cu care plecasem din Lima – am scurtat drumul către muzeu, traversând una din coline. Şi Bob a fost acela care a descoperit o tibie umană: am privit-o uimiţi şi am purtat-o cu grijă, chiar cu teamă, la muzeu – nu în fiecare zi dai peste oseminte omeneşti. “Orice trecător descoperă aici ceva”, ne-a dezamăgit, însă, custodele muzeului. “Sub pietrele colinei sunt îngropaţi morţii unui mileniu”.

Condorii din înalturi păzeau, din vechime, scheletele unui neam.

*
* *

Venise vremea să plec din Lima şi eu încă nu-mi întâlnisem francezul căutat, aşa că nu cunoşteam mersul autobuzelor, trenurilor, taxiurilor, preţurile şi toate celelalte informaţii de utilitate imediată, pe care numai un francez ţi le poate da. L-am văzut venind într-una din zile, spre amiază, după câteva ceasuri de aşteptare pe Avenida Nicolas de Peirola, avea în spate un rucsac uriaş, mărşăluia spre nord, cu barba în vânt – după înfăţişare nu putea fi decât francez... L-am întrebat dacă ştie englezeşte, mi-a răspuns că nu, deci era omul meu; i-am vorbit franţuzeşte, s-a bucurat, limba lui era puţin vorbită în America, da, este francez, venea din Ţara de Foc, făcuse autostopul, acum pleca spre Canada, cu camionul sau vreo maşină, pe jos, eventual. Petrecuse câteva zile în Lima şi ştia, bineînţeles, toate cele de trebuinţă. Mai stăm de vorbă o vreme şi descoperim cu uimire că eu eram coleg cu un frate al lui, profesor în acea vreme, ca şi mine, în oraşul Oujda din Maroc. Ne strângem mâinile, prieteni de-o clipă, el o ia spre Alaska, eu mă îndrept către Chile, spre Nazca.

*
* *

Mircea Eliade spune că în unele credinţe anumite locuri sunt considerate centre cosmogonice. “Huacas” – spun indienii – locuri sfinte, în care cele trei lumi – cea subterană, a Mamei Pacha, a morţilor, cea pământeană – a viilor şi, în ceruri, lumea zeilor – se interferează, comunică. Poate că aşa sunt Intihuatana, piatra astronomică din Machu-Picchu, sau Piatra Soarelui de lângă Abancay.

Cred că tot “huaca” este şi calendarul de la Ingenio, din pampa Nazcăi. N-am aflat în pampă răspunsurile pe care le aşteptam, pentru că la sol din marile desene nu se prea vede mare lucru: Valea Nazca, protejată de vânturi de o serie de coline înspre mare şi de lanţul munţilor, în spate, ascunde figuri gigantice, trasate de cei vechi pe o bandă de 70 de kilometri lungime şi 2 lăţime.

Civilizaţia Nazca are multe ciudăţenii, de la Max Uhle încoace cercetătorii se tot miră. Dar desenele uriaşe de aici din vale sunt mai presus de simpla uimire. Alcătuiesc împreună un fel de zodiac şi se împart în trei categorii. Prima: drepte concurente ce se întretaie sub unghiuri variate, pe distanţe măsurând de la 500 de metri la 8 kilometri. A doua: suprafeţe trapezoidale sau rectangulare de 1700 m x 50 m. A treia: spirale uriaşe, linii întrerupte, siluete de monştri.

Că tot ansamblul ar fi un calendar este dovedit şi demonstraţia pare solidă. Dar la întrebările: cui ar putea să servească? cum a fost construit? cu ce scop? - nu avem ce răspunde. Se poate ca în perioada Nazca localnicii să

fi căpătat mania trasării marilor figuri pe solul pampei. Dar este surprinzătoare perfecţiunea desenelor, atunci când sunt privite din văzduh, de la mai multe sute de metri înălţime. Cei care nu se tem de ipoteze hazardate presupun că Ingenio este o uriaşă alcătuire de semne ce trebuiau descifrate de alţii, de la o mare înălţime. Jos nu e nimic de văzut, şanţuri vag trasate, largi, întretăindu-se şi despărţindu-se după modele ce nu se pot ghici la sol, o aşezare ştearsă şi de neînţeles. Sus: o adevărată scrisoare, un mesaj pentru vârfurile munţilor sau pentru cerurile pustii.

*
* *

Pentru a pleca spre Bolivia mă întorc la Lima, aşa cum prietenul meu întâmplător, francezul, mă sfătuise. Tocmesc loc într-un *colectivo*, un taxi uriaş, în care intrăm opt persoane, şi eu mă înghesui între o călugăriţă şi un indian tânăr. O să călătorim noaptea, 1100 de kilometri până la Arequipa, trecând prin Pisco. Pornim pe Panamericană, singura şosea serioasă a Americii de Sud, adevărată arteră a Pacificului, legând Canada de capătul Ţării de Foc. Pornim la ora şase după-amiază, lăsăm în urmă ultimele bidonvilluri ale Limei, o luăm spre sud, cerul rămâne înnourat, se întunecă repede şi ne îndepărtăm de Ecuator, gonind spre Tropicul Capricornului. Încep să-mi cunosc vecinii, măicuţa de lângă mine este învăţătoare la o şcoală a unei mănăstiri, indianul lucrează în Arequipa, mai sunt doi muncitori, o bătrână, un ţăran. Rulăm ceasuri la rând, ne mai oprim la câte o staţie de benzină, spre miezul nopţii bem cafea la o dugheană, suntem în pampă, colinele de nisip, acoperite de o vegetaţie sărăcăcioasă se întind spre răsărit până la Anzi. Aşezările sunt rare, mai mult pustiu, pe cei aproape un milion de kilometri pătraţi ai Perului sunt împrăştiaţi abia şaisprezece milioane de oameni*.

Trecem prin dreptul oraşului Pisco, pe munţi amatorii de artă gigantică au desenat un candelabru mare cât muntele, contemporan probabil cu mumiile din Nazca. În Pisco nu plouă niciodată, deşertul este uscat şi ilogicul candelabru rezistă timpului. Peruvienii nu-şi bat capul cu el, îl ştiu din tată-n fiu, poate că l-a născut Mama Pacha – Mama Pământ – îşi spun ei. Poate. Mumiile descoperite aici sunt bine conservate, iar arheologul J.C. Tello a avut surpriza să găsească printre ele mumii cu părul roşu, aducând în discuţie istoria rasei blonde, zeii fraţi cu Viracocha, care ar fi hălăduit cândva prin ţinuturile Americii.

*
* *

Thor Hayerdhal, arheolog norvegian, a avut o idee senzaţională: să demonstreze că legendara rasă blondă a părăsit America pe mare, risipindu-se prin insulele Oceaniei! Şi-a construit, în vederea demonstraţiei, o plută din buşteni de balsa, arbore cu lemnul uşor din junglele ecuatoriale, i-a pus o pânză, a botezat-o *Kon-Tiki*, după numele zeului plecat, în legendă, cândva, spre apus, apoi s-a avântat, în fruntea unui grup de cinci persoane, în largul Pacificului. S-a lăsat în voia curentului, a plutit două sute de zile şi a ajuns, la capătul drumului şi al demonstraţiei, în apropierea misterioasei Insule a Paştelui. Împodobită cu statui uriaşe, ridicate după o tehnică milenară şi înfăţişând capete acoperite cu pălării ale unor personaje dintr-o rasă străină locurilor, această insulă are subsolul brăzdat de galerii, adevărat adăpost pentru localnici. Thor Hayerdhal are curajul – deosebit, pentru un savant – să afirme că rasa blondă din Peru n-a fost doar o legendă, că miturile sunt, de fapt, istorie şi că uriaşii bărboşi şi bălai au părăsit cândva America, într-o migraţie al cărei sens ne scapă. Ei au ajuns, spune Hayerdhal, în Insula Paştelui, de acolo în puzderia de insule a arhipelagului micronezian, degenerând şi amestecându-se cu rasa negroidă, sosită din apusul şi nordul Oceaniei.

Lumea întreagă a rămas un moment fără grai, demonstraţia vikingului Thor a fost cu adevărat spectaculoasă, savanţii au tăcut pentru moment, apoi s-au năpustit asupra proaspetei teorii, sfâşiind-o pur şi simplu. S-a înşelat Thor Hayerdhal, a exagerat? Poate. Dar nu este mai puţin adevărat că nemaipomenitul voiaj al lui *Kon-Tiki* a trezit din nou interesul faţă de misterele Perului. Iar pe norvegianul Hayerdhal l-a aşezat în galeria eroilor din familia lui Schliemann şi Carter, cutezătorii şi nebunii ştiinţei.

*
* *

Abia după mai multe sute de kilometri cerul se scutură de nori şi îmi scufund pentru prima oară privirile în spectacolul bolţii australe. Măicuţa de lângă mine îmi arată Crucea Sudului, constelaţia simbol a celeilalte emisfere şi îndreptar pe ceruri pentru mii de generaţii de marinari. Steaua Polară şi Crucea Sudului, însemnele fixe ale setei de spaţiu, gândeam, în timp ce măicuţa îmi arăta în constelaţii Las Tres Marias – Cele Trei Marii Sfinte – evlavios presărate printre nenumăratele focuri reci ale cerului. Gândurile mi-au alergat atunci către Ocean, numai el putea îndestula foamea de spaţiu a celor vechi, aspiraţia lor către căile stelelor. Cântau polinezienii, într-o superbă suită de imagini: “*Mânerul vâslei mele de la cârmă este gata să se pună în mişcare* / *Kautu-ki-te-rangi este numele*

vâslei mele / Ea mă duce spre orizontul învăluit în ceaţă, ce abia se întrezăreşte / Spre orizontul care se aşterne în faţa noastră / Spre orizontul care veşnic se îndepărtează / Spre orizontul care veşnic se apropie / Spre orizontul ce inspiră temeri / Spre orizontul care naşte îndoieli / Orizontul cu puteri neştiute / Orizontul dincolo de care nimeni nu a pătruns încă" – un cântec grav, de dor, de depărtări, de respect şi cutezanţă în faţa imensităţii necunoscutului.

*
* *

A venit dimineaţa, am ales şoseaua spre interiorul continentului, în direcţia Arequipei, drumul urcă, vârfurile devin din ce în ce mai semeţe şi, mai spre prânz, ajungem în împărăţia lui Misti.

Arequipa, orăşel tipic colonial, cu nelipsita piaţă din faţa catedralei, se găseşte deja la peste 2000 de metri altitudine. Misti însă, vulcanul din spate, se isprăveşte mult mai sus. Cei 5685 m îl situează printre marile înălţimi ale Pământului, dar, la ora sosirii mele, plafonul de nori îi ascundea, gelos, semeţia. M-am plimbat prin oraş, am vizitat catedrala, splendida mănăstire, un mic muzeu şi abia spre seară s-a luminat cerul şi majestatea sa, Misti, s-a conturat într-un spectacol grav şi imens, înălţându-se, copleşitor, până la ceruri. Pe străzi, oamenii se grăbeau către case, era ajunul Crăciunului, totul sclipea, lampioane colorate dădeau Arequipei o notă de frivolitate, iar pe fundal, contrastant, Misti, sobru şi veşnic, ca o dojană pentru efemerul Homo Sapiens. Mă plimb în noapte pe sub un cer necunoscut, pe lângă case străine şi sub lumini de departe. Arunc câte o privire prin localuri şi magazine, beau pe undeva un pahar dintr-un alcool slab, mă rătăcesc pe străzi lăturalnice, mi-e dor de casă şi de ai mei, mă scufund în gânduri. Dar mă trezeşte o melodie neaşteptată şi câteva cuvinte româneşti: "Puiule, măi omuleee...", mi se pare că aud glasul lui Tudorică Gheorghe. Mă înfior, aşa îmi trebuie, îmi zic, trebuia să ajung şi la asta, prea am încercat să-mi vâr multe în cap... Şi tocmai când îmi promiteam să mă întorc acasă şi să predau aritmetica la clasele mici, văd o uşă deschisă, a unei librării mai retrase, glasul şi melodia se auzeau dinăuntru, intru şi descopăr un disc al lui Tudor Gheorghe, alături de un altul al Mariei Tănase şi unul al lui Nicolae Herlea. Le făcuse cadou librarului un funcţionar al ambasadei noastre şi glasul românului răsuna de mama focului la poalele lui Misti. M-am înveselit grozav, nu mă aşteptam chiar la o asemenea întâlnire şi-i mulţumesc din suflet amicului meu Tudor Gheorghe pentru clipele acelea.

Se lasă frigul, aştept în faţa gării ora de plecare a trenului spre

Puno, cunoscutul tren al înălţimilor, una din raritățile lumii: el se strecoară prin defileurile Anzilor, spre platoul din vârf – Altiplana – depăşind, în câteva rânduri, 4000 de metri altitudine! Dar cel mai cutezător tren din lume nu înseamnă neapărat şi cel mai mare, mi-am dat seama atunci când în gară a pătruns un convoi desuet, cu vagoane străvechi. L-am luat cu asalt, laolaltă cu marea de călători din faţa gării, mi-am găsit loc într-un vagon de clasa a II-a, m-am asigurat că butelia de oxigen se află la locul ei – patru mii de metri nu-s de glumă – m-am lipit de vecini – frigul munţilor sfida Ecuatorul – şi m-am pregătit pentru o noapte de vis şi vise. Roţile au pornit să ţăcăne, bătrâna locomotivă gâfâie, opintindu-se, ne aflăm, încă din primul ceas al plecării, mai sus decât vârfurile Carpaţilor, în jurul meu, întunecaţi şi tăcuţi, peonii, sărmanii Altiplanei, urmaşii lui Inca, se pregătesc de culcare, femei cu rochii minunat colorate poartă toate pe cap pălării tari şi îşi tac necazurile în aşteptarea Crăciunului de mâine. Pe băncile dispuse în lungul vagonului, pe lângă ele, pe jos, pe podele, mândri şi săraci, foştii stăpâni ai continentului dorm noaptea naşterii Dumnezeului lor târziu şi nedrept.

La ivirea zorilor trenul a intrat de mult în Altiplana, iar faţa lumii s-a schimbat cu totul. Pe fereastra vagonului se văd ogoare, dar sunt minuscule, solul are o culoare aparte, porumbii uriaşi şi cuiburile pitice de cartofi nu seamănă cu ceea ce ştiam; pe lângă case şi pe păşuni pasc animale, dar nu oi, ci *lame* sau *alpace*, vietăţi fermecătoare şi ciudate, imobile şi distante; apropierea lui Titicaca se simte printr-un şirag de mici bălţi şi lacuri asemănătoare cu cele de la noi, cu stuf, plauri şi stoluri de raţe – dar toate sunt altfel, păsările mici, stuful înalt, plaurii uriaşi – sub ochii mei se profilează o lume altfel, aparent asemănătoare cu cea pe care o ştiu, având aceeaşi formă, acelaşi aspect şi fiind totuşi altfel, cu totul altfel, poate cu un alt miez, o lume de departe, o lumea de aiurea.

Iar viaţa Pământului, puternică şi năvalnică, viaţa care s-a furişat în deşerturi, s-a aruncat în funduri de oceane, a învins piscuri şi guri de vulcani, gheţurile Antarcticei şi fierbinţeala zonelor ecuatoriale, această viaţă a cucerit şi regiunea asta de necrezut din inima Anzilor şi i-a îngăduit lui Homo Sapiens să se înscăuneze împărat peste înălţimi. A cucerit omul recent Altiplana? A existat el, acolo, de la facerea lumii? Arheologii caută, verifică, compară, studiază vestigii străvechi şi, deocamdată, lansează doar ipoteze, iar existenţa lacului enorm Titicaca, între Peru şi Bolivia, la aproape patru mii de metri înălţime, buimăceşte, căci apele sale sărate şi fosilele găsite îi conferă o origine marină. Este foarte probabil, se afirmă, ca uriaşa cupă a lui Titicaca să fie un fost golf pe care, la naştere, Anzii l-au azvârlit în sus, tocmai la patru mii de metri altitudine şi, încărcat cu apă de

Pacific, l-au uitat acolo... Asta s-a petrecut, spun geologii, acum unsprezece mii de ani, pe vremea când scoarţa planetei se răzvrătise, vulcani, cutremure şi diluvii se năpustiseră duşmănos asupra firavului înveliş al vieţii. Era vremea biblică a Potopului, iar realitatea sa, geologic demonstrată, a schimbat faţa lumii. A născut continente noi, poate, a prăbuşit altele vechi, a adus la culmi de civilizaţie popoare tinere, dar mai ales a zdruncinat din temelii civilizaţii străvechi, le-a distrus, le-a şters probabil şi urmele şi n-a lăsat decât în minţi încă înceţoşate, de la începuturile raţiunii, amintiri care s-au fărâmiţat în legende. Aşa că despre mileniile trecute, Altiplana nu prea vrea să se destăinuiască. Civilizaţia Tiahuanaco, necunoscută, n-a fost şi nici nu poate fi prea temeinic studiată. Cu incaşii este mai simplu, al XV-lea şi al XVI-lea secol sunt mai aproape...

După o oprire la Juliaca, coborâm în Puno, la capătul liniei. Titicaca se întinde, spre sud, pe câteva sute de kilometri, există aici şi un mic port, aveam chiar intenţia să iau vaporaşul spre Bolivia, dar astăzi este ziua Crăciunului, nimic nu circulă, nu sunt autobuze, vaporaşul nu pleacă şi nu-mi mai rămâne decât să mă învârt în căutarea unui mijloc întâmplător de transport. Mă duc în piaţa oraşului, spre malul lacului este frig, ceaţă, peonii care vând veşminte de lână, brânză şi lapte de lama sunt îmbrăcaţi colorat, mai ales femeile: în lâna pe care o împletesc ele amestecă culori vegetale cunoscute numai aici, extracte de plante ce nu cresc decât în pampa înălţimilor.

Găsesc după prânz o maşină care pleacă spre La Paz, şoferul mă ia, mai sunt cu noi o americancă înaltă şi blondă şi un venezuelean negricios, cu mustăţi stufoase şi înfăţişare fioroasă. Pornim imediat, pe un drum care n-a cunoscut niciodată asfaltul, aerul rarefiat mă ameţeşte puţin, avem Titicaca tot timpul în stânga noastră, din nori apare soarele, oglinda de apă fosilă sclipeşte, lacul trimite curenţi reci de aer spre apus, şi cad într-un fel de transă, cu ochii pironiţi pe valurile încreţite.

Călătoarea blondă este profesoară de limba spaniolă într-un colegiu de prin Nevada. Se afla în vacanţă şi cobora spre Argentina împreună cu venezueleanul fioros. Ea a fost cea care şi-a amintit că în acea zi era Crăciunul. S-a întors spre noi şi ne-a spus la toţi: “Merry Christmas!” – Crăciun Fericit, adică – şi asta ne-a mai înviorat puţin. Dar nu pentru multă vreme, şoferul, om de-al locurilor, se grăbea nestânjenit spre locuinţa sa din La Paz. Noi însă, ceilalţi, oameni de câmpie, aveam de luptat cu altitudinea, cu oxigenul puţin, cu frigul şi mai ales cu drumul îngrozitor, căci, de la ultimul Inca încoace, şoselele nu au suferit prin acele locuri nici o schimbare.

Călătoria noastră a durat aproape până seara, în drum ne-am oprit la

Juli şi Desaguadero şi am întâmpinat, într-o mică localitate, în faţa bisericii, procesiunea de Crăciun.

Dar am plecat repede, pe un drum vag conturat – uneori abia se distingea printre rocile platoului – într-un loc ne-am întâlnit cu un uriaş monument natural sau sculptat – “Tronul lui Inca”, ne-a informat conducătorul maşinii – o stâncă gigantică având forma unui jilţ. În altă parte, după ce drumul a trecut prin curtea unei case, ne-am trezit în apropierea frontierei. Trecem destul de repede, ne îndreptăm, prin Tiahuanaco, spre La Paz.

*
* *

Apune. Atmosfera rarefiată schimbă puţin culorile, aşa că în lumea asta de sus chiar şi apusul arată altfel. Lipsa de oxigen, altitudinea, zdruncinăturile, oboseala se fac simţite, îmi curge puţin sânge din nas şi sunt ameţit. Nici tovarăşii mei de drum nu arată mai bine, nimeni nu a scos o vorbă de la Tiahuanaco încoace. Acolo ne oprisem pentru o scurtă vizită, un ceas abia, pentru a arunca o privire pe mult discutata Poartă a Soarelui, pe cea a Lunii, într-un oraş uriaş, care a fost, cândva, capitala unei lumi. Pe drumul de întoarcere spre Peru aveam să mă opresc acolo mai mult timp, dar prima vizită mă decepţionase, Poarta Soarelui nu-i deloc gigantică – un monolit crăpat, înconjurat cu un gard de sârmă ghimpată, care îl protejează dar îl şi sluţeşte.

Acum parcurgem ultimii kilometri spre La Paz,în spaniolă Oraşul Păcii, pe o şosea mai îngrijită, prin mici localităţi mai puţin sărăcăcioase decât în Peru.

Întâlnirea cu cea mai înaltă capitală a lumii s-a petrecut pe neaşteptate şi ne-a trezit. În platou a apărut, brusc, un fel de căldare imensă, adâncă de mai multe sute de metri, iar oraşul se adăposteşte pe pereţi şi se întinde pe fundul depresiunii. Alb şi superb, La Paz mi-a tăiat răsuflarea şi, de sus, de pe buza căldării, mi se părea că-l văd, ca din avion, întins – iar jos, acolo, înseamnă trei mii trei sute de metri!

Intrăm în oraş, apropierea mai micşorează farmecul, casele sunt, totuşi, cenuşii, mulţi militari circulă pe străzi, pe un perete citesc o inscripţie deconcertantă: “Banzer, muncitorii sunt cu tine!” – ceea ce ar fi de mirare, mi-am zis, muncitorii n-au fost şi nu pot fi nicăieri alături de un dictator... Ne oprim la un hotel mărunt, nu departe de centru, mă pun imediat în mişcare, o nouă ţară, un nou oraş, un alt popor – sunt prea multe date noi pentru a nu-mi alunga oboseala. Dau însă peste o nouă problemă: băncile sunt închise, este prima zi a Crăciunului, n-am nici un *peso*

bolivian, aşa că înghit în sec, strâng cureaua şi mă pun pe ajunat. Pe bulevard, la plimbare, tineri şi bătrâni, fete frumoase, mulţi străini, aud, surprins, în mai multe rânduri, vorbindu-se nemţeşte – sunt, probabil, turişti, dar şi bolivieni ceva mai noi, împământeniţi aici mai ales după ultimul război mondial, lumini colorate, brazi uriaşi de Crăciun, desueţi în căldura serii ecuatoriale şi Moşi Crăciuni în cojoace cu totul nelalocul lor. Uşile bisericilor sunt deschise, se oficiază, San Francisco pare biserica cea mai mare, este bogată, cu mult aur şi multe podoabe, o asistenţă pestriţă, localnici de cele mai diverse origini şi turişti de pretutindeni, evlavie multă, catolicii Americii de Sud.

Avenida Mariscal, Santa Cruz, 16 Julio, Villazon alcătuiesc artera principală a oraşului, împodobită cu statui şi monumente pentru Cristofor Columb, Simon Bolivar, cavalerul speranţei şi eliberatorul Boliviei, Alonso de Mendoza şi mulţi alţii încă, un monument cinstind prietenia dintre SUA şi Bolivia, statui de generali, adesea ecvestre, manifestând un gust regretabil pentru eroi şi războaie, care mi se pare caracteristic şi pentru alte ţări ale Americii de Sud, continent relativ liniştit, unde violenţa s-a desfăşurat, cel mai adesea, prin lovituri de stat şi mici încăierări locale, căci marile şi devastatoarele măceluri s-au petrecut departe de America.

Seara mă întorc devreme în camera măruntă a hotelului meu, postul forţat mă obligă, ziua care urmează este tot a Crăciunului şi mă încearcă întrebări neliniştitoare.

A doua zi, într-adevăr, bănuielile mi se confirmă, băncile sunt închise, francii francezi nu se schimbă la gară sau aeroport, îi bănuiesc pe funcţionarii valutari că nici n-au auzit vreodată de Franţa şi, de altfel, acum asta nu mi se mai pare surprinzător: suntem pe un alt continent, într-o altă lume, cu alte legi, influenţele şi priorităţile financiare sunt altele, Europa nu este decât un continent de departe.

Aşa că primele două zile ale Crăciunului din anul 1974 au fost cele mai neprihănite din viaţa mea: apă şi aer, plimbări uşoare, vizite care să nu obosească, o deplasare pe esplanada Monticulo, o ridicătură de unde se poate vedea, panoramic, La Paz şi câteva ceasuri prin fascinantele pieţe: Mercado de Hechiceria şi Mercado Nerro, unde movilele de fructe şi legume mi se păreau nedrept de aţâţătoare. În sfârşit, reuşesc să-mi rezolv problemele financiare în a treia zi, îmi astâmpăr foamea, plătesc hotelul, cu forţe noi străbat Jardin Botanico, cu exemplare interesante din flora platoului, trec prin atelierele de artizanat, unde se vând splendide împletituri din lână de lama şi alpaca, ţesături în culori violente dar armonioase, lucrături din papură de Titicaca, piatră cioplită şi aramă bătută. Muzeul Naţional de Artă de lângă Palatul Guvernului şi interesantul Muzeu de Artă

Populară mă pregătesc pentru vizita cea mai importantă, cea de la Muzeul Arheologic Tiahuanaco şi Templul Arheologic Semisubteran.

*
* *

Civilizaţia Tiahuanaco a fost studiată de către Max Uhle, A. Posnansky, J. Vallar şi alţii încă, dar nu prea mulţi. S-au descoperit monumentele din Tiahuanaco, s-a stabilit că o civilizaţie grandioasă a existat în Altiplana, întinsă pe câteva secole şi începând, probabil, de pe la al VII-lea veac din era noastră, apoi au apărut ciudăţeniile, neconcordanţele, întrebările buimăcitoare – şi arheologii, puţinii arheologi care s-au ocupat de civilizaţiile americane, au preferat să eludeze răspunsurile. Nu se ştie de unde vin constructorii marilor piramide – asta-i tot ce se poate spune despre origini. Nu se ştie nici unde au dispărut aceşti mari arhitecţi ai mileniului I al erei noastre – asta-i tot ce se poate afirma despre sfârşit. Iar aceste două mari probleme – cea a începutului şi cea a dispariţiei – astfel rezolvate, cât priveşte secolele când Tiahuanaco era, poate, cea mai importantă cetate de pe Pământ, nu ne rămâne decât să ridicăm din umeri: dovezi clare, palpabile, ruine, morminte, monoliţi există, informaţii, cronici, istorie în general, nimic. Muzeul din La Paz are nenumărate exponate adunate din Tiahuanaco, Templul Semisubteran prezintă monoliţi, idoli ciudaţi, unicate printre monumentele istoriei lumii.

Iar Tiahuanaco însuşi, la care m-am întors din La Paz, dezgropat în parte, se întinde pe sute de hectare. Poarta Soarelui, monolit înalt de patru metri, în greutate de aproape 10 tone, aşezat într-un colţ al templului deschis Kalassaya înfăţişează, în basorelief, în prim plan, pe Viracocha, înconjurat de jaguari şi condori antropomorfi – simboluri sau, poate, inscripţii care au fost interpretate drept un calendar, se zice chiar că un calendar de mare precizie. Eu nu ştiu cine şi cum a explicat mecanismul acestui calendar, dar ţin să spun că existenţa acestor pictograme, a unui limbaj şi nu a unor simboluri artistice pe Puerta del Sol – aceste pictograme, nu prea numeroase (patruzeci şi opt în total) şi destul de şterse, această inscripţie, făcută de posibilii strămoşi ai incaşilor – este foarte săracă în informaţii şi nu văd cum simbolurile ar fi suficiente pentru alcătuirea unui calendar precis. În afară de cazul în care am atribui limbajului de piatră subtilităţi care ne scapă, dar dacă ne scapă, de unde ideea calendarului? Iar cât priveşte fantezia lansată de unii publicişti înfierbântaţi, cum că pe poartă s-ar povesti o legendă despre o străveche mamă a pământenilor, făptură cu patru degete şi venită din stele, pe nume Oriana, nici n-are rost să o luăm în consideraţie, decât, cel mult, ca legendă.

Aşadar, în Kalassaya, un fel de piatră închisă, *Puerta del Sol*, monolit din andezit, alături de idoli uriaşi şi grei (cum este stela de şapte metri înălţime a lui Benett), toţi monoliţi, aduşi – nu se ştie cum – de la câteva zeci de kilometri, în faţă Kerikala, mai departe, în direcţia satului, Puerta de la Luna, în partea opusă un templu semisubteran, toate perfect aliniate, cu drenaje, drumuri de acces, ziduri, în care blocuri masive, bine făţuite, se îmbucă perfect – o construcţie închegată, logică, iar în jur movile uriaşe, de pildă o piramidă cu baza de 210 metri, sub care cea mai mare parte a oraşului, încă ascunsă, îşi mai aşteaptă descoperitorii – cam acesta este Tiahuanaco. Am spus mai înainte că Poarta Soarelui m-a dezamăgit. Judecând la rece, după a doua întâlnire cu Tiahuanaco accept ideea că Poarta, Kalassaya şi întregul oraş pun omenirii o întrebare de necrezut: cum oare a putut să dispară, fără urme, un întreg popor?

Ceea ce eu aşteptam şi n-am găsit au fost grandoarea, enigmaticul imediat, misterele pe care construcţia trebuia, ostentativ, să le prezinte – aşa ştiam eu, din cărţi în care s-au făcut afirmaţii hazardate, fără ca autorii să fi urcat vreodată în Altiplana. Aceşti scriitori grăbiţi, strigând prea sus şi prea tare ciudăţeniile, încă neverificate, ale unor locuri de excepţie ale planetei, n-au făcut decât să suscite neîncrederea savanţilor de specialitate. Şi să amâne astfel răspunsul la întrebări extrem de importante privind trecutul omului pe planeta Pământ. Şi poate şi viitorul lui.

*
* *

Când ieşeam din La Paz, rotindu-ne cu un autobuz arhaic pe serpentine, mi-am amintit de unul din marii eroi ai secolului XX, un personaj pe care generaţia mea îl va purta în suflet până la moarte. Eram înconjurat de peoni, de săraci, de cei cu care totdeauna m-am simţit solidar, de ai mei de peste tot, pot spune, şi am zărit, ieşind din căldarea de piatră a capitalei, întinzându-se către sud, vârfurile Anzilor. Pe undeva, departe, Cochabamba, prin deşerturile de piatră din jur a răsunat strigătul de moarte al lui Ernesto Che Guevara, cavaler al speranţei. Erou al revoluţiei cubane, ministru în guvernul lui Fidel Castro, democrat onest şi devotat idealului de libertate până dincolo de simpla înţelegere, Che Guevara, duşman al dictatorilor, a părăsit Cuba şi şi-a găsit vocaţie de apostol. Şi, între Altiplana şi Cochabamba, un glonţ a ţâşnit, ticălos, i-a străpuns inima şi i-a lăsat amintirea să plutească deasupra Americii de Sud şi a planetei Pământ. Căci din clipa aceea a morţii, frumos ca un arhanghel şi puternic ca un diavol, Che s-a ridicat, ameninţător, pe cruce.

*

* *

Din Tiahuanaco am plecat într-o după-amiază. Am aşteptat maşina în sat, pe o uliţă îngustă, printre case mărunte şi sărmane. Biserica, singura construcţie remarcabilă, este nepotrivit de mare faţă de micimea satului. Zidurile ei sunt, probabil, ridicate din blocuri aduse din Tiahuanaco acum câteva sute de ani şi la temeliile locuinţelor au fost, cu siguranţă, folosite şi alte pietre-document, pietre-exponat, de reală valoare istorică. Un tânăr m-a însoţit până la staţia de autobuz, a stat îndelung de vorbă cu mine, s-a mirat aflând că vin tocmai din România, a vrut să ştie cum este ţara mea, m-a ascultat cu luare-aminte, a clătinat din cap, eu l-am ascultat pe el, ne-am despărţit prieteni, mai sunt încă multe de făcut, mai este sărăcie, mai trebuie îndreptate strâmbăturile vieţii.

Tot într-un autobuz cu iz arhaic ar fi trebuit să urc, în Tiahuanaco, dar o pană l-a oprit chiar la intrarea în localitate. Aşa că nu-mi mai rămâne decât să aştept vreo ocazie şi, după vreo două ceasuri, apare camionul aşteptat, fac semn, mă ia sus, îmi fac loc pe sacii cu porumb, printre câteva zeci de localnice resemnate. Despre acest drum de întoarcere spre Peru nici nu vreau să-mi amintesc, au fost printre cele mai de restrişte clipe ale vieţii mele. La trecerea frontierei, când grănicerii s-au uitat în camion, am încercat, legitimându-mă, să iau o înfăţişare cât mai demnă, lucru care reuşeşte tare greu atunci când stai pe nişte saci cu porumb, între două indience bătrâne, cu pălărie, şi mai eşti şi năsădit ca un măr căzut din copac. Iar atunci când grănicerul a văzut, din acte, că sunt român, de profesie profesor, în privirile lui s-au aprins luminile înţelegerii cu care m-am întâlnit nu o dată: “Mare-i grădina lui Dumnezeu!” – spuneau ochii lui. Şi am continuat călătoria tot pe drumuri neschimbate de la ultimul Inca.

După ce ţărăncile au debarcat la Desaguadero, eu şi şoferul am rămas singuri, am trecut în cabină, s-a lăsat înserarea, ne-am aşternut la drum pe şoseaua infernală şi pot spune că am folosit cabina în întregime, de la geamul din faţă la cel din spate şi de la o portieră la alta, izbindu-mă de şofer, de schimbătorul de viteze şi de toate obiectele înconjurătoare, atunci când gropi de cele mai variate adâncimi ni se puneau în cale. Noroc că pe la miezul nopţii camionului i s-a rupt direcţia şi s-a oprit într-un taluz. Aşa că am petrecut, după asta, o bună parte a nopţii în pampă, sub Crucea Sudului, lipindu-mă, de frig, de şofer, şi suspectându-ne, reciproc, de intenţii criminale, dârdâind sub rafalele vântului dinspre Titicaca, suduind şi punându-mi întrebarea care, vrând-nevrând, răsare în momentele de restrişte: Ce dracu’ caut eu aici?

Dar pe la patru dimineaţa, printr-un miracol, pe drumul nostru a

mai trecut un camion. Solidar cu colegul său, noul sosit i-a dat ajutorul necesar şi a plecat să anunţe pe cineva din localitatea cea mai apropiată, Juli. M-a luat şi pe mine cu el, m-a debarcat în Juli, lângă un felinar, m-au lătrat câinii, m-a somat un paznic, l-am întrebat de un hotel, s-a minunat de o asemenea idee, mi-a arătat o curte în care cineva închiria, cândva, paturi, m-am dus într-acolo, i-am trezit din somn, mi-au arătat un fel de magazie, am intrat.

Era un han, antic, categoric, cel puţin după aspectul paturilor şi al aşternuturilor. Cazarea a costat echivalentul unui leu românesc, încăperea n-avea uşă, de ani de zile nimeni nu mai dormise acolo, vântul vuia dinspre lac, strecurându-se pe sub pătură – niciodată n-am binecuvântat soarele ca în dimineaţa care a urmat, când am avut şi norocul să pot continua călătoria spre Puno.

*
* *

Mi-am tras puţin sufletul, am intrat într-un restaurant – Puno este un oraş veritabil – am băut o cafea, m-am spălat şi, odată cu recuperarea forţelor, mi-am refăcut şi optimismul – eu, în general, îmi refac repede optimismul. Îmi pusesem în gând, mai demult, să ajung, pe lacul Titicaca, la o insulă plutitoare, locuită de un trib, Uros. Citisem cândva despre ei şi voiam să-i văd în stare de semisălbăticie, mai ales că nişte legende cam năstruşnice vorbeau despre Paititi – oraşul pierdut – către care porniseră expediţii ce aveau să fie înghiţite de junglă şi de unde, un neam străvechi, Uros, ar fi plecat, pentru a degenera în sălbaticii de pe plaurul de lângă Puno.

Am ajuns pe malul lacului, m-am tocmit cu un barcagiu, au mai apărut trei tineri, două femei şi un bărbat, barca a pornit, croindu-şi drum printre străvechile ambarcaţiuni de papură ale indienilor din partea locurilor.

M-am aşezat la prora bărcii, bucuros de căldura soarelui şi de aerul proaspăt. Una dintre tinere s-a apropiat atunci de mine. Cele ce au urmat constituie cea mai senzaţională întâmplare din viaţa mea. Drăgălaşa fată mi-a zâmbit şi mi s-a adresat. Redau discuţia exact aşa cum s-a desfăşurat, în limbile pe care atunci le-au folosit interlocutorii:

Ea: Where are you from? (De unde eşti?)

Eu: From Rumania.

Ei: (toţi trei) No es posible! Un Rumano? (Imposibil! Un român?)

Eu: Pero si, por que soy un autentico! (Ba da, sunt român autentic!)

Una din fete: Şi eşti român adevărat?!!

La care mie mi-a căzut falca de jos şi mi-a rămas astfel multă

vreme, fiindcă la orice pe Pământ m-aş fi aşteptat – să fi apărut atlanţii din apa lacului, sau să aflu că niscaiva extratereştri se aflau în barca mea nu m-ar fi mirat prea tare – dar ca la 20.000 de kilometri de casă, pe cealaltă emisferă, pe nişte coclauri la 4000 de metri înălţime, pe apele lacului Titicaca, în drum spre o insulă cu sălbatici, să-mi vorbească cineva în limba lui Eminescu, aşa ceva probabilistic n-avea şanse să se întâmple, asta echivala cu o lovitură năprasnică în plex.

Mi-am revenit, după câteva minute, am închis gura, pe cei din barcă i-am asigurat că nu am probleme de sănătate mintală iar, de origine, da, sunt un român adevărat, cetăţean român. I-am întrebat de unde sunt ei, români brazilieni, mi-au răspuns, străbunicii lor se stabiliseră lângă Sao Paulo, la începutul secolului XX şi ei vorbeau limba, familia o păstrase, păstraseră şi tradiţiile, religia ortodoxă, aveau contacte cu România şi în jurul oraşului Sao Paulo se aflau, de altfel, mai multe zeci de mii de români!... Cuvântul *imposibil* mi se păruse întotdeauna îndoielnic, din acea zi, însă, din vocabularul meu eu l-am eliminat cu desăvârşire. Socot, de atunci, că orice pe Pământ şi în Univers este cu putinţă şi că totul nu e decât o funcţie de timp, totul poate şi trebuie să se întâmple, în anumite momente ale existenţei lumii reale.

M-am împrietenit pe loc cu românii din Brazilia, ne-am descusut reciproc, am stabilit să petrecem împreună Anul Nou la Cuzco, mi-au vorbit despre Brazilia, le-am vorbit despre România, ne-am mirat deopotrivă de ciudăţeniile din platoul Andin. Barca luneca printre tufe de papură şi ierburi plutitoare, lacul nu este adânc, fauna sărăcăcioasă – peşti puţini, câteva stoluri de raţe – după vreo oră apare plaurul, se zăresc câteva colibe, debarcăm cu grijă, solul insulei este moale, ierburi încâlcite şi mâl alcătuind un strat nesigur, sub care se găseşte Titicaca. Ne întâmpină câteva femei şi câţiva copii, în jurul lor se învârt vreo două oi şi câţiva porci; reprezentanţii tribului sunt cam despuiaţi, e drept, şi nu se zăreşte nici un bărbat, lucrează toţi, probabil, la Puno. Îmi dau seama că sălbaticii nu sunt chiar atât de sălbatici, trăiesc pe plaurul ăsta îndepărtat doar din obişnuinţă sau pentru a realiza mici venituri turistice, câştigurile lor sunt însă neînsemnate, în jur domneşte mizeria, mizeria locuitorilor din bălţi şi aşezări lacustre, mizeria frigului şi a umezelii, a murdăriei de nedescris şi a subnutriţiei: copiii au burţile umflate, femeile sunt slabe şi îmbătrânite înainte de vreme, locuiesc în colibe sărmane.

Copiii încearcă cu noi un troc, ne oferă mici bărci împletite din papură, după modelul care se poate vedea pe lac de câteva mii de ani încoace sau obiecte din lână colorată, noi le dăm fructe sau ce avem de-ale mâncării. Întind unui copilaş cu figură imobilă o banană, acceptă fără să

mulţumească, dispare şi apare, din nou, numai înainte de plecare, punându-mi în palmă ceea ce el socotea drept un bun de mare preţ; privesc şi nici nu mă mai mir, deşi darul lui ar trebui să mă lase cu gura căscată: în palmă îmi străluceşte o monedă iugoslavă de doi dinari.

*
* *

Tot cu un camion, înaintea miezului zilei, plec spre Cuzco. Un pic de asfalt, apoi drumurile obişnuite de piatră şi noroi, este o zi cu soare, dar răcoroasă – suntem mult mai aproape de acoperişul lumii, în cel mai înalt platou populat din lume – şi asta se simte.

Ne oprim după câteva zeci de kilometri şi intrăm să prânzim într-un han, chiar la marginea drumului. Ne aşezăm, cei doi şoferi ai camionului şi cu mine, comandăm singurul fel de mâncare existent – friptură dintr-un fel de iepure cu cartofi fierţi, nişte cartofi mici şi negri, specifici platoului – aşteptăm puţin, hanul este plin, ceva mi se pare însă în neregulă, parcă un fel de tăcere neobişnuită, şi văd la mesele învecinate mai mulţi bărbaţi, câteva zeci, mănâncă în compania unor călugăriţe. Măicuţele mi se par din cale afară de serviabile, de-a dreptul materne şi trag concluzia că respectivii trebuie să se afle sub un soi de tutelă, că este vorba de vreo acţiune de binefacere iniţiată de vreo mănăstire în favoarea unor foşti puşcăriaşi, gândesc. Bărbaţii mănâncă neglijent, cu mâinile, sunt murdari, călugăriţele îi mai ajută, le arată cum să ţină tacâmurile, ei râd, nu se jenează de gesturile lor greoaie, grosolane chiar, se comportă cam bizar şi îmi închipui că măicuţelor le vine greu cu astfel de oameni, paria lumii. Dar cineva deschide uşa, în încăpere – cam întunecată – se face mai multă lumină, nimeni însă nu întoarce capul, şi atunci înţeleg că oamenii din jurul meu trăiesc într-o lume neagră şi tristă, o lume în care lumina nu ajunge, nu paria erau ei ci nedreptăţiţii, făpturi omeneşti jefuite de lumina ochilor – şi mă simt vinovat de robusteţea şi sănătatea mea. Părăsesc sala cu capul plecat.

Începe ploaia, înaintăm cu prudenţă, peisajul se mohorăşte, coboară seara, întunecată, şoferii sunt taciturni, rar îmi adresează câte un cuvânt, unul din ei îmi arată, la un moment dat, nu departe de drum, un vulcan care din când în când se trezeşte – sper că n-o să facă tocmai acum – apoi vine noaptea, picături grele răpăie pe parbriz, drumul este desfundat, aţipesc, în ciuda zdruncinăturilor. Trecem de Sicuani, unde o cetate incasă n-a mai lăsat secolului nostru decât ruinele, din loc în loc întâlnim alte bastioane ale armatei incase, ne apropiem de Cuzco, dar ne vom opri într-o localitate la câteva zeci de kilometri distanţă şi acolo vom petrece noaptea. În ziua care urmează aveam să dau piept cu lumea ucisă a lui Inca.

*
* *

Se pare că, pe la începuturile secolului al XV-lea, un trib amazonian a atins un nivel critic de organizare şi a început să-şi întindă stăpânirea asupra triburilor din jur. Legenda spune că acest trib era descendent al poporului Tiahuanaco, dar nu există nici o dovadă în favoarea acestei afirmaţii. Nici că primul Inca, adică primul conducător, numit Manco, ar avea o origine divină, conform legendei, nu putem accepta. Un semn divin ar fi decis poporul lui Inca să înainteze spre sud, întemeindu-şi capitala la Cuzco. În 1438, spun vechile cronici spaniole, preluând informaţii locale, Inca Pachacuti porneşte la cucerirea platoului Andin. Urmaşii continuă ofensiva şi, în scurtă vreme, după Tupa Inca şi Huayana Capac, statul Inca se va întinde pe patru mii de kilometri. Buni politicieni, incaşii, supuşii lui Inca-regele, nu nimicesc popoarele învinse, ci şi le aservesc, “Pax Incaica”, tratat acceptat în locurile cucerite, fiind un model de politică înţeleaptă a neamului Inca. Administratori pricepuţi şi excelenţi soldaţi, incaşii construiesc şi întreţin, protejându-le prin canale, parapete şi tuneluri, nu mai puţin de 15000 de kilometri de drumuri (!), Calea regală (Quito-Cuzco-Chile), întinsă pe 5000 de kilometri, fiind unul din cele mai lungi drumuri ale Evului Mediu. Legătura între provincii era asigurată prin ştafete, care puteau parcurge până la 300 de kilometri pe zi, şi prin folosirea semnalelor optice. Provinciile conduse de guvernatori se aflau în legătură permanentă cu Inca. Se pare că nu aveau o scriere (deşi T.S. Barthel susţine că desenele ţesăturilor *tocapus* au o anumită cheie), dar aveau un sistem de socotire şi contabilizare excelent, prin folosirea ingenioaselor *quipus*, firele din lână înnodate ce înregistrau totul: recensăminte, impozite, evenimente istorice. Armata, bine echipată, reprezenta un model de organizare, una din cele mai bune ale vremii, executând un control riguros asupra uriaşelor teritorii cucerite. Statul Inca, stat-cazarmă, funcţional şi eficace, atinsese pe la 1532 apogeul puterii. Atunci a apărut pe platou un grup de aventurieri spanioli, o mână de soldaţi, conduşi de Francisco Pizzaro. Ei au reuşit acolo unul dintre cele mai formidabile tururi de forţă din istoria lumii, izbutind, câţiva, să supună şi să nimicească un stat, o mare putere, o întreagă civilizaţie. La aceasta au concurat mai mulţi factori. Cel mai important: dezbinarea momentană a incaşilor. Huayana-Inca murind, nu desemnase urmaşul la tron, şi cei doi fii ai săi, Huascar şi Atahualpa, se încaieră pentru succesiune. Câştigă Atahualpa cel nehotărât, armata incasă iese slăbită din încercare şi Francisco Pizzaro, soldat abil, va şti să profite de asta. Al doilea factor îl constituie atitudinea incaşilor faţă de spaniolii apăruţi din senin, de undeva, de departe, de prea departe chiar, ceea ce le trezeşte temeri

religioase. Contribuie la aceasta legendele locale, dar şi înfăţişarea intruşilor, căci ei sunt bărboşi şi culoarea părului nu le este tocmai închisă. Din străfundurile istoriei, de dinainte de Tiahuanaco, răzbat la suprafaţă amintiri străvechi. Şi incaşii încep să se teamă. Europenii mai poartă şi nişte suliţe care scuipă foc, semn cu siguranţă divin, interpretează localnicii, şi mai călăresc şi nişte monştri ciudaţi, banalii cai. Şi, surprinşi, incaşii ezită, iar Pizzaro dă o lovitură fantastică, făcându-l prizonier pe însuşi Atahualpa. Cu Inca ostatec, spaniolii îşi permit orice, chiar şantajul li se pare firesc: pentru a-l elibera pe rege ei cer nu mai puţin decât o casă plină cu aur! Palatele din Cuzco aveau frontoanele acoperite cu plăci de aur, tezaurele conţineau cantităţi uriaşe din metalul galben şi indienii inca, înspăimântaţi, au plătit răscumpărarea colosală. Dar asta n-a fost de ajuns, frenezia creştină i-a îndemnat pe cuceritori la un act şi mai drastic, un afront pentru credinţa celor învinşi: după câtva timp de captivitate, prizonierul regal a fost botezat în religia catolică – şi Inca n-a avut de ales, a fost silit să accepte, căci se temea de o moarte mai groaznică decât toate celelalte, moartea poporului său. Şi, în cele din urmă, nemăsurata fărădelege, cruzimea gratuită: Atahualpa Inca, mai marele peste un imperiu mai întins decât Spania, a fost condamnat la moarte şi strangulat, spre marea şi eterna ruşine a omului alb.

Au urmat jaful, distrugerea, genocidul şi – ceea ce este încă şi mai sălbatic – nimicirea sistematică a oricărei rezistenţe, a oricărui document, chiar a oricărei amintiri. Toate, în numele creştinismului. Astfel încât după 1532 strălucitoarea civilizaţie incasă a încetat să mai existe.

O amintire despre o lume moartă, absolut, cu desăvârşire moartă, asta-i tot ce a mai rămas. După un singur secol de glorie, perioada Inca se curmă brusc, năprasnic şi, cu ea odată, civilizaţia andină, cea mai moartă dintre civilizaţiile lumii, civilizaţia asasinată, dispare.

*
* *

În Cuzco am intrat dimineaţa, după răsăritul soarelui. Creaţia lui Manco Inca şi a geniului constructor al locuitorilor Anzilor, Cuzco este *huaca*, loc sfânt. În limba incaşilor, *quecha*, Cuzco înseamnă buric al lumii. Aşadar, în Anzi, în centrul Americii, la 130 31’ 1’’ latitudine sudică şi 710 58’ 4’’ longitudine vestică se găseşte buricul Pământului. Hauccaypata – se numeşte astăzi Plaza de Armas. Înclinaţi natural spre adoraţie şi credinţă, incaşii i-au venerat acolo pe zeii cei vechi iar urmaşii lor se închină Dumnezeului creştin într-un templu-catedrală, construit pe locul şi din lespezile vechiului palat al lui Inca Viracocha, zeu al Soarelui – catedrala

aceasta mi s-a părut cel mai păgân dintre templele creştine ale lumii.

Oraşul s-a schimbat după venirea spaniolilor şi are acum aspectul tipic de oraş din perioada colonială. Dar umbrele trecutului sunt peste tot prezente, există, neatinse, ruinele Cualcampatei, palatul lui Manco Capac, din care un zid, înalt de patru metri şi lung de nouăzeci, mai stă încă în picioare. Mai sunt palatele lui Tupac Inca Yupanqui, al lui Pachacutec şi al lui Huayana Capac. Puma Kunco, Ccori Calle şi Hatun Rumiyoc au fost şi sunt străzi incase, strâmte, urcând în trepte. Dar elementul ce aminteşte continuu adevărul este piatra: Cuzco este, în întregime, construit din blocurile vechi, biserici, clădiri, palate au folosit, toate, la temelie cel puţin, straniile şi celebrele lespezi incase. Perfect fasonate, după metode care n-au ajuns până la noi, blocurile acestea erau îmbucate fără mortar, dar perfect potrivite: între două astfel de lespezi nu poţi strecura lama unui cuţit. Ştiinţa este cu totul neputincioasă în a găsi vreo explicaţie fenomenului, supoziţiile ce se pot face sunt mai degrabă fantastice: s-ar părea că indienii topeau piatra, că ei cunoşteau substanţe miraculoase cu care puteau să înmoaie şi să polizeze suprafeţele de contact. Doar astfel s-ar putea explica aranjamentul fără cusur din zidurile vechi, numai şi numai astfel uluitoarea "piatră cu douăsprezece colţuri", aflată într-un zid pe strada Hatun Rumiyoc, se poate lipi atât de perfect de pietrele din jur.

Oraşul este incas, asta-i mai presus de orice îndoială, deşi străzile sunt acum mai largi ca pe vremea lui Inca şi o puzderie de mânăstiri şi biserici împânzesc bulevardele înclinate. Catedrala, La Campana, înălţată pe ruinele palatului lui Wayana Capac, La Merced, încărcată de podoabe, cu un crucifix de aur, greu de douăzeci de kilograme, încrustat cu diamante, San Francisco, Santa Clara, Santo Domingo, construită pe temelia templului lui Coricancha, San Blas, Santa Teresa, Santa Catalina – o dată dispărută din memorie credinţa în vechii zei locali, indienii şi-au plâns sărăcia noilor dumnezei creştini şi au avut nevoie de chipuri cioplite şi lăcaşuri de rugăciune. Catedrala uriaşă este, la slujbe, încărcată până la refuz. Mohorâţi, resemnaţi în disperarea lor seculară, ţăranii din munţii ce înconjoară Cuzco şi orăşenii nevoiaşi stau în genunchi ceasuri de-a rândul, privind cu încrâncenare icoanele. Şi cu toate că familiile îi însoţesc până la cel mai tânăr membru, ba îşi aduc la slujbe chiar şi câinii, tatăl creştin din ceruri nu i-a ajutat mai mult decât Viracocha – se vede asta pe veşminte şi pe feţele lor supte.

Într-o piaţă creştină, a Nazaritenilor, pe o clădire, Casa de las Serpientes, şerpi, zei locali şi păgâni, se răsucesc pe fronton.

*

* *

Cunosc de-acuma oraşul, am fost prin biserici şi mânăstiri, am zăbovit câteva ceasuri în muzeele de Arheologie, Viceregal şi în cel de Artă religioasă. M-am adaptat locurilor, străzilor, locuitorilor, în cea mai mare parte străini, vagabonzi ca şi mine, şi am sentimentul că sunt schimbat, că aici, sus, în centrul centrului Pământului, în oameni se petrece o mutaţie. Şi cred că nu sunt singurul care simte într-un fel anume clima şi primăvara locurilor, am impresia că un fel de molimă îi stăpâneşte pe toţi. Locuiesc la Pensiunea Leonard, un fel de hotel particular, gazdele sunt de o amabilitate dezarmantă, dar şi noi, ceilalţi, veniţi din cele patru vânturi, ne părem unul altuia cum nu se poate mai de treabă: un australian, un japonez, două englezoaice, un francez şi cu mine, ăştia sunt locatarii, ne-am văzut pentru prima oară cu o seară înainte, ne cunoaştem de când lumea şi tocmai asta mi se pare în neregulă. Pe străzi nu se zăresc singuratici, ci se formează grupuri spontane, domneşte o înţelegere dincolo de simpla comunicare, de limbaj, şi asta-i iar particular.

Plec din oraş, pe coline abrupte, către inevitabilul Cristos de deasupra oraşului, dar nu îmboldit de impulsuri creştine, ci pentru că pe acolo se poate ajunge, evitând taxa ce se percepe pe drumul principal, la Sachsayhuaman, templu şi fortăreaţă. Las la picioarele mele Cuzco, îl mai privesc din când în când, acoperişurile cărămizii îi schimbă aspectul, oraşul acesta, contrar regulilor obişnuite, este frumos de aproape. Îmi închipui palatele străvechi, învelite în aur, pereţii albi şi strălucitori pe care cucerirea spaniolă, incendiul provocat de apărătorii incaşi înşişi, apoi cutremurul de pe la 1650 le-au distrus cu totul. Oraşul şi-a schimbat, la reconstrucţie, forma, l-a nimicit din nou cutremurul din 1950, dar a fost din nou reconstruit, încăpăţânarea omenească fiind, se ştie, fără margini.

Dintr-o uliţă laterală urcă spre mine un tânăr. Cam fistichiu îmbrăcat, cu obrajii rumeni şi o codiţă nostimă care-i strânge părul, băiatul îmi zâmbeşte, îmi arată spre culmea dealului şi se aşterne pe urcuş alături de mine. În întreb ceva în engleză, nu-mi răspunde, poate din neatenţie, poate pentru că nu ştie limba, conchid, încerc fără succes un început de conversaţie în germană şi renunţ, continuând drumul în tăcere. Dar tânărul nu este câtuşi de puţin taciturn, îmi spune în spaniolă că el ştie limba asta, şi o ştie, într-adevăr, descopăr eu, extrem de puţin – abia câteva zeci de cuvinte – dar se străduie, mai târziu mi-am dat seama că toată lumea în Peru încearcă să vorbească spaniola, chiar şi turiştii japonezi! Cum în limba lui Cervantes eram şi eu începător, conversaţia cu tovarăşul meu de drum a fost dintre cele mai năstruşnice cu putinţă. Mi-a comunicat, de pildă, că în acea zi se sculase dis-de-dimineaţă, o omorâse pe Tricia, nevastă-sa, cu care urma să se întâlnească mai târziu, că are cincisprezece copii muzicanţi şi

este specialist în transmigraţia sufletelor – cam asta pricepeam eu din ce încerca el să-mi spună. Ce-o fi priceput el din ce spuneam eu, a rămas pentru mine o enigmă şi îmi socot imaginaţia prea firavă pentru a încerca să reconstitui eventualul sens dat cuvintelor mele. L-am întrebat dacă nu ştie franceza, sperând să lămuresc lucrurile, mi-a răspuns voios că da, se descurcă, dar mai greu, pe când cu spaniola, ehe, n-are treabă!... Renunţ să lămuresc istoria cu nevasta asasinată şi copiii muzicanţi şi schimb vorba, discutăm, cum putem, despre Peru, despre extratereştri, despre literatura ştiinţifico-fantastică – şi descoperim că aici ne înţelegem de minune cu puţinele cuvinte pe care le ştim. Dealul, între timp, devenise mai abrupt, gâfâiam, lac de transpiraţie, amândoi, la un moment dat îmi vine ideea să-l întreb de unde este, din Statele Unite, îmi răspunde, mirat de întrebare, nu ştiu că mai toţi vagabonzii de pe străzile Cuzco-ului vin din America de Nord? Din Statele Unite? repet eu, uimit, în englezeşte. “Păi dacă ştii englezeşte, de ce-ţi baţi joc de mine şi-mi spui de un ceas tot felul de blestemăţii?” Lămurim mai apoi lucrurile, omul nu m-a auzit la începutul drumului, atunci când i-am vorbit pentru prima oară, nu, n-are cincisprezece copii – ce idee! – se miră, cu Tricia, logodnica lui, se certase de dimineaţă, dar speră să o întâlnească la Sachsayhuaman.

Ne aşezăm un sfert de ceas să ne tragem puţin sufletul: uşor lucru-i ca doi oameni să susţină o conversaţie, pe coama unui munte, într-o limbă pe care nici unul dintre ei n-o cunoaşte? Ne punem din nou pe căţărat, şi până în vârful muntelui sunt, cu John, prieten la cataramă.

*
* *

Pe lângă Cristosul din înălţimi trecem amândoi fără să-i acordăm vreo atenţie, mai ocolim o coamă şi – brusc – apare, ca o lovitură, Sachsayhuaman. Ne oprim, uimiţi, atâta armonie n-am văzut în viaţa mea, fortăreaţa are ziduri albe şi curate din dantelă, cu lespezi netede şi finisate, adevărate bijuterii. Pare enormă, desfăşoară un păienjeniş de bastioane şi păzeşte drumul ce iese din Cuzco, spre Răsărit. Privind-o, cazemată stranie dintr-un secol al miracolelor, înţelegi cât de puternică şi perfectă trebuie să fi fost armata incasă. Şi atunci, cum se explică izbânda lui Pizzaro, ce şir de şanse s-a dovedit, totuşi, realizabil?

Pe sub colinele din răsăritul Cuzco-ului, de la fortăreaţă până la Templul Soarelui existau cândva catacombe, un întreg labirint subteran, spun legendele, de-a lungul celor doi kilometri ce separă templul de cazarmă subsolul trebuie să fi fost săpat în toate direcţiile. Prezumtivul constructor al minunii este, prin secolul al XIV-lea, Inca Pachacutec, pe

vremea lui s-a făcut proiectul, s-a săpat pământul, s-au aşezat, după metode necunoscute, lespezile. Conchistadorii lui Pizzaro au luat cu asalt bastioanele, au mai distrus din fortăreaţă, blocurile de piatră au fost folosite la temelia noilor clădiri dar, surprinzător, tunelurile subterane n-au fost de nimeni cercetate! “Sub pământului Peruli, domnule”, mi-a spus un tânăr istoric peruvian, Carlos Milla Vidal, “a mai trăit cândva o lume”. Care? m-am întrebat, aşa cum mulţi se mai întreabă, mirându-se că lumea arheologilor nu se năpusteşte, toată, asupra atât de puţin cunoscutei Americi de Sud.

Lângă un bastion, rezemată de o dală uriaşă, între câţiva amici, ne aşteaptă Tricia. Se împacă pe loc cu prietenul meu cu codiţă, îl îmbrăţişează, John mă prezintă – un român, o adevărată ciudăţenie – Tricia mă sărută pe amândoi obrajii şi hoinărim, cu soarele în creştet, printre zidurile albe şi vechi, străini de aiurea, într-o lume pe care n-avem s-o înţelegem, probabil, niciodată.

Mai târziu plecăm spre Kenq. În jurul Sachsayhuamanului ne întâmpină alte ciudăţenii: un fel de cilindru, de pildă, pe jumătate scufundat în pământ, în greutate de cel puţin douăzeci de mii de tone, care nu poate fi decât un accident al naturii – căci dacă am admite ipoteza realizării şi deplasării lui de către om, o asemenea performanţă n-ar avea egal în istoria tehnicii – şi un alt bloc, o piramidă răsturnată, cu scări şi nişe săpate în piatra peretelui, un aparat astronomic, probabil, cântărind tot câteva zeci de mii de tone, lucrat, fasonat, dar, cu siguranţă, nu şi deplasat de om, căci mişcarea din loc a unui astfel de colos ar contrazice legile fizicii.

Kenq este un amfiteatru tăiat în stâncă, un loc de rugăciune unde se venerau morţii, o poartă către Lumea de Jos. Sub rocă se găsesc nişe, canale, încăperi unde preoţii lui Viracocha încercau să se apropie de Mama Pacha, Mama Pământ, punct final în călătoria vieţii şi stăpâna tuturor lucrurilor. Rezemat de un perete de piatră şi încălzit de soarele după-amiezii, într-un veşmânt roşu de lână, vechi şi ponosit, un orb îşi strunea acolo, pe trepte, un fel de mică ghitară, din care picura peste templul părăsit note răscolitoare. Din vârful degetelor lui nu ieşea decât un singur motiv, pe care orbul îl relua mereu, cu stăruinţă, acoperind stâncile sfinte cu o perdea de tristeţe. M-am oprit şi l-am ascultat, a rămas nemişcat, scrutând depărtări lăuntrice şi jelind o lume pe care nicicând n-o ştiuse.

Nu departe de Kenq se află Tampu Machay, băile lui Inca, un lanţ de bazine şi fântâni, un fel de Templu al Apei. Incaşii îl mai numeau Unucancha, îl apărau cu fortăreţe şi îi arătau o cinstire fără de margini, căci misterul apei născute din măruntaiele muntelui le părea copleşitor. Izvoarele, râurile, ploaia, în religia lor, zeităţi sacre, la fel ca fertilitatea şi

moartea, la fel ca Soarele şi Pământul – iar andinii le ridicau temple şi le înconjurau cu bastioane şi onoruri, năzuind la o bunăvoinţă pe care n-au dobândit-o, căci rar s-au pomenit zeii mai trădători decât cei ai poporului Inca.

În apropiere de Tampu Machay mai întâlnim Puca Pucara – bastion din vechime – dar ruine se găsesc aici la tot pasul. Profesorul de istorie din Lima, Carlos Vidal, ghid pentru numeroşii turişti americani, dar depăşind în cunoştinţe nivelul necesar simplei prezentări, m-a însoţit într-un tur al ruinelor. El ne-a predat în ziua aceea o lecţie de istorie, care era în acelaşi timp un discurs despre eroism şi despre demnitate, am ascultat din nou povestea tragică a poporului Inca şi am aflat noutăţi pe care tratatele ştiinţifice nu le-au asimilat încă. În grotele din Lanlacuyo, aflate în afara circuitelor turistice, am înţeles importanţa copleşitoare pe care o poate avea pentru arheologie studierea Imperiului Mamei Pacha, căci se pare că subsolul Anzilor este brăzdat de tunele şi catacombe care ar avea multe de spus. La Llacca, într-un templu subteran, unul dintre multele pe care le ascund măruntaiele munţilor, printr-o nişă matematic construită se pot vedea, la intervale fixe, Luna plină sau numai anumite stele şi planete – dovezi ale unor cunoştinţe astronomice dincolo de obişnuit. Subteranele acestea au dat naştere la speculaţii despre Lemuria, legendar continent preatlantic scufundat, despre Paititi, oraş înghiţit de munţi şi despre alte cetăţi pe care selva Anzilor, lacomă, le-a cotropit, ascunzându-le urma.

Revenim în Cuzco, mâne vom porni, într-un microbuz, pe drumul care leagă localităţile Văii Sfinte a Indienilor, leagăn şi mormânt al civilizaţiei Inca.

*
* *

Señora Vitoria, mamă a doi copii, înaltă şi bine clădită, are cam patruzeci de ani. Ea este proprietara unei agenţii aflate într-o încăpere minusculă, în care singurul funcţionar – señora Vitoria – ne vinde bilete pentru singurul microbuz al agenţiei. În ziua următoare, doi chilieni, doi americani, două fete din Peru şi cu mine urcăm în microbuzul agenţiei şi, având la volan singurul şofer al agenţiei – señora Vitoria – pornim către Pisaq, pentru târgul duminical. Călătoria a fost cea mai riscantă dintre cele pe care le-am făcut vreodată căci, asemeni celorlalţi pasageri din micul vehicul, în multe momente m-am considerat definitiv pierdut, pregătindu-mă pentru un salt de câteva sute de metri în prăpastie sau lunecând, binişor, către o groapă sau un perete de stâncă. Scăldaţi în sudori reci, am încheiat cu toţii voiajul acelei zile având câteva kilograme mai puţin şi mirându-ne,

seara, că ne aflăm teferi şi nevătămaţi. De vină era, la câţiva kilometri după ieşirea din Cuzco, drumul sfânt al soldaţilor lui Inca, mai degrabă o potecă de piatră săpată în umărul muntelui, lăsând loc unei singure maşini, pentru operaţia anevoioasă a căţărării pe culmi şi alunecării în văi. Noaptea plouase temeinic – şi asta în nici un caz nu îmbunătăţise starea drumului –, dimineaţa şoseaua era acoperită cu un strat subţire de mâzgă care juca rolul periculos de lubrefiant. Depresiunea numită Valea Sfântă a lui Inca începea imediat după Cuzco, o gaură imensă, un hău groaznic, ce se căsca în stânga noastră, ne-a apucat pe toţi răul de înălţime şi ameţeala, la gândul unui posibil salt către smalţul verde al ogoarelor minuscule din vale, microbuzul patina şi luneca nestânjenit, se mai înclina pe câte o parte, pe sub roţi se auzeau zgomote suspecte, rar am văzut oameni care să mai şi plătească pentru a li se face părul măciucă şi a-şi pune pielea la bătaie, aşa cum am făcut-o noi în acea zi. Dar señora Vitoria s-a dovedit a fi cel mai bun şofer pe care l-am întâlnit vreodată. Cu sânge rece şi glumind fără oprire, ea ne-a asigurat că prăbuşirile nu sunt prea dese, că microbuzul este foarte stabil şi că tot secretul menţinerii pe şosea este să nu schimbi niciodată ritmul. Señora a avut dreptate pentru că, până la urmă, am scăpat teferi şi am ajuns să terminăm turul văii. Pisaq-ul îl vedem, de pe muntele nostru, întins la poalele muntelui vecin, dincolo de prăpastia imensă care ne separa. Am coborât, în serpentine, spre fundul văii, numai în viteza a doua, gata în orice clipă s-o luăm de-a dreptul, crispaţi, oprindu-ne mereu în ultimul moment, pentru a aluneca apoi mai departe, şi abia ajunşi pe fundul văii ne-am dat seama că peisajul, privit, lucid, de sus, trebuie să fi fost senzaţional.

Târgul se întinde, de la baza muntelui, vreo câteva sute de metri în sus, în mijloc o biserică, o piaţă care strânge, o dată pe săptămână, toţi locuitorii văii, după care urmează terasele obişnuite ale ţinuturilor andine, ogoare mărginite de borduri de piatră înclinate uneori până la 450, pe care peonii le lucrează, adesea, legaţi cu frânghii, de câte o stâncă, pentru a nu se prăvăli în abisuri. În piaţă se vând împletituri din lână, animale, alimente – între care nu lipseşte *rocoto* – ardeiul iute – *chicha*, băutura tradiţională, din porumb, obiecte din piatră şi aramă pentru turişti. Negustorii vin de la zeci de kilometri, au portul tipic al indianului de pe înălţimi şi nu vorbesc decât *quecha*, veche limbă a incaşilor. Cumpărătorii vin mai de departe, adesea chiar de la mii de kilometri, chiar străbat, asemeni mie, jumătate din circumferinţa Terrei, şi rătăcesc prin târg minunându-se. Marfa de bază – şi în cantităţi mari – o constituie frunzele de coca, ingredient şi drog fără de care indianul n-ar putea trăi, pentru că aceste frunze, mestecate, alungă oboseala şi foamea, dau o senzaţie de agerime, poate că şi măresc acuitatea simţurilor, dar, în nici un caz nu înlocuiesc hrana.

Din târgul multicolor fac o mică expediţie, împreună cu Maria şi Roxana, cele două peruviene, cliente ale señorei Vitoria, către fortăreaţa Pisaq, pe culmea muntelui. Ruinele sunt bine păstrate, cândva apărau trecătoarea, zidurile au aceeaşi îmbinare ca la Sachsayhuaman, construcţie aproape de perfecţiune. Ogoarele, straturi înguste de doi-trei metri, păstrate în socluri de piatră, se întind din creştetul muntelui, în trepte, până la poale. Coborâm din nou către târg, printre culturi ciudate, o agricultură aparte, milenară, dezvoltată intensiv pe un sol extrem de preţios, o pătură de humus născător de viaţă, subţire ca un văl, sub care se află milioanele de metri cubi de piatră moartă a Anzilor.

Señora Vitoria ne strânge pe toţi şi pornim, la vremea prânzului, după ciudata slujbă din biserică, către Ollantaytambo. Urmăm Valea Urubambei, în partea sa superioară numită Vilcanota, acum drumul a coborât pe fundul văii şi râul învolburat ne însoţeşte îndeaproape. Trecem prin Calca – izolată şi misterioasă, cetatea Juchuy Casco îşi ascunde aici terasele acoperite cu flori – apoi prin Urubamba, piscuri semeţe ne întâmpină pe umerii văii, vegetaţie luxuriantă se caţără de pe maluri până pe muchiile de stâncă, înghite chiar înălţimile, la urmă valea se îngustează, terasele cultivate se înmulţesc, ziduri uriaşe se înalţă pe pantele munţilor şi ne apropiem de Ollantaytambo. De fortăreaţa asta este legată o poveste de dragoste incasă: generalul Ollantay şi prinţesa Cusi Coylor – Steaua Bucuriei, în quecha – sunt printre puţinele personaje omeneşti din legendele Anzilor, urmare a unei drame petrecută cândva pe lângă satul Ollanta. Dar bastioanele şi zidurile n-au fost ridicate în amintirea celor doi eroi de legendă, ci din motive mult mai practice: relieful abrupt făcea ca fortăreaţa construită pe povârnişul muntelui, deasupra Văii Sfinte, să fie aproape inexpugnabilă. Lucrarea a fost de mare anvergură, din cariere îndepărtate s-au adus lespezi grele de sute de tone, operaţie care ar pune şi acum probleme oricărei tehnologii a transporturilor, oricât de avansată. Aceste lespezi au fost trecute peste Urubamba, prin mijloace dincolo de înţelegere, pentru că punţile elastice pe care indienii ştiau să le construiască peste prăpăstii rezistau doar la greutăţi neînsemnate, câteva zeci, poate câteva sute de kilograme. Iar pietrele au fost, cu siguranţă, deplasate, se poate chiar reconstitui traseul pe care lespezile l-au urmat, se mai întâlnesc, presărate pe parcurs şi uitate de constructorii din veacurile trecute, aşa-zisele “pietre obosite”. Traiectul de transport este tăiat de prăpastia Urubambei, şi nimeni, niciodată, nu cred să poată explica cum blocurile uriaşe din peretele fortăreţei au făcut, în aer, un salt de câteva sute de metri, deasupra unui hău, pentru a se aşeza apoi, cuminţi, în zidul mastodont. Zidul acesta este, în sine, un exemplu de perfecţiune, neted, cu lespezile perfect îmbucate,

alcătuind aproape un monolit, el mărgineşte marele Templu şi, înconjurat de o adevărată dantelă de blocuri fasonate, a făcut din Ollantaytambo ultimul centru de rezistenţă împotriva spaniolilor lui Pizzaro. Cetatea nu s-a dovedit însă inexpugnabilă, stă mărturie istoria, acest bastion de pe creste a căzut şi el, până la urmă, în mâinile europenilor. Iar ultimii Inca, rămaşi conducători chiar şi după venirea lui Pizzaro, au ales calea selvei: Manco II Inca – viteazul, după moartea sa, în 1545, fiii săi – Sayri Tupac, Titu Cusi – cronicarul şi Tupac Amaru, morţi, unul după altul, ultimul la 1572, încheind, pentru totdeauna, succesiunea de un secol şi jumătate a regilor Inca, întemeietori ai celui mai puternic stat al Americii medievale. Iar selva i-a ascuns multă vreme într-un oraş misterios numit Vilcabamba la Vieja, oraş pe care conchistadorii lui Pizzaro nu l-au descoperit niciodată şi numai secolul al XX-lea a dezvăluit adevărul: undeva, pe culmi, în jurul Urubambei, incaşii s-au mai ascuns câteva secole într-o cetate care poartă numele de Machu Picchu.

*
* *

Istoria a consemnat că, la 24 iulie 1911, Hiram Bingham a fost izbit, în plin, de o lovitură a zeului Geniu. Plecat în acea dimineaţă în compania lui Melchor Arteaga, metis din partea locurilor, pentru a examina nişte ruine prin selva ce acoperă pereţii muntelui Machu Picchu, după mai multe ore de mers anevoios prin junglă, Bingham s-a oprit cu respiraţia tăiată în faţa celui mai frumos oraş descoperit vreodată de arheologi. Hiram Bingham a numit pe moment, aşezarea Machu Picchu, dar o analiză ulterioară a relevat că oraşul adormit de pe creasta muntelui era, nici mai mult, nici mai puţin, decât legendara Vilcabamba la Vieja! Vilcabamba, după care Bingham era pregătit să alerge – dacă ar fi fost nevoie – chiar întreaga sa viaţă! Aşezat de istorie alături de Schliemann, descoperitorul Troiei, americanul Bingham îşi înscria în registrul personal date puţin comune. Se născuse lângă Honolulu, la poalele lui Koolau del Maui, în practicarea alpinismului fusese iniţiat, încă din copilărie, de tatăl său, a studiat istoria în Statele Unite, a învăţat câteva limbi, i-a citit cu lăcomie pe Raimondi, Gibon, Baudelier, dar şi-a ales drept carte de căpătâi cronica călugărului Calancha şi a hotărât, tot aşa cum Schliemann dobândise din Iliada convingerea existenţei Troiei, că Vilcabamba nu este un oraş imaginar. Şi, încăpăţânat, l-a căutat prin munţi şi prăpăstii, prin selvă, prin gerurile înălţimilor şi ploile Ecuatorului, cu certitudinea absolută că nu se poate să nu-l găsească. Şi l-a găsit, dar îl căuta cu atâta înfrigurare, încât în 24 iulie 1911 nici nu şi-a dat seama că ajunsese, în sfârşit, la ţintă. Sau

poate că nu voia să-şi dea seama, Bingham aparţinea speciei rare a celor care trebuie neapărat să caute, tagma lui Don Quichote. După asta a suflat peste splendoarea din selva adormită, a dat de lucru arheologilor pentru câteva secole şi, mulţumit, s-a cuibărit în istoria planetei.

La Machu Picchu eu n-am ajuns pe căile întortocheate ale selvei, ci cu trenul. Maria şi Roxana mi-au cumpărat biletul special cu care poţi lua trenul din Cuzco, din staţia San Pedro. La Ollantaytambo îi regăsisem pe cei trei români brazilieni şi, împreună, am făcut cei 112 kilometri care separă Cuzco de Machu Picchu, pe linia ferată turistică, într-o dimineaţă de decembrie, în 1974, la exact un an din ziua în care urcasem, în Baalbek, pe Hajar-El-Houblé, Piatra Sudului cea fără de noimă.

Trenul nostru, încărcat până la refuz, mai ales cu japonezi, a pornit şi s-a comportat firesc pe prima parte a drumului. În vagoane ne-am împrietenit la iuţeală: un găligan american, care creştea oi în Venezuela, o bătrânică simpatică foc, care-şi lăsase familia prin Anglia şi hoinărea acum, iremediabil vagaboandă, un tânăr cu mustaţă şi început de chelie, care ţinea tot timpul în braţe o femeiuşcă cu ochi albaştri, semănând uimitor cu Barbara Streisand, peruviencele mele, românii din Brazilia, istoricul Vidal, în fruntea unui grup ortodox de turişti americani, înarmaţi până-n dinţi cu echipament fotografic ultramodern, şi hoarda de japonezi, încercând, absolut toţi, să se adreseze celor din jur în limba spaniolă. Bătrânica şi găliganul au discutat mai ales despre păturі, ciobanul din Venezuela era mare specialist în lână şi ştia atât de bine să descrie moliciunea păturilor din lână de oaie sau alpaca, încât m-a apucat somnul.

Ne-am tutuit imediat, eu le-am spus de unde vin, nu s-au mirat, în Cuzco poţi să fii proaspăt sosit din Lună că tot nu miri pe nimeni, cei doi tineri mi-au spus şi ei cine sunt, el – italian, ea – spaniolă, dar, după înfăţişare, mâţă, mă informează el, grav, şi merg la Machu Picchu, fiindcă orice nebun adevărat şi cinstit este dator să meargă la Machu Picchu. Oameni respectabili. Don Carlos, istoricul meu, face curte Roxanei, răspunde la rafalele de întrebări cu care-l mitraliază turiştii lui şi s-a împodobit, pentru voiaj, cu un uriaş sombrero mexican, întrucât pe nord-americani nu poţi să-i convingi în ruptul capului că peruvienii nu poartă pălării mexicane! Cei trei români din Sao Paolo şi Maria din Peru discută cu japonezii în spaniolă şi se sufocă de râs, la un moment dat, trenul, cumsecade până atunci, începe să se comporte bizar: opreşte, o ia înapoi, se opinteşte câteva sute de metri, iar se opreşte, o ia înainte, înapoi, înainte, înapoi, ce manevre or fi astea, mă mir, dar observ, după o vreme, că muntele coboară şi atunci mă dumiresc că linia ferată se caţără în zig-zag pe panta prea abruptă ca să poată fi ocolită prin serpentine. După asta, o dată ajuns în

vârf şi mulţumit de ispravă, trenul o ia la vale apropiindu-se încet de Urubamba.

Râul începe să se schimbe, strânge afluenţi de printre munţi, se lărgeşte, se umflă, se învolburează, se mânie parcă şi porneşte să uruie, apropiindu-se de întâlnirea cu alte cursuri de apă, mai mari, orientate, mai toate, către nord şi nord-est, rostogolind milioane de metri cubi de apă, într-una din cele mai mari aventuri ale planetei, fluviul gigantic numit Amazon. Valea se îngustează după aceea, umezeala devine sufocantă, în jur selva, pădure puternică şi crudă se întinde rapace peste munţi şi vale. Oprim, într-o depresiune apărată de munţi, urcăm în autobuze mici cu dublu diferenţial şi pornim, într-un şir lung de maşini, toate cu botul în sus, într-un lanţ de serpentine înspăimântătoare. Urcăm încet, lăsăm mereu valea sub noi, sute de metri, care micşorează trenul ce ne adusese, reducându-l la dimensiuni de jucărie, panta devine apoi ameninţătoare, călătoria seamănă cu un fel de înălţare spre nori. Maşinile trag din greu, cucerind muntele, apoi, după o jumătate de oră încordată, un platou artificial, motoarele se opresc, coborâm, respirăm uşuraţi şi ne îndreptăm spre clădirea nouă care veghează intrarea către cetatea veche.

La poartă, o inscripţie: “Prieteni, noi iubim Machu Picchu. Ajutaţi-ne, vă rugăm, să-l menţinem!” – aviz turiştilor însetaţi de suveniruri – şi o placă în memoria hawayanului Bingham.

Apoi trecem de intrare, mai facem câţiva paşi şi ne trezim, înmărmuriţi, în faţa unuia din cele mai mari spectacole pe care Homo Sapiens le-a creat vreodată: alb, imaculat, pregătindu-se parcă, involt, pentru un drum către ceruri, risipind în jur un fel de irizaţie ireală, se întinde sub privirile noastre Machu Picchu. Păstrăm un moment de tăcere, îmi este teamă că totul nu-i decât un vis şi că dacă închid pleoapele, oraşul acesta are să dispară. Apoi mă apropii, cu încetul, îmi plimb privirea peste terasele verzi, mă învălui în albul zidurilor, un nor pufos dezmiardă bastioanele şi trece, în jur selva munţilor, tufişuri cu flori violent colorate, piscurile semeţe, cerul, îmi revin, dar îmi este teamă să şi şoptesc, măreţia locurilor mă înspăimântă. Mă străduiesc să-mi deprind ochii, privesc roată tot platoul ăsta retezat din vârful muntelui Machu, apoi, înfiorat, mă apropii de pietrele sfinte. Pereţii sunt uimitori, perfecţi, construiţi fără mortar, aproape incredibil de frumoşi, pătrund prin intrarea rezervată cândva sacerdoţilor şi regilor, mângâi zidurile, privesc lacom bastioanele şi donjoanele, sus, lângă ce a mai rămas din pisc, disting Templul Soarelui, un şir de temple admirabil construite se răsuceşte de acolo către construcţiile interioare.

Trec apoi, obişnuindu-mă cu ideea că mă aflu chiar în Machu Picchu, prin Templul Celor Trei Ferestre, pe lângă Mausoleul regal, un

covor de iarbă de un verde crud, cu fire suculente, mi se întinde sub picioare, intru în cartierele lucrătorilor şi nobililor, năpădite de begonii, lantanas şi liliac, pătrund în Grupul regal, în templul Semicircular – orhidee superbe înfloresc pe lângă ziduri – intru în apartamentele Fecioarelor Soarelui şi mă opresc în mijlocul Pieţii Sacre, acolo unde Titu Cusi şi Tupac Amaru îşi vor fi purtat, prin al XVI-lea secol, spaimele.

Şi fac drumul acesta încă o dată şi încă o dată, încerc să-mi oblig retina şi memoria să înregistreze imaginile acestea pentru o îndelungată păstrare, pe ceilalţi i-am pierdut, şi observ că în Machu oamenii umblă singuri, vorbesc şi râd singuri şi că un fel de nebunie binecuvântată ne stăpâneşte.

...*Intihuatana* este o maşinărie poetică de calculat poziţia aştrilor, un computer astronomic din piatră şi un loc de legătură cu necuprinsul căilor stelelor, îl aud vorbind pe don Carlos turiştilor lui – şi *Intihuatana*, monolit sculptat în forme ciudate, ridicat, pe câteva trepte, în Templul Soarelui, are ceva de obiect venit de aiurea. Îl privesc îndelung, îl pipăi, încerc să-mi închipui ce formă străină trebuie să fi avut, în creierul matematicianului de la începutul mileniului, ecuaţiile traiectoriilor astrelor calculate aici, apoi ies din templu, întrebându-mă ce-o fi putut gândi preotul acela savant despre zeii lui.

Atunci când sunt sigur că am călcat în fiecare colţişor, mă retrag pe o pajişte, sub piscul ce mărgineşte oraşul. Mă întind pe iarbă, lângă mine sunt brazilienii şi fetele din Peru, între strămoşii lor vor fi existat poate şi incaşi, gândesc, privindu-le pometii proeminenţi şi buzele cărnoase, stau nemişcate, în transă parcă, sub noi se întind filigranele din piatră, în faţă Huayana Picchu, masiv şi ursuz, acoperit de terase, lipite până-n creştet şi străbătut de poteci încâlcite.

Încep să le vorbesc fetelor despre strămoşii lor, despre forţa soldaţilor lui Inca şi a arhitecţilor geniali care au ridicat Vilcabamba, despre legende şi eroi, despre sfârşitul tragic al lui Atahualpa şi al imperiului, despre tristeţea infinită din privirile lui Titu Cusi, despre catacombele ce străbat Huayana Picchu şi-l leagă de celălalt tărâm, despre măreţie şi prăbuşire, despre glorie şi despre moarte – fetele mă ascultă, se strâng şi alţii, o vreme nu vorbesc decât eu şi-apoi nici eu, ne odihnim cu toţii privirile pe lumea asta moartă de sub noi, de mult şi iremediabil moartă, dar reuşind să ne vorbească, prin piatră, trimiţând, de departe, un mesaj trist de înţelegere şi bunătate.

Nenumăraţii singuratici rătăcesc, transfiguraţi, prin pieţe şi temple, punctând amestecul de alb şi verde cu culori roşii, albastre, negre, care mi se par la locul lor în lumea asta de pe piscuri, şi mă fulgeră gândul că lumea

asta-i de fapt locuită, că noi, cetăţeni ai Planetei Pământ, supuşi ai Soarelui, suntem stăpânii piscului Machu, cu toţii, de peste tot, de-a valma.

O fată râde, mă simt invadat de o fericire neînţeleasă, mă răsucesc pe spate, clăbucii norilor gonesc grăbiţi către neştiutele locuri unde merg norii, Huayana Picchu se burzuluieşte şi ne trimite o bură de ploaie, dar înţelegem cu toţii că nu-i nimic serios, Huayana glumeşte, zâmbesc florilor şi pietrelor şi aş izbucni în hohote de râs, fiindcă mi se pare că aici, aproape de buricul Pământului, pe undeva pe lângă acoperişul lumii, eu am atins pentru o clipă inefabila entitate a absolutului.

*
* *

Anul Nou l-am întâmpinat în Plaza de Armas, alături de patruzeci de mii de prieteni. Am asistat la slujba din catedrală împreună cu românii brazilieni şi o familie de indieni din Delhi, sosiţi chiar în acea seară din Statele Unite. Lângă mine erau John, americanul cu codiţă, cu Tricia lui şi Roxana şi Maria din Peru şi indieni peruvieni, întunecaţi, bucurându-se doar cu lumina ochilor, şi străini zurbagii, şi vagabonzi gravi şi paria şi oameni importanţi şi săraci şi bogaţi din cele patru vânturi. Am dansat apoi, într-un vârtej imens, care tălăzuia marea de oameni, ne-am rugat, fiecare, dumnezeului sau idolilor noştri, am privit spre ceruri, spunându-ne, cu toţii, dorinţele – idealuri obişnuite, mărunte, omeneşti; linişte, pace, dragoste, bunătate – am ciocnit un pahar cu vin pentru prietenii şi prietenia de pe cele două emisfere şi am rătăcit pe străzi luminate, bucurându-ne unul de altul, toţi patruzeci de mii.

Într-un colţ, o fată cânta la chitară, în altul dă o reprezentaţie un mim ambulant – îmi păreau amândoi serioşi şi importanţi, şi ne păreau astfel tuturor, sutelor de ascultători şi de privitori care-i înconjuram. În înghesuială, în timp ce priveam, cineva mă atinge pe sub genunchi, şi văd un *chico*, un copilaş care se strecura în faţă. *Un chiquitito*, spune, un mărunţel adică, şi zâmbeşte, cu toată faţa, un zâmbet total, un indian de lângă mine.

Bisericile îşi cască gurile spre străzi şi înghit trecătorii. Lângă icoane, disperaţi în evlavia lor, săracii şi sărmanii se roagă, se roagă, alungând înlăuntrul lor îndoielile pe care le poartă din totdeauna:

Sfinte Dumnezeule, creator al lumii născânde
Cine eşti? - întreabă ei în imnul lui Viracocha,
În care din lumi se găseşte tronul tău?
În oceanele celeste sau în mările Pământului?
Unde locuieşti tu?

Creator al lumii de sus, al lumii de jos, al vastului Ocean
Învingător al tuturor şi a toate
Unde eşti, ce zici?
Vorbeşte, vino, adevăratule din ceruri, adevăratule din străfunduri
O, Dumnezeule divin, poate din înălţimi, poate din adâncuri,
Unde eşti?
strigă ei în gol.

*
* *

Mă întorc cu avionul la Lima, ies doar câteva ceasuri în oraş, străbat şi la dus şi la întors nenorocitele cartiere fierbinţi şi mizere din suburbii şi îi văd din nou pe fraţii mei, săracii Pământului, aplecaţi peste sărăcia lor. Plec spre Madrid, privesc poate pentru ultima oară în viaţă aglomeraţia febrilă a Limei şi, cufundându-mă în fotoliu, îmi amintesc de cele câteva fraze schimbate cu preotul de la biserica din mica localitate de lângă Juli, în ziua Crăciunului, atunci când procesiunea pestriţă se apropie de treptele bisericii:

- Eşti catolic, fiule? mă întreabă preotul.

- Nu, părinte!, i-am răspuns.

- Şi nu crezi, fiule?

- Nu cred, părinte.

- Şi eşti mai fericit astfel, străinule?

N-am răspuns, pasărea măiastră a fericirii ne atinge foarte rar cu aripile sale, pe toţi deopotrivă, pretutindeni.

- Sunt ei cei fericiţi? am întrebat mai târziu, când alaiul ciudat şi pestriţ s-a apropiat de biserică.

- Poate că sunt, lor le-a mai rămas doar credinţa, mi-a răspuns.

Treceau, veselindu-se întunecat, în urma unor muzicanţi obosiţi, cu feţe supte.

- Nu sunt, au ochii prea stinşi şi-s foarte puţini cei cărora credinţa le aduce alinare, am vrut să-i spun, dar am tăcut, ştiind că şi el ştie.

Privea spre apus, adus de spate, cu ochii oblici şi pielea arămie, indian de credinţă rătăcită.

Fericita vale a Nilului

Una dintre aventurile planetei începe pe un podiş stâncos de pe muntele Kikisi din Rwanda, la 2000 de metri înălţime. Câţiva stropi doar se preling acolo dintr-o stâncă, domol, pregătindu-se pentru un drum de 6990 kilometri, drumul Marelui Hapi, Nilul; o piramidă din pietre albe marchează izvoarele Kasumo, descoperite în 1938 de Burchardt Waldeker, la capătul râului Kagera, afluent al lacului Victoria. Picăturile pornite din Kasumo părăsesc platourile Rwandei, intră pe teritoriul Tanzaniei, se amestecă cu valurile lacului Victoria, trec în partea ugandeză, la Jinja, lăsând Kampala în stânga, intră în porţiunea numită Nilul Victoria, străbat lacul Kyoga, se rostogolesc în cascadele Keituma şi Murchison, pătrund în lacul Albert, ies de acolo printr-o albie largă, numită a Nilului Albert, trec graniţa Sudanului şi se statornicesc într-un şarpe uriaş şi vijelios numit Bahr el Jebel, adică Nilul Alb. Vin, din stânga, Bahr el Gasal, din Dreapta Sabatul, pornit din Etiopia, Nilul se umflă, se lărgeşte, binecuvântează cu sărutarea-i umedă deşertul, coboară în linie dreaptă spre Khartum şi face acolo joncţiunea cu fratele său, Nilul Albastru, cel venit tocmai din lacul etiopian Tana. Regiunea din jurul Khartumului, mai ales porţiunea cuprinsă între furca celor două Niluri, este socotită printre cele mai fertile din lume: lanuri uriaşe de grâu, sorg şi mei, porumb şi livezi de curmali şi palmieri – Nilul blagosloveşte Sudanul cu mai toate roadele Cornului Abundenţei. De aici, cele două Niluri îşi iau un singur nume: Nil, pur şi simplu, apele descriu un S uriaş, se apropie de deşertul Libiei, intră în Nubia, îşi domolesc înaintarea în bazinul noului lac de la Assuan, trec cinci cataracte, se prăvălesc în căderile de la Sadd el Aali – marele baraj – şi străbat şi ultima cataractă, cea de la Assuan. Apoi, domol şi gigantic, Nilul se aşează pe drumul spre Teba, salută Valea Regilor, Tal el Amarna, urcă spre Memphis şi Gizeh, străpunge Cairo, se împarte, după aceea, în două braţe – Damiette, la stânga şi Rosette, la dreapta, cuprinzând între ele delta – şi revarsă apoi milioanele de metri cubi de apă în Marea Mediterană.

Aceasta este aventura născătoare de viaţă a Nilului, şi de apele sale tulburi este legată apariţia unei civilizaţii incredibil de puternică chiar din timpuri străvechi, pe vremea când luminile raţiunii Europei nu se aprinseră încă: civilizaţia multimilenară a Egiptului.

*
* *

Cu Arthur am plecat din Casablanca. Are ochii căprui şi vii, nasul cârn, un neastâmpăr perpetuu şi, pentru cei şapte ani ai săi, îşi poartă cu

destulă nonşalanţă numele pretenţios. Stă gata, în orice moment, dacă nu eşti precaut, să te potopească cu o ploaie de întrebări la care, înţeleg eu, nu răspunsul, ci întrebarea în sine constituie esenţialul. Pare coborât direct din Saint-Exupery. Facem amândoi parte din acelaşi mic grup de români care a decolat din Casablanca spre Roma, cu destinaţia Cairo, pentru o excursie de trei săptămâni.

Pe aeroportul Romei, Fiumicino, am ajuns repede şi trebuia să plecăm repede, dar o defecţiune la unul dintre motoarele avionului pentru Cairo ne-a făcut să aşteptăm mai mult de opt ore. Fiumicino este un aeroport uriaş, unul dintre cele mai mari din lume, servind ca placă turnantă zborurilor dintre continente. La fiecare minut un avion se avântă peste munţi şi mări, holul principal are mai multe sute de metri lungime şi o armată imensă de specialişti de înaltă calificare îi asigură funcţionarea.

Pentru Arthur, cele opt ore au fost un regal, panourile, indicatoarele electronice, culoarele rulante, pasagerii de toate culorile şi rasele şi, mai ales, puzderia de avioane ce se zăresc prin ferestre au fost pentru el un spectacol de neuitat. Cu diferiţi prieteni de moment, pasageri în tranzit, el s-a fugărit de-a lungul holului, s-a jucat de-a v-aţi ascunselea, înţelegându-se cu ei de minune, dincolo de limbaj, aşa cum numai copiii ştiu să o facă. La plecare, frânt, a adormit pe dată. Ne instalăm, avionul ţâşneşte către cer, lăsând Europa în urmă, deasupra plafonului de nori lumina Luna plină, mai târziu norii s-au rărit şi, de jos, Mediterana a reflectat către noi crâmpeie de raze de lună. Am aţipit şi ne-am trezit numai când scuturăturile avionului ne-au anunţat apropierea Africii. Sub noi s-a întins o vreme pustiul, luminiţe rare au început să puncteze şarpele gigantic al Nilului, ele s-au îndesit şi, la un moment dat, a ţâşnit de sub noi un fel de soare uriaş şi rece, întins până la orizont, Cairo, cel mai mare oraş al Africii şi unul dintre cele mai aglomerate din lume. După o aterizare cam bruscă şi după multiple şi interminabile formalităţi, ieşim în faţa aerogării şi ne ţinem aproape de o achiziţie preţioasă făcută de Arthur, un aviator de la agenţia TAROM din Cairo, venit în acelaşi avion cu noi. Cum ceasurile sunt 4 dimineaţa, oră la care descoperirea unui hotel poate deveni o adevărată aventură, aviatorul român, amabil, ne invită în maşina pe care o lăsase în spaţiul de parcare. Arthur, trezit atunci din somn şi proaspăt ca după o noapte bine dormită, vrea pe loc să ştie ce marcă are maşina, ce face nenea de la TAROM în Cairo şi dacă Egiptul e mai mare decât Braşovul. N-apucăm să-i răspundem pentru că de sub autoturism se târăşte afară un cetăţean, ne declară că el a păzit maşina zi şi noapte, n-a dormit, n-a mâncat, şi vrea bacşişul ce i se cuvine. Aviatorul nostru o rupe binişor în arabă, se tocmeşte cu omul pentru serviciul imaginar prestat, îi dă pungaşului câţiva bănuţi, apoi ne îndreptăm

către oraş. Voiajul acesta ne-a prins foarte bine pentru că, amabil, compatriotul nostru ne-a plimbat pe bulevardele Cairo-ului, încă animate la acea oră. Pe străzi mai treceau căruţele gunoierilor, maşinile chefliilor, mai erau câteva magazine deschise, mici birturi încă aveau clientelă, oraşul nu era complet cufundat în somn. În sfârşit, găsim, cu destulă greutate, un hotel, pilotul nostru pleacă, invitându-l pe Arthur să-i facă neapărat o vizită la agenţie şi ne grăbim să câştigăm câteva ceasuri de odihnă pentru ziua ce urmează.

*
* *

Cairo are patru milioane şi jumătate de locuitori[1*], adăpostiţi în douăzeci de kilometri pătraţi de palate aurite, vile răcoroase, scăldate în verdeaţă, case respectabile, blocuri modeste, căsuţe sărace ale furnicarelor din vechile cartiere şi cocioabe ale mahalalelor, toate presărate pe ambele maluri ale Nilului, între deşertul Arabiei şi lanţul aspru al munţilor Mokkattam la răsărit şi deşertul Libiei la apus.

Din Midan et Tahrir – Piaţa Eliberării – vom urca, în dimineaţa următoare, într-un autobuz care face turul oraşului. Ghidul ne povesteşte pe scurt istoria urbei: aici, chiar pe aceste locuri, s-a dus crâncena bătălie dintre Seth şi Horus, dintre zeul întunecat şi cel al războinării vii, drepte – dintre bine şi rău – aici grecii au întemeiat, înainte de era noastră, o colonie numită Babilon, în cinstea vreunei amintiri din istorie, Amr Ibn el-As a cucerit Babilonul prin 640, l-au distrus abasizii, l-a reconstruit Gohar, general al armatelor fatimide, în 969, începând lucrările în momentul când se ridica la orizont planeta Marte, El-Qaher – în arabă –, de unde numele Cairo dat apoi oraşului, triumfătorul, adică. Oraşul se întinde, cu încetul, până pe colina Mokkattam, urmează nouă secole de lupte, epidemii, distrugeri, reconstrucţii, mameluci, sultani, dominaţie turcă. Apar palate, moschei, minarete, grădini, Napoleon câştigă bătălia piramidelor, la începutul secolului al XIX-lea se ridică Mohamed Ali, oraşul capătă importanţă, în sfârşit, Egiptul zămisleşte pe Gamal Abdel Nasser, Anwar Sadat şi tovarăşii lor de luptă, urmează eliberarea şi independenţa şi, odată cu ele, demnitatea şi problemele uriaşe de acum.

Moschei – nenumărate, după cum mare este şi evlavia milioanelor de credincioşi. În cetatea de pe colina Mokkattam, construită cu pietrele din piramidele milenare, am intrat în Moscheea de Alabastru, cea în care îşi doarme somn de veac Mohamed Ali. Mozaic, marmură, aur, cristal, covoare şi, din curtea de piatră, o imagine grandioasă: profilate pe orizont – piramidele din Dahşur, Sakkarah şi Gizeh; mai aproape – mormintele

cenuşii ale califilor şi Mamelucilor şi, mult mai aproape, moscheile Ahmed Ibn Tulu, Sultan Hasan Rifaai, apoi clădiri, blocuri şi cartierele de lângă Nil. Ieşim în Mokkattam, se văd străvechile cariere ce alimentau construcţiile faraonice, se vede oraşul modern, trecem pe lângă Bactaşi, templu al unei secte de dervişi şi coborâm pe lângă mormintele sultanilor Kait, Bey, Inal şi Imam es Safai. Ocolim, intrăm în Moscheea Rifaai, cu uimitoare arabescuri lucrate în lemn de cedru şi în fildeş, apoi în moscheea sultanului Hassa, din secolul al XIV-lea, minaretul său este unul dintre cele mai înalte din lume, în El Muayed, poate moscheea cea mai frumoasă dintre toate, în Nasser Ibn Kalun şi în străvechea El Hakem. Iar la porţile celebrei moschei şi universităţi islamice El Azhar, unde 25000 de studenţi buchisesc cărţile sfinte, unde cinci minarete se înalţă spre cer, douăzeci de mii de manuscrise preţioase se odihnesc în bibliotecă şi nenumăraţi credincioşi se închină, întorşi către Mecca, într-un sanctuar uriaş făcut în marmură, înţeleg încă o dată cât de temut este credinţa fanatică a omului în zei, profeţi şi dumnezei: aşezaţi în cerc, în jurul unui bătrân cu înfăţişare de patriarh, câţiva copii mărunţi repetă după el versete din Coran. În jurul lor e lume multă, gălăgie, trecători, ei nu aud nimic, bătrânul vorbeşte şi ei îşi pleacă, la unison, ritmic, capetele, intonând versetele neînţelese, pătrunzându-se de sfinţenie pentru toată viaţa, blocându-şi în creiere căile raţiunii şi ale învăţăturii la care ar fi avut de ajuns. Mi-am amintit cuvintele lui Creangă: “cumplit meşteşug de tâmpenie, doamne fereşte!”, dar nu mi s-a părut nimic de râs în spectacolul copleşitor la care asistam. Plecăm, cutremurându-ne, nici Arthur nu râde, simte că scena la care am asistat este aproape tragică. El Azhar mi-a părut coborâtă din tenebrele lui Lovecraft.

Mai intrăm în moscheea Ibn Tulum şi apoi în Muzeul de Artă Islamică, cel mai important muzeu de artă arabă din lume, unde privim, până la ora închiderii, obiecte de artă, manuscrise, podoabe şi ţesături făurite de-a lungul a douăsprezece secole, din al VII-lea până în cel de-al XIX-lea veac al erei noastre.

După aceea decidem că a venit vremea să vedem mult aşteptatul bazar, ne îndreptăm spre Khan el-Khalili şi dăm peste obişnuita încurcătură de străzi, uliţe, stradele, magazine, tarabe, birturi, pitorescul târgurilor arabe. Miroase a mâncare, a piele, a tutun, a parfumuri rare, a baligă, a praf şi încă o sută de arome diverse ne încearcă nările. Arthur vrea, bineînţeles, dulciuri, doamnele, parfumuri şi încă cel puţin o mie de obiecte folositoare în viaţă, trecem pe lângă ateliere de arămari şi argintari care fac lucruri minunate, din piele de cămilă, oaie, chiar crocodil pielarii lucrează pentru toate preţurile, pentru toată lumea, ţesături din aur şi argint, cum numai arabii pot să facă, strălucesc pe tarabe, obiecte din fildeş şi sidef cu

incredibile incrustaţii şi filigrane vin aici din toate colţurile lumii, se vinde aur, se vând cămile, oi, fructe, carne, caftane, bijuterii, mirodenii, lumânări, papuci, pluguri, sucuri de fructe, legume, cred că şi vapoare, în orice caz automobile poţi să negustoreşti în Khan el-Khalili şi nu-mi închipui că negustorii pot refuza unui client şi cea mai fistichie cerinţă. În faţa unui birt jegos Arthur declară că lui i s-a făcut foame, intrăm amândoi, ni se aduc două farfurii încărcate cu toomeya – chiftele din bob – şi lahima – bucăţele din carne de oaie – mâncăm cu poftă, ceilalţi ne privesc dezaprobator din stradă, pe drum spre hotel luăm de la un cofetar ataiyef, un fel de plăcintă în sirop cu nuci şi migdale şi chiar şi doamnele îşi învinge reţinerea şi îşi ling degetele.

În zilele următoare ne-am obişnuit cu Cairo, i-am străbătut bulevardele largi de pe malul Nilului, am fost la nilometrul de pe insula Rodoh (Rawdah), construit acum 1200 de ani de către califul Soleiman, am rătăcit prin vechiul Cairo, prin cartierul locuit de cei ce îmbrăţişează religia coptă, am intrat în Muzeul de Artă Coptă şi în biserici, pe străzi largi şi pe uliţe înguste, prin eleganţă dar, mai ales, prin multă mizerie şi sărăcie, căci, peste lipsurile de milenii, peste neajunsurile din perioada colonială s-au adăugat necazurile războiului cu Israelul şi economia Egiptului resimte serios uriaşele cheltuieli de întreţinere şi echipare a armatei. “Suntem sătui de război”, îmi va spune un amic întâlnit în trenul de Assuan, “dar suntem însetaţi de demnitate” – era replica cea mai firească ce mi se putea da.

...Într-una din dimineţile acelea ne-am pus la punct moralul şi stările sufleteşti, ne-am îmbrăcat frumos şi am plecat la întâlnirea cu Ramses cel Mare, cu Tutankamon şi cu marele zeu Hapi, în celebrul Muzeu al Egiptului.

*
* *

Totul a început cu Napoleon, odată cu bătălia de la Piramide. “Din vârful acestei piramide patruzeci de secole vă contemplă”, a strigat el atunci suitei sale, de lângă piramida lui Keops. Şi, întors în Franţa, îl însărcinează pe Denon să cerceteze, să facă schiţe, să descopere şi să trezească din nou interesul omenirii pentru o civilizaţie uitată.

Aşadar, faraonii, reginele, preoţii şi istoria le sunt datori mai întâi lui Napoleon şi lui Denon. Apoi, exploratori consacraţi se apucă să scuture nisipul uitării şi Egiptul va contracta noi datorii faţă de Belzoni, Petrie, Mariette, Carnavon, Carter şi încă mulţi alţii, sute, chiar mii. Spre şansa istoriei, în Franţa se naşte un copil debil dar genial, pe nume Champollion, care trăieşte, învaţă, munceşte şi moare numai pentru o singură ispravă, dar

de dimensiuni gigantice: descifrarea hieroglifelor egiptene. Şi, dintre toţi, lui, mai cu seamă, îi este istoria Egiptului datoare, căci de la el încoace piramidele, mormintele, sculpturile, templele au început să povestească din fir-a-păr întâmplările din multele milenii cunoscute de civilizaţia ţării Marelui Hapi. De-a lungul a sute de kilometri, arheologii au început să trimită către Cairo şi, mai cu seamă, către Europa, obiecte de artă şi dovezi istorice dintr-o vreme când întunericul acoperea cea mai mare parte a planetei Pământ. Iubitor de istorie şi dornic să oprească hemoragia de obiecte istorice, francezul Mariette a creat, în secolul trecut, Muzeul din Cairo şi s-a luptat pentru ca legile şi apărătorii legilor Egiptului să-şi ocrotească strămoşii stinşi demult. Aşa se face că, totuşi, cea mai mare colecţie de artă faraonică se găseşte la Cairo. Exponate se găsesc multe, şi de mare valoare, şi la Luvru şi la British Museum, în Boston Fine Arts Museum, în Metropolitanul din New York şi în multe alte muzee mai mărunte , Muzeul din Cairo este însă – cu suta sa de mii de exponate – de departe, şi pe bună dreptate, cel mai mare muzeu de acest gen din lume.

Nu este în intenţia mea să-l descriu, despre acest muzeu şi despre piesele pe care le adăposteşte s-au scris sute de cărţi. Ca amator, cunoşteam destul de bine istoria Egiptului, şi atunci când am pătruns pe poarta muzeului am avut impresia că în faţa mea s-a deschis o carte, din care, pagină după pagină, îmi vorbeau faraonii şi reginele, demnitarii şi preoţii, marele constructor savant Imhotep şi sclavii de la piramide, toţi cei spulberaţi de timp şi de soare, toţi cei acoperiţi de praful şi nisipul deşertului, ei înşişi părticele din munţii de nisip ai deşerturilor şi din noroiul fertil de lângă Nil. De prin săli priveau spre noi, învăluite în liniştea pietrei şi a mileniilor, statuile gigantice ale lui Mikerinos, Djeser, cea a celebrului Scrib, cu al său papirus, a lui Tutmosis al III-lea, Akenaton – faraonul eretic – şi a marelui Ramses al II-lea. Sarcofagul, înconjurat de cei patru sfincşi din granit negru, de la Deir el Bahari, camera lui Akenaton, interioare de mastabale, basoreliefuri, obiecte în gresie, marmură, granit, aur şi bronz, mii şi mii, au fost adunate în sălile muzeului. Şi câte n-au fost distruse, câte n-au părăsit în ascuns pământul Egiptului, câte nu s-au pierdut şi câte n-au fost furate, în miile de ani de existenţă a ţării – nimeni n-ar putea niciodată să o ştie. Ne putem doar face o idee ajungând în zona principală a muzeului, cea închinată lui Tutankamon. Se găsesc aici statuile regale, tronul, masca de aur, încrustată cu lapislazuli, bijuterii şi ofrande, aur, bronz, lemn scump, pietre preţioase, al treilea coşciug de lemn, acoperit cu plăci de aur şi ultimul, în care aurul folosit cântăreşte 110 kilograme! Estimarea valorii acestui tezaur, cel mai mare descoperit vreodată, este pur şi simplu imposibilă. Iar acest faraon e atât de puţin important încât numele său a fost

omis şi de pe lista regală de la Abydos şi de pe Tabla Regilor de la Sakkarah! Imaginaţi-vă atunci ce trebuie să fi conţinut mormintele – de mult jefuite – ale marilor Ramses II sau Seti I! De unde atâta bogăţie? De unde îşi procurau, egiptenii, în vechime, atâta aur? Cum puteau, economiceşte, să suporte cheltuielile giganticelor construcţii fără sens ale piramidelor şi ale ofrandelor, de valori incredibile, pentru drumul spre moarte? Mai sunt încă multe de iscodit în istoria Egiptului...

Un loc aparte în muzeu îl reprezintă camera mumiilor. Este singurul loc de pe Pământ şi singurul caz în istoria planetei, cu excepţia mausoleului lui Lenin, unde făuritorii istoriei pot fi văzuţi în carne şi oase. Desigur, poate că în carne şi oase este cam prea mult spus, dar oricum, acolo, în faţa noastră, sub sticlă, sunt ei, ceea ce a mai rămas din ei, din marii şi puternicii faraoni, stăpâni ai unei lumi, mumificaţi şi pregătiţi pentru a afla o alta, la care n-au mai ajuns căci, vai, a fost nevoie de mii de ani pentru ca omul să-şi piardă complet speranţele: moartea este iremediabil ireversibilă... Faraonii, care n-au ştiut asta, sunt mai bine sau mai rău conservaţi, în funcţie de priceperea îmbălsămărilor şi de condiţiile atmosferice. Stau acolo, uscaţi, de un negru urât, Tutmosişi şi Ramseşi, Amenophişi şi Seti I, regi şi regine din străfundul veacurilor, şi se află sub sticlă chiar Ramses al II-lea, Ramses cel Mare, faraonul biblic, cel mai puternic rege al vechiului Eghipet. La curtea lui a crescut Moise, spune Biblia, se crede că el ar fi iscat conflictul biblic, Fuga din Egipt. Surprinzător, Ramses cel Mare, mare ca nume şi fapte, pare aici destul de mic, este blond – un egiptean blond, un faraon, inexplicabil, blond, vă daţi seama de şuvoiul de întrebări pe care părul blond al lui Ramses îl pune istoriei?

Ieşim din muzeu seara, nici n-am simţit trecerea timpului, chiar şi Arthur a avut răbdare, pasionându-se, în interiorul sălilor, după cele mai neaşteptate lucruri.

*
* *

Niciodată n-am să înţeleg cum am căpătat locuri la vagonul de Assuan. Ni se spusese peste tot că trenurile sunt supraîncărcate şi toate locurile vândute pentru multă vreme: era aprilie, în plin sezon şi o armată uriaşă de turişti asediase Egiptul, din deltă până la barajul de la prima Cataractă. Totuşi, ne sfătuise un francez, vecin de hotel, să se ducă doamnele, eventual cu Arthur – poate politeţea şi cavalerismul arab n-or să se dezmintă. Şi nu s-au dezminţit. În timp ce eu căscam gura la uriaşa statuie a lui Ramses, aflată în faţa gării, doamnele au plecat, însoţite de Arthur, la şeful gării, controlori, responsabili turistici, directori, în căutarea

a câtorva cuşete de dormit, pentru cele şaisprezece ore de voiaj. Ce au făcut, ce au putut vorbi, în franceză, unor oameni care nu ştiu decât araba şi – uneori – engleza, nu pot să-mi imaginez, cert este că în mai puţin de o oră ele s-au întors cu biletele în poşetă şi încântate de ispravă. Eu tocmai cumpărasem un ziar local în limba engleză, în care se anunţa asasinarea regelui Fayçal al Arabiei Saudite. "A murit omul care câştiga trei mii de dolari pe oră!" era titlul articolului cules în aldine. Figura austeră a lui Fayçal, până în acea zi cel mai bogat om al planetei, ne privea sever din prima pagină. A doua zi, din aurul şi fastul palatului din Ryad, apărătorul Meccăi avea să se mute, învelit într-un giulgiu, sub un strat de nisip la marginea ţării-deşert numită Arabia Saudită. Mormântul, marcat de o mică lespede albă, demonstrează că nimic – nici măcar bogăţiile nemăsurate – nu ne poate ridica deasupra deşertăciunilor vieţii şi că, în faţa morţii, suntem cu toţii egali.

Seara facem o primă plimbare la Gizeh pentru un spectacol zis de sunet şi lumină, lăsând vizitarea piramidelor după turul pe care-l vom face la Luxor şi Assuan. Luăm un taxi, străbatem Cairo, nu-l părăsim, coborâm, ocolim un bloc şi, iată, dintr-o dată, chiar în faţa noastră, luminate feeric, cele trei mari piramide şi Sfinxul! Le-am privit uluiţi, nu ne aşteptam să le găsim chiar în oraş, apoi luăm loc pe băncile unui amfiteatru din faţa Sfinxului şi asistăm la un spectacol fermecător, o poveste despre vechii faraoni şi vechile regine, despre constructorii piramidelor şi aventurile istoriei. Ne grăbim, la terminarea spectacolului, să ajungem la timp la gară, pentru a porni, seara, în susul Nilului, spre sud.

Trenul de Luxor şi Assuan a plecat noaptea, arhiplin, pe cuşetele de dormit se băteau grupuri de americani, francezi, spanioli, italieni, având uneori două sau mai multe bilete pe acelaşi loc, ghizii nu mai pridideau cu alergătura, asigurările şi rugăminţile, noi ne-am strecurat tiptil spre compartimentele cumpărate, prezenţa noastră i-a cam mirat pe responsabilii turistici – toţi ceilalţi călători voiajau în mod organizat – şi ne culcăm, convinşi că, în mod special pentru că suntem români, cei din gară au ataşat un compartiment la unul din vagoane. Lângă noi, un grup de turişti cântă, glumesc şi se amuză, până spre ziuă, în cuvintele dramatice ale limbii lui Cervantes. Dimineaţa, Arthur se împrieteneşte la iuţeală cu ei şi cu unul din responsabilii turistici, domnul Samir, pe care îl invităm la un pahar cu vin în vagonul restaurant. Către ora zece dimineaţa – bombă! – trenul se opreşte, pe linia ferată a avut loc un accident şi va trebui să ne luăm bagajele, să urcăm în autobuze, să ocolim locul întâmplării şi să ne ducem la un alt tren, la câţiva kilometri de acolo, în direcţia Luxorului. Urcăm, într-o hărmălaie infernală, călătorii, nemulţumiţi, înoată în praf, tuşesc, scuipă, strănută şi

înjură în toate limbile, din direcţie opusă vin cei din trenul Luxor-Cairo, şi ei tuşesc, scuipă şi înjură în toate limbile – schimbăm cu ei trenurile, Arthur este încântat la culme, să vezi un tren deraiat nu-i puţin lucru, o să aibă ce povesti prietenilor, urcăm în vagoane, unii se mai şi pierd, trenul se pune în mişcare. Obosit şi transpirat, sătul de vorbele grele cu care l-au gratificat turiştii lui, oamenii obişnuiţi cu confortul, amicul nostru Samir intră să-şi tragă sufletul la noi. Ne întreabă dacă suntem supăraţi, nu, ne mirăm noi, de ce am fi supăraţi, un accident se poate întâmpla oriunde – şi în Franţa şi în Germania şi în Statele Unite – nu văd de ce i-am învinui pe egipteni pentru asta... Faţa prietenului nostru se luminează, ştia că românii sunt oameni înţelegători, ne spune, şi ne mulţumeşte, invitându-ne, într-o zi din săptămâna următoare, la Luxor, pentru o plimbare pe Nil. Ne despărţim, urmează Luxorul, el coboară, pe lângă livezi nesfârşite de curmali şi lanuri verzi noi continuăm călătoria, de-a lungul Nilului, către Assuan.

*
* *

Se lasă seara, soarele coboară şi se ascunde în spatele fluviului, feluci leneşe plutesc domol, se zăresc pe ferestrele vagonului felahii încheindu-şi munca zilei, se lasă pacea. Aşa cum, seară de seară, de vreo două milioane de seri, pacea coboară peste câmpurile Egiptului. Demult, demult de tot, de dinainte de prima dinastie, dintr-o perioadă despre care nimeni nu ştie nimic, deoarece istoria Egiptului prezintă o particularitate senzaţională: nu are preistorie, nu există paleolitic, neolitic, piatra cioplită, unelte primitive, nimic, Egiptul a apărut dintr-o dată civilizat – cam asta-i ce ştim noi. Sigur, s-ar putea ca dovezile preistoriei să fi fost în întregime înghiţite de mâlul Nilului şi distruse de soarele necruţător al deşerturilor. Dar n-ar fi imposibil nici ca acest popor să se fi stabilit, în negura vremurilor, în fertilul bazin al Marelui Hapi, venind, într-un gigantic exod, din părţi ale planetei a cărei amintire legendele nu au păstrat-o. Ceea ce papirusurile şi hieroglifele de pe pietre spun, este că Egiptul, această ţară îngustă, întinsă pe o bandă de douăzeci de kilometri în stânga şi în dreapta lui Hapi, dătătorul de viaţă, a apărut probabil pe la anul 3200 î.e.n., atunci când Menes a întemeiat prima dinastie. De la Champollion încoace arheologii au putut citi de-a fir-a-păr poveştile de piatră ale mormintelor şi monumentelor şi şi-au putut face o idee destul de clară despre istoria Egiptului. Perioada cea mai veche, începând cu Menes, a durat cam o mie de ani şi a fost denumită Vechiul Imperiu. Putere armată şi ţară unită, Egiptul a fost, pe timpul a şase dinastii, centrul civilizaţiei planetei. Agricultura şi construcţiile au luat avânt. Djeser a pus să se ridice

piramidele de la Sakkarah, Keops, Kefren şi Mikerinos îşi clădesc giganticele piramide-mormânt, folosind cunoştinţe arhitecturale, matematice şi astronomice de necrezut, a căror origine rămâne învăluită în mister. Singure două ipoteze pot fi lansate. Prima: genialul Imhotep, preot, inginer, astronom, arhitect, matematician a fost într-atât de genial încât a descoperit, singur, toate cunoştinţele inginereşti, astronomice, arhitectonice, folosite apoi până prin secolul al XIV-lea e.n.! A doua: egiptenii au folosit şi dezvoltat cunoştinţe cu care veniseră din exodul posibil... În sprijinul celei de-a doua ipoteze vine faptul că, după perioada constructivă a Imperiului Vechi, atingând apogeul cu marile piramide, a urmat o perioadă de dezordine, când treizeci de regi mărunţi au făcut să se uite mult din ceea ce se ştia, iar după asta arta constructorilor Egiptului n-a mai fost niciodată aceeaşi: s-au pierdut cunoştinţe ştiinţifice, procedee şi tehnologii, la care nu s-a mai ajuns până la Renaşterea Europei. Şi încă ceva: chiar din cele mai vechi timpuri egiptenii au putut consemna istorie, au putut comunica cu urmaşii, aveau un alfabet atunci când restul omenirii mai trăia încă spaima cavernelor – şi asta-i extrem de ciudat, la o asemenea treaptă de abstractizare, la nivelul scrisului, se ajunge după o evoluţie îndelungată, care la egipteni s-a produs, s-ar zice, instantaneu – asta în cazul în care nu luăm în seamă ipoteza existenţei unei ştiinţe mult mai vechi decât anul 3200 î.e.n....

Imperiul de Mijloc a început pe la 2100 î.e.n. Este perioada în care Teba era puternică, între a XI-a şi a XIII-a dinastie, până prin 1700, când hicsoşii (au ei vreo legătură cu exodul biblic?), sălbatici şi războinici, au adus dezastrul peste deja decadenta Ţară a Nilului. A urmat Imperiul Nou, cu o ultimă strălucire între dinastiile a XVIII-a şi a XX-a, când cuceritorul Tutmosis III, Amenophis III, învăţatul Amenophis al IV-lea, cel rebotezat Akenaton, şi marele Ramses al II-lea cel Mare, legendarul, aduc Egiptul pe noi culmi. După aceea, decadenţa: Seşong I jefuieşte Templul lui Solomon din Ierusalim, vin barbarii asirieni, perşii fac din Egipt colonie, Cambise, Darius I, Xerxes I şi Darius II sunt vremelnic stăpânii Nilului, apoi ocupaţia greco-romană, vine cu foc şi sabie macedoneanul Alexandru, rămâne pe malul Mediteranei Alexandria, Ptolemeu III dă un ultim avânt existenţei Egiptului şi totul se termină cu califii, pe la anul 640 e.n. După aceea, Egiptul dispare din istorie, întunericul cel mai întunecat, Evul Mediu, se înstăpâneşte, pentru mai mult de un mileniu.

*
* *

Fac o voltă în timp şi mă reîntorc tot pe Nil, la una dintre cele mai

fantastice aşezări ale civilizaţiei lui Sapiens. Iată-i povestea...

...Un adolescent în zale pleacă, din Pella Macedoniei, să zguduie lumea. Trece prin foc şi sabie, ţâşneşte cu o forţă nemaiîntâlnită până atunci în istoria lumii, inspiră admiraţie şi groază, şi armatele sale se vor întinde, invincibile, pe trei continente. Nu se întoarce niciodată, el aleargă înainte, numai după glorie şi după moarte – şi le va avea, repede, pe amândouă. Glorie – în asemenea măsură încât biblioteci întregi se vor scrie despre enigmatica, nepământeana sa personalitate, iar tradiţia orală a unui trib persan nomad îi va purta amintirea vreme de 23 de secole, arătând privitorilor de astăzi pe unde, când şi cum a trecut pe la ei acest de neuitat Alexandru cel Mare.

Au rămas de la el oraşe. Le-a numit pe toate – şi astfel s-a impus pentru contemporani – Alexandria. Iar unul dintre ele a personificat, într-o anume perioadă, ştiinţa şi cultura lumii: oraşul celei mai mari biblioteci din antichitate.

Despre această bibliotecă a unui întreg mileniu s-a scris şi s-a vorbit foarte mult, încă din 330 î.e.n., când a apărut, brusc, Alexandria egipteană. Alexandru Macedon s-a dus ca viforul, lăsând doar o luminoasă nălucă în istorie, iar faraonul localnic, Ptolemeu I, rege decăzut, dar savant şi literat de esenţă rară, debordează de secrete şi cunoştinţe grele, lăsate moştenire de mileniile, acum trecute, de civilizaţie egipteană înfloritoare. Vrea să le apere, să le transmită; mai sunt, mai fuseseră, Aristotel, Democrit, cultura greacă; scriseseră şi cercetaseră mult şi minţile luminate ale Mediteranei şi Babilonului; se vorbea despre operele istorice, literare şi ştiinţifice aflate la capătul lumii, în ţări de care vag se auzise şi care mai apoi se vor numi India, China... “E nevoie de o bibliotecă”, stabileşte faraonul şi întâi caută în lumea strâmtă a luminilor vremii, o minte potrivită pentru antrepriza care avea să fie capodopera existenţei sale faraonice.

Îl găseşte pe Demetrios din Phalera, filozof – fost prieten al lui Aristotel, spun unii – fost guvernator al Atenei şi orator la Teba, scriitor original – autor, între altele, al lucrării intitulate “Despre razele de lumină apărute pe cer”, în care analizează, ce credeţi, apariţii de obiecte zburătoare neidentificate pe cerul Atenei... Cultura şi imaginaţia sunt folositoare, ştia faraonul, şi îl cheamă pe Demetrios la Alexandria. Ex-politicianul amator de curiozităţi vine, în anul 297 î.e.n., priveşte, gândeşte, proiectează, construieşte şi organizează un adevărat monument, o bibliotecă ce avea să dureze o mie de ani, mai mult decât oricare alta, din orice timp, în lume... Ptolemeu II urmând la tron, pe Demetrios îl vor aştepta dizgraţia şi exilul, dar instituţia culturală inaugurată de el era, deja, puternică, pe picioare; mai marii lumii civilizate o respectau, minţile luminate trimiteau, către

încăpătoarele rafturi, paşapoartele personale spre nemurire, texte de peste tot, scrise în diverse timpuri, adunate spre păstrare la Alexandria de către cei cu înţelegere pentru cultură.

În biblioteca de la Alexandria s-au strâns, spune istoria, 1.000.000 de piese. Scrise pe papirusuri, pe scoarţă de copac, pe ţesături, pe lemn, pe pietre, gravate, imprimate (!) chiar. Erau adăpostite în zece săli uriaşe, de unde custozii le scoteau pentru îngrijire sau studiu, ceea ce se făcea în alte câteva zeci de încăperi speciale! Ordinea şi evidenţa erau riguroase şi un catalog împărţea biblioteca pe secţii...

Ce adăposteau, exact, rafturile giganticei biblioteci, n-o să ştim niciodată. Se aflau acolo tratate de geometrie, aritmetică şi cosmogonie; lucrări de urmărire a fenomenelor naturii, descrieri de plante şi animale şi de cercetări în anatomie şi chimie, dări de seamă asupra istoriei diverselor locuri, piese de teatru şi poeme nemuritoare. Autorii se vor fi numit Herodot, Aristotel, Platon, Imhotep, Aristofan, Homer, Pitagora, Euclid – nume ajunse până în zilele noastre, piloni marcând etape ale civilizaţiei omului.

În rafturi se aflau însă şi opere ale unor învăţaţi pe care curgerea veacurilor i-a uitat cu totul. S-a aflat, de pildă, poetul babilonean Berose – istoric, astronom, matematician, filozof contemporan cu Alexandru cel Mare, care analizează fenomenul de interferenţă a luminii, dar lasă în pagini de papirus şi isprăvi ciudate ale unor personaje ce s-au întâlnit cu înţelepţii “apkalus”, făpturi vieţuind în mare şi îmbrăcate într-un fel de costume de scafandru. Sau Manethon, posibil cunoscător al marilor secrete ale Egiptului, cititor şi comentator al rândurilor scrise de zeul Toth. La fel, fenicianul Mochus, cercetător în tainele atomului. Şi scriitori-filozofi indieni, stăpâni ai unui straniu sistem de gândire şi observaţie a lumii. Iar în rafturi, cine ştie, se va fi aflat şi acea misterioasă C*arte a lui Toth*, despre care chiar şi cele mai întunecate cărţi ale Evului Mediu vorbesc în şoaptă... O bibliotecă aşa cum n-a mai fost niciodată. Şi cum nu va mai fi vreme de milenii.

Apoi apar distrugătorii; auziseră despre cărţi care dau putere; pornesc aşadar să atace biblioteca. Vine mai întâi, în anul 7 î.e.n., cutezătorul Iulius Cezar. Armata sa intră în depozitele de manuscrise deja centenare. Se fură, se rupe, se dă foc – şi câteva zeci de mii de texte preţioase dispar cu totul sau pornesc pe cărările ascunse şi întortocheate ale vremurilor următoare. Împărăteasa Xenobia distruge şi ea, de teamă. Un împărat puţin la minte, pe nume Diocleţian, încearcă şi el o spaimă teribilă în faţa tratatelor de alchimie şi, de aceea, arde şi distruge fără să aleagă, provocând monumentului din Alexandria răni care nu se vor mai vindeca

niciodată.

În sfârşit, vine noaptea. Civilizaţia mediteraneană se stinge. Apar fanaticii celor mai diverse religii, întorşi la sălbăticia de la începuturile omului. Peste Alexandria trece un val arab şi califul Omar îşi croieşte loc în istorie cu celebra aberaţie silogistică: “Dacă ceea ce este scris în textele închise în această clădire se abate cu ceva de la Coran, Cartea sfântă, această bibliotecă este periculoasă, să o ardem” – a spus sălbaticul – iar “Dacă toate se potrivesc cu Cartea sfântă, atunci de manuscrisele bibliotecii nu mai este nevoie, să o ardem!” Şi, imediat, mâna lui Amribn-el-As, la anul 646 din era noastră, pune foc celui mai mare monument ridicat de umanitate culturii lumii.

Au trecut 13 secole. Mari oraşe au mari biblioteci, cu un număr mult mai mare de volume decât avea cea din antichitate, depozite uriaşe de biţi, atotcuprinzătoare. Ceea ce s-a pierdut la anul 646 e.n. nu vom mai afla însă niciodată. La Alexandria a ars o bibliotecă cum n-a mai existat nicicând...

*
* *

...Am ajuns la Assuan, am urcat într-o birjă, Arthur s-a aşezat plin de importanţă lângă birjar şi ne-am dus la hotelul Old Cotaract, cu un bileţel de la prietenul nostru Samir. Hotelul este aşezat într-o grădină superbă, vanilia, bougainvillea, magnolia şi fel de fel de alte flori uriaşe şi violente ne izbesc simţurile. Intrăm în camere, aşezăm bagajele, deschid fereastra şi mă trezesc în faţa celui mai feeric peisaj pe care l-am admirat vreodată: sub ferestre, leneş, se răsuceşte Nilul, a scăpat de prima cataractă şi acum lunecă printr-o puzderie de insuliţe verzi, Lunile – cea de pe cer şi cea din apă – argintează felucile, în pânzele lor o boare abia adie şi milioanele de flori s-au învăluit într-un nor adormitor de parfumuri. Stăm nemişcaţi, abia răsuflând, în lumina asta mi-am închipuit codrii de aramă şi pădurea de argint ale lui Eminescu, aproape că mi-e teamă de atâta frumuseţe, îmi trec prin minte şi înţeleg acum mai bine două versuri care, cândva, m-au zguduit: “Dar sunt şi nopţi înfiorate / Când raza lunii te omoară”...

Ieşim spre centru, în noaptea parfumată, pe faleza de pe malul fluviului, oraşul şi vapoarele se oglindesc în ape, prăvăliile arabe mi se par mai strălucitoare şi mai atrăgătoare ca de obicei şi în zgomotul Assuanului am impresia că deosebesc un fel de linişte, care-i a maiestăţii Nilului.

Sub soarele zilei următoare oraşul se schimbă, se mai pătează, uscăciunea dealurilor mi se pare neplăcută, dar insulele din fluviu sunt încărcate cu bananieri, curmali verzi şi flori nenumărate, iar Nilul dă

splendoare şi ne trimite o adiere catifelată cu răcoare.

Oraşul este străvechi, a fost de când lumea o poartă către adâncurile Africii Negre. L-a vizitat neobositul Herodot, căutând izvoarele Nilului: de prin poveşti auzise că zeul Hapi stă ascuns într-o peşteră din dealurile de piatră ale Assuanului şi varsă dintr-un ulcior două şiroaie subţiri de apă, care se fac mai jos Nil. Nu l-a găsit pe zeu, a demascat legenda, dar pe noi ar trebui să ne mire acum informaţia relativă la cele două firicele de apă: coincidenţă sau aluzie la cele două Niluri, aflate în teritorii la care lumea antică nu putea ajunge, sub nici o formă nu putea ajunge şi, chiar atinse, cele două cursuri de apă numite astăzi Nilul Alb şi Nilul Albastru nu aveau cum să dea exploratorilor ideea confluenţei de la Khartum şi nici a Munţilor de Argint, cu vârfurile ninse, adică unde s-ar afla izvoarele – Kenya şi Kilimanjaro, probabil. Pentru a şti sau ghici aşa ceva e nevoie de cunoştinţe de geografie şi astronomie mult mai avansate decât cele ale antichităţii Egiptului – doar secolul al XIX-lea a rezolvat problema Nilului! – sau de o vedere de ansamblu a continentului – lucru pe atunci imposibil – or, eventual, de cunoştinţe transmise lumii antice de popoare luminate de dinainte de Egipt.

De la Herodot până acum câteva decenii Assuanul nu s-a schimbat prea mult: secetă, aer curat, verdele malurilor fertile, Agha Khan şi-a construit un mausoleu alb pe o colină şi de atunci domină oraşul, pe Insula Elefantină, aflată chiar în faţa hotelului de la cataractă, în epoca greco-romană s-au ridicat o fortăreaţă şi un templu, consolidat pe rămăşiţele unei construcţii încă şi mai vechi, iar un nilometru, aparat ingenios folosind principiul vaselor comunicante, înregistra şi încă înregistrează creşterea sau descreşterea apelor fluviului, vestind inundaţia sau seceta, belşugul sau foametea. Din vechiul Imperiu au rămas nişte morminte pictate printre stâncile aspre, pe o altă insulă botaniştii au amenajat o grădină specifică florei Nilului, iar în 1902, secolul al XX-lea a atins în îmbrăţişarea-i tehnică Egiptul, aici construindu-se primul baraj din Ţara Marelui Hapi.

În ultimele decenii însă, a fost devansat chiar şi al XX-lea secol, căci o echipă cosmopolită de constructori a organizat o lucrare la care au participat mai mulţi lucrători decât la şantierele de la piramide: în amonte de Asuan felahii, deveniţi constructori, au ridicat Saad el Aali, barajul gigantic depăşind marile piramide, măreţele statui şi uriaşele temple, una din construcţiile de care Homo Sapiens poate fi mândru. Colosul are cinci mii de metri lungime, cincizeci de metri grosime şi, cu o înălţime de o sută de metri, reţine în spatele lui un lac de acumulare care se întinde pe 600 kilometri, pătrunzând până în Sudan, cu un debit de 80 milioane metri cubi de apă şi dezvoltând, din cele douăsprezece turbine, o putere instalată de

zece miliarde KW. Acest mănunchi de superlative, Saad el Aali, spre deosebire de piramidele zadarnice, urmăreşte rezultate imediate: apele reţinute de baraj permit irigarea unor deşerturi, mărind, cu nu mai puţin de o treime, suprafaţa cultivabilă a ţării; iar industria este, indiscutabil, marea profitoare a acestei gigantice întreprinderi. Sunt, desigur, şi neajunsuri, inevitabile într-o asemenea acţiune: se cam schimbă habitatul vieţuitoarelor fluviului şi – mai ales – al deltei Nilului, cantitatea de sare purtată de ape a crescut, mai puţin mâl este purtat către vărsare, undele, roşii şi verzi – probabil imense colonii de microorganisme ce coborau dinspre lacurile-izvoare – nu mai ajung acum pe cursul inferior, iar lacul de acumulare nu naşte în jurul său viaţă. Dar toate aceste consecinţe nu sunt iremediabile, specialiştii vor învăţa să le stăpânească, un sistem ingenios de canale, drenaje eficiente, stabilizarea debitului de apă, pe tot parcursul fluviului, vor aduce lucrurile pe făgaşul cel bun. Lacul de şase sute de kilometri este, însă, deocamdată, o realizare care trebuie că arată deosebit de ciudat privită din spaţiul cosmic: închipuiţi-vă un deşert arid, dealuri seci, urâte, prăfuite, împrejur dunele de nisip şi, în mijlocul lor, pe neaşteptate, o imensă oglindă albastră, în jurul căreia nu creşte nimic, nici o plantă, nici un fir de iarbă. Tropicele, deşertul, soarele ucigător, stânca şi praful mort, de o parte, răcoarea apei, dulceaţa fertilităţii, viaţa potenţială, de alta. Dar dacă cei care l-au gândit şi zămislit pe Saad el Aali au avut dreptate, viaţa, inevitabila viaţă pe care o va naşte lacul va brăzda în inima nisipurilor moarte o grădină gigantică, frumoasă ca grădinile Semiramidei, rodnică cum e Câmpia Dunării şi cutezătoare ca viitoarele oraşe de pe Lună. De aici se va da prima lovitură necruţătoare fiarei Sahara, pecinginea urâtă care roade Africa, aşa visam uitându-mă, de pe puntea hidrofoilului care ţâşnea către Abu Simbel, mirându-mă de grozavul contrast dintre apă şi nisip. Pe aici, cândva, vântul o să adie printre frunzele palmierilor şi curmalilor, lanuri de orez şi grâu or să aurească sub razele lui Ra, soarele, plante special create vor muşca din nisip, îşi vor înfige rădăcinile adânc, vor stabiliza solul, vor muri, putrezi, naşte humus, microorganisme, săruri şi dulcele şi puternicul covor verde al vieţii care se va furişa către deşertul Libiei, metru cu metru, an după an, secol după secol, acoperind neputinţa planetei. O grădină de la Mediterana până la lacul Victoria, de la Oceanul Indian la Oceanul Atlantic, leagăn pentru miliardele care vor urma, fiii noştri.

*
* *

Hidrofoilul este o mică navă rapidă care pluteşte şi zboară în acelaşi timp, folosind numai un start subţire de apă de la suprafaţă. Plecasem

dimineaţa de tot, înainte de răsăritul soarelui, pentru o cursă de trei sute de kilometri şi câteva ceasuri, la capătul căreia trebuia să aflu un monument de înţelegere, numit Anu Simbel. Atunci când apele lui Saad el Aali au început să se ridice, ameninţând monumente celebre, o campanie mondială dusă de UNESCO a strâns fondurile necesare şi specialişti din câteva zeci de ţări s-au prezentat la străvechile Mare Templu al lui Ramses şi Templul lui Hathor, au tăiat uriaşele statui în blocuri, le-au numerotat şi le-au transportat la o sută optzeci de metri distanţă de vechiul lor loc, într-o operaţie ce depăşeşte în gigantism ridicarea marilor piramide. Le-au ridicat în aceeaşi ordine pe o insulă – şi coloniştii stau acum, aşa cum au stat mii de ani, martori la salutul soarelui de dimineaţă şi la liniştea apelor lui Hapi.

Stăteam pe mica navă, zgribulit, aşteptând răsăritul soarelui şi momentul în care speram să simt paralela numită Tropicul Cancerului. Am trecut-o, am marcat cu sufletul momentul, ştiam că de acolo începând pot găsi pe cer Crucea Sudului, am scrutat constelaţiile, m-am rătăcit printre stele, n-am găsit-o – nu poţi găsi, într-o singură viaţă, totul, şi Crucea, de altfel, nu poate fi văzută decât seara, am aflat mai târziu – m-am mirat de poziţiile Urselor, mai apoi lumina stelelor a prins să pălească, cerul s-a înroşit la răsărit, încet s-a ridicat pleoapa nopţii, şi Ra a pornit să-şi rostogolească pe boltă giganticul disc de lumină.

Răcoarea s-a curmat dintr-o dată, alungată de răsuflarea de jar a deşertului. Malurile de piatră seacă s-au înstăpânit pentru încă vreo câteva ore. O avionetă ne-a depăşit, grăbindu-se şi ea tot către Abu Simbel, unde a fost construită chiar şi o mică pistă de aterizare pentru avioanele turistice. În sfârşit, ajungem, s-a făcut cald ca la Tropice, cald ca în deşert, acostăm, coborâm, cei câţiva călători care am găsit, cu mare greutate, bilete la excursia asta pe lac. Eu sunt singurul român, tovarăşii mei de drum au rămas la Assuan, să privească mai pe îndelete Grădina Botanică din mijlocul fluviului.

Vizităm întâi Templul lui Hathor, săpat în stâncă pe vremea lui Ramses II şi vegheat, încă de pe atunci, de familia faraonului, imortalizată în piatra statuilor de pe faţadă. În interior, printr-un pronaos sprijinit de coloane, ajungem la sanctuarul în care vaca sfântă Hathor îl proteja pe marele rege în întreprinderile sale.

După aceea ne îndreptăm către Marele Templu. Săpată în perete de stâncă, ca şi cel al lui Hathor, caverna gigantică are în faţă patru coloşi aşezaţi, împătrită reprezentare a lui Ramses II, marele faraon al istoriei Egiptului. Înalţi de douăzeci de metri, faraonii de piatră poartă pe creştete coroana celor două Egipturi, însemn al unirii şi al puterii absolute. Suveran precaut, Ramses cel Mare s-a gândit să se pună bine cu zeii şi templul

construit aici, la sute de kilometri de Teba, era dedicat lui Amon Ra din Teba şi lui Ra-Harakte din Heliopolis, suverani din ceruri, dar de origine ceva mai locală. Constructorii de acum trei mii de ani s-au dovedit la fel de pricepuţi ca toţi ceilalţi de prin partea locului, ei au reuşit să creeze aici acelaşi gigantism voit, pentru a impresiona supuşii lui Osiris-faraonul sau, poate, pe stăpânii lui, zeii. Ei au făcut ca razele soarelui care răsare să se strecoare, într-un anume moment al dimineţii, chiar până în inima sanctuarului, în miezul muntelui, Ra salutându-l astfel, zilnic pe Osiris-Ramses II, aflat acolo în nenumărate variante de piatră. Pronaosul, cele opt încăperi, vestibulul sunt încărcate de statui, iar pe pereţi reliefuri magnifice povestesc viaţa faraonului şi, mai ales, îi laudă performanţele războinice, victoriile, înfrângerea hitiţilor, cuceririle, întinse pe şaizeci de ani de domnie, în marea şi ultima strălucire pe care regatul lui Hapi a avut-o în zbuciumata-i istorie multimilenară. De numele lui Ramses cel Mare sunt legate războaie, dar şi o înflorire fără precedent a ţării, şi un şir de construcţii ridicate pe vremea sa au rămas să înfrunte istoria şi zecile de veacuri. În afară de Abu Simbel, pe vremea sa au apărut Karnakul, nenumăratele edificii de prin Luxor, Memphis şi Abydos, Ramesseumul şi marile morminte. De numele său este legată, poate, istoria exodului biblic, la curtea sa a fost crescut şi izgonit Moise, legendarul. I se mai zicea Usimar şi era faraon-Osiris, întruchipare a zeului, adică. Când a murit, după una din cele mai lungi domnii din istorie, a fost dus cu pompă şi alai în cel mai grandios mormânt din Valea Regilor, punându-i-se alături toate cele de trebuinţă pentru o înviere grandioasă, într-un viitor nebulos, dar neîndoielnic. Dar, vai, mort, Ramses II şi-a lăsat puterea şi gloria la hotarul la care începe lumea lui Osiris, zeul morţii, iar hoţii din mileniile următoare l-au furat ca-n codru, ca în deşert, adică, risipindu-i bogăţiile şi ofrandele spre lumile celor patru vânturi şi trei milenii, iar atunci când, într-un mormânt al unui alt faraon – în care-l transportaseră, spre a-l feri de distrugere, nişte preoţi din veacurile de după moarte – mumia sa a fost descoperită, Ramses al II-lea era sărac lipit pământului. A mai făcut el o deplasare cu mare pompă spre Cairo, l-au mai privit, înfioraţi, câteva milioane de pământeni, dar la învierea aşteptată sărmanul mare Ramses n-a mai ajuns. Ba mai rău: analizele au indicat că bacterii, mici organisme neruşinate, s-au strecurat printre fâşiile cu care era îmbălsămat, şi-i rod acum, încet dar sigur, trimilenara sa mumie. Şi, jignire a jignirilor, prin 1977, Ramses II cel Mare, încarnare a lui Osiris, avea să sufere în Franţa un tratament cu antibiotice, blasfematoriu şi banal.

...Ghidul ne invită pe toţi în faţa măreţului templu, ocolim maiestuoşii Ramseşi, trecem în spatele masivului de stâncă, pătrundem pe o

uşă de metal şi – surpriză – ne trezim în interiorul unui dom imens de beton prozaic, suportul de care este lipit frontonul şi în interiorul căruia se află clădite lespezile sanctuarului. Cadrane şi aparate dau domului aerul de centrală electrică sau fabrică – şi nu suntem departe de adevăr, căci din interiorul domului se protejează templul, se verifică umiditatea, temperatura, rigiditatea construcţiei refăcute, se previn avariile. Aşadar, pentru Ramses-mumie, în Abu Simbel a rămas un templu-mumie – o construcţie îmbălsămată din beton, pe care strănepoţii i-au ridicat-o faraonului falnic din negura timpului. “Sic transit gloria mundi”, oftăm cu toţii, privind, de pe nava ce se îndepărtează, statuile care mai încearcă încă o dată să-şi ia în ochii noştri aerul de demnitate milenară.

*
* *

În Assuan mă reîntâlnesc seara cu ceilalţi, soţia mea, profesoară de biologie, este încântată de ziua petrecută pe insula cu Grădina Botanică, Arthur – de cele două traversări cu feluca, mama lui, ceva mai puţin, şi tot din cauza traversărilor cu feluca, în timpul cărora păzirea şi salvarea unei feluci de ravagiile unui băieţel de şapte ani nu este lucru uşor. Ne înscriem cu toţii la o excursie pentru ziua următoare către Kom Ombo şi Edfu, în josul Nilului. Plecăm a doua zi la opt, pe o dimineaţă senină ca mai toate dimineţile de aici. Peisajul este mereu acelaşi: lângă noi, lanuri, livezi şi casele sărmane ale felahilor, în stânga albastrul Nilului, în dreapta şi dincolo de fluviu, umerii de piatră uscaţi şi măcinaţi de boala deşertului. Mausoleul lui Agha Khan şi mănăstirea Sf. Simion ne mai urmăresc o vreme de pe colinele malului stâng, apoi le lăsăm în urmă, trecem prin Darâw şi, după o oră de mers, ajungem la Kom Ombo. Trecem prin sat, sărăcie lucie, roiuri de muşte, cerşetori – aceleaşi de la Ptolemei încoace – şi ne oprim în apropierea templului dedicat lui Sebekh – zeul crocodil – şi lui Haroeris – Şoimul.

Templul este relativ nou, ne spune ghidul, l-au construit trei regi Ptolemei prin secolul al II-lea î.e.n. şi l-au păstrat în bună stare generaţiile următoare. Vestibulul, încăperile interioare, sanctuarele celor doi zei, curtea pavată sunt, într-adevăr, conservate perfect. Băile de granit, ruinele unui amvon, coloanele, arhitravele sculptate, soclurile de granit negru pentru bărcile zeilor sunt dovezi ale unui rafinament al construcţiei ce prefigurează decadenţa. Pereţii sunt acoperiţi de minunate picturi şi basoreliefuri, povestind întâmplări de-ale Ptolemeilor şi de-ale părinţilor lor, zeii.

În ceea ce priveşte zeii, religia Egiptului este extrem de complicată. La început erau adoraţi stăpânii mai “palpabili”, aflaţi în realitatea imediată:

crocodilul Sebekh, şacalul Anubis, boul sfânt Apis, Soarele şi Luna. După aceea s-au reuşit abstracţii şi s-a constituit un început de genealogie sfântă: din Nun – Oceanul originar – a apărut Ra-Soarele, el rostogolind zilnic pe cer discul fierbinte al astrului, la fel ca ruda sa minusculă, Khefri Scarabeul, care-şi dă de-a dura, neobosit, proporţional nemăsuratele lui bobiţe de baligă, din Ra apar Su-aerul şi Tefnut-Zeiţa umidităţii, care se împreună şi-l nasc pe Geb-Pământul şi pe Nuth-Zeiţa cer. Abia din aceştia apar Osiris, Isis, Hathor-Zeiţa dragostei, cea urcată într-un sicomor sau aflată sub înfăţişarea unei vaci, Horus şi Seth cel întunecat. În funcţie de loc şi timp, poziţia zeilor variază: Horus, la început independent, zeu al orizontului, încarnare a lui Ra, devine fiu al lui Osiris; creatorul lumii ar fi fost Ptah, în altă parte având ca slujitor pe Apis, boul; peste Duth – lumea morţilor – Ra, stăpân, trecea în fiecare seară, pentru ca apoi Osiris să fie înscăunat rege al Întunericului. Istoria finală, care-i amestecă într-o bătălie crâncenă pe Seth, Osiris, Isis şi Horus este cea pe care au acceptat-o secolele de mai târziu: Seth cel rău îl ucide pe Osiris cel bun, îi taie corpul şi îl împrăştie de-a lungul Nilului, Isis, soţie a lui Osiris şi mamă a lui Horus, zeiţa fertilităţii, obţine de la Anubis învierea lui Osiris. Acesta devine atunci stăpân peste Duth iar cultul lui Isis – cultul mamei – se întinde peste ţara fluviului. Horus, născută imediat după moartea lui Osiris, scapă tentativelor de asasinat ale lui Seth şi-şi pregăteşte răzbunarea, pe care o desăvârşeşte în străvechea şi universala izbândă a Binelui asupra Răului. După cum se vede, fără a ajunge la sofisticarea lumii zeilor Eladei, în mare parte inspiraţi de miturile Egiptului, religia Nilului este, totuşi, destul de complexă. La Kow Ombo ea poate fi citită pe ilustraţiile de piatră – aşa cum este în forma finală, după toate reconcilierile şi înţelegerile dintre zei, cu puţin înainte de moartea ei. Arta de pe ziduri este aceeaşi ca în ultimele două mii de ani scurse până la Ptolemei: aceleaşi figuri maiestuoase, aceeaşi mişcare demnă şi îngheţată, aceeaşi încremenire a figurii. Şi aceleaşi poveşti de preamărire – în hieroglife sculptate – a alaiului de zei nedrepţi, favorizând indivizi izolaţi, faraoni şi preoţi, puşi pe viaţă şi dincolo de moarte şi lăsând să se amestece trupurile vii şi moarte ale supuşilor, ale milioanelor de supuşi, din miile de ani, cu mâlul, mizeria şi duhoarea marelui zeu Hapi, dătătorul de viaţă şi de moarte.

Coborâm de la Kom Ombo către Edfu, numit de romani Appolinopolis Magna, trecem pe lângă câmpuri fertile şi verzi şi prin sate care au dus greul războaielor faraonice şi l-au resimţit – cum greu l-a resimţit întreg Egiptul – şi pe cel recent, în istoria complicată a conflictului cu vecinii din nord. Sunt mulţi cerşetori, cu cât ne îndepărtăm de Assuan, cu atât sunt mai mulţi, încearcă mai toţi să trăiască de pe urma turiştilor şi,

de fapt, au dreptate, Egiptul este al lor, de la Menes unificatorul încoace, exceptând perioadele neînsemnate la scara istoriei lor – de ocupaţie temporară, când sălbaticii din răsărit şi din nord, hicsoşi, asirieni, perşi, arabi, englezi şi francezi i-au subjugat, numai ei, felahii, de şase milenii copiii Nilului, sunt stăpânii benzii înguste de viaţă de pe malurile fluviului.

Facem un popas lângă un pod, militari înarmaţi îl păzesc de avioane buclucaşe. Arthur nu ştiu cum face, dar intră imediat în vorbă cu ei, soldaţii îi arată mitraliera antiaeriană, ultramodernă, şi se despart de el strângându-şi gravi mâinile.

Traversăm Nilul şi coborâm din maşină lângă celebrul Templu al lui Horus, un monument splendid, pus în valoare de arheologul Mariette, una dintre cele mai frumoase construcţii din Egipt. Era dedicat lui Horus, prezent aici în statui sub forma unui vultur, îl mai slujeau preoţii, bineînţeles, pe Ra şi – din cauza cine ştie căror influenţe indiene – pe zeiţa-vacă Hathor din Dendera. Peste originea lui a planat multă vreme îndoiala, dar a fost suficient ca acel genial Champollion să facă singura lui călătorie în Egipt, pentru a-şi da seama dintr-o privire că, de fapt, templul nu-i chiar atât de vechi, are abia cu puţin mai mult decât două milenii, piatra de început a fost pusă în 237 î.e.n. şi a căpătat forma sub care ni se prezintă acum tot sub Ptolemei, cu puţin înainte ca era noastră să înceapă. Lăcaşul de rugăciunea este mare, cel mai mare din câte am întâlnit până acum, se împarte în curţi şi încăperi interioare, decorate cu statui şi monumente, pe ziduri şi pe coloane se laudă aceeaşi regi şi aceeaşi zei, povestind aceleaşi istorii. Coloanele au capitolii în formă de flori, un sanctuar înconjurat de zece capele este construit anume pentru ca mari procesiuni să se poată desfăşura în incintă, victoriile lui Horus asupra duşmanilor – ridiculizaţi sub înfăţişare de crocodili şi hipopotami – sunt cântate înăuntru, pe pereţi, iar de pe terase se poate admira panorama Nilului, deşertului şi a munţilor, absolut feerică. Ne mai oprim o dată lângă Horus, ghidul ne povesteşte în franţuzeşte istoria Egiptului, vorbeşte frumos şi, în marea curte de pe malul Nilului, defilează zei străvechi, bătrânul fluviu, imperii acoperite de praf şi pulbere, Tutmosişi şi Ramseşi, războinici şi preoţi risipiţi de mult în ape şi nisip – “...un izvor de horum-harum/câştigând cu clipoceală nervum rerum gerendarum”...”. Îl ascultăm, cu toţii, fermecaţi, omul încheie, mai stăm o clipă, “dă-te jos, Osiris, că-ţi rup urechile”, auzim şuierând vocea mamei şi abia atunci observ că lângă capul de vultur al zeului Horus au mai apărut, în urma unei escaladări discrete, nasul cârn şi ochii neastâmpăraţi ai lui Arthur.

*
* *

Ne îndreptăm spre insula Philae, dar ne mai oprim o dată în drum întâi la imensul baraj, apoi la o străveche carieră care alimenta cu piatră, prin partea asta a Egiptului, foamea de monumente a anticilor. Singurul lucru pe care ţine ghidul să ni-l arate este un obelisc de granit pe care constructorii de acum două, trei sau patru mii de ani nu l-au mai ridicat, deoarece cioplitorii străvechi au reuşit să-l crape. Aşa că obeliscul a rămas acolo, lipit de stânca din care nu a fost complet desprins. Ceea ce ne nedumereşte este lungimea, dincolo de orice aşteptare: 42 de metri! Greutatea, cu mult peste mia de tone. Repet: obeliscul nu a fost niciodată deplasat. Pleznit, fără utilitate pentru constructori, el a rămas în carieră. Dar, mă întreb: ce s-ar fi întâmplat dacă blocul nu s-ar fi deteriorat? Ar fi fost folosit, fireşte. Dar cum? Cine putea ridica, dintr-o adâncitură de câţiva metri, rostogoli la vale pe stânci şi deplasa în susul sau în josul Nilului, o bucată de granit de patruzeci şi doi de metri şi mai mult de o mie de tone? În orice caz, nimeni nu poate acum. Iar dacă cineva putea asta acum două sau trei sau patru mii de ani, acela era nu egalul, ci superiorul omului din deceniul al nouălea al celui de-al douăzecilea secol!

Apele ridicate de la începutul secolului au inundat insula Philae. Decenii la rând apele au atacat pereţii tari, au săpat, au ros şi au muşcat piatra monumentelor. Templul lui Isis, început prin secolul al IV-lea î.e.n., dar terminat tot de neobosiţii Ptolemei, putea fi vizitat numai din iulie până în noiembrie, atunci când vanele barajului erau deschise iar nivelul apei scăzut. Romanii contribuiseră şi ei la întregirea monumentelor, adăugând templelor zeiţei Isis, al lui Arihosnefer şi al zeiţei Hathor construcţiilor lor: Portalul lui Adrian, templul lui Augustus şi splendidul pavilion al lui Traian.

În tentativa pe care o fac de a-şi salva cronicile de piatră, mai marii culturii Egiptului au întreprins o acţiune îndrăzneaţă: insula Philae a fost înconjurată cu un parapet imens de oţel şi este pe cale de a fi redată aerului uscat, soarelui şi privirilor celor mulţi. Lucrările mai erau încă în curs de desfăşurare atunci când am plecat de la baraj în sus, într-o barcă cu motor, către Philae şi Kalabşa. La Philae am ajuns destul de repede, trecând pe lângă colţuri uscate, foste creştete de munţi, pe care Saad el Aali le-a transformat acum în insule. La parapetul de oţel al insulei lucrul era în toi, echipe de muncitori, barcagii, motoare, pompe, macarale, alături de isprăvile lui Isis, săpate în zidurile vechi şi de portaluri şi coloane cu regi şi preoţi. Ne-an uitat, am fotografiat, l-am ascultat pe ghid, ne-a arătat inscripţiile de pe stânci care indicau frontiera Egiptului faraonic de Sud, i-am privit pe cei de acolo, oameni ai Nilului, născuţi, crescuţi, hrăniţi de apa Nilului – un barcagiu vâră un ceainic în apă, îl scoate plin, îl pune pe foc,

un copilaş, alături, îşi ridică, firesc, cămăşuţa şi îmbogăţeşte apele fluviului, aceleaşi pentru ei, de la leagăn până la mormânt. Pe un ţărm îngust doi câini jegoşi se joacă cu copiii şi cerşesc mila vizitatorilor; Arthur, încântat, îi ia în braţe, ba se pupă cu ei în bot, spre indignarea mamei, arabii mititei din jur se împrietenesc cu el, un bătrân cu turban îi oferă, grav, cele două javre, Arthur, în culmea fericirii, îi mulţumeşte şi târăşte animalele către barca noastră, maică-sa îl ameninţă cu bătaia, eu n-am ce face şi mă apuc să-l încurajez promiţându-i să le dau câinilor, în avionul spre Maroc, porţia mea de mâncare, Arthur se pune pe urlat, soţia mea aplanează până la urmă lucrurile şi-l convinge pe băieţel că javrele n-ar suporta zborul şi despărţirea de casă.

Plecăm, Arthur are lacrimi în ochi, pe un minunat apus de soare facem o excursie către Kalabşa, un alt monument între porţile Kalabşei, o strâmtoare a fluviului, era ameninţat de binefacerile secolului acestuia, egiptenii l-au strămutat, şi acum templul Talmis priveşte în apele noului lac din vârful unul colţ uriaş de stâncă.

Simt iarăşi apropierea Tropicului, îl informez pe Arthur, istoria cu rotunjimea Pământului i se pare fistichie, se lasă seara şi un cer încărcat de lumini se închide deasupra lacului străjuit de steluţe electrice.

*
* *

Noaptea călătorim către nord şi, obişnuiţi deja cu viaţa în mişcare, dormim în tren cu toţii. În zilele următoare ne vom întâlni cu cea mai importantă capitală a Egiptului Antic şi a întregii lumi locuite din al doilea mileniu de dinainte de era noastră, oraşul Teba, numit azi Luxor. Când, la începuturile dinastiei a XII-a, Amenemhat I devenea faraon, Teba exista deja şi proaspăt înscăunatul rege a făcut din aşezare capitala Egipturilor de Jos şi de Sus. Timp de o mie de ani cetatea a acumulat, încetul cu încetul, bogăţii şi celebritate, a atins apogeul cam în timpul lui Ramses cel Mare şi a continuat şi după aceea să rămână printre marile oraşe ale lumii. Astăzi Luxorul are patruzeci de mii de locuitori şi este important doar prin ce a fost, iar puzderia de monumente, în şi din jurul Tebei, ne lasă şi acum uimiţi de zelul constructiv al localnicilor.

Templul principal se găseşte chiar pe malul Nilului, în mijlocul oraşului. L-a închinat Amenophis al III-lea unor mari zei într-o variantă locală: lui Amon Ra, soţiei sale Muth şi lui Khonsu, fiul lor, zeul Lunii. Sanctuarul, sala hipostilă, curtea cu coloane au fost abandonate după aceea de ereticul Amenophis al IV-lea, dar ginerele acestuia, neînsemnatul Tutankamon, a repus în drepturi, la venirea pe tron, cultul lui Amon Ra. A

mai intervenit în construcţie Ramses II, l-au transformat, mai târziu, parţial, în biserică, credincioşii creştini, iar musulmanii au ridicat în era noastră o moschee, blasfematorie pentru Ra, chiar în marea curte a lui Ramses cel Mare. Statui uriaşe, obişnuiţii Ramseşi colosali, pereţi sculptaţi cu scene din marile bătălii, un portal mărginit cândva de obeliscuri – unul sălăşlueşte la Paris, în Place de la Concorde – arhitrave şi coloane sculptate, imagini din viaţa lui Amenophis III şi a surprinzătorului, de mai târziu, Alexandru Macedon, se termină cu o alee lungă de trei kilometri, vechea şi celebra Alee a Sfincşilor, cea care uneşte Teba de Karnak.

Pentru câţiva piaştri am ajuns la Karnak într-o birjă, pe drumul care mai păstrează câţiva sfincşi. Marele Templu al lui Amon-Ra este de fapt un complex de temple – cu un nucleu ridicat în timpul celei de-a XII-a dinastii – la care puternicii de mai târziu ai Tebei au mai adăugat, fiecare: Tutmosis I, regina Hatşepsut, Tutmosis III, Ramses I, Seti I, Ramses II, Seti II, Ramses III, Bubastiţii, regina Tabarqa, Ptolemeii – stiluri diferite, din epoci diferite, cu puncte de vedere diferite asupra lumii zeilor şi a adoraţiei, care au dus la apariţia acestui monument eterogen, absolut unic în lume. Un mare portal, gros de 15 metri, înalt de 43,5 metri şi lung de 115 metri, un adevărat monstru de piatră, cum extrem de rar se poate întâlni între construcţiile istoriei. Pe una din lespezile giganticului se pot citi coordonatele geografice ale locului, stabilite şi înscrise acolo de Comisia Egipteană a lui Napoleon. O mare curte interioară, întinsă pe opt mii de metri pătraţi, Marea Sală Hipostilă, una dintre minunile lumii antice, cu 136 coloane de gresie, suportând, pe şaisprezece rânduri, un acoperiş care trebuie să fi fost colosal, coloanele înalte de douăzeci şi unu de metri ale părţii centrale având o circumferinţă de zece metri. Pe coloanele mari, laterale, era cândva aşezat un acoperiş, peste care se ridicau alte coloane, susţinând un alt acoperiş – temple în etaje, deci matematică şi calculul rezistenţelor, în probleme delicate pe care numai marii specialişti în mecanică teoretică le-ar putea rezolva astăzi.

Obeliscuri ridicate pe vremea reginei Hatsepsut, sculptate la Assuan, transportate pe Nil, fixate în templu – spun hieroglifele – în numai şapte luni de zile! O sală de procesiuni, care a fost o bibliotecă de piatră, căci de aici a plecat spre Luvru nepreţuita Tablă de Regi, cea care consemnează, metodic, numele a şaizeci şi doi de faraoni, desfăşuraţi, în timp, pe două mii de ani. Un lac sfânt, păzit de un uriaş scarabeu de granit şi o altă alee de sfincşi care duce la templul lui Muth, pe peretele exterior al Sălii Hipostile, o parte din istoria Egiptului – Seti I, Ramses II, războaie şi victorii, pe basoreliefuri de inestimabilă importanţă pentru arheologie. Un adevărat haos de piatră, organizat după legi riguroase de construcţie. Un

miracol de rigoare construit pentru acţiuni nelogice. O localitate gigantică, adăpostind un număr infim de sacerdoţi. Una din minunile lumii cântând, până la urmă, stupizenia omului – eu cam aşa am înţeles, rătăcind buimăcit printre milioanele de lespezi suprapuse, templul cârpit şi gigantic numit de milenii Karnak.

Un templu pentru Khonsu, lateral, şi un altul pentru Muth, ceva mai departe, întregesc aşezarea cea sfântă. Mii de turişti se preumblă printre pietre. Indivizi cu aer suspect se învârtesc pe alei, încercând să ne vândă rarităţi, statuete şi pietre sculptate, neapărat "autentice", descoperite de ei prin unghere ascunse, de fapt marfă lucrată în târgul Luxor, aşa cum aveam să mă conving, comparând un preţios scarabeu – antic, se jurase pungaşul – cu vreo alţi douăzeci pe care îi avea unul, la tarabă, pe stradă.

*
* *

Pornim spre Valea Regilor. Traversăm Nilul. Mergem de-a lungul unui canal, într-un autobuz. Trecem de ruinele templului lui Seti I, construcţie începută de tatăl său, Ramses I, şi terminată de fiul lui Seti, Ramses II. Ajungem într-o trecătoare, numită în ultimul mileniu Valea Morţilor, printr-un reflex de memorie al poporului, în amintirea unei denumiri străvechi, aflată mult timp în pericol de a se pierde: Valea Regilor. Un loc uscat şi prăfuit, o adâncitură între munţi urâţi, o vale seacă – acesta a fost locul ales de către mai marii templului pentru drumul către cealaltă lume. Aici, pierzând constructorii îndemânarea ridicării piramidelor-mamut şi exasperându-se faraonii în faţa jafului la care erau supuse sepulcrele regale, s-a hotărât Tutmosis al III-lea să rupă cu o tradiţie bimilenară, poruncind să-i fie ascunsă mumia departe de templul ce urma să-i serbeze moartea şi bănuita înviere. De la el şi până la sfârşitul dinastiei a XX-a, un şir lung de faraoni au populat, după moarte, Valea. Îmbălsămaţi, încărcaţi de podoabe, având la îndemână toate cele trebuincioase vieţii, mai marii săvârşiţi din acea lume aşteptau în sarcofage scumpe semnalul ce avea să-i readucă din lumea morţilor înapoi în lumea asta păcătoasă şi plină de tentaţii. Valea, păzită de soldaţi şi preoţi, trebuia, gândeau ei murind, să întârzie risipirea lui *Ba* – lebăda, imaginea sufletului, şi să asigure un adăpost solid pentru *Ka* – entitate misterioasă, un fel de umbră, de încarnare a forţei vitale, apărută la naşterea regelui şi rămânând, alături de mumie, în mormânt, adică în "Casa lui Ka". Până când? Categoric, până la înviere, fenomen de realitate indiscutabilă în religia asta complicată a Nilului. Este, poate, de sesizat ceva misterios şi ciudat în această pregătire pentru o viaţă de după moarte? Eu cred că nu, mitul sufletului care rămâne după dispariţia

trupului, a reîncarnării în acelaşi trup sau în altul este comun tuturor religiilor. Şi asta pentru că teama de moarte, fenomen brutal şi de neînţeles, este una din trăsăturile omului. De unde, speranţa pentru o continuare. De unde numele şi mormintele de faraoni din această vale fantastică, unde şaizeci şi patru de regi au vrut să-şi asigure liniştea şi belşugul în moarte şi după moarte. N-au reuşit – şi asta datorită unei trăsături foarte omeneşti: lipsa de respect pentru proprietate şi, mai ales, pentru proprietatea altuia. Aşa se face că Valea Regilor a fost bântuită de hoţi încă de la cel de-al III-lea Tutmosis. Aşa se face că bogăţii uriaşe au luat calea pierzaniei, risipindu-se în lume. Aşa se face că mumii de faraoni înfricoşător de puternici au trebuit să-şi părăsească al lor Ka şi ale lor morminte şi să se refugieze, umilite, prin colţuri ascunse. Numai aşa, îndrăzneşte să explice Pinutem, marele preot al lui Amon, într-un papirus: "În al paisprezecelea an, a şasea zi a lunii a treia din al doilea anotimp Osiris, regele Usimar (Marele Ramses al II-lea) fu strămutat ca să fie înhumat în mormântul lui Osiris-regele Menmar (marele Seti I)". Iar din adăpostul tatălui său, Seti I, Ramses II a fost transportat în cel al reginei Inhapi, ajungând, în cele din urmă, în cel al lui Amenophis al II-lea! De aici va lua calea Nilului, către Muzeul din Cairo, dar asta după aproape trei milenii de riscuri... Neliniştită viaţa şi neliniştită moartea marilor stăpâni!

Intrăm în morminte. Al lui Seti I este cel mai mare, se întinde, în măruntaiele pământului, pe aproape o sută de metri. Pereţii sunt sculptaţi şi pictaţi şi culorile sunt proaspete şi încântătoare. Este gol complet şi la fel a fost şi când arheologii au intrat în el, doar un sarcofag de alabastru se afla aici, gol, dar şi acela a luat drumul Londrei, şi-mi amintesc că l-am văzut la British Museum. De altfel, realizez că pe Osiris-Menmor-Seti I l-am cunoscut, se afla, uscat şi înnegrit de balsam şi de vreme, adus dintr-o ascunzătoare mizerabilă, unde se adăpostise de hoţi, în sala mumiilor de la muzeul din Cairo. Mormântul lui Ramses II este, dacă se poate spune aşa, încă şi mai gol, aproape îţi vine să spui că nesfârşitul şir de hoţi a furat chiar şi picturile pereţilor. Şi la Amenophis al II-lea, în ciuda unor încercări de camuflaj, au ajuns căutătorii de comori, dar arta celui care a pictat acolo cerul albastru şi pereţii multicolori n-au avut cum să o fure. Ba, aici a fost găsit chiar regele însuşi, având într-o nişă şi o suită de invitaţi, nouă mumii ale altor regi, ferite acolo de cutezanţa hoţilor.

La Tutankamon lumea dă năvală. Tutankamon a avut noroc. Şi Howard Carter şi lordul Carnavon au avut noroc: ei au fost ultimii hoţi norocoşi din Valea Regilor. Hoţi oficiali, arheologi, adică, înarmaţi cu aprobări ale urmaşilor lui Tutankamon ca să-l caute pe străbun şi să-i tulbure somnul. Şi, înarmaţi şi cu răbdare şi cu multă imaginaţie, au

descifrat un adevărat rebus, alcătuit dintr-un nume de faraon – Tutankamon – atât de neînsemnat încât cronicile istorice îl uitaseră, din câteva obiecte disparate, purtând numele şi pecetea regelui, din nişte bijuterii vechi, aflate pe piaţă şi din nişte colibe de sclavi rămase pe mormântul lui Ramses al VI-lea, deasupra descoperirii ce aveau să facă. Ce au găsit arheologii înăuntru – toată lumea ştie. În interiorul cavoului vin acum armate de vizitatori, deşi doar un singur sarcofag, unul din cele trei, a mai rămas acolo. Petrecem câteva clipe în atmosfera înăbuşitoare, decoraţiile pereţilor sunt frumoase, dar artistul de pe vremea lui Tutankamon, succesor al lui Amenophis IV şi al soţiei sale, Nefertiti, nu a avut talentul celui care a pictat cavoul lui Amenophis al II-lea. Şi nu este el creatorul uimitorului şi diafanului bust al reginei, pe lângă care iubitorii de artă calcă în vârful picioarelor şi vorbesc în şoaptă, de teamă să nu se sperie germenele de geniu închis în forme, aşa cum se întâmplă şi cu Venus din Milo sau cu Gioconda. Căci dacă Tutankamon n-a fost decât un faraon efemer, adus la celebritate de hazardul genetic, el are, totuşi, infinitul merit de a fi văzut, aievea, până în acea primăvară a morţii sale, pe una dintre cele mai frumoase femei care a călcat vreodată scoarţa acestei planete, sublima soţie a ciudatului Amenophis al IV-lea, neasemuit de frumoasa Nefertiti.

Am spus, Valea Regilor adăposteşte şaizeci şi patru de morminte. Sau, cel puţin, atâtea s-au găsit până acum. Cu excepţia celui mai mic dintre ele, cel al lui Tutankamon, celelalte sunt goale, munţii de aur, bijuterii, lemn scump şi mirodenii au părăsit de mult Valea. Un mormânt ne-a mai dat câteva mumii de regi. Şi cam asta-i tot. Prin cavourile Ramseşilor, al lui Meneptah, al lui Seti II, al reginei Hatşepsut nu mai intră acum decât jivinele muntelui. Gurile adăposturilor sunt ferecate, galeriile se prăbuşesc, cercetările sunt acolo sistate. Muntele însă, de jur împrejur, este răscolit sistematic. Arheologii mai speră: poate un alt mormânt, poate un rege uitat, poate o strămutare de mumii. Căci n-a fost şi nu poate fi uitată acea călătorie dramatică a faraonilor, atunci când din cripta de la Deir-el-Bahari, în ziua de 14 iulie 1881, Tumosis al III-lea, Ramses al II-lea, Seti I, Ahnosis I – patruzeci de suverani cu totul – au fost scoşi la lumina lui Ra de către un arheolog străin şi trei sute de strănepoţi de-ai lor, locuitori ai unui sat din apropiere. Felahii nu ştiau istorie, nu auziseră de hieroglife, nimeni nu le vorbise despre măreţia imperiilor lui Hapi, dar într-un moment de genială intuiţie au simţit că în sarcofagele ce porneau, pe Nil, spre Cairo, dormeau somn de milenii străbuni de-ai lor din negura timpului. Şi a fost ca u reflex, o mişcare spontană a unui întreg popor, un zvon s-a răspândit în josul Nilului şi în calea corăbiei care plutea încărcată cu eroii de acum trei milenii s-a întins, de-a lungul râului, un gigantic cortegiu funebru, un vaiet

imens şi o mâhnire fără margini, ce-şi avea originile în străfundurile istoriei: poporul Egiptului îşi conducea, pe un nou drum de moarte, regii de demult.

*
* *

Ne ridicăm pe o potecă, tocmai în vârful cornişei de piatră urâtă din sudul văii. Pleoapele siluite ale intrărilor în morminte ne privesc obosite. În stânga, panglica Nilului răsfrânge fierbinţeala amiezii. Suntem chiar deasupra templului reginei Hatşepsut şi poteca coboară în serpentine. Mormintele au rămas în spatele masivului de rocă şi iată-ne printre terasele templului unde erau adoraţi Amon din ceruri, dar şi Hathor şi Anubis, pământenii. Fiică a lui Tutmosis I, ambiţioasă şi superbă, căsătorită cu un frate slab, Tutmosis al II-lea, care moare tânăr, Hatşepsut s-a înscăunat faraoniţă, şi-a găsit un iubit pe măsură, pe Senenmut, arhitectul de geniu, a bravat, s-a ridicat deasupra intrigilor inevitabile, a bârfelor, a etern combătutei imoralităţi, şi-a făcut duşmani, şi-a atras antipatii, dar a ştiut să se lupte cu ordinea stabilită, cu moravurile, cu banalul – şi şi-a trăit viaţa aşa cum a vrut. După moartea sa, Tutmosis al III-lea, nepot, ginere şi urmaş la tron, faraon cuminte, n-a putut permite – nu era moral să permită – altora ceea ce el nu a putut avea, aşa că a pus să se şteargă până şi numele reginei din templul minunat, cu terase suprapuse, pe care mintea strălucitoare a lui Senenmut îl închinase dragostei. Dar poate că reginei Hatşepsut nu i-a păsat de temple şi, dacă a pus să i se scobească mormânt în pântecul muntelui şi să i se îmbălsămeze mumia, ea tot pentru speranţe de viaţă pământeană a făcut-o: cine ştie, poate că-l va putea întâlni iar pe Senenmut, o fi gândit, incorigibilă, frumoasa. Tutmosis III, neînţelegătorul, şi-a construit şi el un templu funerar la Deir-el-Bahari, lângă unul şi mai vechi, al lui Mentuhotep şi alături de măreţul edificiu al soacrei-mătuşă. El a poruncit să se ridice monumentul pe o colină, deasupra nimicniciilor şi a imoralităţii celorlalţi dar, paradoxal, timpul a cruţat pereţii construcţiei lui Senenmut şi a prefăcut în ruine tocmai templul ginerelui-nepot, cel evlavios şi moral.

Ne-am întors în ziua următoare şi am intrat în sufocantele morminte ale nobililor. În câteva doar, până acum s-au găsit aproape trei sute de lăcaşuri de veci pentru demnitarii şi preoţii marilor dinastii, aşa era tradiţia, aşa făceau faraonii, familiile nobile nu puteau decât să-i urmeze pe Osirişi-regii.

Cel mai frumos cavou îl are Nakt; pe pereţi sunt picturi care au intrat în arta lumii: “Femeile la festin”, de pildă, frescă minuţioasă şi superbă, adevărat document al vieţii luxoase din timpul dinastiei a XVIII-a poate sta alături de orice capodoperă a artei de mai târziu. Culorile sunt vii,

frumoasele parcă respiră, încărcate de bijuterii şi de farmec.

Ramose a fost vizir al lui Amenophis al IV-lea-Akenaton. Pe pereţi şi-a pictat zeul faraonului, discul solar ce inspirase credinţa eretică, iar familia sa, într-un alt cadru, aduce ofrande efemerului zeu Aton. Şi-au mai făcut morminte Menna, Neferhotep – cu un tablou al bocitoarelor –, Anena, Horemheb, Senefer şi mulţi alţii încă, în speranţa că luxul şi plăcerile de la curte vor putea fi reluate într-o altă viaţă. N-au fost, şi numai şirul de turişti mai onorează acum străvechii nobili. Şi de fapt nici pe ei, ci pe necunoscuţii pictori ai mormintelor, artişti, adesea geniali, pe nedrept înghiţiţi de uitarea veacurilor.

Ieşim în şosea, căldura loveşte, necruţătoare, vedem Ramesseumul, vast, unde marele faraon din granit zace la pământ, sfărâmat, se crede, de către Cambise, mărunt rege persan, sosit în Valea Nilului din pustiurile Asiei. În Medinet Habu, ceva mai departe, un alt templu al lui Ramses II – marele faraon a făcut o adevărată risipă de temple – pare geamăn cu Ramesseumul. Şi Tutmosis III şi-a făcut aici templu, şi regina Amenardis, dar edificiul lui Ramses cel Mare le depăşeşte. Fără astâmpăr şi pus mereu pe harţă era fiul zeilor, vedem la ziduri, unde un şir nesfârşit de bătălii, cu duşmani venind din cele patru puncte cardinale, povesteşte cele şase decenii tumultoase ale domniei sale.

Valea Regilor era numită şi Valea cea Frumoasă, şi nu pentru spectacolul locului ci pentru cele şaptezeci de mumii ale frumoaselor regine şi prinţese, soţii, mame, surori şi fiice ale celor puternici. Delicate picturi pe zidurile interioare, în mormintele reginei Thiti şi ale primei doamne a Egiptului, Nefertari, soţia lui Ramses al II-lea, transformă locurile de odihnă veşnică în locuri de pelerinaj. Reginele sunt multe, prinţesele, nenumărate – muntele seamănă cu un fagure de piatră încărcat cu moarte. Mai sunt acolo şi prinţi, peste munte se află lăcaşurile regilor – suprafaţa asta de lângă Teba este cel mai grandios şi mai nelogic cimitir ridicat vreodată.

Ne întoarcem către malul Nilului, coloşii lui Memnon ne privesc fără să ne observe. Din înălţimea celor şaisprezece metri de rocă doi Amenophişi III, aşezaţi în jilţuri de piatră, se jeluiau, înaintea erei noastre, călătorilor de la intrarea unui templu, care astăzi a dispărut cu totul. Zgomotul provenea din nişte crăpături apărute în urma unui cutremur, dar faima coloşilor se răspândise, căpătând aură de mister. I-a vizitat Hadrian, i-a vizitat Septimius Sever, ultimul a şi pus să-i repare, şi după aceea vaietul lui Memnon a încetat cu totul.

Trecem iar Nilul, de partea cealaltă amicul Samir, ghidul egiptean întâlnit în trenul de Assuan se prezintă la întâlnire, şi o să lunecăm cu feluca

sub soarele care scapătă. Nilul se închide la culoare, aduce puţină răcoare, Ra mai priveşte câteva clipe în văile cu regi şi regine, trece după munte, vine noaptea, coloşii de piatră din Karnak şi gurile hrubelor din munţi privesc iarăşi stelele, apoi se ridică luna şi ruinele capătă un lustru de viaţă.

Şi-mi amintesc ca astăzi că, în Valea Regilor, din motive obscure, Arthur a încasat o chelfăneală straşnică.

*
* *

Plecăm spre Dendera, Abydos şi, mai departe, către Cairo. Mergem pe şosea, Nilul face o meandră imensă, oaza Luxorului se îngustează, peste Nil se vede Nagdebul, cu mastabaua lui Menes, unificatorul străvechi, trecem prin Huft, oraşul lui Min, zeul al cavernelor, de aici porneau şirurile de cămile în drumul lor lent către Ţara lui Punt, Somalia – rafinamentele faraonice cereau fildeş, piei scumpe, abanos, arome – apoi traversăm fluviul şi ne oprim la Dendera. Ultimii Ptolemei au săvârşit aici ultima ispravă, ridicând zeiţei Hathor un templu închinat dragostei şi plăcerii. Dar arta Egiptului se pregătea deja, în acea vreme, pentru un întuneric de două mii de ani, începea decadenţa şi în construcţia de aici influenţa greacă este puternică.

Templul este în stare perfectă, încăperi nenumărate, vestibuluri, sanctuare, cripte, scări care ne ridică pe terase, lângă noi Nilul, în jur oaza, pe ziduri istorii cu zei, dar şi lecţii de astronomie. Egiptenii în acea vreme pierduseră cea mai mare parte din cunoştinţele ştiinţifice care le fuseseră transmise de strămoşi, de-a lungul a trei mii de ani. Se ştia din ce în ce mai puţină matematică, se uita astronomia, tehnica construcţiei se deteriora, din civilizaţia adusă la rafinament nu mai rămânea decât rafinamentul, civilizaţia se pierdea. Dar omenirea bazinului Mediteranei a avut atunci un reflex de apărare împotriva întunericului, reflex ce avea să fie repetat în tenebrele Evului Mediu de către luminaţii arabi. Greci studioşi şi iscoditori au străbătut pe atunci, zeci şi sute de ani, drumurile Nilului, au adunat cunoştinţe şi informaţii, au ascultat lecţiilor preoţilor lui Ra şi au înmagazinat în bibliotecile lor cunoştinţe la care Egiptul renunţa cu încetul. Aşa avem noi acum teorema lui Pitagora, el n-a făcut decât să o aducă de prin Teba sau Memphis, descoperită, cine ştie când, de vreun geniu uitat din Valea Nilului. Sau poate că de şi mai departe, teorema aceasta este una dintre cele mai îndrăzneţe lovituri dată de om tărâmului abstracţiei, era necesară pentru asta o evoluţie cerebrală serioasă a făpturii-om şi supuşii lui Menes, la începutul primei dinastii, nu avuseseră încă timpul să ajungă acolo. Sau poate că ajunseseră, dar această evoluţie de la preistorie la

formidabila abstracţie a teoremei triunghiului dreptunghic este cea mai fantastică din istoria lumii. Mult prea fantastică, egiptenii, vin totuşi, din altă parte...

Complexul acesta gigantic şi superb din Dendera este încă un exemplu de bună politică. Romanii, nu numai soldaţi, ci şi administratori şi – mai ales – buni diplomaţi, îşi creaseră o religie extrem de versatilă, care le servea interesele. Ajunşi în Grecia ei acceptaseră toţi zeii greci, cucerind Dacia legionarii s-au împăcat cu Zamolxe, la Dendera Augustus a construit un templu zeiţei Isis şi pe pereţii lăcaşului lui Hathor un împărat roman este reprezentat ca faraon, implorând bunăvoinţa zeiţei: zeii nu se supără niciodată, se poate trăi cu ei în bună înţelegere, mai greu era cu oamenii...

Continuăm spre nord, lăsăm în dreapta drumul pelerinilor, urmat de viitorii hagi, către visata Meccă, Nilul se răsuceşte la dreapta, un templu al lui Ibis a fost comandat la Moasla-el-Uehat, de către Darius I, fluviul se întoarce către stânga, iată El Baliana, de aici vom părăsi şoseaua pentru o scurtă vizită la Abydos, chiar la marginea deşertului Libiei.

Abydos este o aşezare străveche, originea ei se pierde în timp, înainte de prima dinastie. Seti I şi-a durat aici templu când Abydos era deja bătrân şi, în acest templu, având grijă ca urmaşii să nu-şi uite miile de ani de istorie, a pus el să se înscrie pe ziduri faimoasele Table de Regi – şaptezeci şi şase de strămoşi ai lui Seti I, înşiraţi în ordine cronologică, cea mai serioasă sursă de informaţii pe care o avem asupra întinsului trecut al Egiptului.

Ramses II a urmat exemplul tatălui şi şi-a ridicat şi el templu – avea slăbiciune pentru temple – la Abydos. Dar construcţia lui s-a dărâmat şi nici nu este atât de importantă ca a lui Seti I. Nici ca mormintele care au fost găsite în necropolă, căci acolo au fost înhumate personaje ilustre, venind către noi tocmai din primele două dinastii, de la peste cinci mii de ani distanţă, din pământurile lui Osiris, pentru că zeul Morţii însuşi a fost îngropat la Abydos.

Ne întoarcem la El Baliana, luăm trenul de noapte. Nu mai avem timp să ajungem la Tal el Amarna, capitala efemeră unde acel rege straniu, Amenophis al IV-lea, s-a rebotezat Akenaton şi şi-a ales ca dumnezeu Discul Soarelui – Aton, a înfruntat Teba şi preoţii, a reînviat arta şi a dispărut cu totul, odată cu moartea, urmaşii pedepsindu-i ereziile prin distrugerea monumentelor şi templelor. Iar peste toată această efemeră domnie a plutit zâmbetul de înţelegere al preafrumoasei Nefertiti, soţia sa, frumoasă de geniu, iubită care nu putea fi decât a unui faraon eretic, etern iubită, etern frumoasă, tulburătoare şi acum, la trei mii de ani după moarte, cu surâsu-i abia desenat pe figură, aşa cum îl ştim din celebra statuetă a ei,

aflată la muzeul din Berlin, lucrătură de o delicateţe fără egal, una din marile capodopere ale artei.

*
* *

Se cunosc peste optzeci de piramide în Egipt. Cele mari, de la Gizeh, din apropierea Cairo-ului, sunt cele mai bine cunoscute: nisipul nu le-a acoperit niciodată, faraonii şi arhitecţii de demult calculaseră bine înaintarea firelor de nisip din această uriaşă clepsidră care este deşertul. Dar nu coloşii de la Gizeh sunt cei mai bătrâni. În secolul trecut, un francez pe nume Mariette, care trăia cu inima în milenii trecute, a descoperit la Sakkarah un ziggurat, o piramidă în trepte. Din cronici s-a aflat că în acest mausoleu în şase nivele a fost depus, după moarte, Djeser, faraon din a II-a dinastie, şi că momentul constituie, cu matusalemica-i vârstă de cinci milenii, cea mai veche piramidă din istoria Egiptului.

În ziua în care am fost eu la Sakkarah bătea un vânt grăbit şi arzător şi nori de nisip se învolburau şi izbeau ascuţit, ca firicele de grindină – simunul, acesta era simunul, un fel de viscol fierbinte. Zigguratul a îmbătrânit, mi-am dat seama înconjurându-l, împins de vântul duşmănos, piramida asta a trăit totuşi cinci mii de ani, prea mult pentru o construcţie omenească, şi piatra străveche se fărâmiţează, se face nisip şi se amestecă cu deşertul. Volburile se răsuceau, muşcau colţurile rotunjite, granulele ascuţite îmi intrau sub haine, ace nenumărate îmi înţepau faţa. Imhotep, genialul, ministrul lui Djeser, a ridicat piramida în trepte, mi-am amintit, Imhotep cel Mare, arhitectul, medicul şi savantul, poate, una dintre cele mai gigantice inteligenţe pe care le-a zămislit vreodată umanitatea. Asta, dacă istoria spune adevărul. Dacă, într-adevăr, matematica şi tehnica puzderiei de construcţii uimitoare au pornit de la el. Dacă da, s-ar explica multe, dar ar rămâne mirarea că toată această uriaşă cantitate de legi, teoreme şi probleme au pornit numai dintr-un singur cortex, aflat şi acesta la depărtarea negurilor de la începuturile omului. Dacă nu, adică dacă Imhotep nu a fost singurul, dacă nu o mutaţie neaşteptată a născut un geniu, care a creat o civilizaţie, dacă lucrurile sunt urmarea unei creaţii colective, atunci trebuie să revin la ideea că toată cultura aceea este împrumutată, că nu despre invenţii este vorba, ci despre ştiinţă, deja ştiută, adusă de la alţii. Căci dacă probabilitatea apariţiei unui geniu extraordinar, de talia lui Imhotep, în acele timpuri biologic tinere este foarte mică, cea a naşterii bruşte a unui întreg grup de genii este cu totul în vecinătatea lui zero. Aşadar, Imhotep a pus la punct tehnica construcţiilor şi de la el încolo păstrătorii tainelor şi ştiinţei lui au perpetuat-o până în zorile erei noastre, la

început adăugând peste cele ştiute, apoi pierzând puţin câte puţin, până la intrarea în somnul ignoranţei.

Piramida lui Unas este puţin mai la sud, ceva mai la nord faraonilor Unas, Sahure, Neurire şi Nefericare le-a fost uşor să-şi construiască adăposturi pentru moarte, Imhotep apăruse şi deja trecuse, şi Egiptul începea să se încarce cu uriaşe ornamente din piatră. Piramidele sunt legate acum între ele printr-o reţea de drumuri înguste, asfaltate, dar în acea zi simunul se înstăpânise, şi cu greu mai puteai convinge câte un şofer să înainteze orbeşte, zgâlţâit de furiile deşertului. Am ajuns, totuşi, la piramide, m-am întors la Serapeum, supremă dovadă a stupidităţii religioase, gigantic cavou conţinând sarcofage , şaptezeci de tone de granit, în hrube care trebuie să se fi săpat cu mare greutate, iar înăuntrul lor taurii sfinţi Apis, boi obişnuiţi, sfinţiţi de ignoranţa din secolele de mai târziu, începând de pe vremea lui Ramses al II-lea, luminatul şi bigotul.

Printre dune se deschid, ici-colo, gurile mastabelor, morminte-cavouri, săpate pentru nobilii vremurilor: Ptahotep, ministru al lui Isesi, faraon din dinastia a V-a, Seşemhet, rege uitat de papirusuri, Mereruka, şambelan în dinastia a VI-a. Spre mastaba lui Ti nu mai putem înainta pe picioare, vântul sufla prea tare, fire de nisip îmi pătrunseseră chiar şi în piele, şi am plecat călare pe un măgar, un fel de ghid local, care ştia drumul pe orice vreme. Acest domn Ti pe care îl vizitez a fost cineva: şi-a făcut un mormânt spaţios şi splendid şi şi-a angajat artişti de geniu care i-au pictat interioare grozave, adevărate cronici colorate ale vremii lui, ilustraţii ale vieţii la curte, ale muncilor de pe câmp şi de pe fluviu, portrete şi basoreliefuri superbe – album de familie şi de epocă.

Ca să scăpăm de simun am plecat mai spre sud, spre Dahşur. O piramidă de cărămizi, probabil a lui Sesostris III, din dinastia a XII-a, mai vechea piramidă roşie a lui Snefu – dinastia a IV-a – şi o alta, tot a lui, romboidală, încă una a lui Amenemhat III, din dinastia a XII-a, vântul se înteţise, ne întoarcem repede către Sakkarah şi ne adăpostim, nu departe de mastaba domnului Ti, în Casa lui Mariette, locuită de arheolog pe vremea când numai el descurca şaradele faraonilor. Ne tragem puţin sufletul, companionii mei nici n-au putut coborî din maşină, au privit piramidele de departe, dar au şi ei nisip în păr şi în dinţi, iar eu cântăresc, probabil, cinci-şase kilograme în plus, buzunarele, cusăturile hainelor şi pantofii îmi sunt pline de nisip, ochii mi s-au înroşit şi-mi lăcrimează, şi va dura săptămâni până când pleoapele şi corneea se vor însănătoşi. Bem ceai, apăraţi de zidurile încăperii, afară vântul urlă, simunul năpusteşte norii de nisip către înălţimi, alţi nori nu se află pe cer, dar în jurul nostru pluteşte aproape întunericul – dezlănţuiţi, djinnii Saharei s-au năpustit asupra lui Ra şi

încearcă să-l acopere. La un moment dat uşa de la intrare este izbită de perete, o limbă de nisip ţâşneşte în încăpere, mai mult se prăbuşesc înăuntru trei persoane, un ghid egiptean şi un cuplu, probabil americani, purtând însemnele unei eleganţe pe care simunul o năpăstuise. Faţa doamnei era acoperită de un şal şi de o pereche de ochelari imenşi, şi-i scoate – şi un hohot de râs general o salută: pe fardul îmbelşugat al obrazului şi pleoapelor nisipul lipise o mască grotescă şi groasă.

Spre seară plecăm către Cairo. O luăm prin Memphis, capitală străveche, aşezare importantă de la Menes, întemeietorul, până la vremea în care nerodul de Teodosie, împăratul creştin, ordonă dărâmarea mormintelor. Restul îl fac cuceritorii musulmani, şi din capitala Vechiului Imperiu nu mai rămâne decât un morman de ruine. Un sfinx de alabastru, de optzeci de tone, şi un Ramses din calcar, înalt de treisprezece metri, sculptat cu multă artă, mai dau o idee despre măreţia trecută.

*
* *

Apogeul acestei măreţii a fost atins cu edificiile complexului de la Gizeh. Sunt aşezate, dinspre Cairo spre exterior: piramida lui Keops, Sfinxul, ceva mai lateral, pe acelaşi aliniament cu prima, a doua piramidă, cea a lui Kefren, în urmă, ultima, piramida lui Mikerinos. Ca să ne dăm seama de gigantismul şi importanţa lor ar fi poate mai bine să cântărim cărţile scrise despre Sfinx şi piramide: cred că s-ar depăşi milionul de tone. Lumea civilizată a Europei a auzit prima oară despre grozăviile din Egipt de la grecul Herodot, dar învăţaţii vremii trebuie să fi clătinat din cap cu scepticism: imposibil, exagerări, piramida lui Kufu, pe care Herodot l-a rebotezat Keops, n-are cum să existe... Dar în sutele de ani următoare mulţi greci au urcat pe Nil şi s-au convins: piramidele există şi chiar la dimensiunile gigantice despre care vorbeşte Herodot. S-au minunat apoi romanii, s-au mirat arabii, ne mirăm şi noi, se miră chiar şi egiptenii de astăzi şi piramidele sunt, într-adevăr, un motiv de mare mirare. “În piramida lui Kufu, fiu al lui Sefu, au intrat, aduse din carierele de la Turah, două milioane trei sute de mii de blocuri de calcar, cântărind între două şi cincisprezece tone fiecare”, ne spune ghidul. “Au muncit aici, timp de douăzeci de ani, în jur de o sută de mii de oameni, ridicând acest edificiu fără egal, pe la anul 2690 î.e.n.. Baza piramidei este de 230 metri, înălţimea sa era de 146 metri şi acum este de 137 metri, căci vântul a mai tocit-o şi timpul a mai turtit piatra. Are un volum interior de 2,5 milioane metri cubi, în care pot încăpea laolaltă: Catedrala din Florenţa, Domul din Milano, Catedrala Sf. Petru din Roma, Catedrala Sf. Paul şi Abaţia Westminster din

Londra...”. Tăiată piramida în cuburi cu latura de un metru, şi cuburile lipite unul de altul de-a lungul ecuatorului pământesc, s-ar acoperi un sfert din lungimea lui. Napoleon, la prima întâlnire cu monstrul lui Kufu, a rămas o clipă fără grai, iar în secundele următoare a făcut un calcul mintal rapid, cu mintea sa de Napoleon, şi i-a spus lui Monge, matematicianul, cel cu teorema tangentelor la cerc, aflat cu el în expediţie: cu piatra scoasă de aici s-ar putea ridica un zid înalt de trei metri şi lat de treizeci de centimetri de jur-împrejurul întregii Franţe. Monge se uita cu gura căscată la piramide, a pus mâna pe creion, a calculat, şi l-a privit cu gura căscată pe Napoleon: viitorul împărat avea dreptate...

Într-adevăr, Marea Piramidă smulge exclamaţii de mirare la tot pasul. Construcţia atinge perfecţiunea. Iată măsurile exacte ale celor patru laturi ale pătratului bazei: 230, 253 metri; 230,454 metri; 230,391 metri; 230,357 metri – deci o eroare de maximum douăzeci de centimetri, acum patruzeci şi şapte de secole... Iar cele patru unghiuri drepte ale bazei sunt îngrozitor de drepte, eroarea de apreciere este abia trei minute de grad, performanţă pe care rar o ating constructorii zilelor noastre. Piramida este aşezată perfect pe meridian, la fel ca următoarele, diagonalele nord-est şi sud-vest fiind, la mausoleele lui Keops, Kefren şi Mikerinos riguros paralele. Evident, dacă stăm să ne întrebăm cum s-a putut ajunge aici, vom da mereu peste aceleaşi răscolitoare dileme: a existat o răbufnire de geniu neaşteptată la începuturile istoriei omului? Au învăţat arhitecţii egipteni la înalte universităţi din vechime, pe care hieroglifele timpului au uitat să le pomenească? Au ştiut cărturarii aceia lucruri pe care abia de curând le-am descoperit noi, civilizaţia modernă? Să fie adevărat că meridianul mediator al bazei piramidei lui Keops împarte în două părţi egale suprafaţa uscatului planetar? Aşa ceva nu s-ar putea stabili decât de la mare înălţime, de la sute de metri înălţime. E adevărat, zeul Ptah zbura într-un vehicul strălucitor, dar aceasta este legendă, cred eu, nu există nici un amestec exterior planetei, ar fi rămas mai multe dovezi... Dar poate că o altă civilizaţie pământeană, de dinainte de toate cele cunoscute, de dincolo de potopul biblic, a mai salvat câte ceva de la dispariţie – poate numai aşa se explică cum preoţii şi faraonii ştiau să-şi amplaseze construcţiile în teren, privind către nişte stele din Ursa Mare, asta-i astronomie serioasă, cunoştinţe subtile; tot numai aşa s-ar explica şi incredibilele cunoştinţe matematice, cunoaşterea lui π şi a numerelor iraţionale (măsura perimetrului bazei împărţită la de două ori înălţimea dă π, în Marea Piramidă), în general uimitoarea dezvoltare a geometriei.

Cu relaţiile numerice găsite de unii autori, ajunşi repede celebri, nu sunt însă de acord, noianul de coincidenţe între măsurile diferitelor

elemente geometrice nu trebuie luate în seamă, căci, să nu uităm, măsurătorile se fac în metri, metri pătraţi sau metri cubi, unităţi târzii, cu care, cel mai adesea, lungimile, suprafeţele şi volumele în cauză, în piramida lui Keops, nu sunt comensurabile.

Piramida lui Kefren avea înainte înălţimea de 144 metri şi latura bazei de 215 metri, era abia cu ceva mai mică decât a lui Keops, şi a fost construită în acelaşi secol, al XXVII-lea î.e.n., după planuri care veneau poate tot de la Imhotep, slăvitul, sau, poate, de la alţii, mai vechi.

Mikerinos a fost mai leneş, un faraon petrecăreţ, care s-a apucat de zidit mai către sfârşitul vieţii, piramida i-a fost terminată de urmaşi. Dacă pe Kefren îl văzusem, statuie, la muzeul din Cairo – înalt, solemn, distant, faraon de departe – cu Mikerinos m-am întâlnit, cândva, la Muzeul de Arte Frumoase din Boston: un cuplu de piatră, el şi regina Kamerernebti II, ţinându-se de talie, îndrăgostiţi, umani, apropiaţi de noi. Piramida sa e mică şi înălţată în grabă: latura bazei este de 108 metri, înălţimea de 66 metri, cheltuielile au fost mai mici, şi nici n-aveau cum să fie mai mari: în cei o sută şase ani precedenţi Kufu şi Kefren secătuiseră complet vistieria Egiptului.

De altfel, relativ la acest aspect al problemei, trebuie spus că edificiile acestea, ridicate din raţiuni religioase aproape absurde – dacă motive religioase au determinat, într-adevăr, înălţarea lor – sunt, din punct de vedere economic, astăzi, imposibil de construit! Iar acum 4700 de ani, în sărăcia de la capătul istoriei, o ţară, o singură ţară, şi-a putut permite întreprinderi la care astăzi nu ne-am încumeta... Şi asta se întâmpla la voinţa unui singur om, faraonul, pentru beneficiul unui singur om, faraonul, pentru o întâlnire de după moarte, la care numai el, faraonul, avea să ajungă! Sunt acestea, astăzi, lucruri de neînţeles şi nu ne rămâne decât să conchidem că noi, cu minţile noastre de oameni ai secolului al XX-lea din această eră, nu mai putem înţelege exact forţa religiei, cât de puternici erau zeii în minţile străbunilor, ce ucigător de puternică şi făcătoare de miracole şi monştri era credinţa.

În Marea Piramidă ne căţărasem de-a buşilea, aşa cum vor fi făcut cei ce l-au dus pe Kufu pe ultimul drum, la fel ca hoţii din miile de ani următoare şi ca sutele de mii de cercetători şi curioşi din ultimul secol. Era înăuntru cald, înăbuşitor, aer stătut, nu adiase nici un curent acolo de cinci milenii, Arthur s-a vârât, încântat, prin toate cotloanele şi ungherele, noi am scos limbile de oboseală, eram şi cam dezamăgiţi, când te apropii de piramida lui Keops îţi spui că este imposibil să nu găseşti ceva extraordinar înăuntru, iar nouă ni se părea că nu găsisem.

Am intrat apoi în edificiul lui Kefren, ne-am apropiat de cel al lui

Mikerinos, şi ne-am întors la cea mai mare enigmă pe care o are Egiptul: Sfinxul.

“Se pare că este făcut dintr-un monolit, rămas de la construcţia piramidei lui Kefren”, ne spune ghidul, dar eu aflasem că asemănarea feţei Sfinxului cu faţa lui Kefren, aşa cum o ştiam de pe statuia faraonului, găsită în interiorul piramidei, este îndoielnică. Şi nici statuia aflată înăuntru nu este o dovadă, Kefren ar fi putut fi tentat de acest animal gigantic, aflat acolo poate de dinainte de istoria pe care o ştia el, din vremuri de legendă. Poate datorită Sfinxului a fost ales pentru construcţii platoul din Gizeh, vreo taină pierdută, vreo datorie străveche i-a determinat pe Keops şi Kefren, şi până la urmă şi pe Mikerinos, să-şi alinieze mausoleele în spatele Sfinxului.

Am privit cu toţii colosul, am admirat templul ridicat de Kefren lângă gigantica enigmă şi, în timp ce ascultam povestea străveche depănată de ghid, mă uit şi-l văd pe Arthur, alături de grup, aşezat în patru labe în faţa unei vizuini mărunte în pământ, departe de istorie şi de realitate, în cine ştie ce trăsnaie de vis din lumea băieţilor de şapte ani.

Ne-am uitat la alcătuirea de piatră cu cap de om şi trup de leu, în timp ce ghidul vorbea despre vremuri de demult, când cavalerul Tutmosis al IV-lea, faraon, a avut o dată un vis de mărire: se făcea că, la o vânătoare, din mijlocul nisipurilor i-a şoptit o voce de vrajă că acolo se află îngropată o taină, un animal de piatră cu cap de om, un colos străvechi, care trebuie scos la lumină, căci sub razele lui Ra ar prinde putere şi, odată cu el, va renaşte Egiptul. Faraonul a ascultat, din nisipuri s-a ivit Sfinxul, după Tutmosis al IV-lea a început strălucirea Noului Imperiu, dar povestea cu dezgroparea Sfinxului poate fi un simbol sau un semnal, o înştiinţare cum că Sfinxul putea să mai fi dispărut şi să mai fi fost dezgropat şi altă dată, poate şi Kufu, străvechiul, alungase nisipul din jurul lui şi poate alţii, mai înainte, gândeam, iar urmaşul lui Kufu de după câteva sute de generaţii continua să ne povestească, mândru, proprietar al celei mai fabuloase istorii pe care a avut-o vreodată o ţară de pe planeta Pământ, despre faraoni, regine, Akenaton şi Nefertiti, războaie, dragoste, zei, viaţă şi moarte.

Soarele izbea, nemilos şi etern deasupra capetelor noastre, zidurile lui Keops şi capul gigantic al Sfinxului tremurau parcă sub perdeaua mişcătoare a aerului, ne-am întors, l-am strigat pe băieţel, am mulţumit, am salutat şi am plecat înspre Cairo şi înspre secolul nostru.

- Era un gândac foarte negru, m-a informat, pe drumul de întoarcere, românul Arthur.

1* Este vorba de populaţia Limei la sfârşitul anului 1974. Astăzi oraşul numără peste 10 milioane de locuitori

(n.a.).

Europa necunoscută

Spuneţi-mi, ştiţi cumva, aţi auzit să fi închinat cineva, vreodată, un sonet unui şurub? Un poem pentru un tranzistor? Un monument pentru o maşinărie? O simfonie pentru ideea de geniu în ştiinţă sau tehnică? Nu, n-aţi auzit, nu aveţi cum, iată de ce...

Să zicem că sunt scrib, că mă aflu, ca timp şi spaţiu, în Egipt, în Imperiul de Mijloc şi, aşezat în poziţia comodă a florii de lotus, mă pregătesc să pictez pe papirus un reportaj din realitatea imediată: se ridică aici, lângă mine, în jungla de piatră a Karnakului, o nouă statuie a marelui Ramses, slăvit fie-i numele, strălucitorul urcă, cu încetul, pe postament, iată-l fixat, pentru pomenirea eternă, el, războinicul şi inspiratorul cioplitorilor de gresie, duşi şi ei către nemurire de gloriosul stăpân şi de arta ce va înfrunta veacurile... (O precizare: despre cei care au desprins pietrele din munte, le-au transportat şi acum, cu un ingenios sistem de plane înclinate, palane şi cine ştie ce alte dispozitive ridică blocurile imense pe socluri, nu pictez nimic, papirusul va păstra numai subiectele elevate: laudele aduse zeului pământean şi strălucirii artei...).

Sau, să zicem că sunt cronicar în Evul Mediu, că mă aflu prin apropierea unui personaj absolut dezagreabil, care face tot felul de trăsnăi, unelte, arme, maşinării, obiecte grobiene, dar i-a ieşit din mâini şi o pictură dumnezeiască, o laudă însuşi ducele, aşa că nu am încotro, am să scriu despre Messer Leonardo da Vinci, marele Artist, dar am să-l înfăţişez cu mâinile curate în ochii Istoriei: un meşteşugar plebeu oarecare nu putea plăsmui o capodoperă pe măsura “Giocondei”...

Aşa stau lucrurile. Un scrib, un cronicar, un învăţat ca Herodot sau Strabon au descris oraşe, ţări, au povestit despre scriitori şi artişti, au colorat timpurile lor şi, oriunde şi oricând l-au descoperit pe Arhimede, au vorbit lumii despre înălţătoarea sa matematică, sau filosofie, sau artă...

Acum, un alt unghi. Am în curte o statuie celebră, mi-au lăsat-o tatăl meu, bunicul, străbunicul, o las fiilor mei, ei fiilor lor, o păstrăm, o venerăm, o privim cu ochii mari de uimire, este un obiect condamnat la nemurire... Dar şi: am un boiler grozav, făcut de marele inginer Petre Milu, prin ultimii ani din secolul trecut, o jumătate de veac a funcţionat fără greşeală. Iată-l acum la fiare vechi: l-a prins rugina, imediat ce şi-a încetat serviciul – aşa se întâmplă cu obiectele şi fiinţele scoase la pensie – n-o să mai rămână din el nici o urmă...

...Istoriei, însă, aceste două puncte de vedere îi scapă, în istorie lucrurile stau simplu: civilizaţii înfloritoare au atins niveluri uimitoare în

artă, cultură, arhitectură, matematică, astronomie, dar au rămas la stadiul zero sau aproape de zero în mecanică, transporturi, energetică, agricultură...

Roata dinţată, de pildă, este inventată exact în anul de graţie 1575, de către Eberhardt Boldwin... Era Renaşterea, înfloreau, renăscând, toate, se făceau preparativele pentru Secolul Luminilor şi explozia Ştiinţei, dar tehnica roţii dinţate, apare, brusc, la sfârşit de Ev Mediu, smulsă cam silnic Creaţiei Umane.

În rândurile care urmează eu voi închina un recviem pentru prima roată dinţată.

*
* *

Exact în anul de început al secolului al douăzecilea nişte căutători de bureţi plonjau în faţa insulei Kythera, pe lângă o insuliţă neaflată atunci pe hartă şi botezată ulterior Antikythera...

Aruncaseră ancora la Pinakakia, lângă Capul Gliphadia, în jurnalul de bord apărând coordonatele: 350 52’ 30’’ latitudine nordică şi 230 18’ 35’’ longitudine estică. Pe la miezul zilei, la suprafaţa apei ţâşneşte pescarul Elias Stadiatis, nu aduce bureţi, în schimb strigă din răsputeri că, exact în acel loc, la câteva zeci de metri adâncime, se poate desluşi silueta unei corăbii străvechi. Oamenii coboară cu toţii, pătrund în interiorul navei, încep să scoată la suprafaţă statui şi obiecte de artă – care iau zile, săptămâni, luni de-a rândul, drumul către marele Muzeu de Arheologie al Atenei şi către tezaurul de artă al lumii. Prin anul 1902, cineva scotoceşte prin maldărul de obiecte găsite, observă o bucată de bronz informă – apa, schimbarea de presiune, uscarea dar şi lipsa de grijă a celor ce ridicaseră comoara din adâncuri – şi i se pare că deosebeşte pe ea profilul unei roţi. Aşa începe, la 17 mai 1902, o dispută foarte discretă, în care vor fi angajaţi, de-a lungul anilor, cercetători cu greutate – Svoronos, Stais, Albert, Rehm, Redisdis –: este piesa de bronz cumva un astrolab? În orice caz, pe una din feţe se disting semne şi apare, după o încercare de curăţare a obiectului, cuvântul ΠΑΧΩΝ, care este numele unei unităţi de timp, şi în calendarele egiptene şi în cele alexandriene. O sumară analiză a aliajului dă: 41% zinc, restul cupru, deci, fără greş, obiectul misterios a fost fabricat din bronz. Intervin în cercetări Constantin Rados, Hermann Diels, A. Schlachter, R. Günther, E. Zinner, prin 1928 se pasionează de posibilul instrument astronomic amiralul Theophanidis, apoi A. Pope, G. Caro şi apare din ce în ce mai clar că, astrolab sau nu, obiectul înregistrat la muzeu cu numărul 15087 are legătură cu măsurarea timpului. Pentru o vreme lucrurile se opresc aici.

În anul 1951 apare însă la Atena tânărul, dar celebrul specialist în istoria ştiinţei Derek J. De Solla Price (vă amintiţi cartea sa “Ştiinţă mare, ştiinţă mică?”), studiază rămăşiţele obiectului – în trei bucăţi detaşate acum, sfărâmicioase, timpul, poluarea şi lipsa de grijă acţionau – descifrează, împreună cu G. Stamires, încă 793 de litere pe două din feţe, se înspăimântă la gândul că straniul obiect nu seamănă cu nici un altul de pe Pământ, din nici o perioadă, îşi imaginează vizitatori de aiurea, uitând, neglijenţi, aparate necunoscute pe scoarţa unei planete străine, apoi, brusc, are ideea radiografierii intrusului în istorie şi, în consecinţă, o copleşitoare surpriză: din adâncurile blocului inform, pe clişeu apare, cum nu se poate mai fotogenică, o uimitoare încurcătură de roţi dinţate!

Se descifrează semnele, în măsura posibilului. Iată, apar pe una din feţe cuvinte greceşti cunoscute, frânturi de fraze care, traduse s-ar citi:

Pe rândul 15: ...ieşit în afară...; 16: suporturile acelor indicatoare, unul din ele...; 17: ...celălalt...; 18: ...(Venus)...; 20: ...indicatorul...; 21: ...razele Soarelui...; 37: ...de unde a ieşit la ...; 38: ...prima poziţie...; 39: două indicatoare, capetele lor...; 40: ...patru, prima indică...; 41: ...cei 76 ani, 19 ani de...; 42: ...2(23) la un loc...; 43: ... aşa că întregul va fi divizat prin ...; 44: ...ecliptica...; 45: ...la fel cu acela de pe...

Mesajul rămâne incoerent pentru noi dar, la un loc cu porţiunile din text de pe celelalte feţe (unul: ΠΡΟΣ ΑΠΗΛ[Ι]ΩΤΗΝ – adică: “înspre vântul de est”, altul: ΙΑΗΥ[Γ]Ο[Σ] – “în direcţia vest”) şi combinate cu ştiinţa lui De Solla Price, lucrurile încep să se lege: indicatoarele arată pe cadrane, printr-un mecanism complicat de roţi dinţate, cicluri metonice şi callipice de 19 ani şi 76 ani, cu câte 235 luni şi 6940 zile sau 940 luni şi 27759 zile, iar semnul L este pentru an...

Inscripţia numită Parapegma dezvăluie şi mai mult; iată, câteva rânduri, traduse de De Solla Price:

A Echinocţiul de toamnă Balanţa 1

B Pleiadele răsar seara Balanţa 8

Γ Hiadele răsar seara Balanţa 22

Δ Arcturus apune seara Scorpion 8

E Pleiadele apun dimineaţa Scorpion 19

Z Hiadele apun dimineaţa Scorpion 29

H Sirius apune dimineaţa sau răsare seara Săgetătorul 12 sau 16

Θ Altair răsare dimineaţa sau apune seara Săgetătorul 26 sau Capricorn 18

I Arcturus răsare seara Peştii 4 sau ... sau echinocţiul de primăvară

K Pleiadele apun seara Berbec 13

Λ Hiadele apun seara... Berbec 24

M Taurus se ridică
N Vega rămâne seara Berbec 27
Ξ Pleiadele răsar dimineaţa Taurul 22
Θ Hiadele răsar dimineaţa Gemenii 5
H Gemenii se ridică
P Altair răsare seara Gemenii 7
Σ Arcturus apune dimineaţa Gemenii 13
T Solstiţiul de vară Cancer 1

Sunt identificate, clar, mai multe cadrane concentrice – raza celui mai mic, măsurată pe radiografie: 44,3 milimetri, la celelalte creşte cu câte 5,92 milimetri –echidistante între ele exact cu 1,35 milimetri. Se numără dinţii roţilor apărute pe clişeu şi, prin extrapolare, se face desenul fiecărei roţi. Apar, fără dubii, mecanisme de anclanşare, pinioane, diferenţiale, un volant. Se încearcă primele schiţe, primele simulări, sunt consultaţi câţiva mecanici. Este chemat chiar un specialist în calculatoare! Zilele trec, structura de ansamblu a maşinăriei se întregeşte şi, sub ochii uluiţi ai cercetătorilor din al XX-lea veac al acestei ere, pe planşă apare, capătă consistenţă şi impune o uluitoare cinematică potenţială, una dintre cele mai frumoase maşinării construite vreodată: un computer cu mecanism de calcul Soare-Lună.

Anul de fabricaţie, aproape sigur: 87 î.e.n.

Scopul: indicarea, la acţionare – prin desfăşurarea în secvenţă ciclică a fenomenelor astronomice discrete – a principalelor date celeste ale anului solicitat de către istoricul, meteorologul, matematicianul, cititorul în stele al antichităţii, înainte sau după data fabricaţiei. Se mai descoperă, în anul 1973, un fragment de bronz rătăcit prin depozitul muzeului atenian de arheologie, se reuşeşte un model funcţional, se calculează rapoartele cinematice exacte, se înşiră schemele şi lanţul cinematic, se face analiza spectroscopică a unui fragment (cea mai mare parte – cupru, 1-10% zinc, 0,3% plumb, 0,1 arsen, 0,6% aur, 0,002% fier, urme de calciu, aluminiu, sodiu, cobalt, magneziu, vanadiu, argint, bor, crom), se stabileşte că prelucrarea aliajului s-a făcut prin încălzire la 500-600 grade Celsius, călire şi ciocănire. Şi totul, lămurit definitiv, se consfinţeşte în câteva articole ştiinţifice, profesorul D.J. De Solla Price scrie o cărţulie despre mecanismul de la Antikythera, lumea ştiinţei mormăie îmbufnată, încurcătura este mare, istoricii ridică din umeri, nu ne apucăm acum să schimbăm tabloul limpede al antichităţii greceşti numai pentru câteva roţi dinţate...

Deşi detalii se adaugă: piesa cu numărul 15087 din inventarul de

astăzi al Muzeului de Arheologie din Atena este, după toate probabilităţile, un artefact construit în Rodos, la şcoala lui Posidonios. Mai mult ca sigur acesta este mecanismul descris de Cicero, într-o scrisoare pe care, până în zilele noastre, nimeni n-a vrut s-o ia în seamă. În afară de destinatari, dovadă prezenţa maşinăriei – alături de nenumărate obiecte de artă – pe o corabie care plecase din Rodos spre Roma... Aşa cel puţin socoteşte profesorul De Solla Price, precizând, după unele urme de uzură, că straniul calculator din bronz a funcţionat, pe Rodos sau aiurea în Elada, circa 2-3 ani înainte de expedierea sa către Roma, fiind şi reparat în câteva rânduri...

...De către cine? Cine, acum douăzeci de secole, ştia să imagineze genial şi să construiască maşini de calcul? Care sunt meşterii ce puteau realiza, artizanal, complicate mecanisme din bronz? Când şi unde s-a făurit prima roată dinţată? În orice caz, din paginile de faţă se înţelege clar, cred, că nu în Europa Evului Mediu...

A fost cumva maşinăria de la Antikythera un unicat, o întâmplare tehnologică bizară, o realizare întâmplătoare a unui supergeniu? Exclus. Tactica struţului este cuminte, asigură reputaţie academică istoricilor de mai peste tot, dar în cazul adevăratei imagini a antichităţii eludarea unor dovezi concrete nu este prin nimic justificată. Iată mai jos o posibilă listă, stânjenitoare, de relicve şi informaţii tendenţios uitate de către bravii, oneştii, cuminţii şi precauţii elenişti:

- Există în muzeul atenian de arheologie mai multe plăcuţe din bronz gravate cu reţele de linii şi inscripţii; parţial descifrate, documentele metalice s-au dovedit a fi capabile să stabilească, cu mare exactitate, ora, prin raport cu poziţia Soarelui.

- Pe insula Delos se găseşte un adevărat depozit, conţinând peste 300 de blocuri de marmură, sferice şi conice, cu însemne gravate: sunt tot calcule, după care se poate afla – se putea afla şi cu două milenii în urmă – anotimpul, data şi ora exactă.

- În centrul capitalei Greciei, în locul numit Agora Romană, se găseşte un misterios Turn al Vânturilor, un sistem de conducte punea în funcţiune cândva, în interior, un dispozitiv pneumatic.

- Un posibil inventator al roţii dinţate apare, totuşi, mai adânc în istorie: profesorul Aristotel (sau, poate, un elev al şcolii peripateticiene) scrie în „Probleme mecanice” despre angrenajele cu roţi dinţate – şi asta prin anul de graţie 280 î.en.!

- Al-Biruni, cu multe secole mai târziu, construieşte şi el un mecanism de genul celui de la Antikythera, dar mărturiseşte posterităţii că sursa de inspiraţie îi vine, în timp, de foarte departe...

- Heron, la anul 60 din era noastră, se dovedeşte un tehnician

încercat, ne rămân de la el două aparate: hodometrul şi dioptra.

- Arhitectul Vitruvius, mare constructor şi matematician roman, în anul 25 î.e.n. descrie componentele ceasului de apă de la Ktesibios.

- Cicero, în „De re publica”, povesteşte despre o minune existentă la Milet, în Asia Mică, unde marele Thales se pare că nu s-a ocupat numai cu teoreme matematice, ci ar fi construit, sub forma unui glob, o maşinărie-planetariu.

- Tot un planetariu descrie şi Ovidiu, dar este cel făcut de Arhimede. Poate că genialul descoperitor al principiului ce-i poartă numele a fost mai pragmatic decât se crede; într-un tratat al său despre sfere există de altfel o întreagă teorie matematică ce s-ar potrivi de minune mecanicii planetariilor.

- Parcă pentru a-i confirma ipoteza, în Keskindo, lângă Linfos, în insula Rodos, o inscripţie recent descoperită s-a dovedit a conţine parametrii numerici complicaţi ai unui sistem planetar.

...Câteva concluzii se impun. Întâi: anticii aveau mania planetariilor – maşinării complicate, dificil de construit chiar şi în zilele noastre. Doi: pe insula Rodos se găsea un centru de mari meşteri, mari artizani, capabili să făurească minuni de genul mecanismului de la Antikythera. Trei: tehnicienii din Rodos nu erau singurii, cel puţin în lumea Greciei antice, cu siguranţă şi în cea romană. Într-adevăr, se construiesc temple fantastice, cum este cel de la Baalbek, apeducte ameţitoare, ca acelea din Roma, şi poduri gigantice, ca acela ridicat peste Dunăre de Apolodor din Damasc, şi nu se reuşeşte reproducerea, în bronz, a unui angrenaj de roţi dinţate?... Patru: ce facem cu istoria? Continuăm să dăm crezare teoriilor imaginate, acceptate, consfinţite în urmă cu decenii multe, chiar secole? Continuăm să credem despre popoarele antichităţii că aveau momente sublime de înălţare artistică dar nu erau în stare să folosească şurubul şi roata dinţată?...

Maşinăria de la Antikythera există. Într-una din sălile Muzeului Arheologic din Atena acest dispozitiv fantastic, această demonstraţie a străvechimii inteligenţei tehnice poate fi văzut de către oricine, oricând. Dovezile sunt irefutabile şi suficiente pentru a spulbera o bună parte din istoria acceptată.

Dar dacă, totuşi, mai aveţi dubii, dacă încă vi se pare că ne lipsesc probele decisive, am să dezvălui un mare secret: din epava descoperită în anul 1900 s-au scos la suprafaţă foarte puţine lucruri; corabia din secolul I î.e.n. venea dinspre Rodos, insula uimitoarelor ateliere ale antichităţii elene; la bord, probabil se mai găsesc şi alte ciudăţenii, posibile argumente ale recviemului meu pentru prima roată dinţată; de aceea, aflaţi că, în 1953, moderna navă de cercetări „Callipso”, trecând prin apropiere, a semnalat că,

în adâncuri, intactă, cu vopseaua încă lucind pe bordaj, corabia din străvechime continuă să-şi aştepte exploratorii de astăzi...

*
* *

Citez din Larousse: „*Istoria Europei este, înainte de orice, mediteraneană şi elenică. Cetăţile greceşti şi Marea Egee, cu Creta, au fost leagănul unei civilizaţii strălucitoare, venită din Asia mică (Ionia), în timp ce mai spre Apus a avut loc expansiunea etruscilor, (popor) de origine răsăriteană, fără îndoială, înstăpânindu-se peste regiunea fluviului Arno, în sudul peninsulei italice*”. Continuarea: ciocnire între eleni şi etrusci, iureşul lui Alexandru Macedon, apogeul Romei, barbarii, Bizanţul şi aşa mai departe.

Începuturile, vedeţi, sunt limpezi, totul porneşte de la greci şi cretani, ar mai rămâne de stabilit doar originea etruscilor şi, graţie cantităţii imense de informaţii deţinute relativ la ultimele douăzeci şi cinci de secole, istoria continentului numit Lumea Veche este întru totul cunoscută.

Precis?

Enumer mai jos câteva din punctele obscure pe care le-ar prezenta această istorie „perfectă”. La Lussac (Poitou) – Franţa – sunt desenate pe stânci personaje multimilenare, a căror îmbrăcăminte nu diferă mult de cea a zilelor noastre. Întâmplare? Peştera din Lascaux adăposteşte pe pereţi picturi rupestre a căror datare înaintează în timp, cu multe milenii, spre adâncimile perioadelor sălbatice ale lumii. Frumuseţea picturilor este surprinzătoare, printre troglodiţii acelor vremi se născuseră, deja, adevăraţi artişti. Dar: au fost aceştia nişte unicate, absolut întâmplătoare, nişte greşeli genetice, sau este vorba de un pas mai serios făcut spre lumină în acele îndepărtate timpuri de o întreagă specie? Forturile vitrificate din Franţa – Chateauvieux, Ribaudelle (Creuse), Péran (Bretagne) – şi Scoţia – Craig, Phoedrick şi Ord Hill of Kissok, lângă Inverness – sunt construcţii joase şi vechi, ale căror ziduri din piatră prezintă urme categorice de topire. Fenomene naturale inexplicabile au făcut ca temperatura aerului să se ridice, cumva, în acele locuri, la 1300 grade Celsius, topind doar zidurile. Cum? Poate fi oare luat în consideraţie, în aceste acţiuni, amestecul omului? Pe unele picturi ale Evului Mediu, de exemplu, pe cele de pe cupola bisericii din Deceani – Kosovo, apar desene ciudate, obiecte zburătoare şi personaje închise în vehicule înaintând printre cete de nori şi grupuri de sfinţi. Legende? Cetatea celebră Sarmisegetuza, a lui Decebal, este construită respectându-se cu stricteţe datele unui calendar despre care istoria nu ştie nimic. Aşadar, şi în Carpaţi, civilizaţia era, acum două mii de

ani, mult mai avansată decât ar fi trebuit să fie. De unde ştiau dacii matematică şi astronomie? La Fontainebleau, Franţa, există un muzeu natural: rinoceri, păsări, batracieni, dinozauri, feline, hipopotami, urşi din piatră, în locurile numite Les Roches Franchard, Trois Pignons, Bas Breau. Dacă sunt creaţii ale vântului şi ploilor, înseamnă că agenţii atmosferici sunt acolo artişti inspiraţi şi ireproşabili. Numai că probabilitatea reunirii acestor monştri de stâncă în aceeaşi arie este atât de mică încât ansamblul trezeşte bănuieli. Lucrate de oameni, monumentele şi-ar avea originea tocmai în mezozoic, adică acum o sută cincizeci de milioane de ani! Absurd. Dar dacă anumite grupări etnice sau anumiţi indivizi au zămislit legende în urma unor descoperiri geologice făcute altcândva, de cine ştie ce strămoşi îngrozitor de vechi şi înţelepţi? În insulele Malta şi Gozo se află aşezări ciudate, Hagar Qim şi Hal Saplieni, nedatate istoric, care pot foarte bine să-şi aibă originile tocmai în paleolitic. Iar ceva care aduce cu un fel de cale ferată antică nedumereşte încă şi mai mult. Vreun alt popor, de pe când Malta şi Gozo nu erau două insule separate? Existau, cu milenii în urmă, creiere chiar atât de dezvoltate? Şi de unde vin straniile reprezentări din Glozel, Carnac, Stonehenge? Când au trăit copleşitoarele talente de la Altamira?

*
* *

În Altamira, lângă Santander, pe coasta nordică a peninsulei iberice, am ajuns venind din Portugalia. Urcasem din Porto spre Vigo, în Spania, ne oprisem la Santiago de Compostella şi La Coruna şi din superbul peisaj al şoselei lipite de ţărm ne-am desprins, către munţi, la Santillana del Mar.

În localitate am trecut pe lângă Biserica Colegială, am intrat în micul muzeu local, o clădire acoperită cu iederă şi ne-am aşezat la o coadă respectabilă, făcută de amatorii de artă în faţa intrării grotei care a schimbat concepţiile despre istoria artei. Este vorba despre un muzeu natural, o peşteră care adăpostise cândva troglodiţi cu înclinaţii artistice. Alungaţi de frig şi ploi, ei îşi găsiseră odihnă într-un fel de peşteră, în care ne-au lăsat unelte şi oseminte – mici dovezi ale trecerii lor prin Marele Timp. Peştera se adânceşte în pântecul muntelui, urmând cursul unui râu subteran. Natural, troglodiţii, curioşi să exploreze adâncurile întunecate, au înaintat tot mai mult, alungând bezna cu torţe şi familiarizându-se, cu încetul, cu palatul din munte. Apoi unuia dintre ei i-a venit ideea să reprezinte pe pereţi imagini ale lucrurilor existente afară, la lumina soarelui. L-au urmat mai mulţi, au folosit ocrul natural, brun şi roşu şi cărbunele vegetal, le-au amestecat cu grăsime inventând vopselele – dacă nu cumva cunoşteau

procedeul de la alţii – şi au reprezentat pe pereţi animale, care din punct de vedere artistic sunt fără cusur. Aceasta s-a petrecut la începutul paleoliticului superior, adică cu douăzeci şi cinci de mii de ani înaintea erei noastre! Deci: acum douăzeci şi şapte de milenii, în loc să trăiască la nivel aproape animalic, troglodiţii aceia aveau simţul culorilor, s-au îndeletnicit cu arta!

"E un scandal!", s-a strigat în 1879, când Marcelino de Santuola a descoperit grota, "Un fals grosolan, scânteia artistică s-a aprins în Homo Sapiens numai de când a devenit cu adevărat sapiens, de la egipteni, istoria este categorică asupra acestui punct!". Câţiva ani mai târziu însă, alte picturi rupestre s-au descoperit în Dordogne, Franţa, la acelaşi nivel artistic şi cam de aceeaşi vârstă – şi specialiştii n-au avut încotro şi ai trebuit să accepte: omul din paleolitic ştia ce este arta!

Iar pe pereţii pe care-i privim, chiar în apropierea intrării, câţiva sălbatici de geniu de prin mileniul al XII-lea î.e.n., au realizat pe plafonul grotei ceea ce noi numim astăzi Capela Sixtină a artei cuaternare: bizoni policromi, un mistreţ, o căprioară, un cal fosil, cu muşchii reliefaţi, dormind sau alergând, de o naturaleţe şi un colorit uluitoare. Pereţii curbi au fost exploataţi cu ingeniozitate, imaginile nu sunt deformate de convexitatea pietrei, dimpotrivă, cu un rar simţ al spaţiului, peisajul este adaptat la condiţiile de creaţie.

Adevărat scandal, mă gândesc, ieşind iar la lumina soarelui, căci Altamira nu stânjeneşte numai arta ci mai ales istoria cunoscută a continentului. Asta pentru că nivelul artistic presupune, obligatoriu, şi inteligenţă avansată şi dacă acum douăzeci şi şapte de milenii pe Pământ nivelul de inteligenţă era pe măsura artei din aceste fresce, cine ştie cum arăta cu adevărat omul paleoliticului!

...Şi cunosc bine un alt scandal, cel de la Glozel, din Franţa, care nu face decât să întărească dezvăluirile grotei din Altamira. Acolo, la 1 martie 1924, arându-şi câmpul, ţăranul Emile Fradin a descoperit o ascunzătoare conţinând tablete de argilă gravate, opaiţe, idoli, fragmente de sticlă, unelte din piatră şi fragmente de oase. Se apreciază imediat vârsta, cu metodele ştiinţifice ale vremii: zeci mii de ani! Alfabet şi sticlă, acum zece mii de ani? Indignarea oamenilor de ştiinţă este atât de mare încât sărmanul Emile Fradin ajunge în faţa tribunalului, acuzat de fraudă. Protestează, din lipsă de probe este achitat, Glozel va fi lăsat, cu precauţie, în afara sferei de interes a arheologilor – căci ce rost ar mai avea să te ocupi de greci şi de romani dacă în Franţa trăiau, acum zece mii de ani, oameni care ştiau să scrie şi să citească? – şi timpul trece. Abia după cincizeci de ani, în 1974, o comisie ştiinţifică alcătuită dintr-un muzeograf şi trei specialişti în fizică nucleară (!)

au efectuat măsurători prin termoluminiscenţă, la locul scandalului. Rezultatul: tabletele şi idolii studiaţi au fost lucrate cam între anii 700 î.e.n. şi 100 e.n., iar osemintele s-au adunat acolo între epoca modernă şi anul 17.000 î.e.n.!

Din câte înţeleg eu, aceste date nu fac decât să complice şi mai mult problema. Alfabetul – necunoscut, dar vag asemănător cu cel fenician – nu vine deci din paleolitic, nici cele câteva obiecte cercetate, dar de ce scheletele sunt atât de vechi? Cum de s-au adunat, într-o groapă comună, care a rămas deschisă atâtea mii de ani? Un cimitir tradiţional, legendar? Sau le-a strâns cineva acolo? Şi istoricii au trebuit să admită că istoria Europei este încă departe de a fi deplin clarificată.

*
* *

Sau, altceva: aşa-numitul *manuscris Voynich*.

Se ştie precis că, prin al XVI-lea secol al acestei ere, un oarecare duce de Northumberland se ocupa, din plictiseală, cu jaful. Jefuia mai ales mănăstiri şi lua pentru sine, ca amintire, sfinte odoare, sfeşnice din argint, proviziile visteriei şi ce-i mai cădea la îndemână. La un moment dat, ducele s-a trezit proprietar al unor manuscrise şi cărţi bisericeşti, lucruri ce-i erau nobilului pungaş absolut inutile, aşa că le-a expediat unei persoane despre care vorbeau foarte mult minţile luminate ale acelui secol: lui John Dee.

O paranteză: istoria culturii vorbeşte cu imens respect despre Paracelsus, Bacon, Giordano Bruno şi alte câteva personalităţi de geniu ale Evului Mediu. John Dee ar fi trebuit să se afle printre ele: matematician şi astronom, capabil să citească mai multe graiuri străvechi şi moarte, inventatorul coordonatelor geografice (el a propus meridianul de la Greenwich), dar şi al unor scarabei mecanici, tehnician de talent, într-o epocă din zorii maşinismului, John Dee a stăruit însă prea mult asupra cercetării unor cărţi vechi, misterioase şi oculte. Ceea ce i-a adus dizgraţia clerului englez, a curţii regale, exilul, moartea în mizerie. Dar şi uitarea, pentru că numai citind titlul unei lucrări a lui Meric Casaubon (apărută în 1659), relativ la activităţile deja defunctului John Dee – “A true and faithful relation of what passed between Dr. John Dee and some spirits” – ne dăm seama că lumea bună şi serioasă a ştiinţelor secolelor ce au urmat nu putea să-i ierte lui John Dee ceea ce clericii vremii sale nu i-au iertat. Sună paradoxal această afirmaţie a mea, dar vă asigur că există şi alte “cazuri Dee” – unele din secolul nostru.

Să revenim la subiect: învăţatul Dee a preluat manuscrisul trimis de ducele de Northumberland, l-a analizat şi a înţeles, datorită unor repetiţii de

litere şi cifre, că se afla în faţa unui text cifrat. Din ce limbă? Cunoştinţele sale în limbi moderne şi clasice s-au dovedit insuficiente şi, expirându-i intermezzo-ul din această splendidă lume a noastră, John Dee lasă manuscrisul moştenire fiului său. Dee junior ţine o alocuţiune la Praga, în faţa universitarilor vremii, afirmând că tatăl său stabilise un singur lucru referitor la acest text: că autorul era nici mai mult nici mai puţin decât ilustrul Roger Bacon! Şi face manuscrisul cadou împăratului Rudolf... Îl studiază apoi universitatea pragheză, se mai ştie că la 1666 rectorul Joannes Marci l-a trimis iezuitului Athanasius Kircher, specialist în limbi moarte şi criptografie; şi anii trec, trec deceniile, apoi secolele, apar motorul cu aburi, motorul cu explozie, epoca motorismului – cui să-i mai pese de vechi texte misterioase şi cifrate? Manuscrisul rămâne la iezuiţi, până când, în 1912, librarul Wilfred Voynich îl cumpără la Mandragone-Frascati, în Italia, de la un anticariat bisericesc. De la Voynich manuscrisul ia drumul Americii, unde se găseşte şi acum. Are forma unui in-octavo de 15 x 27 centimetri, îi lipsesc coperţile şi primele 28 de pagini, este scris cu caractere înluminate şi se află şi acum la dispoziţia amatorilor în librăria lui Hans P. Fraus din New York, pentru modesta sumă de 162.000 de dolari (în orice caz, se afla în anul 1972, conform afirmaţiilor cunoscutului şi respectatului Jacques Bérgier).

Între timp, însă, textul lui Bacon face carieră istorică şi ştiinţifică, stârnind senzaţie. Pentru că asupra lui se apleacă un mare savant, profesorul William R. Newbald, de la Universitatea din Pennsylvania. În 1919, la prima vedere, profesorul Newbald recunoaşte Hyadele pe o diagramă de constelaţii altfel străine. Se pasionează de subiect, îşi pune în acţiune cunoştinţele de istorie, filologie şi criptografie şi, după doi ani, anunţă că a descifrat textul. Începe imediat un lung turneu de conferinţe, în cadrul cărora, printre altele, anunţă lumii ştiinţifice următoarele:

1. Roger Bacon ştia că Nebuloasa din Andromeda este o galaxie (iată traducerea frazelor în cauză, după W.R. Newbald): “...Am văzut într-o oglindă concavă o stea în formă de melc. Se găsea între buricul Pegasului, bustul Andromedei şi capul Casiopeei...” – asta în anul de graţie 1250!

2. Corpul omului, animalelor, plantelor este alcătuit din particule minuscule, pe care le descrie, cu destulă acurateţe – este vorba de celule.

3. Din unirea spermatozoidului şi a ovulului rezultă oul fecundat, ne informează, acum 700 de ani, filozoful englez!

Ce a urmat, vă puteţi închipui, senzaţie, dar şi scepticism, reacţie de respingere din partea confraţilor, şi savantul de excepţie W.R. Newbald se trezeşte peste noapte “persoana non grata”, în propria sa lume...

Moare în 1926, după ce câţiva ani s-a retras din lume şi a tăcut. Un

coleg de bună-credinţă, universitarul Roland Kent îi publică însă rezultatele şi problema rămâne deschisă. Dar se ridică obiecţii privind metoda traducătorului – confuză, după părerea multora. Un alt specialist în criptografie, Wilfred Friedman, pune problema pe calculator: este vorba de o limbă artificială, vine răspunsul – deci, sigur, de o încifrare pe care Bacon (?) a făcut-o. De ce? De teamă. La Roger Bacon a ajuns, probabil – exploatează situaţia nonconformistul Jaques Bérgier – unul dintre acele ciudate manuscrise furate de la Alexandria de către Iulius Cezar, poate chiar cel care, la 1350, ar fi fost ars din ordinul papei Inocenţiu al VI-lea. În cumplitul întuneric al Evului Mediu, Roger Bacon nu putea să aibă alte instrumente de cercetare a cosmosului şi infiniţilor mici decât lumina orbitoare a propriului său creier – ceea ce nu era de ajuns. Aşa că pare mai probabil că i-au ajuns la îndemână studii făcute în perioada de glorie şi lumină a antichităţii greceşti. Bacon le-a înţeles, dar s-a speriat. A vrut totuşi să transmită, peste secole, o scrisoare urmaşilor de mult mai târziu, cei înzestraţi, înainte de orice, cu raţiune... A scris textul, l-a încifrat, închizând bine plicul unei scrisori pornite pe un drum de secole. Dar a exagerat şi l-a închis prea bine. În plus, poşta a funcţionat prost. În contratimp. De aceea, pentru noi, manuscrisul lui Bacon a rămas, probabil, doar o scrisoare mult prea întârziată...

*
* *

Suntem acum în epoca revoluţiilor. Nu numai pe tărâm social, ci şi pe cel al abstracţiei, deoarece chiar ştiinţele sunt acum în plină schimbare. A început matematica, de pe la Riemann, i-a urmat fizica, după breşa pe care Einstein a făcut-o în zidul strâmt al cunoaşterii, se dă acum peste cap biologia, originea vieţii şi a omului sunt pe cale de a fi revizuite, iar istoria, începând de la descoperirea vechiului Sumer, a intrat şi ea în prefacere. Aşa că şi relativ la Europa au trebuit avansate noi ipoteze. Una dintre ele, cea mai logică, este cea care vorbeşte despre indo-europeni.

Vreau să remarc un lucru: aproape de fiecare dată când se prezintă istoria unei ţări se începe cu “venind din cutare loc s-a stabilit aici cutare neam” – şi dacă luăm la rând toate ţările Europei, chiar ale întregii lumi, vom vedea că mai peste tot locuitorii au venit din altă parte: etruscii din Turcia şi de pe teritoriile actualelor ţări arabe, arabii din Asia, romanii din nordul Europei, cartaginezii din Fenicia, fenicienii au obârşie asiriană, teotihuacanii vin din nordul continentului american, polinezienii din Peru şi Arhipelagul Indonezian, indienii americani din China etc. Eu n-am citit nicăieri: acest popor se află aici de la facerea lumii! De ce? Pentru că omul

nu a apărut, ca la un semnal, într-un acelaşi moment, pe întreaga scoarţă a planetei. Pentru că un leagăn al omului există, dar acesta este unul singur: este vorba de acel loc unde strămoşul necunoscut al lui Homo Sapiens a suferit un accident neprevăzut şi uimitor: un urmaş al său s-a născut cu patruzeci şi şase de cromozomi în loc de patruzeci şi opt. Graţie acestei infirmităţi, acest urmaş s-a dovedit o adevărată forţă a naturii, căci el nu numai că a reuşit să supravieţuiască, dar s-a şi înmulţit şi a rezistat timpului!

Urmaşii acestei erori genetice au rătăcit pe planetă, ducând o viaţă nomadă, mânaţi de capriciile climei. Ei aveau deja un nivel serios de inteligenţă şi un limbaj. La un moment dat, Europa li s-a părut atrăgătoare. Din stepele Asiei şi de pe lângă India ei au pornit spre Europa.

Au găsit-o acoperită de păduri, dar oferind condiţii prielnice de viaţă: vânat, fructe. Dinspre stepe ei veneau adaptaţi la viaţa de câmpie: creşteau animale, cai – apăruţi pentru prima oară în câmpiile din paleolitic ale Iranului – inventaseră roata, căci numai aşa îşi puteau transporta copiii, alimentele, avutul. Copacii le-au îngreunat înaintarea. S-au stabilit. Aveau cunoştinţe de agricultură din stadii anterioare, când strămoşii lor lucraseră pământul, în Sumer, probabil. Le-au folosit, au defrişat pădurea, s-au transformat, au devenit cultivatori. Valurile următoare au atins Oceanul Atlantic. Limba, unitară, venind din cine ştie ce epocă anterioară legendei Turnului Babel, s-a fărâmiţat. Timpul şi condiţiile locale au transformat-o în dialecte, părăsind acum limbile indo-europene. Astfel se înfăţişa, poate, cândva, aceasta parte a lumii: un fel de imperiu, de la India până la Atlantic. Când? Nu se poate şti, indo-europenii erau de mii de ani nomazi atunci când au atins pământul Europei. Amintirile şi cunoştinţele folositoare şi le transmiteau pe cale orală. Ideea de alfabet nu le venise probabil, aşa cum nu ne-au lăsat cronici şi noi nu ştim astăzi mai nimic despre ei. Primul alfabet, spune istoria, a apărut în Sumer, prin al patrulea mileniu dinaintea erei noastre, şi noi ştim asta pentru că biblioteca nisipului deşerturilor a păstrat, timp de şase mii de ani, mărturii ale literaturii vremii. Cum însă humusul Europei este acid, atacă, macină, distruge şi spulberă istorie, chiar dacă indo-europenii ar fi avut un alfabet, ei n-ar fi avut şansa să-l transmită până la noi.

Din mileniul al IV-lea î.e.n. istoria se mai limpezeşte. Acest ipotetic popor indo-european pare să se fi împărţit în trei ramuri: germanii, în Pădurile Hercinice şi Scandinavia, misterioşii celţi, în centrul Europei şi slavii, în răsăritul continentului. Anglia, Italia, Grecia au fost populate mai târziu de triburi indo-europene: acheeni ai populat Grecia, celţii au ocupat Anglia, dorienii au ajuns până în Micene, punând capăt civilizaţiei locale,

complet diferită de a lor – deşi întemeiată de indivizi având aceeaşi origine cu indo-europenii, aceiaşi strămoşi în negura sutelor de mii şi milioanelor de ani care ne separă de începuturile omului. Cam asta-i ceea ce s-a petrecut în jurul mileniului al IV-lea î.e.n. Dar înainte? N-avem de unde şti. Dovezi concrete, în afară de un izvor comun al limbilor Europei nu avem. Mai sunt câteva mici menţiuni prin scrierile antichităţii – Strabon, Aristotel – cam asta-i tot. De continuare suntem însă siguri. Condiţiile de viaţă s-au înăsprit, frigul şi foamea i-au pus pe germani şi celţi la muncă, i-au împins la descoperire şi la războaie. Ei au învăţat, primii în istoria omenirii, să folosească fierul. De la ei şi numai de la ei civilizaţia a luat alura tehnologică pe care o are. Mai ales datorită lor lumea arată aşa cum arată.

*
* *

Am pornit spre Carnac frământat de ideea calendarelor. Mersul timpului a preocupat mai toată omenirea: mayaşii şi aztecii în America, chinezii în Asia, dacii în răsăritul Europei, celţii în apusul ei.

Carnacul este o localitate aşezată în golful Quibéron, din Bretania. Celţii, ajunşi la nivelul necesar (sau la cumpăna necesară?) organizării unui sistem religios solid, şi-au înălţat sanctuare pe pământ breton, aproape de mare, de stele, de dulceaţa aerului adusă de Gulf Stream, pe care marinarii de demult trebuie să-l fi simţit. Carnac este un astfel de sanctuar, sau calendar, sau cimitir, sau semnal pentru zei. Pe kilometri întregi, pe şiruri paralele, celţii au amplasat patru aliniamente, însumând 3030 monoliţi: aliniamentul de la Menec are 1169, cel de la Kermario 982, cel de la Kerleskan 579 şi Le Petit Menech 300.

În Carnac am fost în vara anului 1976, pe o vreme de secetă cum Franţa demult nu mai văzuse. Agricultorii şi pădurarii erau îngrijoraţi iar viticultorii în culmea fericirii – cu atâta soare, vinurile din 1976 aveau să rămână în istorie. Şirurile de menhire resimţeau şi ele soarele şi, de altfel, poate că tocmai în legătură cu soarele fuseseră ridicate: urmau linia dealului, perfect paralele, strălucitoare, în lumină, depăşeau liziera unei mici păduri şi continuau, dând impresia că n-au să se mai sfârşească niciodată. Primele menhire sunt mai înalţi, depăşesc trei metri, stăteau impozanţi şi îngrozitori de vechi, bine înfipţi în sol. În spatele lor pietrele descreşteau în înălţime, reducându-se, după un kilometru de la capătul şirului, la numai câteva zeci de centimetri. Privite însă din capăt, de la menhirele cei mari, scăderile nu sunt sesizabile, sau poate că se încadrează în vreun calcul al perspectivei. “Şirurile astea au aerul că obosesc în lungime”, simte soţia mea corect situaţia – şi lespezile chiar par obosite de

timp, acoperite de pământ şi tufişuri. În jurul lor tumuluşii Moustoir, Kercalo, rotund, St. Michel, prelung, dolmenele – mese-lespezi aşezate pe menhire – de la Rondossec, orientate pe axa sud-est, menhirul de la Kerloas, înalt de treisprezece metri, şi alte 3800 de menhire, risipite între Carnac şi Erdeven, St. Cado, Kerdif întăresc impresia de loc de pelerinaj, de punct de comunicare cu astrele, de cult straniu şi aparte, cu totul diferit de ceea ce văzusem până atunci în America, Africa şi Asia.

Jalonau menhirele mersul Soarelui şi al astrelor? Erau dolmenele aşezate pe anume curenţi energetici, telurici, necunoscuţi şi întreţăiau şuvoaie de apă subterană dând rezultate care se făceau, cumva, simţite? Se adăposteau acolo kerionii şi keriganţii pitici – sau aşa erau numite efectele câmpurilor de forţă? Iar în dolmenul Crucuno, un triunghi din piatră cu laturile de 3, 4 şi 5 unităţi are vreo legătură cu matematica lui Pitagora, a egiptenilor, a mayaşilor, a poporului din Tiahuanaco?

În orice caz, are legătură cu Stonehenge din Anglia. Acolo era Marele Templu, dintr-acolo venea lumea zeilor. Carnac nu era decât o sucursală.

*
* *

Am trecut în Anglia. Maşina mea românească, *Dacia 1300*, are obiceiuri europene – volan pe stânga, oglindă laterală de stânga – eu, la fel, privesc traficul din punctul de vedere al celui ce stă pe partea dreaptă a străzii şi depăşeşte pe stânga. Coborâm din vapor la Folkestone, scot maşina din cală, toţi pornesc pe partea greşită, adică stânga, la drum, eu am unele reticenţe, soţia mă încurajează, mă lipesc bine de bordura din stânga şi plec, cu 5 kilometri la oră, către Canterbury. Cei 26 de kilometri i-am făcut în două ore, trebuind să mă opresc mai la fiecare loc de parcare pentru a-mi stoarce tricoul de transpiraţie. Am ajuns, am vizitat pe picioare oraşul, ne-am oprit la un camping, dimineaţa am fost în catedrala lui Becket şi până la urmă n-am avut încotro şi a trebuit să plecăm. Soţia mea a scos capul pe geamul din dreapta pentru a-mi da, despre trafic, informaţiile nesigure pe care ţi le poate da o soţie – şi am pornit-o spre Londra. Încet, încet, am mai prin curaj, m-am mai obişnuit, mi-am mai făcut reflexe dar am nimerit în Londra tocmai la vremea când toată lumea pleca în week-end. Prin ce am trecut, nu pot să descriu, fiindcă nici acum nu-mi dau seama exact cum s-au petrecut lucrurile. Ştiu doar că m-am învârtit câteva ceasuri prin centrul Londrei, că am traversat, probabil, oraşul de câteva ori, că am luat-o de nenumărate ori după indicatoare care arătau spre Westminster, spre Tower, dar că la Turn, catedrală şi Big Ben n-am ajuns defel, iar Tamisa, oricum m-

am învârtit, n-am traversat-o niciodată! Mi-am găsit loc, până la urmă, în afara oraşului, într-un camping, m-am întors în centru fără maşină, constatând cu acest prilej că o călătorie cu metroul este, în Londra, un lux pe care nu oricine şi-l poate permite, şi am petrecut acolo, cu totul, o săptămână. La plecare am avut câteva clipe de amnezie. Din locul de parcare eu am pornit, aşa cum fac de ani de zile: am semnalizat stânga, am ieşit în şoseaua goală, am luat-o, ca întotdeauna, pe partea dreaptă a drumului şi am plecat spre Cambridge. Din partea opusă un şir de maşini s-a apropiat de mine. Toate, pe stânga. M-am minunat câteva zecimi de secundă, m-am indignat alte câteva, m-am dumirit, până la capătul secundei, şi am luat viraj stânga chiar de sub botul primei maşini. Adversarul pune şi el frână, maşina scrâşneşte, cel din spate, la fel, scot cu toţii capetele pe geamuri şi, cum cunosc bine limba engleză, am ocazia să constat că Jerome K. Jerome are dreptate: în nici o limbă nu se înjură mai suculent şi mai cu foc decât în limba lui Shakespeare! După asta mi-am revenit, am luat-o şi eu pe stânga, m-am adaptat, timp de câteva zile am călătorit de la Cambridge la Oxford, de acolo la Stratford-upon-Avon, Avebury şi Stonehenge şi, întors în Europa, n-a lipsit mult s-o pornesc, din vapor, tot pe stânga!...

De fapt, în Anglia ajunsesem mai ales pentru că voiam să trec prin Stonehenge. M-am oprit la Avebury.

În partea de sud a comitatului Wiltshire, într-o poiană de pe valea Kenet, celţii au lăsat un grup preistoric de monumente înrudit cu Carnac. Menhirele, cam o sută la număr, nu sunt însă dispuse în şiruri ci într-un cerc mare, înconjurat de un şanţ şi de un parapet de pământ. În interior erau trasate alte două cercuri de menhire, cu diametrul de peste o sută de metri fiecare, exterioare unul altuia, unul fiind mai aproape de centrul cercului mare. Un alt cerc, mai în afară, indică nordul. O alee de menhire, lungă de o milă, duce către sud. Un fel de adăpost fără acoperiş, alcătuit din trei blocuri uriaşe, se afla în centru. Lespezile pentru construcţie erau aduse dintr-o carieră învecinată şi operaţia nu pare să fi fost uşoară – un singur menhir cântăreşte patruzeci de tone. Restaurarea actuală a sanctuarului, căci Avebury este un sanctuar, se datoreşte lui Alexander Keiller şi a fost realizată înainte de 1940. Arheologii au stabilit că s-a lucrat la ridicarea edificiului cam între 1700 şi 150 î.e.n. Deci, destul de târziu.

Plecăm repede către Stonehenge, dar mă rătăcesc prin văile şi dealurile din Wiltshire şi fac un ocol. Ţinutul are farmecul lui şi-mi dau seama că pe vremea când era acoperit de păduri şi mlaştini trebuie să fi stârnit în sufletul celţilor teamă. Poate pe aici s-au scris legendele Mesei Rotunde, îmi spun, şi lui King Arthur şi sir Lancelot chiar le-ar sta bine

apărând, înzăuaţi, pe culmea vreunei coline, pe lângă vreun lac s-ar afla Lady Windermere şi din tufişuri ne-ar cerceta, întunecat, Merlin, vrăjitorul. Şi îmi vine a crede că aceste personaje ale Evului Mediu ar putea veni către noi din legende şi mai vechi, poate de pe vremea când Stonehenge era cel mai mare sanctuar al continentului Europa.

Am coborât o vale, am urcat o colină, şi un grup de lespezi verticale s-a profilat, uimitor de impozant, pe coama unui deal vecin. Apreciez distanţa la care mă aflu de sanctuar cam la trei kilometri şi, surprins, îmi dau seama cu câtă logică şi ştiinţă a spaţiului au construit arhitecţii antichităţii acest loc de rugăciune...

Ştim acum despre Stonehenge că a fost ridicat de celţi. O legendă irlandeză ciudată vorbeşte însă despre mai multe vârste pe care le-ar avea sanctuarul. În prima fază, pe la 3600 î.e.n., lăcaşul s-ar fi numit Cludair Cyfrandon şi fusese construit de un neam misterios care, în orice caz, nu putea avea legătură cu celţii, aceştia nu avuseseră încă timp să străbată Europa, abia lăsaseră în urmă Asia, şi se obişnuiau cu pădurile enorme ale continentului. În a doua fază, pe la 1600 î.e.n., sub numele de Cathoir Gall, sanctuarul a devenit celtic. În fazele următoare se întâmplă tot felul de minuni, cu personaje fantastice – dar asta-i legendă, adevărul – vreau să spun ceea ce se crede a fi adevărul – despre Stonehenge este că sanctuarul a fost ridicat pe la 1800 î.e.n., de către un popor venit de pe continent. Acest popor ar putea constitui o ramură mai târzie a celţilor – cei din avangardă se stabiliseră deja în Câmpia Dunării şi centrul Europei, iar pentru aceştia din urmă nu mai rămăsese loc şi ei au trecut, în căutare de spaţiu vital, Canalul Mânecii.

Străinii şi-au adus cu ei religia lor ciudată. Au construit, întru slăvirea ei, un cerc uriaş de piatră, înconjurat de un şanţ, au ridicat menhire grele din stânci de la Avebury şi Pembroke, pe o alee trasată către râul Avon au instalat o piatră-altar de rugăciune, numită acum Heel Stone şi, în interior, o alta, purtând denumirea nedreaptă de Sloughter Stone – piatra de sacrificiu – nejustificată, pentru că la Stonehenge nu s-au găsit urme de sacrificii. Un cerc de megaliţi, cu diametrul cam de 35 de metri, era format din 30 de blocuri de câte 25 de tone fiecare, acoperite, două câte două, cu buiandrugi grei de 7 tone. În mijloc, în formă de potcoavă, se află un aranjament de 5 trilitoni, blocuri acoperite, fiecare stâlp cântărind până la 45 de tone. Lespezi mai mărunte, dispuse circular, completează spaţiile dintre cerc şi potcoavă. Buiandrugii sunt curbi, aşa că cercul interior de megaliţi este perfect rotund. O uşoară înclinare a lor dă senzaţia perspectivei. Urme de lemn nu s-au găsit, totul era aici făcut din piatră, transportul blocurilor de piatră ridicând obişnuitele probleme – care pentru

constructorii din neolitic s-au dovedit mari, dar rezolvabile. Forma finală a construcţiei a fost atinsă pe la 1400 î.e.n., dar nu se ştie dacă sanctuarul a fost cu adevărat terminat, adică nu se ştie dacă ideea primului arhitect de la Stonehenge a fost dusă la îndeplinire.

Cui şi la ce a servit sanctuarul? Celţilor, probabil. Scopul: loc de cult pentru nişte zei cu totul necunoscuţi (dar printre care s-ar fi aflat, după unele surse, o variantă a zeiţei Isis) şi pentru divinizarea astrelor – pentru că matematicienii de acum au desluşit şi aici în dispunerea lespezilor existenţa unui calendar, indicând solstiţiile şi echinocţiile, dar asta nu-i nimic nou, calendarele în neolitic abundă. Totuşi, de semnalat ceva interesant. Se zice că la răsăritul din 21 iunie al fiecărui an, un observator din centrul sanctuarului ar trebui să vadă primele raze ale soarelui pe deasupra lui Heel Stone. Doar se zice, contrazic arheologii, în realitate soarele apare mult mai la stânga, abia peste o mie de ani se va ajunge la poziţia ideală. Să însemne aceasta un semnal pentru viitor? Sau trebuie cumva calculat punctul din trecut la care s-a mai întâmplat răsăritul ideal – şi rezultatul ar fi atât de aberant încât nimeni n-ar mai îndrăzni să-l comunice?

Anumite surse, mai degrabă legende, vorbesc în legătură cu Stonehenge despre druizi, învăţaţi şi preoţi ai celţilor care ar fi oficiat aici din cele mai vechi timpuri. Druizii au fost – şi sunt încă – o sectă religioasă cu totul aparte, un fel de franc-masoni ai antichităţii, organizarea lor menţinându-se până în epoca modernă. Cărţile cu mistere afirmă că puterea şi cultura druizilor ar veni încă dinaintea celţilor, de la un neam grozav de vechi, purtător al unor tradiţii şi al unei ştiinţe ce depăşeşte orice alt neam din istoria lumii. Cu druizii însă – dintre care legendele povestesc că ar fi făcut parte chiar zeul geto-dac Zamolxe – nu suntem însă decât tot în domeniul fabulaţiei. Ceva concret şi de mare mirare la Stonehenge sunt urmele lăsate pe una din lespezi de nişte topoare de bronz, un fel de mulaje în care s-ar turna bronzul topit pentru a se obţine topoarele, sau poate stânca a fost astfel sculptată după modelele unor topoare din bronz. Ceea ce uimeşte este faptul că uneltele respective s-au fabricat, exact cu această formă, numai în Micene, ţara lui Agamemnon! Vizitaseră oare celţii Micene?

De aproape, lespezile par strâmbe, urâte şi reci. Fotografiez megaliţii din toate unghiurile posibile, ne întoarcem prin tunelul subteran, la locul de parcare, şi plecăm de-a lungul litoralului, către Dover. Văi, dealuri, păduri – de pe celălalt mal, de pe continent, celţii trebuie să-şi fi închipuit că poate aici, în insula asta mare a Britaniei, or să-şi găsească ei liniştea şi or să scape de persecuţiile multimilenare ale climei. Căci, dacă istoria lor a fost adevărată, rar neam care să fi suferit atât de multe de pe urma

gheţarilor, furtunilor, vânturilor, focului, dar mai ales a inundaţiilor, ca acest popor de războinici.

De apă, mai ales, se temeau, poate şi dintr-un străvechi reflex, apa le era vrăjmaşă şi o urau într-atât, spune Aristotel, încât o atacau, la ritualurile lor religioase, cu spadele în mâini.

*
* *

Reiau, în concluzie, citatul din Larousse: “Istoria Europei este, înainte de orice, mediteraneană şi elenică”. Sigur?

Mexico, Mexico

Cartea lui Chilam Balaam este un mănunchi de manuscrise salvate distrugerii în secolul trecut, de prin aşezările risipite ale junglei fierbinţi, umede şi periculoase, stăpână peste peninsula Yucatan. Manuscrisele arată că dificultăţile imense ale vieţii în America Centrală nu au împiedicat omul să ajungă, şi în aceste locuri, la profunzimi ale spiritului pe care versurile următoare, din *Chilam Balaam* le probează: “Todo luna, todo ano, todo dia, todo viento, / Camino se y pasa tambien / Tambien toda sangre llega / Al lugar de su quietud” (Şi lunile, şi anii, şi zilele, şi vântul, / Pe-acelaşi drum se duc la fel / La fel cum tot sângele caută / Locul ultimei linişti”). Iar aceste judecăţi privind rostul fără de rost al făpturii umane imperfecte, sub cerul stăpânit de perfecţiunea mişcării astrelor, au fost emise acum o mie sau acum două sau acum trei mii de ani sau cine ştie când...

*
* *

De la Paris se ajunge în capitala Mexicului după un zbor cu escală la Houston. Pe prietenul meu, inginerul Anton Kotzor, l-am convins uşor să mă însoţească în Mexic şi n-am regretat nici o clipă, pentru că inginerul s-a dovedit un călător talentat. Categorisirea asta poate să surprindă, dar ea este firească, există oameni care pot să călătorească, sunt pregătiţi pentru asta, îi mănâncă de la naştere tălpile, au ochiul mai larg deschis către lume, înregistrează rapid, clasifică corect cele văzute, au reflexe logice şi putere de decizie în situaţiile dificile, sunt sănătoşi, se pot lipsi de comodităţile zilnice, pot chiar renunţa total la curăţenie, se pot hrăni oricum, dormi oriunde, iubi pe oricine şi muri sub orice cer – şi prietenul meu este dintre aceştia. La fel cum există, în număr foarte mare, persoane care ştiu să se bucure şi să guste din scurgerea liniştită şi casnică a zilelor şi pentru care o călătorie este un imens deranj.

La Houston, inginerul şi cu mine am petrecut o zi pentru o vizită la Centrul NASA, dar voi vorbi despre vizita asta mai târziu. Prietenul meu a găsit Houstonul interesant – el vedea pentru întâia oară zgârie-norii Americii – dar mie oraşul mi s-a părut aproape tras la indigo după Cleveland, Buffalo, Chicago şi mai toate aşezările mari ale Statelor Unite. Ziua am mers pe direcţii strict paralele şi strict perpendiculare, după cum este obiceiul în America, seara am văzut, într-un stadion acoperit, de o sută de mii de locuri, un meci de baschet profesionist, de nivel extraordinar, în care jucătorii jonglau cu imponderabilitatea, la fel ca şi cosmonauţii de la NASA. În seara următoare, înainte de plecare, inginerul a fost victima unui

coup de foudre – dragoste la prima vedere – din partea unei negrese voinice, frumoase, un pic băută, vecina sa de scaun în autobuzul cu care ne întorceam la aeroport. Inginerul este departe de a fi un timid şi atunci când doamna i-a zâmbit şi s-a lipit de el, prietenul meu – natura ticăloasă a sexului nostru... – i-a întors zâmbetul, a privit-o, i-a plăcut, dar a văzut mai sus, sprijinit de spătarul scaunului frumoasei, un domn înalt şi voinic, negru şi el. Şi făcându-şi socoteala că tipul cu alură de boxer ar putea fi o cunoştinţă mai apropiată sau un eventual logodnic, mai iritabil, de-al doamnei, s-a mulţumit să se înghesuie în fereastra autobuzului, la adăpost de avansurile tinerei Venere. A reuşit, neprihănit, şi fără a deveni victima unui act violent, să sară din autobuz la capătul drumului, şi abia după ce m-am oprit din râs, l-am găsit, indignat de veselia mea, în spatele unei uşi. Am luat imediat avionul spre Mexico, via San Antonio, iar însoţitoarele de bord ne-au găsit simpatici, sau n-au înţeles biletele noastre de zbor, foarte complicate, ne-au instalat la clasa I şi ne-au dat chiar şi câte o cupă de şampanie.

*
* *

Am aterizat, am isprăvit cu formalităţile vamale, am păşit pe uşa aerogării şi ne-am pomenit în căldura înăbuşitoare a nopţii tropicale, într-un nor de fum şi praf – smogul – tributul pe care Mexicul îl plăteşte puternicei sale industrii.

Ne-am instalat într-un hotel mic de pe Motolinia, în apropiere de Zocalo – Piaţa Centrală – am mâncat nişte *huevos rancheiros*, adică ouă prăjite cu un fel de zeamă de murături, n-am zis, aşa cum o franţuzoaică avizată ne sfătuise: *sin chili*, adică: fără ardei, ni s-a pus *chili*, ni s-au umflat limbile şi buzele, am băut apă până la ziuă şi ne-a mai fost şi îngrozitor de cald – în localitatea aceasta aşezată între munţi vânturile adie rar şi căldura spânzură ca o plapumă deasupra oraşului.

Dimineaţa ne-am strâns informaţiile necesare de la un profesor român de la Universitatea craioveană, detaşat temporar la Politehnica din Mexico, şi am luat-o la picior.

Întâi am parcurs o bucată bună dintr-un bulevard imens, care taie, pe câteva zeci de kilometri, oraşul: străzi care ni s-au părut largi, clădiri – din cauza deselor cutremure – joase, pieţe imense, construcţii cu gust, monumente frumoase, cartiere sărace, biserici încărcate cu podoabe, parcuri, circulaţie intensă, oameni volubili şi grăbiţi, leneşi, bogaţi, săraci, străini, localnici, fete frumoase, mulţi studenţi, multe fabrici, multă mişcare – frenezia Americii Latine.

Ne-am dus la Muzeul de Istorie de pe Chapultepec şi ne-am bucurat cel mai mult de o frescă uriaşă a lui Siqueiros, exponatele nu sunt prea vechi, nu este vorba în săli de mayaşi şi azteci, ci de sfârşitul perioadei coloniale, independenţă, regele Iturbide, republica, nefericitul rege Maximilian, Benito Juarez proclamând o a doua republică, revolta lui Zapata, preşedinţii înţelepţi Obregon şi Cardenas – istoria ultimelor două secole.

Am trecut pe la Stadionul Olimpic, gazda întrecerilor sportive planetare din 1968, şi prin Ciudad Universitaria, oraşul modern al studenţilor, cu acea extraordinară poartă mozaicată a lui O›Gorman, în drum spre o ciudăţenie de la marginea oraşului: piramida rotundă Cuicuilco.

Construcţia este ciudată pentru că locuitorii de demult ai Americii Centrale detestau forma rotundă, sau nu-i simţeau în întregime perfecţiunea, importanţa, cercul era departe de înţelegerea lor, π le era străin, chiar şi în artă, cu mici excepţii, tot ceea ce au creat este paralelipipedic, piramidal, în colţuri. Cuicuilco însă este conică şi mai are ceva: a fost acoperită cu noroi vulcanic. Iar la o analiză geologii au arătat că vulcanul în cauză a erupt acum opt mii de ani! Repet: acum opt milenii, piramida Cuicuilco, ridicată de mâna omului, făptură îndeajuns de luminată pentru a putea ridica construcţia, a fost îngropată de un vulcan. Istoria stabilită a locurilor, vă daţi seama, începe de aici cu acest semn de întrebare. Asta, dacă nu s-au înşelat geologii...

Revenim în centru, trecem dintr-un cartier în altul, intrăm în catedrală şi în Palatul Prezidenţial din Zocalo, în case şi locuri-muzeu, unde frescele copleşitoare ale lui Siqueiros, Diego Rivera şi Orozco sunt martore ale continuităţii unei prezenţe cu totul aparte în arta lumii. Ajungem la Nuestra Señora de Guadalupe, credincioşii se târăsc în genunchi de la poartă până la intrarea monumentală, pe trepte şi în interiorul bisericii-tezaur, sunt înfioraţi de credinţă, aduc cu ei neomenia sângeroasei lor religii trecute şi o amestecă aici cu fervoarea catolică. Dar sărmana Fecioară s-a dovedit aici a avea picioare slabe, căci bazilica înălţată cu câteva sute de ani în urmă se scufundă încet dar sigur în solul păgân şi trădător. Arhitecţi de talent ridică alături o nouă biserică, un fel de templu ştiinţifico-fantastic, un monument de cutezanţă. Dar şi alte clădiri, nenumărate, care mai de care mai fistichii şi mai de avangardă.

O astfel de clădire, arhitectonic deosebită, este Muzeul Naţional de Arheologie. Are forma unui careu, aşezat într-o grădină mare, cu un uriaş şi hâd zeu al ploii în faţă, în vecinătatea parcului de la Chapultepec, iar careul are un interior colosal şi un bazin central cu peşti exotici şi trestii. Chiar lângă intrare o fântână, ca un T cu piciorul îngust, lasă o perdea de stropi să

se reverse de sus peste oglinda apei – aflat în *patio* – curtea interioară – îţi face impresia că o bură fină de ploaie cade direct din soarele fierbinte. Sălile sunt mari, răcoroase, cu luminozitate calculată, împărţite pe sectoare ce corespund, în timp şi spaţiu, mozaicului de neamuri care au populat leagănul de civilizaţie numit America Centrală. Se vorbeşte în clădire despre străvechii olmeci din cultura La Venta, popor înclinat către reprezentări şi abstractizări întunecate şi gigantice, despre cetatea *Monte Alban*, centru al unor valuri succesive de iluminare umană, întinsă pe vreo optsprezece secole, adăpost pentru zapoteci şi mixteci, despre misterioasa şi stingheritor de rotunda Cuicuilco, cine ştie de când milenară, despre poporul necunoscut care a înălţat grozăviile de la Teotihuacan, despre mayaşii mileniului trecut şi renaşterea lor de la începuturile mileniului nostru, despre secolul unic şi sângeros al aztecilor, despre huasteci, totonaci şi cultivaţii tolteci, despre o rasă al cărei sânge se subţiază continuu în venele şi arterele lumii.

Toată istoria aceasta începe, conform cu dovezile dezgropate, de pe la anul 1000 î.e.n., odată cu olmecii, dar nimeni nu are certitudinea că acestea sunt chiar începuturile. Asta pentru că un vas din Tapachula s-a dovedit a fi fost făcut pe la anul 1700 din cealaltă eră, iar sofisticarea picturii înseamnă drum lung pentru neamul care-l lucrase; pentru că pe unele calendare mayaşe este însemnat ca dată importantă anul 3114 î.e.n.; pentru că primele dovezi din perioada încă sălbatică a omului sunt vechi de douăzeci de milenii şi diferenţa – necunoscută – de şaptesprezece milenii trebuie să aibă istorie; dar mai ales pentru că un calendar mayaş, ca model matematic, extrem de precis, indică o buimăcitoare posibilitate de calcul în viitor şi în trecut pe distanţa a patru sute de milioane de ani...

Cetăţi şi temple sunt reconstituite, la scară, în diversele încăperi: Teotihuacan, Palenque, Tikal, Chichen Itza, Quiriqua, Copan, Uxmal, Monte Alban, Dzibilchaltun, Edna, Tulum, locuri în care omul a fost solid ancorat, gândurile i se limpeziseră deja, văzuse cerul, astrele, descoperise matematica, alfabetul – teribilul şi complicatul alfabet al Americii de Mijloc, în mare parte încă nedescifrat – se pasionase după astronomie şi cronologie şi şi-a construit pentru asta cele mai exacte calendare din istoria universală. A ajuns aici întâmplător şi s-a subjugat apoi singur în vârtejul acesta rotund şi spulberând anii, secolele şi mileniile, sau un eveniment deosebit a îndemnat la aşteptare, a dat noţiunea de dată şi a pornit astfel roata nebună a calculului – cine poate şti? Doar un lucru este sigur: populaţia risipită în spaţiul ce se întinde de la deşertul Mexicului, prin Yucatan, până jos, dincolo de Honduras, s-a aservit, din propria-i voinţă, Calendarului – şi asta într-o asemenea măsură încât se pare că întreaga ei

activitate, vreme de sute şi mii de ani, nu se desfăşura decât pentru a păzi cu străşnicie curgerea timpului! Se ridicau oraşe, se părăseau oraşe, se calculau poziţiile corpurilor celeste – mai ales Venus îi fascina – cu o perfecţiune mereu crescândă, se aduceau jertfe umane – mureau prizonieri bărbaţi dar şi fecioare şi prunci – şi, mai ales, se însemnau în stuc şi piatră, cu rigoare, momentele marcante ale trecerii zeului Timp, cu insignifianta istorie a locurilor. La cea mai mare perfecţiune ajunseseră mayaşii. Între anii 300 şi 800 din era noastră, fără să alcătuiască un imperiu, ei erau deja stabiliţi în aşezări mari şi înfloritoare: Uaxactun, Tikal, Copan, Piedras Negras, Palenque, legate între ele prin căi de comunicaţie şi un sistem perfect de transmitere a mesajelor, care explică cum calendarul din Copan, oraşul cu cei mai buni matematicieni şi astronomi, a putut fi rapid cunoscut şi utilizat şi în restul lumii maya. Din motive care ţin de religie, dar şi de condiţiile specifice de dezvoltare – mayaşii nu inventaseră plugul, ardeau pădurile pentru a defrişa şi sărăceau în acest fel solul, nu inventaseră roata şi nu ştiau să folosească animalele de povară – civilizaţia Maya a pălit pentru o vreme. A urmat o perioadă confuză de vreo patru secole, a mai răbufnit puterea lor o dată, timp de două secole, între 1200 şi 1400 e.n., pe vremea când Chichen Itza şi Uxmal au atins apogeul, apoi mayaşii au decăzut, s-au întors către sălbăticie, pe ultimii descendenţi ai milenarei civilizaţii Maya spaniolii găsindu-i, în al XV-lea secol, cu totul inofensivi. Mărturie a setei lor de rigoare au rămas, şi au fost adunate în muzeu, basoreliefuri lucrate în stuc, stele de piatră, statui imense, desene colorate, marcate, toate, de însemnările strict calendaristice ale unor evenimente care aproape că nu mai aveau importanţă ca evenimente, ci numai pentru că ele permiteau notarea lor în sistemul dublu de înregistrare mayaş: cel de două sute şaizeci de zile şi cel de optsprezece luni a câte douăzeci de zile plus cinci zile nefaste, ambele sisteme, combinate, constituind un fel de “secol”, o perioadă de 18980 de zile, adică 52 de ani – cifra sacră a mayaşilor, numărul luat ca bază în mai toate construcţiile acestor obsedaţi ai trecerii timpului. Piesa cea mai interesantă a muzeului este, bineînţeles, un calendar, tot model de rigoare, dar nu mayaş ci aztec. El a fost dezgropat chiar în Mexico City şi întocmirea lui este exact datată: 1479. Este un bloc enorm de piatră, depăşind patru metri în diametru, lucrat cu fineţe şi migală, având în centrul discului pe Tonatiuh – Soarele, între patru figuri ce reprezintă epocile petrecute de la naşterea lumii: Soarele-Jaguar, simbol al erei când Terra era locuită de giganţi pe care i-au devorat jaguarii, Soarele-Vânt, când omenirea, apărută din nou, a fost distrusă de uragane, Soarele-Ploaie, când o ploaie de foc a prefăcut în scrum o nouă omenire, cu încăpăţânare renăscută, şi Soarele-Apă, când diluviile au înecat penultima omenire – căci

ultima este aceasta, a noastră...

În jur sunt douăzeci de zei mai mici, zilele lunii, iar la margine cerul, o fâşie îngustă circulară, lucrată în jad şi pietre scumpe, totul înconjurat de doi şerpi gigantici, secolul şi timpul, încremenite pe opera asta metamatică de artă.

În muzeu se mai află, desigur, şi nenumărate reprezentări de zei: Quetzalcoatl şi Kukuclan – Şarpele cu pene – şi Huitzilopochtli – zeul războiului – în sute de variante, o înfricoşătoare statuie a lui Cuatlicue, mama lui Huitzilopochtli, îmbrăcată cu o fustă de şerpi, Xipe, zeul jupuit, simbol al primăverii, Tezcatlipoca, zeu cu nume ciudat, în traducere Oglinda Fumegândă, adversar al lui Quetzalcoatl, Tlaloc sau Chac, stăpânul ploii, şi soaţa sa Chalchihuitlicue, ştima lacurilor, şi mulţi alţii, nenumăraţi, cu originile şi funcţiile cele mai diverse – imaginaţia cosmogonică a localnicilor s-a dovedit fertilă.

Nişte cópii după frescele din Bonampak, scene de viaţă şi război ale unui trib cu serios simţ al culorilor, îmi amintesc că originalele sunt pe cale să se piardă, aşa cum multe s-au pierdut din mărturiile lăsate de civilizaţia aztecă: s-au pierdut manuscrise, s-au ars cronici, au dispărut vechi dicţionare aztece, întocmite de primii spanioli ajunşi în aceste locuri, s-au pierdut exponate istorice, s-au rătăcit chiar monumente întregi, risipite de hoţii care vând, pe căi ascunse, averea Mexicului. Sunt splendide scenele pictate din Bonampak, imagini cutezătoare şi fioroase, zei sau războinici bravi şi aspri, lucrate în culori vii, cu tentă aparte.

Măşti din jad, piatră, pene – groteşti şi colorate – brăţări, podoabe, vase din piatră şi ceramică, altaruri de sacrificii, ţesături, veşminte, o aripă cu o secţie etnografică, pe frontoane inscripţii din Cartea lui *Chilam Balaam* şi *Popol Vuh* – cele două mari documente ale Indiilor americane – colecţii de o bogăţie fără seamăn şi de o utilitate fără egal în arta şi istoria lumii – acesta este uriaşul Muzeu Arheologic al Mexicului.

Tot pe lângă Chapultepec – sus, la castel, a locuit arhiducele Maximilian, venit în Mexic pentru o domnie efemeră şi sfârşit tragic sub gloanţele comandate de metisul patriot Juarez – ne întoarcem, pe jos, către hotelul nostru de lângă Zocalo.

Seara plecăm la Xochimilco, pe locul unde înainte se aflau grădini plutitoare. Sunt şi acum canale, pentru Jocurile Olimpice localnicii chiar au săpat unul de mari dimensiuni, dar grădinile plutitoare au dispărut odată cu aztecii. Noi am trecut acolo printr-o piaţă uriaşă, tipică locurilor, ne-am cumpărat doi ananaşi gigantici, fructe de mango şi papaya şi am asistat la un carnaval stângaci, deschis de copiii de prin partea locurilor. Ne uitam la veselia celor din jur şi îi descopeream altfel. Metişii aceştia au prea puţin

sânge european în vine şi, cel mai adesea, ochii adânci, cu tăietura îngustă, pomeţii ieşiţi, tenul întunecat şi nasul acvilin îi fac parcă desprinşi din străvechile lor basoreliefuri. Dansau în ritmurile lor de acum, mexicane, după melodii care au făcut înconjurul lumii. Pe margine, copiii şi bătrânii mâncau bucate gătite din porumb, planta lor, trimisă de ei celorlalte continente, şi priveau cu ochii atenţi sărbătoarea. Lângă mine stăteau doi tineri, la un moment dat el a cuprins-o cu braţele, ea s-a întors cu faţa în sus, l-a fulgerat în adâncul ochilor, s-au învăluit amândoi într-un nimb şi s-au retras într-o lume a lor, departe de umbrele acelei nopţi calde.

*
* *

Toltecii sunt unul dintre acele neamuri ciudate, apărute special pentru a încurca istoria. La fel ca etruscii sau celţii, la fel ca poporul de la Tiahuanaco, toltecii nu ne dezvăluie de unde vin şi nu spun încotro se duc. Ei există numai, dovezi categorice o atestă, între al VIII-lea şi al XII-lea secol din această eră, dar se manifestă puternic, sunt mari constructori, influenţează cultura şi artele şi lasă istoriei o asemenea impresie încât un mare cărturar aztec, un prinţ educat la şcoala spaniolă, vorbeşte îndelung despre ei în nişte cronici pe care multă vreme nimeni nu le-a luat în seamă. Abia în secolul al XX-lea, chiar în timpul celui de-al doilea mare război, Tollan sau Tula, prima aşezare a toltecilor a fost dezgropată, iar lui Ixtilxoecitl i s-au acordat onoruri ca oricărui alt istoric de seamă.

La Tula am ajuns cu autobuzul, un ceas şi jumătate pentru cei optzeci de kilometri care despart aşezarea de capitală. Din mirosul şi înăbuşeala din Mexico am trecut la căldura toridă din nord, de la începuturile deşertului uscat care se întinde până în Statele Unite ale Americii. Piramidele se găsesc deasupra oraşului industrial Tula, pe un platou înalt care domină întreg ţinutul. În jur se profilează munţii, prăfoşi şi uscaţi, într-un cadru care n-a fost poate totdeauna aşa, în mileniul trecut s-ar fi putut ca păduri să acopere pantele, prin văile seci pâraie mai adăpau ogoarele, fasolea şi ardeiul gras – alimente de bază în bucătăria popoarelor Americii Centrale – se mai recoltau în cantitate suficientă, pentru că numai astfel s-ar explica de ce acest ţinut, cu aparenţă secetoasă, i-a atras pe tolteci şi teotihuacani. Piramidele Soarelui şi Lunii au fost reconstruite – Mexicul se grăbeşte, în limita posibilităţilor, să-şi reclădească trecutul. Pe construcţia mare, cea a Soarelui, dispuse în şiruri paralele, nişte statui înalte de şase metri se ridică, tăiate în gresie neagră, într-o aliniere perfectă şi mohorâtă. Alcătuite din câte trei bucăţi legate între ele, închipuind zei întunecaţi, cu căciuli de pene, monumentele acestea mi-au amintit de solitarii străjeri de

piatră ai Insulei Paştelui. În mod ciudat, statuile se numesc atlanţi, şi, tot în mod ciudat, toltecilor li s-au găsit legături – îndoielnice – de rudenie cu neamul care a ridicat uluitoarele construcţii de la Teotihuacan. Acolo însă s-a lucrat, spune istoria – săracă în date – la cel puţin un mileniu distanţă de Tula! Aşa că lucrurile rămân încurcate rău şi cu speranţe mici de limpezire – toltecii pot fi acel neam misterios care a străbătut la un moment dat istoria, venind dinspre nord, alungaţi – asta se ştie – mai târziu de către barbarii chichimeci înspre sud şi lăsând, în amintirea locurilor prin care au trecut, imaginea marelui zeu Tlaquenahuaque, din care a apărut Quetzalcoatl, cel care pleacă promiţând că se va întoarce, la fel ca, în sud, la incaşi, Viracocha, zeul blond, adus din nord de un neam vagabond şi cu totul străin. (Şi, la urma urmei, de ce n-ar fi ajuns toltecii dincolo de Ecuator? Şi de ce exodul acesta să nu se fi petrecut în două rânduri? O dată pe timpul culturii Teotihuacan, care nu-i mult depărtată, în timp, de Tiahuanaco din Altiplana, şi altă dată la începutul noului mileniu?). Cât despre restul popoarelor Mexicului, istoria este ceva mai bine informată, trăsăturile olmecilor, cei mai vechi locuitori dovediţi ai ţinuturilor, confirmând teza că omul Americii îşi are originea în triburile mongole ajunse pe continent după traversarea unui istm, care astăzi ar fi prăbuşit, pe undeva, prin dreptul insulelor Kurile. Şi, totuşi, comparaţi un olmec şi un mayas, luaţi capetele ciudate descoperite la La Venta: buze groase, fruntea pătrată, nasul lat, orbitele rotunde şi puneţi-le faţă în faţă cu un zeu sau cu un erou mayas de pe un basorelief de mai târziu: nas acvilin, bărbie ascuţită, frunte bombată, ochi înguşti – diferenţa este mare, evoluţia de la olmeci la mayaşi şi azteci nu s-a petrecut liniar, gene şi cromozomi străini sunt amestecaţi pe parcurs. Să fie acesta aportul toltecilor?

*
* *

În toate civilizaţiile premergătoare erei moderne cultul zeilor a fost postamentul pe care s-au sprijinit păturile conducătoare pentru a învârti roata istoriei în sensul şi cu scopurile dorite. Religiile au fost, deci, importante şi, în mai toate situaţiile, novatoare, cel puţin pentru primii paşi pe care îi făceau civilizaţiile în cauză. Odată aceşti primi paşi făcuţi însă, religia îşi înceta rolul înnoitor şi devenea, prin condiţia ei intrinsecă de stabilizator al conştiinţelor, un factor conservator, chiar retrograd. Şi nu rare sunt cazurile când religiile au dat, ele însele, lovitura de graţie civilizaţiilor care le-au născut. Exemple sunt multe: cultul lui Moloch a pierdut Cartagina, adorarea zeilor amatori de construcţii gigantice a sărăcit şi slăbit Egiptul, iar catolicismul creştin, apărând ignoranţa, a determinat, printr-un

reflex de apărare al societăţii umane, apariţia perioadei Renaşterii şi, implicit, dispariţia societăţii Evului Mediu. Dar dacă există situaţii în care o religie poate fi considerată nu numai reacţionară ci şi aberantă, chiar stupidă, acesta este cazul cultului zeilor azteci.

Când Hernan Cortes, numit de secolele următoare Fernando Cortez, a debarcat pe coastele golfului Mexic, el dispunea de vreo şase sute de soldaţi, înarmaţi cu spade, arme de foc, câteva tunuri şi câţiva cai. Cu această forţă armată infimă Cortes a cucerit Imperiul Aztec. Geniul său militar este neîndoielnic dar forţa sa a stat, mai ales, în slăbiciunea adversarului, căci, robi ai calendarului şi ai zeilor, aztecii au permis înaintarea minusculei trupe până în capitala Tenochtitlan – Mexico City de astăzi. Tenochtitlan avea, spune preotul cronicar Bertal Diaz de Castillo, şaizeci şi cinci de mii de case şi trei sute de mii de locuitori. Era aşezat pe o insulă, în mijlocul unui lac, unit cu ţărmul prin trei şosele, străbătut în interior de canale, pe care canoele circulau printre grădini plutitoare. Templele strălucitoare şi palatele albe i-au impresionat pe spanioli: la un asemenea stadiu de dezvoltare a unui popor se putea presupune că forţa sa armată era puternică! Dar nu era aşa, aztecii, sclavi ai voinţei zeilor şi preoţilor, nu au stânjenit cu nimic avansarea lui Cortes – şi asta din raţiuni religioase: Quetzalcoatl promisese, la începuturile religiei, o întoarcere – şi aceasta putea fi Întoarcerea; lui Montezuma al II-lea, regele, i se prorocise că nişte străini albi vor veni de pe mare şi îi vor ocupa ţara – şi dacă aşa voiau zeii, rezistenţa ar fi fost, oricum, zadarnică; armata încetase de mult să mai fie antrenată, singurele bătălii se mai dădeau cu totonacii, inferiori ca număr şi organizare, şi aceasta doar în scopul furnizării, pentru marele templu Teocalli – Casa Zeilor – de material proaspăt pentru jertfele cerute de preoţi. Căci, în anii de la începutul secolului al XVI-lea, aztecilor nu le mai rămăsese, drept singură formă a luptei pentru viaţă, decât implorarea zeilor! Iar aceasta se făcea într-un mod îngrozitor de sălbatic, surprinzător pentru civilizaţia rafinată la care ei ajunseseră: prin sacrificii umane, prin smulgerea inimilor victimelor, băutul sângelui proaspăt, devorarea mădularelor omeneşti fierbinţi – pentru că aşa voiau zeii!

Şi foamea de crime a zeilor era tot mai mare, odată cu trecerea timpului, căci în suta de ani care a marcat existenţa civilizaţiei aztece, uciderea în masă, în numele zeilor Cerului şi Pământului, lua treptat proporţii de genocid. Astfel, după Axayacoatl din Tenochtitlan şi Netzahualcoyotl din Texcoco, poet şi astronom, dar amândoi soldaţi şi amândoi trebuind să ucidă, au urmat Tizoc, războinic care ardea pe ruguri sacre inimile vrăjmaşilor învinşi şi Ahuitzotl, rege sângeros, sacrificator, numai într-o singură bătălie, a douăzeci de mii de prizonieri, ale căror inimi

le-a smuls chiar el. Montezuma al II-lea nu s-a dovedit mai breaz, a avut şi el ocazia să sacrifice douăsprezece mii de captivi într-o rebeliune la Oayaca, dar atunci când, printr-o manevră dibace, Cortes l-a luat ostatic, măritul rege a tremurat ca frunza şi s-a străduit prin toate mijloacele să câştige bunăvoinţa spaniolilor. În capitală, soldaţii lui Cortes descoperă tezaurul regal aztec valorând şase milioane trei sute de mii de dolari – o sumă fantastică pentru acele vremuri şi, indignaţi de mirosul sângelui omenesc din sanctuar – uitând că Inchiziţia catolică prefera smulgerii de inimi arderea pe rug – înfig crucea creştină în piatra sacerdotală din Teocalli – şi mai ales asta ridică poporul Tenochititlanului la arme. Nu se revoltă preoţii, nici nobilii, nu cei care beneficiaseră de grija zeilor îşi riscă vieţile, ci poporul simplu, adăpostit în colibele din jurul oraşului, aproape, dar totuşi separat de o prăpastie imensă, cea dintre bogăţie şi sărăcie, de stăpânii care erau acum ameninţaţi. Cortes fusese plecat pentru o încăierare cu un superior, s-a întors imediat, l-a convins pe Montezuma să-i liniştească pe răsculaţi, iar regele laş şi nemernic a acceptat şi înjosirea asta. Dar n-au acceptat-o ceilalţi – şi măreţul fiu al zeilor şi-a găsit sfârşitul bătut cu pietre de propriu-i popor; a şi fost, după aceea, atârnat de istorie într-o panoplie a ruşinii. S-a ridicat, la comanda aztecilor, Cuitlahoc, spaniolii întâi au dat bir cu fugiţii, mulţi au pierit, apoi s-au întors cu întăriri, Cuitlahoc moare, îi ia locul Cuahtemoc şi o bătălie sângeroasă finală se desfăşoară în Tlatelolco. Învinş spaniolii, dar acest Ulysse al Evului Mediu numit Fernando Cortez nu poate recupera faimosul tezaur, rămas pierdut pentru totdeauna, deşi pe Cuahtemoc îl torturează şi-l ucide. Astfel decapitată, civilizaţia aztecilor se stinge brusc. Rasele, după aceea, se amestecă.

Noi ne găseam, inginerul şi cu mine, în Piaţa celor Trei Culturi, vechiul Tlatelolco, şi ne aminteam sângeroasele întâmplări, admirând alcătuirea genială a pieţii: ruinele unui templu, o biserică spaniolă şi un bloc modern al zilelor noastre – aceasta-i, de fapt, ţara numită Mexic.

Pe o piatră comemorativă din marmură, o inscripţie gravă: “În ziua de 15 august 1521 Tlatelolco a fost eroic apărat de Cuahtemoc împotriva lui Hernan Cortes. N-a fost triumf şi nici înfrângere, ci a fost dureroasa naştere a poporului mestiz şi a Mexicului de astăzi”.

*
* *

Teotihuacan este aproape de Mexico, şi noi am ajuns acolo tot cu autobuzul, pe o autostradă. Am luat-o spre nord, ca şi la Tula, am mers puţin, dar am ajuns cam în acelaşi cadru: conurile munţilor fără verdeaţă înconjoară din toate părţile un platou pe care natura l-a creat parcă special

pentru ceremonii grandioase.

Teotihuacan înseamnă în limba maya: Oraşul unde te închini zeilor. A fost ridicat, spun ultimele cercetări, în anii de la începutul erei noastre. Cei care l-au proiectat şi construit au fost reprezentanţii unui popor extraordinar de capabil: cultura matematică necesară calculului complexului de edificii trebuie să fi fost solidă, corespunzătoare cu cea a ultimelor secole din era modernă; viziunea artistică, folosirea spaţiului, jocul de volume sunt la nivelul celor mai mari realizări arhitectonice din toate timpurile; cunoştinţele psihologice trebuiau să fi fost, de asemenea, foarte avansate, căci şirul de temple este în aşa fel conceput încât, deşi gigantic, să amplifice, celor sosiţi în Teotihuacan pentru actul de veneraţie, încă şi mai mult impresia de gigantism...

Aşezarea este compusă din două piramide, o cetăţuie, un templu mare, câteva mai mici, un palat, două piaţete şi câteva resturi de locuinţe, aliniate, toate, de-a lungul unei alei care măsoară doi kilometri. Această alee, aşezată exact pe meridianul locului, poartă un nume macabru: Calea Morţilor, şi leagă cetăţuia din sud cu una dintre cele mai spectaculoase creaţii ale arhitecturii umane: Piramida Lunii.

Templul Jaguarului, Templul Animalelor Mitologice, Palatul lui Quetzal, Piaţa Lunii şi Piaţa Celor Patru Temple sunt presărate între acest colos al Lunii şi marea Piramidă a Soarelui, mărginaşă aleii, paznicul răsăriturilor şi apusurilor în această vale din sudul lanţului muntos numit Sierra Madre Oriental. Am intrat întâi în cetăţuie: nu fusese ridicată pentru a fi locuită, pentru orăşeni care de la naştere până la moarte şi-ar fi trecut zilele într-o viaţă obişnuită, lipseau încăperile normale, casele, străzile, adăposturile, dimensiunile aveau ceva aparte, zidurile de apărare mai mult dezvăluiau decât interziceau, ideea de construcţie cu scop de spectacol se desprindea din pietre. În spate, către răsărit, templul lui Quetzalcoatl, o parte a lui nu mai există, dar, în ceea ce a rămas, Şarpele cu Pene şi toată suita sa de monştri rânjesc, dintr-un zid ornamentat cu capete de reptile, într-o izbucnire de evlavie care ţine de domeniul groazei. Arta de aici – căci este nevoie de geniu şi de artă pentru a stârni groaza – este diferită de cea a restului Americii Centrale, aşa cum diferit este străvechiul popor constructor de pe aceste meleaguri de celelalte neamuri din Yucatan sau Valea Mexicului. Au fost, poate, tolteci, aceşti teotihuacani, din vreo ramură laterală, înrudiţi totuşi cu cei care au ridicat Tula? Şi cum le-au transmis acestora ştiinţa de carte, arta construcţiilor? Vorbesc despre cei de la începuturi, despre primul popor care a construit Teotihuacanul, deoarece marea aşezare religioasă a suferit dezastre şi reconstrucţii multe în secolele care s-au scurs până la azteci. Atunci însă, demult, acum două mii de ani,

când piramida aceasta extraordinară a Soarelui, construită în patru niveluri, cu latura bazei de 230 m şi înaltă de 60 m, dar părând cu mult mai înaltă, nesfârşit de înaltă, a trecut din mâinile constructorilor într-ale preoţilor, spectacolul de care s-au bucurat aceştia a fost dintre cele mai grandioase create vreodată de mână de om. Spun: acum două mii de ani, dar asta nu-i deloc sigur, datele strânse despre Teotihuacan în muzeul din Mexico şi în cel local nu sunt deloc convingătoare, cei două mii de ani ar putea fi trei sau patru sau mai mulţi, cercetările viitoare, sunt sigur, ne vor aduce, din trecut, surprize.

Prietenul meu este inginer constructor, şi încă unul din cei buni. Pentru el, ca specialist, piramida asta, pe care am urcat ridicându-ne parcă înspre tăriile cerului, a fost o mare surpriză profesională. Ridicarea ei în condiţiile de acum s-ar dovedi, ca şi în cazul piramidelor Egiptului, o întreprindere economiceşte imposibilă. Geniul din pietre este incontestabil, iar impresia artistică lăsată de întreaga aşezare este cea a unui rafinament fără egal. Noi am urcat treptele pe care călcaseră, cândva, sacerdoţi necunoscuţi, în drumul lor către cer, oprindu-ne din când în când pentru a simţi distanţele, în înşelătoare schimbare, la fiecare altă cotă. Am ajuns sus, Calea Morţilor s-a întins drept, departe, în hăul de la picioarele noastre, spre nord, piramida mai mică, a Lunii, se desena pe cerul pe care apusul începea să-l întunece, munţii din spate şi cei din sud păreau să prelungească ansamblul, noi aşteptam acolo, pe creştetul piramidei, parcă să treacă norii, dar norii sunt rari în acest cer fără de pată care dă, poate de aceea, senzaţia acută a infinitului, a spaţiului infinit, a timpului infinit, cu revenirile interminabilului drum al morţii, repetat, drept, de la naştere şi până la moarte, pentru fiecare făptură umană. Am încercat acolo sus o stare de pace, deşi locul în care ne aflam se zice că ar fi fost conceput tocmai pentru zeii însetaţi de vărsare de sânge, dar asta a fost poate mai târziu, poate că teotihuacanii nu preamăreau cultul uciderii, alţii, care au stăpânit piramidele mai târziu, au lunecat mai apoi către abjecţiile cruzimii.

Soarele şi-a lăsat acum o dungă subţire de aur roşu deasupra muntelui din faţă, s-a şters şi asta, valea a prins să înnegureze, contururile au devenit fluide, înserarea le-a şters treptat, desenând doar imensa panglică a Căii Morţilor, coborâm, urcăm, odată cu întunericul, pe treptele Piramidei Lunii, vecina sa, a Soarelui, se profilează, întunecată şi enormă, pe noaptea care vine, astrul lasă loc beznei şi o stare de beatitudine mă cuprinde odată cu venirea stelelor şi am revelaţia că străvechiul popor înţelesese că în acest loc al grandorii, în acest nod esenţial al spaţiului-timp, omul nu poate să nu se roage zeilor şi spaimelor şi dorinţelor şi speranţelor pe care el le creează şi le poartă în sine pe toată aceasta cale de jos, a vieţii şi a morţii, de la

prima respiraţie până la ultima coborâre a pleoapelor.

*
* *

Părăsim Mexico City, plecăm spre Puebla. Folosim tot autobuzul, reţeaua de drumuri a ţării este foarte bună iar trenurile, aveam să constatăm în două rânduri, n-au ţinut deloc pasul cu tehnica zilei. Am lăsat în spate oraşul, cu norii lui de fum, aerul s-a limpezit, au apărut păduri, am trecut munţii şi am tot aşteptat să ne apară în faţă Popocatepetl. Cândva vulcanul acesta uriaş şi stins putea fi văzut chiar din Mexico, dar asta se întâmpla, bineînţeles, înainte de inventarea motorului cu explozie şi a poluării. Acum, pentru a-l vedea pe Popocatepetl, trebuie să te apropii de el până la poale, aşa cum se întâmpla, cândva, în Japonia, cu Fuji Yama... Şoferul ni l-a arătat, nu era chiar în lanţul muntos din faţă, alte trei piscuri îl ascundeau, dar, oricum, ne-am bucurat, îl văzusem. Iar din Puebla ne-am grăbit către Cholula, căci Puebla este într-adevăr oraş mare şi interesant, dar oraşe mari şi interesante mai văzusem multe, pe când la Popocatepetl nu de multe ori în viaţă ajungi. Cholula este la doi paşi de oraş, ne-a lăsat cineva chiar lângă o movilă uriaşă, un fel de munte singuratic din câmpia Pueblei, despre care am aflat imediat că este chiar piramida pe care o căutam, cea mai mare din istoria lumii, o îngrămădire de pământ fără noimă, măcinată de timp şi purtând acum, în creştet, o mânăstire.

Ştiam că însuşi Quetzalcoatl făcuse popas, spune legenda, pe locul piramidei, şi că recent s-a stabilit o legătură între colosul de aici şi poporul teotihuacan, şi mă uit acum la movilă şi mi se pare firesc, pentru a concepe un astfel de gigant trebuie să ai chemare şi ştiinţă serioasă. Mai târziu au trecut pe aici toltecii tulani – au plecat şi ei, cumva, într-un exod ce-l repeta pe al presupuşilor înaintaşi teotihuacani? – şi-au întins stăpânirea aztecii, a venit Cortes, s-au construit mânăstiri creştine în vârful piramidei, ca şi în toată câmpia din jur. Iar monumentul însuşi a fost dat uitării, l-au năpădit buruienile, au crescut pe el arborii, cuvintele limbii *nahuatl*, vorbită de localnici, s-au pierdut de la o generaţie la alta, şi numai întâmplarea a reînviat interesul pentru colosala structură.

Noi am intrat în mânăstire, am vizita-o, apoi am ieşit, ne-am aşezat ceva mai departe, pe gardul care mărgineşte lăcaşul, şi ne-am invitat la spectacolul solemn pe care Popocatepetl şi Ixtaccihuatl îl dau chiar în faţa noastră, la doi paşi, ai zice, deşi până la vulcan sunt câteva zeci bune de kilometri. Auzisem istoria despre prinţul Popocatepetl, cel tragic despărţit de iubita sa Ixtaccihuatl, şi despre încercarea lor de apropiere, încremenită în aceşti doi munţi cu creştetele albe de zăpadă, părând a-şi înălţa cuşmele

dincolo de cer. Zăpada sclipea sub ultimele raze ale soarelui. Întinse pe verdele ogoarelor, până la lanţul de munţi, satele se pregăteau de culcare. Mirosea a fum, a pământ reavăn, a linişte şi a pace. Maiestatea sa Popocatepetl a mai strălucit o clipă, grandios, şi-a luat încă o dată rămas bun de la prinţesa Ixtaccihuatl şi s-a afundat în noapte. Aşteptăm nemişcaţi până când întunericul şi vraja ne învăluie cu totul. Pe o bancă, întorşi cu spatele către vulcanii reci, un băiat şi o fată se sărută de mama focului.

*
* *

Hotărâm să facem drumul spre Oaxaca în timpul nopţii, cu trenul, pentru a mai câştiga o zi, şi vom face risipă plătind cuşete de dormit, deoarece în următoarele două săptămâni nu ştim unde şi cum ne vom adăposti şi ziua de mâine trebuie să ne găsească odihniţi.

Dintre mai multele clase şi tipuri de locuri din vagonul de dormit ni se pare că ceea ce se numeşte *camarin* corespunde, mai ales financiar, cu nevoile noastre, şi cumpărăm bilete *camarin*. Vine trenul, ne urcăm în vagonul nostru, ne interesăm unde-i *camarinul*, aici, ne arată conductorul, deschidem o uşă şi ne pomenim într-un fel de dulap, înăuntru cu un singur scaun îngust, pe care abia putea sta, aşezată, o singură persoană. Ne înşelăm cu speranţa că a greşit conductorul, îl căutăm, nu, n-a greşit, da’ atunci cum facem, dormim în picioare, îl întrebăm, nu, ne zice, trebuie coborât din perete un pat – şi ne arată cum, dar patul odată coborât umple complet dulapul şi-i mai îngust decât sunt eu lat în spate. Da’ ce să-i faci, ăsta-i camarinul, ne împăcăm cu ideea, ne dezbrăcăm, punem hainele în cuier, tragem de mâner şi atunci ne dăm seama că nu putem deschide patul decât dacă ieşim pe culoar. Să ne îmbrăcăm, ca să ieşim din camarin pentru a lăsa patul, nu câştigăm nimic, fiindcă intraţi înapoi în dulap, ca să ne dezbrăcăm ar trebui să ridicăm iar patul... Aşa că n-avem încotro, o zbughim numai în chiloţi afară, pe hol trei americance respectabile dau trei chiote, bestia de pat se ridică singur, tras de resort, eu îl apuc primul, iar îl las în jos, iar ies afară, lângă uşă inginerul încearcă să se prefacă cum că nu pe el îl apostrofează doamnele, am coborât patul, sar pe el, resortul mai trage o dată şi mă izbeşte zdravăn de perete, îl apucă inginerul, îmi sare în cârcă, ne aşezăm amândoi pe o coastă, închidem uşa, răsuflăm uşuraţi – câtă tevatură pentru un blestemat de pat...

...Petrecem în continuare o noapte activă şi interesantă, nu mai dormisem niciodată până atunci într-un dulap şi numai pe măsura scurgerii orelor am învăţat să ne reglăm respiraţia pentru a încăpea în spaţiul îngust dintre uşă şi perete. Mai greu a fost cu întoarcerile de pe o parte pe alta – cel

de la margine trebuia, neapărat, să iasă afară, iar americancele aveau insomnie şi conductorul bombănea, de fiecare dată, supărat.

...Dar a trecut şi noaptea, dacă dormeam în picioare am fi fost cu siguranţă mai bine odihniţi, coborâm dimineaţa la Oaxaca, ne dezmorţim oasele, bem o cafea, dăm o raită prin câteva biserici, prin centrul orăşelului, într-o piaţă cu arbori şi flori ne interesăm de *Monte Alban* şi de *Mitla* şi plecăm, pe la zece dimineaţa, într-un autobuz cu dublu diferenţial, direct către coamele munţilor ce mărginesc la apus depresiunea Oaxacăi.

Drumul acesta către Monte Alban se face în serpentine abrupte, cu diferenţe mari de nivel, iar motorul gâfâie şi se opinteşte împingând autobuzul şi cosmopolita lui încărcătură către platoul din vârf. Vehiculul e încărcat – câţiva francezi tineri, multe americance bogate şi bătrâne, un playboy, trecut bine de a doua, ba chiar de a treia tinereţe, lângă o fetişcană care s-a dovedit a-i fi soţie, doi nemţi înarmaţi până-n dinţi cu nenumărate unelte fotografice, două japoneze buchisind conştiincios din două ghiduri cu scoarţe albastre.

Am ajuns pe culme, aruncăm o privire asupra Oaxacăi şi oraşul ni se pare topit de soarele nemilos care înfierbântă munţii. Ne risipim printre temple, Monte Alban este o aşezare întinsă şi în timp şi în spaţiu, nenumărate construcţii fiind presărate într-un careu lung cam de un kilometru şi lat de trei sute de metri. Cele mai vechi monumente sunt lăsate Monte Albanului, aflăm, de către olmeci, populaţia antică a Americii centrale, tocmai de pe la 600 î.e.n., zapotecii şi-au făcut simţită prezenţa cu mai bine de o mie de ani mai târziu, iar mixtecii după ei, relativ recent, nu cu mult înainte de venirea lui Cortes. Ansamblul de temple reprezintă trecerile în timp ale valurilor succesive, el îmbogăţindu-se, rând pe rând, cu diverse edificii. Acum, reconstruit, ar avea cam aspectul de teren de fotbal dacă din mijlocul lui o piramidă nu s-ar înălţa pe pajiştea cuprinsă între ziduri. Sunt aici multe temple, există un amfiteatru, un observator, o curte de joc cu mingea şi mai multe morminte, dintre care cel notat cu 7 nu este altul decât celebrul “Tumba 7”, de unde s-a scos, cândva, un tezaur. Sutele de piese găsite, lucrate cu migală din jad, aur, os, argint, turcoaze şi cristale, sunt dovezi ale evoluţiei artelor şi meşteşugurilor până la culmi care n-au mai fost atinse nicăieri în America. Iar arhitectura locului este o nouă mărturie a geniului popoarelor din centrul Americii, căci impresia de nesfârşit este obţinută, în dispunerea construcţiilor platoului, cu multă măiestrie şi ştiinţă a geometriei.

Rătăcim printre temple, intrăm în câteva morminte, ne ridicăm pe un parapet pe partea opusă Oaxacăi pentru a arunca o privire către adâncimile unei prăpăstii şi ne culcăm pe iarbă, la umbra unui zid, cu

urechea lipită de liniştea pământului nivelat aici cu atâta amar de ani în urmă.

*
* *

Mai plecăm la Mitla, cu un autobuz care putea să fi pornit pe primele sale drumuri, dacă nu pe vremea lui Cortes, în orice caz pe la începutul secolului XX. Stăm în picioare, bine înghesuiţi, între ţărani care se întorc din Oaxaca către satele din depresiunea înconjurătoare. Nu prea stau vertical, mai mult atârn, şi cum ştiu că Mitla este la capătul traseului, încerc, şi reuşesc să adorm, sprijinit de doi indieni mohorâţi, pe cap cu sombrero-uri uriaşe.

Coborâm, purtaţi de ceilalţi călători, ne orientăm, vizităm mai întâi un muzeu mic şi cochet şi urcăm după aceea către ruinele ciudate ale aşezării.

În acest oraş de demult, alcătuit după canoane surprinzătoare faţă de moda mileniului şi a locurilor, au venit să se stingă zapotecii, la sfârşitul perioadei lor de glorie de la Monte Alban. Faţadele construcţiei sunt lucrate în stuc, cu o ornamentaţie particulară, coloane rotunde, uimitor de asemănătoare celor greceşti, susţineau acoperişul acum dispărut, subterane se întindeau dedesubtul construcţiei, urmând planuri complicate.

Moleşiţi de căldură şi de oboseala din noaptea trecută ne întoarcem în satul Mitla de acum. Lângă o prăvălie, un individ în vârstă, desculţ şi cu o barbă bogată, târguieşte o nucă de cocos. Ne cumpărăm şi noi una, ne-o taie vânzătorul, bem sucul rece şi fad, bărbosul este nord-american, îl luăm lângă noi în autobuzul cu care ne întoarcem spre Oaxaca, se dovedeşte simpatic, îi spunem că suntem români, se bucură, români nu mai întâlnise niciodată, el este *gringo*, străin şi vagabond, trăieşte aici şi se bucură de căldură şi de simplitatea vieţii în Mexic. Ce profesie are, insist eu, părându-mi suspecte cunoştinţele lui despre istoria locurilor, păi, n-a spus, se miră el, gringo şi vagabond. Şi numele? Preston, se recomandă, şi eu îi spun că despre un Preston parcă auzisem, unul care se ocupase cu istoria indienilor de pe teritoriul Statelor Unite. Da, îmi răspunde, s-a ocupat cu aşa ceva pe vremea când preda arheologia la o universitate nord-americană, dar asta a fost demult, de dinainte de a se fi hotărât să devină vagabond de profesie. Mai stă cu noi seara la o bere în piaţa centrală din Oaxaca, unde pare să fie cunoscut şi respectat de toată lumea, ne despărţim, ne salută, întristat, fermecător în simplitatea lui complicată.

Ne îndreptăm spre staţia de autocare, la miezul nopţii vom porni pe un drum de aproape o mie de kilometri, prin Salina Cruz şi Matias Romero,

către Villahermosa, la porţile Yucatanului.

*
* *

De fapt, nu Villahermosa ne interesa, ci celebra cetate Palenque, aflată în apropiere. Drumul nu trecea neapărat prin Villahermosa, dar un japonez îmi spusese că acolo se află cele mai frumoase fete din Mexic, şi aveam să-i dăm japonezului dreptate. Călătoria până la Villahermosa a fost grea şi a durat cincisprezece ore. Ne-am oprit pe ţărmul Pacificului, în zorii zilei, la Salina Cruz, am mai mers o bucată pe Panamericană, marea autostradă a celor două Americi şi am cotit, de la Juchitan, către nord, către Atlantic, tăind continentul de-a curmezişul, prin istmul Tehuantepec.

Am coborât din autobuz însoţiţi de o bunică de treabă, cu ochelari pe nas, poliglotă şi cu o nemaipomenită rezistenţă la oboseală. Bunica s-a dovedit mai apoi o haimana patentă, călătorea de capul ei şi n-am mai scăpat de ea până la Merida. Ne-am găsit locuri la un hotel, ne-am dus, cu bunică cu tot, la muzeul în aer liber şi am dat acolo peste celebrul cap de olmec găsit la La Venta: pe capul cu trăsături mai degrabă asiatice avea casca ce a stârnit atâtea comentarii, căci ea poate fi socotită, datorită formei şi alcătuirii complicate, drept o cască de aviator sau cosmonaut... Dar poate foarte bine să fie, cred eu, şi numai un coif mai particular, sugerând bronzul sau arama. Casca însă nu este esenţială, dacă vrem să ne mirăm de olmeci este de ajuns, repet, să le privim mai îndeaproape doar figurile şi întrebările se vor naşte de la sine.

Ne odihnim, în sfârşit, nici nu simţim ţânţarii veniţi de prin mlaştinile din jur, mai vedem, dimineaţa, un muzeu surprinzător de bogat şi îngrijit, şi plecăm după aceea, cu inevitabila bunică, înspre misterioasa şi faimoasa Palenque.

*
* *

Poporul maya se apropia de apogeul existenţei sale – Uaxactun, Tikal şi Copan se ridicaseră deja, strălucitoare, peste sălbăticiunea junglei. Mayaşii din nord, la rândul lor, îşi pregătesc o cetate de glorie, şi la I Ahau 8 Kayab 9, adică 27 ianuarie 633, în cronicile de piatră se consemnează întemeierea oraşului Palenque. Traducerea datei în calendarul Gregorian nu se face exact, sau poate interpretarea evenimentului este alta, pentru că adevăratul început trebuie împins cu câteva sute de ani mai înainte. Culmea puterii, însă, a atins-o Palenque în al VII-lea secol din această eră. În acea vreme, oraşul îşi ridicase nenumărate edificii printre arborii stufoşi,

templele îşi înfipseră temeliile în sol şi izgoniseră jungla, drumuri legau cetatea de interiorul peninsulei şi de mare, şi câteva zeci de mii de locuitori, adăpostiţi între ziduri, se ocupau cu agricultura, războaiele, arta şi viaţa de toate zilele.

Partea cea mai interesantă a aşezării este Templul Inscripţiilor. Treptele îi erau, la acea oră a dimineţii, înţesate de vizitatori, mulţi străini, ca în toate locurile ce stârnesc curiozitatea, dar şi foarte mulţi localnici, şi asta mi s-a părut îmbucurător, poporul mexican capătă conştiinţa străvechimii sale. S-a urcat întâi inginerul, sus, lângă micul templu din lespezi de la capătul piramidei, l-am fotografiat, imortalizându-l pentru gloria familiei sale, apoi s-a căţărat, sprintenă, bunica vagaboandă, m-am urcat şi eu, jungla s-a deschis, colinele s-au mai dat la o parte, pădurea densă, verde, puternică, întunecată pare să se întindă de acolo la nesfârşit, în toate direcţiile, ascunzând, cu pudoare, pământul, petele albe ale zidurilor încearcă să lupte cu încăpăţânare împotriva lăcomiei junglei, un pârâu se vede în spatele grandiosului Palat, unde un turn seamănă cu prora unei corăbii înaintând pe valurile enorme ale oceanului de verdeaţă. Sub noi, în pântecul piramidei de piatră, într-un sarcofag, îşi doarme somnul cel lung regele Pacal. L-a descoperit Alberto Ruz Lhuillier, contrariat de nişte găuri în podeaua templului şi aflând, sub podea, ca în poveştile cu castele părăsite, un tunel subteran răsucindu-se în piramidă. Prin tunel am coborât şi noi, într-un întuneric aproape deplin, până la scandaloasa lespede care închide mormântul. Scandaloasă, pentru că dacă Pascal a cam spus istoriei tot ce avea de spus – n-a fost, la urma urmei, decât un biet rege, regi a avut pământul cu duiumul, a domnit longeviv între 615 şi 683 e.n. şi s-a ocupat cu afacerile mărunte ale regilor – această lespede care i-a acoperit somnul stârneşte nesfârşite controverse. Asta pentru că artistul care i-a săpat un basorelief deasupra a avut ideea derutantă de a reprezenta acolo un cosmonaut, mayas după trăsături – Pacal, cu siguranţă – care, cu mâinile pe comenzi conduce, către stele, un fel de rachetă spaţială. Se vede jetul de gaze, fragmente izolate de sculptură ar putea fi socotite corpuri cereşti, iar poziţia pilotului cam aduce cu aceea a unui aviator în cabina unui avion de mare viteză. Curiozitatea pe care a stârnit-o basorelieful este, fireşte, justificată. Am luminat cu o lanternă lespedea, am verificat detaliile, am explicat ciudăţenia şi altor oaspeţi ai lui Pacal, care se găseau împreună cu noi în spaţiul îngust din adâncurile piramidei, interpretarea cu nava spaţială nu mi s-a părut din cale afară de exagerată, dar explicaţia pe care o dau arheologii este, cred, mult mai aproape de adevăr: Pacal nu se îndreaptă către stele ci cade, se prăbuşeşte, culcat pe spate, în hăul de sub el. Ceea ce poate fi luat drept fuzelaj este Ceiba, arborele sfânt, cu rădăcinile în trecut,

trunchiul în prezent şi coroana în viitor. Iar pentru Pacal mersul înainte, viitorul s-au curmat, el alunecă, încremenit, către rădăcinile arborelui, rămâne în trecut, înghiţit de singura lume a trecutului – cea a morţilor.

Ieşim la lumină, ne însoţesc cei câţiva vizitatori cărora le-am spus povestea lui Pacal, ne mai învârtim printre temple, urcăm pe colinele din jur, intrăm într-un muzeu minuscul şi facem la urmă o baie în micul pârâiaş ce asigura pe vremuri apa necesară oraşului. Ieşim, începem să ne punem hainele, un şarpe lung şi verde trece netulburat la doi paşi de noi, ni se zbârleşte părul, executăm o echipare soldăţească şi ne retragem către locurile bătătorite şi sigure.

Ultimele ceasuri le petrecem în turnul care servise cândva de observator astronomic, privesc în deschiderile goale ale ferestrelor, meditez, gust liniştea şi – brusc – am senzaţia pericolului şi, imediat, revelaţia lui: de jur împrejur jungla verde, grea, lacomă, geloasă pe mărunta victorie a pietrei, stă, ameninţător, la pândă.

*
* *

Camionul a luat o curbă şi din desişul fără sfârşit ne-a izbit privirile cetatea Uxmal. Am coborât din cabină, am strâns mâna şoferului şi am rămas nemişcaţi pe marginea drumului, vrăjiţi de zborul către înălţimi al celei mai frumoase piramide ridicate vreodată. Am intrat în perimetrul reconstruit, pe un drumeag care iese din şoseaua principală, şi ne-am grăbit să urcăm treptele abrupte de piatră galben-cenuşie, într-un drum care ni se părea că urcă înspre catapeteasma lumii.

Am ajuns sus, am luptat, o clipă, cu ameţeala, jos, în apropiere, se zăreau micile construcţii ale locului, iar de jur-împrejur, cât vezi cu ochii, plată ca suprafaţa unui lac, se întindea jungla Yucatanului.

Sufla, cald, vântul, zdrenţe de nori se încălecau grăbite pe cer, zidurile sclipeau, strălucitoare şi albe, ultime şi disperate zvâcniri ale măreţiei asfinţite a neamului maya. Ameţiţi, ne îndreptăm către poale şi înţelegem şi rostul unui lanţ întins de la creştetul până la baza piramidei: feţele laterale ale acestui templu unic sunt atât de abrupte încât vizitatorii au nevoie de sprijin pentru escaladarea lor. Ne apucăm de lanţ cu nădejde, ajungem jos, trecem în templele vecine, complicate construcţii se întind pe o suprafaţă uriaşă, iar în jungla din jur movile nelalocul lor trădează alte edificii, înghiţite de păienjenişul de arbuşti şi liane.

Îmi amintesc, din *Cartea lui Chilam Ballam*, că Uxmalul şi Chichen Itza, în timpul ultimei renaşteri mayaşe, s-au aflat în încrâncenat război. Familiile Xiu şi Itza au purtat atunci bătălii care au apărut, la vremea

lor, înfricoşătoare. Timpul le-a redus la dimensiunile lor adevărate, aşa cum s-a întâmplat, de pildă, şi cu războiul troian: nişte tămbălăuri locale, încăierări mărunte, din care s-au inspirat mai apoi poeţii şi au umplut lumea cu epopei nemuritoare... Ascult explicaţiile interesante ale unu ghid: din familia Xiu, dominatoare peste Uxmal, mai trăieşte şi astăzi un descendent, un oarecare Jose Xiu, proprietar de drept al acestor locuri. Pe el l-au invitat prin anul 1975 notabilii în faţa reginei Elisabeta a Angliei, aflată în vizită la splendorile Uxmalului. Au asistat împreună, după vizita regală, la un spectacol folcloric dat de o trupă de dansatori localnici, iar la sfârşitul reprezentaţiei, artiştii, în ţinută de epocă, au executat, în vechea limbă, incantaţii pentru Chac, zeul ploii. Pe artiştii aceia, ca pe toţi artiştii, nu-i interesau muncile câmpului, ei dansau pentru spectacol, şi nici anotimpul nu ar fi îngăduit ploaia. Chac însă, ascuns după vreun nor singuratic, a auzit incantaţiile, a căscat, s-a întins şi, neatent la cele de sub el, şi-a făcut, distrat, datoria: o ploaie cu găleata a muiat până la piele distinşii oaspeţi.

*
* *

Într-o autocisternă un şofer ne înghesuie lângă alte două persoane – cu el suntem cinci – stăm unul pe genunchii altuia, noroc că pe bunică am lăsat-o la autobuz, curbele le luăm cu optzeci la oră, omul fluieră vesel, ne surâde la toţi patru în momentele în care forţa centrifugă ne înghesuie în uşa din dreapta şi ne împinge, cu o palmă uriaşă, atunci când, la curbele inverse, năvălim cu toţii peste volan. Facem suta de kilometri de la Uxmal la Merida într-o clipită, coborâm zăpăciţi, ne luăm o cameră într-un hotel mărunt de lângă staţia de autocare, ne permitem luxul – îndelung amânat – al unei băi, bem o bere şi ieşim în oraş.

Vedem muzeul local, ne plimbăm prin împrejurimile pieţii centrale, la mese domni în costume albe şi cu pălării de paie sorb cafele, doamne în toalete elegante intră şi ies din magazine de bonton, totul e alb şi curat, dacă n-ar fi hoardele hippies ca să dea culoare oraşului ai zice că Merida mai trăieşte încă perioada colonială.

Spălaţi, verificăm dacă plasele sunt instalate la ferestre şi ne culcăm devreme, fără să ştim că dormim ultima noastră noapte la hotel pentru următoarele zece zile. Stingem lumina – şi un nor de ţânţari, ascunşi perfid în aşteptarea noastră, se năpustesc, lacomi, pe epiderme. Ne-am plesnit ore în şir, o vreme am stat treji, pe urmă am învăţat să ne apărăm dormind, pe la şase dimineaţa m-am deşteptat, mă uit la prietenul meu şi mă fulgeră gândul că o persoană străină i-a luat locul în patul vecin. Pe urmă îmi amintesc, sunt ţânţarii, l-au umflat peste noapte, îl trezesc, omul mă vede, sare speriat,

gata să se apere, ţânţarii, îi spun, pricepe repede – v-am spus că are reflexe logice – ne umflăm rucsacul şi ne repezim la autogară. Era şi timpul, autobuzul nostru, cursă de clasa a II-a, pentru ţărani, stă gata să pornească, ne îndesăm peste ceilalţi călători, să tot fim, cu toţii, vreo sută, autobuzul porneşte scârţâind, inginerul ţine rucsacul deasupra capului, eu stau lipit de un coş cu găini, cele zece degete de la picioare le am bine fixate sub tălpile unui individ corpolent şi transpirat, şi uita-aşa plecăm, agale, către Chichen Itza.

*
* *

Printre crengile arborilor se iveşte piramida, autobuzul opreşte în faţa unor tarabe cu suveniruri, ne smulgem din înghesuială, facem câteva mişcări de gimnastică, ne întindem oasele, lăsăm rucsacii în ghereta de la intrare şi iată-ne într-un alt oraş mayaş...

Chichen Itza este contemporan cu Uxmal, singura dată descifrată, din hieroglifele locale, indică anul 879 din era noastră. Pe partea stângă a şoselei, venind dinspre Merida, se află aşa-zisul oraş nou, de influenţă toltecă, zidit pe la începutul Mileniului al doilea. Pe treptele piramidei aflate drept în mijlocul câmpului imens am zărit-o pe Barbara, o lungană cu care ne mai întâlnisem la Palenque. Am urcat toţi trei până sus, am dat ocol terasei din vârf şi am reperat celelalte construcţii. Spre apus se află, în perfectă stare, un teren destinat jocului cu mingea. Trei platforme cu nume derutante se aliniază înspre nord: a Turnurilor, a Vulturilor şi – mi se încreţeşte pielea când o văd – Tzompantli, a Craniilor. La sud: Templul Meselor Mari, Templul Războinicilor, Curtea cu o mie de coloane şi Piaţa.

Revenim la poale, pentru a intra în piramidă, şi la capătul unui culoar ne aşteaptă tigrul cu ochi de jad, un idol cândva venerat şi temut, acum mai mult o jucărie – dar cu o mie de ani în urmă omul se speria din te miri ce... Barbara a mai fost la Chichen Itza şi va fi acum ghida noastră. Pe mult discutatul teren de sport – fiecare oraş maya avea un astfel de teren – se desfăşurau un fel de partide de baschet, o ştim din desene şi sculpturi, o minge lovită cu şoldul trebuia să treacă printr-un inel, jucătorii erau înarmaţi şi înzăuaţi, partidele se desfăşurau cu mai multă seriozitate decât meciurile de fotbal de acum, pe teren rămâneau, după întâlniri sângeroase, numai supravieţuitorii... “Homo ludens”, mi-l amintesc pe Mircea Maliţa, iar jocurile pot fi de orice fel, mulţimile se împătimesc repede după orice formă de întrecere. Tribune cu tot dichisul, largi, încăpătoare, adăposteau aici, probabil, la meciurile de acum o mie de ani, galerii înfocate.

Trecem prin toate templele, ne oprim în faţa unei statui celebre a

zeului ploii, un Chac Mool, păzind vigilent ruinele şi norii, păşim printre coloanele de pe terasa cu coloane – au fost chiar o mie, de unde numele templului – ne urcăm pe ziduri, păsări de toate culorile se ceartă între ele pe limba păsărilor, nişte iguane, urâte şi fosile, hârâie şi ne privesc bănuitor din tufişuri.

Barbara ştie drumul către Cenotele Sacru, iar eu cunosc bine povestea lui Edward Thomson, fanaticul care şi-a trăit la Chichen Itza întreaga viaţă, şi pornim într-acolo.

În cenotele sfânt de aici, în ochiul acesta rotund şi ciudat de apă, în adâncuri, sub oglinda verde neliniştitoare, Thomson a găsit o comoară, comparabilă cu cea a lui Tutankamon. N-a găsit-o dintr-o dată, un morman de aur şi pietre scumpe, aşa cum s-a întâmplat în Valea Regilor, ci din mâlul ultimelor douăsprezece secole el a scos tezaurul piesă cu piesă: azi o fibulă de aur, mâine o statuetă de jad, peste o lună scufundătorii în gaura asta cu diametrul cam de şaptezeci de metri au adus la suprafaţă un pandantiv, după aceea un craniu, un schelet de copil, un altul de fată şi încă unul şi încă – din groapa asta îngrozitoare Thomson aducea la lumină rămăşiţele victimelor sacrificate în numele zeilor nătângi şi confuzi şi a nebuniei sângeroase a preoţilor. Erau scoase mai ales schelete de copii şi femei, dar şi câţiva bărbaţi au luat drumul fără de întoarcere al adâncurilor. De regulă, înaintea îmbrâncirii în apă – pentru a înlesni întâlnirea cu zeii, fireşte – victimele erau ameţite cu o lovitură zdravănă de măciucă aplicată în creştet. Cei care nu se înecau până la sfârşitul zilei erau iertaţi, se întâlniseră cu zeii, explicau sacerdoţii, şi îi scoteau din apă şi îi înconjurau cu onoruri. O întâmplare de un umor negru a rămas prin poveştile locale: un oarecare Hunac Ceel Cauich, aflat în trecere prin Chichen Itza, a fost găsit potrivit pentru întâlnirea cu zeii; a fost dus aşadar la marginea cenotului, izbit zdravăn drept în moalele capului şi azvârlit înăuntru. Dar Hunac avea, întâmplător, capul tare, lovitura doar l-a nedumerit, el a prins să înoate cu nădejde, l-au scos sacerdoţii, aşa era Legea, şi cum Hunac n-avusese răgazul să ajungă la zei – omul înotase disperat tot timpul – preoţii n-au mai ştiut cum să se descurce, ce să facă cu el, şi până la urmă l-au uns rege – un rege cu capul tare...

Ne odihnim pe marginea acestui lugubru mormânt acvatic din nordul aşezării Chichen Itza, privesc suprafaţa verde şi perfidă, malurile abrupte de prăpastie, care chiar seamănă cu o gură de iad, şi îmi amintesc din nou că, pe jumătate paralizat de o rană otrăvită, surd din cauza scufundărilor în grozăvia de lângă mine, Thomson şi-a trăit aici viaţa arzând ca o flacără, în colibe de indieni, la mesele indienilor, cu gândul numai la strămoşii lor falnici şi la măreţia lor trecută. Iar în cenote poate că mai sunt

încă multe de găsit, istoria mai poate fi încă cercetată în noroiul din adâncuri, şi Xtoloc Cenote, aflat în partea de sud a oraşului, neatins până acum de arheologi, şi-ar putea aduce contribuţia lui...

Trecem de cealaltă parte a drumului, în oraşul vechi, ne oprim lângă Caracol – observatorul astronomic mayas, de unde se calculau fără greş traiectoriile astrelor. Domul observatorului şi clădirile din jur sunt cu vreo două sute de ani mai vechi decât restul construcţiilor din oraş, templele sunt mai scunde şi reconstrucţia lor n-a fost încă terminată.

Istoria, prin aceste locuri, pare destul de limpede, nu ridică probleme, un oraş de un mileniu, locuit de un popor care nu s-a stins chiar cu totul dar şi-a amestecat sângele cu toţi noii veniţi din această mie de ani, subţiindu-l. A mai rămas limba, vorbită în unele locuri de familii care nu cunosc deloc spaniola şi-şi mai apără, la adăpostul junglei, tradiţiile. Dar cei rămaşi sunt puţini, civilizaţia maya şi-a încheiat de mult existenţa.

Şi totuşi, în toată istoria asta lămurită: cum poate observatorul astronomic mayaş să semene la perfecţie cu cele din Europa şi de peste tot, contemporane nouă?

*
* *

Se face seară, singurul hotel se află la câţiva kilometri de noi şi practică nişte preţuri usturătoare. Hotărâm să dormim în junglă, îmi cumpăr un hamac din *henequen* – un fel de cânepă – inginerul va dormi în sacul de dormit, cineva ne vorbeşte de o *hacienda*, o fermă aflată prin apropiere, o găsim, hacienda are un conac mare unde se primesc, contra cost, musafiri, câteva bungalouri elegante – şi scumpe – un bazin de înot şi trei copaci în fundul curţii, unde se poate campa, contra unei sume infime. Plătim, ni se spune că putem folosi şi bazinul de înot, ne îndreptăm cu entuziasm către copaci, vine şi Barbara, mai aduce după ea un tânăr bărbos cu ochelari – l-a găsit pe marginea drumului – şi ne instalăm la iuţeală. De mâncat nu găsim nimic la proprietar, aşa că ne întoarcem câţiva kilometri pe şosea, prin junglă, noaptea, fără lună, până la hotelul turistic, ne mulţumim cu ceva frugal, revenim pe aceeaşi beznă, pe aceleaşi zgomote ale luptei surde pentru viaţă care se desfăşoară în desişul dimprejur. Ne ducem la bazinul de înot, apa e răcoroasă şi plăcută, florile din jur răspândesc o aromă moleşitoare, ni se alătură şi o familie de americani, oameni ceva mai în vârstă, cu stare, locuind la conac, doamna ne descoase, cine suntem, de unde venim, Barbara-i din Texas, studentă, stă în Yucatan de câteva luni – “Te-or aştepta cursurile, fetiţo!”, o apostrofează curioasa – bărbosul vine din Alaska, este tăietor de lemne şi bântuie şi el prin Mexic cam de astă

toamnă - “Aoleu, vezi că la voi o fi dat dezgheţul”, se îngrijorează doamna – noi, îi spunem, suntem din România, “Doamne, dumnezeule, mică-i lumea!”, se minunează ea. Înotăm până obosim, stăm întinşi, pe cimentul bordurii, vedem pe un scaun un clopoţel – pentru chemat băiatul de la bar, ne explică soţul doamnei curioase, inginerul încearcă, băiatul de la bar chiar vine, n-avem încotro şi-i cerem un whisky, ni-l aduce, costă de câteva ori mai scump decât cazarea din grădină, ce dracu› să mai facem, îl plătim şi rămânem cel puţin cu satisfacţia că uite, şi noi, ca boierii, am chemat servitorul cu clopoţelul – şi ne retragem, pe urmă, demni, sub copacii din fundul curţii.

Eu îmi instalez hamacul, inginerul se culcă pe jos, în sacul de dormit, cu speranţa că târâtoarele junglei au să-l ocolească, adorm imediat, mă trezesc mai târziu şi văd cum un câine, apărut de prin curtea fermei, îl adulmecă, curios, pe prietenul meu, dau să-l alung, inginerul se trezeşte, se sperie şi el şi câinele, animalul fuge schelălăind, şi adormim la loc, în prima noastră noapte petrecută sub cerul gol al tropicelor.

*
* *

Mai trecem dimineaţa o dată pe la ruine, este chiar ziua echinocţiului de primăvară, sperăm într-o revelaţie, şi chiar o avem, căci matematica extraordinară a mayaşilor nu se dezminte: umbrele ornamentelor de pe temple, ale coloanelor şi statuilor se suprapun pe sol, creând antecalculate alcătuiri de monştri fantastici – semnalul din vechime pentru începerea muncilor agricole. Apoi ne despărţim pentru totdeauna de Barbara şi de tăietorul ei de lemne, o maşină de ocazie are să ne ducă până la Puerto Juarez, pe ţărmul Mării Caraibilor. Ne-am cam săturat de ruine şi istorie, marea e caldă şi hotărâm să intrăm în vacanţă. În apropiere este Cancun, o staţiune modernă şi scumpă, trecem pe acolo doar ca să vadă Anton construcţiile – nu-s entuziasmante, litoralul nostru nu arată mai rău, doar că nu are, bineînţeles, şirurile nesfârşite de palmieri care mărginesc aici ţărmul. Ne îmbarcăm pe o navă mică şi trecem într-un loc despre care auzisem înainte, Isla Mujeres, o insulă măruntă, locuită, cândva, probabil, de amazoane, dar având acum – din păcate – populaţia obişnuită a oricărei mici aşezări maritime. Ni se spune la sosire să fim atenţi, să nu înotăm prea departe, ţărmul de sud este infestat de *tiburones* – rechini – dar cel din nord, întrebăm, a, nu, acolo în nici un caz, ne răspunde un localnic, acolo nu te poţi scălda decât o singură dată...

Campăm, fireşte, pe malul mării, dar în mod organizat, adică ne găsim loc într-un camping, vreau să spun că ni se oferă câte doi stâlpi de

care să ne legăm hamacele şi unele vagi comodităţi. Eu locuiesc în *apartamento numero dos*, adică am dreptul să-mi aşez catrafusele în al doilea şir de stâlpi de lângă poartă, inginerul în următorul, ne instalăm boiereşte, facem o baie mai lângă mal – am eu fire aventuroasă, dar o întâlnire cu tiburones nu-mi surâde – trândăvim în nisip, liziera de palmieri brodează marginile insulei, mâncăm într-o piaţă un peşte prăjit şi nişte fructe, ne retragem în *apartamentos*, în stânga mea se leagănă în hamac o matahală de fată, “n-ai puţin haşiş?”, mă întreabă, şi-mi dau seama că nici nu mă vede, priveşte năucă în gol, rătăcită într-o lume a halucinaţiilor şi a spaimei.

*
* *

Când ne plictisim de relativa civilizaţie a locurilor ne luăm rucsacurile şi hamacele şi o pornim către sud, spre Tulum, singura aşezare mayaşă aflată lângă ţărm. Oraşul ne impresionează, ruinele sunt năpădite de junglă, întunecate cupole răsar din tufişurile verzi, complicate subterane se răsucesc, poate, sub stâncă, de pe terasă Marea Caraibilor apare frământată şi vrăjmaşă iar zidurile închise păzesc parcă cu înverşunare umbrele şi timpul – Tulum mi s-a părut coborât din spaimele iadului.

Câteva zile ne-am aciuat pe ţărm, nu departe de Tulum. Am trecut pe o potecă, proprietatea unui băştinaş şi i-am dat un bănuţ uium, altă potecă nu mai există iar hăţişul junglei este de nestrăbătut. Proprietarul de potecă stătea sub un palmier, la vândut nuci de cocos, şi dormita, cu pălăria de paie trasă pe sprâncene, i-am mai dat un bănuţ, a coborât o nucă, mi-a despicat-o cu *maceta* – un cuţit uriaş – am băut sucul, el s-a pus din nou pe moţăit sub prăvălia-palmier.

Pe ţărm ne-am aranjat confortabil sub patru palmieri apropiaţi, cât mai departe de tufişurile suspecte. Ne-am mai scăldat, ne-am culcat, ne-am trezit la venirea nopţii, ne-am scăldat iarăşi, sperând că bariera de corali aflată la vreo sută de metri de ţărm opreşte rechinii, am mâncat nişte *tacos* – clătite din făină de porumb, cumpărate la Puerto Juarez – am băut din apa luată în bidon de la proprietarul de potecă şi palmier şi ne-am pus pe stat degeaba.

Dimineaţa o luăm de-a lungul ţărmului şi dăm, nu departe, de trei fete întinse pe nisip, neglijaseră cu totul orice formă de veşmânt dar nu se deranjează, le salutăm, ne răspund, continuăm plimbarea, mai găsim şi alţi vagabonzi printre dune, pe sub palmieri, în tufişuri, şi înţelegem că jungla este departe de a fi pustie, nenumăraţi fanatici ai izolării de lumea civilizată trăiesc aici în desăvârşită armonie. Cunoaştem pe unul şi pe altul, schimbăm

ici-colo câte o vorbă, ne întoarcem la tabăra noastră, ne legănăm în hamace, vine seara şi ne pomenim că din toate părţile ne sosesc invitaţi: tam-tam-ul junglei funcţionase, zvonul sosirii noastre se răspândise şi mulţi veniseră, curioşi, doi români în jungla Caraibilor sunt, desigur, o raritate.

Ne mai ducem, a doua zi, până la Chetumal, sperând că, printr-o minune, vom putea intra, prin Belize, în Guatemala, cetatea Tikal era un vechi vis al meu, dar n-am putut face nimic, viza ni s-a refuzat din nou, ca şi în Mexico, ca şi la Paris – guvernele militare se temeau grozav de cetăţenii ţărilor socialiste. Aşa că luăm un autobuz de cursă lungă, pornim pe un drum în care vom pierde cu totul noţiunea timpului, după care ne vom opri tocmai la Veracruz.

*
* *

Cum timp am avut berechet şi cum autobuzul ne-a scuturat pe îndelete, am putut să regretăm în voie călătoria ratată în Belize, acolo unde ne atrăgea şi strania, fascinanta şi scandaloasa poveste a craniului de cristal de la Lubaantun.

Această stranie bijuterie de cristal, un obiect de artă aproape de perfecţiune, a fost descoperită în anul 1927 la Lubaantun, în Hondurasul Britanic, de către un mare aventurier, Frank Mitchel-Hedges, şi fiica lui adoptivă, Anne Le Guillon. Ţinând cont de tot ceea ce mai descoperise în anii de pribegie prin junglele şi mările Americii Centrale (ruinele unor oraşe sau piramide gigantice în Bay Islands, Lubaantun, Bonaca, Pusilha), încrezător în valoarea şi mesajul colecţiilor de obiecte străvechi predate diverselor muzee şi uitând de avatarurile marelui Heinrich Schliemann în scandaloasa istorie reală – până la el – a imaginatei cetăţi Troia, Mithcel-Hedges soseşte triumfal în Europa, expunând public craniul de cristal şi prezentând presei o teorie fabuloasă despre marii maeştri din Atlantida, cunoscători ai unor tehnologii speciale şi făuritori siguri ai bijuteriei fără seamăn pe care el o aducea în dar cercetătorilor lumii. Reacţia a fost cumplită, izbiturile violente, dispreţul, bătaia de joc, un proces chinuitor şi – ulterior – dispariţia exploratorului fără diplomă de studii la Oxford sau Göttingen de pe câmpurile de bătălie: savanţii de interior, studioşii bibliotecilor şi manualelor, ortodocşii cuminţi l-au executat fără milă, condamnându-l la liniştitoare tăcere pentru bunul mers al istoriei cu acte în regulă. Drept care Mitchel-Hedges, Anne Le Guillon şi craniul de cristal de la Lubaantun au intrat, pentru decenii, într-un protector con de umbră.

Trec patruzeci de ani şi un ziarist american, Richard Garvin, află că pe lângă San Francisco, într-o sucursală a unei bănci, cineva a depozitat,

vreme îndelungată, un craniu. Îi prinde urma şi îl află la Frannk Dorland, restaurator de profesie, căruia i-l încredinţase, pentru studiu, Anne Le Guillon. Îl priveşte timp de câteva minute, suferă ceea ce va numi mai târziu drept “un şoc visceral, o scurtă privire aruncată în cea mai adâncă prăpastie care duce spre nicăieri”, şi îşi face meseria de ziarist cinstit – articole, o carte, o emisiune de televiziune – stârnind scandalul cuvenit şi repunând problema în discuţie.

Este vorba de un artefact, comunică Dorland, dăltuit cândva dintr-un bloc de cuarţ ce trebuie să fi avut dimensiunile: lungimea 182 mm, lăţimea, egală cu înălţimea – 13 cm, cântărind 11 livre şi 7 uncii (aproximativ 5 kilograme). Fasonarea perfectă îi conferă o transparenţă nemaiîntâlnită la vreun alt obiect ieşit din mână de om: nici măcar microscopul electronic, la o cercetare specială, nu a relevat vreo urmă de polizare, nici o zgârietură, netezimea este aceea a unui obiect turnat. Arcele zigomatice, de-a lungul frunţii şi tâmplelor, sunt reliefate pe craniu. Un set de prisme şi lentile, vizibile în interior, direcţionează fasciculele de lumină, trimiţându-le prin adevărate canale, fibre ale cristalului, aşa cum se întâmplă numai în tehnici de ultimă oră. Are maxilarul inferior mobil şi detaşabil. În condiţii speciale, de iluminare laterală sub anumite unghiuri, sau prin efect de rezonanţă, sau de altă natură, necunoscută (datorită, poate, influenţei staţiei radar de la Mount Talpais, aflată în apropiere de locuinţa restauratorului Dorland), obiectul a prezentat o aură lată de 30-50 centimetri, durând câteva minute, în orbite au apărut imagini (o mână, un peisaj), alteori benzi de culoare, pete mobile, se pare chiar că uneori emite sunete (un fel de dangăt înfundat de clopot) şi – observaţie general acceptată – acţionează hipnotic asupra privirilor.

În ziua de 27 octombrie 1970 obiectul scandalos este preluat de doctorul în ştiinţe James Pruett şi cercetătorii Larry Mathes şi Buck Austin pentru testare în ultramodernele laboratoare Hewlett Packard de la Santa Clara: se confirmă, în primul rând, efectul hipnotic; o rază laser îndreptată către cavitatea nazală creează pur şi simplu un fenomen de irizaţie incandescentă; se stabileşte categoric faptul că artefactul nu este turnat, ci sculptat dintr-un uriaş cristal de stâncă, deşi urmele prelucrării – săvârşită în totală ignorare a axului pietrei – sunt practic invizibile; încercând polizarea unei suprafeţe mici de cristal, măsurând timpul necesar şi extrapolând rezultatele, cercetătorii stabilesc că au fost probabil necesare, pentru realizarea integrală a craniului, peste 2,5 milioane ore de muncă, ceea ce înseamnă 300 de ani de prelucrare continuă! Se sesizează permanenta schimbare de nuanţe a obiectului, chiar de colorit – verde, violet, purpuriu, culoarea chihlimbarului; claritatea este variabilă, nuanţată, apar condensări

de pete în dreptul frunţii, în interior se delimitează un volum vidat perfect închis. Se fac, cu îndoită rigoare, noi măsurători, în vederea unor comparaţii cu alte cranii asemănătoare – şi acestea puţin discutate – cel de la Musée de l'Homme din Paris, reprezentând, probabil, pe Mictlantecutli, zeul aztec al morţii, şi cel adus în 1889 din Mexico la British Museum. Alte bijuterii de cristal sub formă de craniu, existente în *colecţia Blake* a Muzeului Naţional American sau în *colecţia Douglas* de la British Museum sau în muzeul francez Trocadero, sunt prea mici pentru a rezista comparaţiei, chiar apropierii. Iată câţiva parametri ai craniului Mitchel-Hedges şi ai celui mexican de la British Museum: greutate: 11 livre 7 uncii faţă de 5 livre 8 1/2 uncii; lungime glabelo-opistocranian: 174 mm faţă de 117 mm; lăţimea calotei: 140 mm faţă de 135 mm; index cefalic: 80,5 faţă de 76,3; aceeaşi lăţime bizigomatică (117 mm) la ambele, secţiile medii ale scheletului facial sunt nefiresc de drepte, spinele nazale anterioare proeminente, mandibulele verticale.

Rezultatele, o dată făcute publice, stârnesc nedumeriri şi comentarii. Iată câteva: cele două cranii – cel descoperit de Mitchel-Hedges şi cel mexican – au, categoric, origine comună, afirmă arheologul Morant. Adrian Digby, de la British Museum: craniul Mitchel-Hedges este o copie după un posibil original pierdut în negura timpului, cel mexican o copie după copie, ambele fiind fabricate în Europa şi transportate, cumva, în America Centrală, înainte sau după Columb. G.H. Sission, tot de la British Museum: lucrătura craniului Mitchel-Hedges este în manieră chineză! H.G. Braumholtz: realismul trăsăturilor craniului Mirchel-Hedges mă face să cred că nu este vorba despre o lucrare aztecă! Pare mai degrabă un obiect babilonian sau, în orice caz, din Orientul Apropiat, afirmă alţii. Categoric american, sunt contrazişi, nu uitaţi zăcământul de cristale de la Pachacuca, Hidalgo, din California...

...Şi iată cum obiectului, straniului obiect, i se conferă, de la Mitchel-Hedges încoace, un traseu care ar putea fi Atlantida – Extremul Orient – Orientul Apropiat – Europa – America Centrală, adică întregul mapamond al ultimelor zece milenii!

Funcţii? Două mici orificii la baza craniului conduc la ipoteza că obiectul ar putea fi fixat, în echilibru relativ, şi utilizat în temple pentru efectul vizual, hipnotic, o eventuală balansare conferindu-i extraordinare virtuţi sacerdotale. Se privea în el şi ce citea, poate, trecutul, poate viitorul unor timpuri indescifrabile, căci datarea obiectului este absolut imposibilă: metoda *C-14* se foloseşte numai pentru resturi organice, iar cea a termoluminiscenţei ar putea determina doar străvechimea cristalului de stâncă, nu şi momentul când fantasticele mâini de artist din negura timpului,

pe unul din continentele actuale sau dispărute ale Terrei, ar fi înnobilat strania şi transparenta rocă...

Aşa că acest exemplar din galeria neobişnuitului, a neînţelesului, găsit de Mithcel-Hedges în Lubaantun, "Oraşul pietrelor căzute", purtător de nedescifrat mesaj, glob de cristal al vreunui vrăjitor din Europa, America, Asia ori Atlantida, sau poate ochi deschis către o altă lume, rămâne acum ferecat la British Museum, zăvorât în sipetele cu mistere, în aşteptarea unui Champollion din veacul al XXI-lea, cititor în stranii plăsmuiri de cristal...

*
* *

Dar noi eram în drum spre Veracruz, şi chiar în timpul acestei călătorii pe planeta Pământ s-a petrecut un eveniment de seamă: orologiul demografic al Muzeului de Ştiinţe din Chicago, o maşinărie care numără exact membrii societăţii umane, a bătut cifra 4.000.000.000. Era în 28 martie 1976, la 21,15 – ora locală, în muzeu nu se mai afla nimeni, evenimentul a trecut pe moment neobservat, în secunda următoare câţiva s-au născut, câţiva au murit, doi au rămas în plus, la fel a doua secundă, tot aşa în a treia, la deschiderea porţilor muzeului, în după-amiaza următoare, pe planetă îşi mai ţipau dreptul la aer şi soare o sută şase mii trei sute nouăzeci şi şapte de cetăţeni – şi numărul lor sporeşte mereu, cu fiecare secundă...

Când însă miliardul de locuitori nu fusese încă atins pe Pământ, pe locul în care se află acum Veracruz a debarcat, în anul de graţie 1519, în vinerea Paştelui, Hernan Cortes. Avea cu el 508 soldaţi, o sută de marinari, şaisprezece cai şi douăsprezece tunuri. Cu aceste forţe a cucerit America Centrală, iar de atunci faţa lumii s-a schimbat cu totul.

Înspre miazăzi se zăreşte, înzăpezit, uriaşul pisc Orizaba. Mâine avionul nostru pleacă înspre Miami şi Paris. Luăm, către Mexico, un tren de noapte, chinuitor, mergem la clasa a III-a, la un loc cu indienii, au trăsături obosite şi aspre, femei şi copii dorm pe jos, prin munţi frigul naşte un fel de solidaritate, ne lipim unii de alţii, îl privesc pe prietenul meu adormit şi îl compar cu un indian de lângă el, cufundat în somn, cu capul pe spate – sunt atât de diferiţi şi atât de asemănători, fraţi întru specie şi raţiune...

Şi din memorie îmi revin câteva cuvinte, un final de frază de prin cărţile străvechi maya, săpate sau desenate la marele Muzeu Arheologic din Mexico: "...căci, indiferent de rasă, avem cu toţii, acelaşi destin".

CARE?

Încheiere

Îmi amintesc că atunci când am încheiat această carte, sub prima ei formă, afară ningea cu fulgi mari, pufoşi, zăpadă de acasă. Cartea se copsese îndelung şi explodase, pur şi simplu, pe hârtie, în doar câteva luni, lăsându-mă aproape epuizat: scrisul nu era, pe atunci, o operaţie curentă pentru mine – îi preferam siguranţa teoremelor din analiza matematică sau topologie, de care mă simţeam, sufleteşte, mai apropiat. Şi ţin minte că, ultima pagină a ultimului capitol fiind întoarsă, am simţit nevoia să mă explic: ce mi-a trebuit, de ce atâta efort, după ce himere am alergat?

Aş răspunde: întâi, pentru că voiam să simt că Pământul e rotund. Acum ştiu: este. Pe urmă, aş da vina pe dispăruţii astăzi "Marţieni" de la Uniunea Scriitorilor, fanaticii, din deceniul trecut, ai literaturii ştiinţifico-fantastice: din cauza lor am alergat, eroii şi aventurile din minţile lor m-au condamnat, iremediabil, la curiozitate şi aventură.

Al treilea răspuns ar fi mai degrabă autocritic: n-am încotro, aşa m-am născut, vederea unei hărţi mă înfierbântă, repausul mă istoveşte, starea ideală de existenţă mi se pare numai aceea a perpetuei plecări.

*
* *

Ipotezele paleoastronautice m-au fascinat întotdeauna. Erich von Dänniken, Robert Charroux, dispărutul meu prieten Doru Davidovici au promis întâlniri, în viitor, cu civilizaţii extraterestre, repetiţii – bănuite – ale unor rendez-vous-uri mai vechi, ale căror urme s-ar afla răspândite peste tot pe planetă, în locuri fierbinţi numite Baalbek, Tassili, Tiahuanaco, Teotihuacan, Carnac, Stonehenge, Nazca, Valea Nilului. Am fost, am văzut, am scris paginile pe care le-aţi citit. Mintea mea educată de rigorile matematicii nu mai admite însă, acum, entuziasmul empiric care mă stăpânea înaintea plecării. Pe Pământ nu au călcat niciodată făpturi raţionale care să nu fi fost născute aici, pe această planetă a treia a stelei numite Soare – aşa cum mi se pare acum. Iar la nedumeririle rămase – frescele din Tassili, giganticul calendar de la Nazca, incredibila cultură matematică a vechiului Egipt, lespedea uriaşă de la Baalbek – aş răspunde că istoria Pământului are meandre care ne scapă şi o nemăsurată adâncime, de care noi suntem cu totul străini. Timpul, marele meşter al distrugerii, roade, încet şi sigur, totul: munţii, continentele, amintirile. De aceea, poate, despre adevăraţii strămoşi noi nu ştim aproape nimic.

*
* *

Originea omului mi se păruse, după Darwin, clară:din cuaternar încoace, de vreo câteva milioane de ani, din maimuţele antropoide, prin adaptare la condiţiile schimbătoare ale mediului şi selecţie naturală, făptura numită acum om a coborât din arbori, s-a ridicat vertical pentru a culege fructe şi frunze de pe ramuri, şi-a oferit, vulnerabil, pieptul, şi şi-a ridicat capul, privind către stele.

Această teorie se lipea perfect cu ipoteza lui Oparin despre apariţia vieţii în oceanul primar şi tabloul de ansamblu era perfect închegat, cu toate problemele explicate şi rezolvate.

Armonia aceasta este acum iremediabil răsturnată. Se pare că primele forme de viaţă ar fi putut apărea, totuşi, pe uscat. Şi este sigur că nu din maimuţe ne tragem: familia Leakey, tată, mamă şi fiu, ne-a obligat să revizuim cele ştiute. Ei au efectuat, începând din 1955, săpături în Kenya, în jurul lacului Omo, într-o vale în care activitatea tectonică a răsturnat straturile, scoţându-le la iveală pe cele mai vechi şi, odată cu ele, rămăşiţele unui strămoş de-al nostru, aproape un om, numit acum Zinjantrop. Iar vârsta acestui străbunic pare să fie mai mare decât ştiinţa: 1.750.000 de ani. După Zinjantrop, a fost găsită Lucy: un schelet de hominid, femelă, cu puţin mai înalt de un metru, cu capacitate craniană care indica raţiune. Strămoaşa aceasta, botezată de cercetători cu nume modern, s-a dovedit a fi îngrozitor de bătrână: ea s-a născut, a trăit şi s-a petrecut din viaţă cu aproape patru milioane de ani în urmă!

Alături de familia Leakey au apărut lângă Omo paleontologi de toate naţiile. Solul a fost răscolit. Sute de resturi de hominizi şi sute de mii de resturi de vertebrate au fost scoase la iveală. Istoria omului a început să prindă contur. Australopitecul, descoperit în 1939 în Tanzania, şi-a găsit locul. Rămăşitele Ramapitecilor, dezgropate în Asia, Grecia, Turcia, Ungaria şi-au spus partea lor de poveste. La Fayoum, Egipt, s-a descoperit o fosilă care are toate şansele să fie strămoşul comun al marilor maimuţe şi al omului. Vârsta: patruzeci de milioane de ani. S-au amestecat biologii. S-a stabilit că marile maimuţe şi omul oploşesc un virus cancerigen, numit acum particula C. Sunt şanse ca această particulă C s-o moştenim tocmai de la acel îndepărtat strămoş. În Asia, şi la om şi la maimuţele actuale, virusul C prezintă acum o formă degenerescentă, îmbătrânită. Ideea: şi gazdele sunt mai bătrâne decât europenii şi africanii, oamenii Asiei sunt cei mai bătrâni din lume. Geneticienii îşi aduc şi ei contribuţia lor. Şi iată cum ar putea să arate unul din scenariile privind istoria omului...

...Acum patruzeci de milioane de ani, unui individ misterios, botezat de paleontologi Propliopitec i se întâmplă un accident: îşi naşte urmaşi cu patruzeci şi şase de cromozomi, în loc de patruzeci şi opt,

numărul normal. Cauza: necunoscută, sau, poate, particula asta C, cancerul original. Zigotul cu patruzeci şi şase de cromozomi, urmaşul adică, se reproduce, dă naştere unui nou zigot, care după toate regulile ar trebui să fie steril, dar nu este; un alt accident genetic se produce, descendenţii se înmulţesc, caracterele lor diferă de ale străbunului – alt număr de cromozomi, altă încărcătură de mesaje în gene – şi aşa are loc separaţia: o ramură naşte marile maimuţe, o alta Kanyapitecii. Timpul trece, vegetaţia din această parte a lumii, primul leagăn şi singurul rai al omului, se răreşte, Kenyapitecii – făpturi deja ajunse aproape de pragul raţiunii – pleacă, acum douăzeci de milioane de ani, într-un exod pe care resturile fosile ni-l descriu: urcă în nordul Africii, trec Mediterana – geologii au calculat că până acum şase milioane de ani marea sta era mult mai seacă – trec peste teritoriile de astăzi ale Italiei, Ungariei, Turciei, Pakistanului, Indiei şi ating pământurile Chinei de acum. Pe drum devin perfect verticali, capacitatea craniană li se dezvoltă continuu şi ajung în Extremul Orient la stadiul de Homo habilis, cam acum patru milioane de ani. Cu memoria exodului înscrisă în această misterioasă porţiune a creierului, care înregistrează, la atâtea specii, migraţiile, o parte din ei se întorc spre Edenul părăsit cândva. Alte grupuri nu reuşesc voiajul până în China şi fac returul, în milioane de ani anterioare. Unii indivizi nimeresc la vechile locuri, acum inospitaliere dar propice dezvoltării acestui enigmatic virus C, care face ravagii. Din Homo habilis în China apare Homo erectus, cu două milioane de ani în urmă, şi ne lasă urme: Pitecantropul de Java, Sinantropul de Pekin. Cei din specia Homo habilis, întorşi sau rămaşi pe traseu la dus, se dezvoltă şi ei. Condiţiile diferite de viaţă creează, de-a lungul milioanelor de ani, rasele. Inteligenţa se dezvoltă. Grupurile se organizează. Omul devine puternic. Progresează. Inventează uneltele, agricultura, roata, civilizaţiile. Se răspândeşte peste tot. Trece din Asia în America, în timpuri imemoriale, poate pe vremea lui Erectus. Migrează în Oceania. Invadează Nordul, mergând din stepele Siberiei până în pădurile Europei. Coboară în sudul Africii. Îşi găseşte, poate, loc pe un alt continent, acum fund al Oceanului Atlantic – cu un milion de ani în urmă multe lucruri vor fi fost, geologic, cu putinţă. Atinge, cred eu, stadii superioare de dezvoltare. Cu totul superioare celor pe care istoria convenţională le cunoaşte. Pentru că, cele trei milioane de ani cu care în ultima vreme antropologii au împins originea omului spre trecut, trebuie să dea mai mult teren, în timp, şi lui Homo Sapiens...

*
* *

...Sau, un alt model, mult mai recent, născut de amestecul biologiei moleculare într-un alt teritoriu, care, până nu demult, aparţinea doar antropologilor.

Reprezentanţii biologiei moleculare susţin că antropologia este mai puţin ştiinţă şi mai mult artă. Pe de altă parte, biologia moleculară este o ştiinţă proaspătă – microscopul electronic, "bisturiul genetic", computerul, "amprentele" genetice sunt instrumente şi tehnici pe care le foloseşte curent această ştiinţă, şi ele sunt, faţă de metodele antropologiei, mult mai exacte.

Ultima "ispravă" a specialiştilor în biologia moleculară demonstrează că, într-adevăr, posibilităţile pe care le deschid investigaţiile lor sunt pur şi simplu fantastice...

Despre ce este vorba?

Într-un articol apărut nu de mult în reputata revistă "Nature", Allan Wilson, din Berkeley, Rebecca Cann, de la Universitatea Hawai şi Mark Stoneking, din Berkeley, descriu experimentele, întreprinse pe ADN-ul a 147 de indivizi din cinci regiuni geografice ale lumii. Nu s-a examinat ADN-ul din nucleul celular ci cel mitocondrial – mitocondriile fiind structuri furnizoare de energie ale celulei. Motivul: cromozomii nucleici ai unui individ provin de la ambii părinţi şi amestecul lor are loc cu fiecare nouă generaţie; ADN-ul mitocondrial din spermatozoid nu supravieţuieşte însă după fertilizare, ceea ce înseamnă că aşa-numitul ADNmt matern se păstrează şi se transmite, intact, generaţie după generaţie... De fapt, nu chiar intact, au loc şi mutaţii, dar acestea se petrec la perioade fixe, cunoscute deja de biologi. Ei bine, tocmai "măsurând" aceste mutaţii pe diferite exemplare umane de astăzi se poate stabili dacă există, în timp, o convergenţă – şi dacă da, când s-a petrecut desprinderea.

Au fost prelevate, în consecinţă, 147 de mostre de ADNmt , "forfecate" cu enzime de restricţie, comparate fragmentele, iar rezultatele au fost trecute pe computer – pentru a se încerca construirea unui fel de "arbore genealogic" pentru fiecare exemplar uman.

Spre uluirea generală, diferenţele au fost atât de mici încât concluzia unei molecule comune de acid dezoxiribonucleic mitocondrial s-a impus de la sine! Cu alte cuvinte computerul – şi întregul experiment, realizat cu mare acurateţe – indică, pentru toţi cei 147 de indivizi, selecţionaţi de pe continente diferite, un strămoş matern comun! Un fel de "Evă", extrapolează biologii, nu singurul exemplar din vremea ei – cu şanse de evoluţie spre Sapiens Sapiens – ci singurul exemplar care, datorită unui şir de şanse, a reuşit să-şi prelungească şi să-şi dezvolte "coroana" arborelui genealogic, producând, la fiecare nouă generaţie, un urmaş de

sex feminin!

Mai mult, extrapolând mai departe: faptul că cei 147 de indivizi aleşi pentru experiment reprezintă rase şi grupuri diferite sporeşte posibilitatea ca absolut toţi membrii societăţii umane actuale să aibă o mamă comună, deoarece diferenţierile dintre indivizii speciei Sapiens au apărut, se pare, mai ales pe parcursul ultimelor câteva zeci de milenii!...

...Iar mesajul trimis de strămoaşă prin ADN-ul mitocondrial vine către noi, calculează biologii şi computerul lor, dintr-un punct în timp situat între 140.000 şi 280.000 de ani în urmă.

Biologii consideră uluitor şi faptul că analiza ADNmt-ului exemplarelor umane din zona subsahariană, considerată de antropologi drept "leagănul" omului, prezintă, într-adevăr, cele mai mari diferenţe în interiorul grupului, confirmându-le ipoteza: ADN-ul mitocondrial a avut la dispoziţie, pentru a se modifica, un răgaz mai lung...

O întrebare se strecoară, de la sine: Dar... Adam? Ei bine, nu, spun biologii, un soţ – sau mai mulţi – ai Evei nu pot fi căutaţi în timp, din păcate. Schimbând însă piesele pe eşichierul acestui joc, putem găsi omenirii un strămoş, dar altfel... Un Adam există, spun specialiştii în biologie moleculară, un individ care a existat cu siguranţă în istoria "Evei mitocondriale": tatăl ei...

Extraordinara ipoteză confirmă deci, în mare parte, tabloul descris de antropologi. Şi mai confirmă faptul că, în toate domeniile, uneltele cunoaşterii se modernizează: ADNmt-ul, de pildă, această moleculă atât de promiţătoare pentru arheologie şi antropologie înseamnă, pentru ştiinţele privind lumea vie, semnalul de alarmă: secolul al XXI-lea este aproape, la doi paşi, cu extraordinarele lui surprize. Şi lumea n-o să mai fie niciodată la fel...

*
* *

...Civilizaţii au mai existat, deci înainte – şi nu numai una. Cea de dinaintea noastră a fost distrusă de o catastrofă cumplită – potopul biblic – pe care geologii l-au localizat cam acum unsprezece mii de ani. Înaintea ei vor fi fost altele. Oamenii ştiau poate de pe atunci ce sunt stelele şi planetele, cunoşteau calculul matematic, alfabetul, îşi explicau fenomenele naturii, inventau, construiau oraşe. Dar nu aveau forţa să se apere de haosul pe care Pământul, planetă încă tânără, îl năştea din când în când. Piereau mulţi, pierea civilizaţia, supravieţuitorii uitau totul, urmaşii trebuiau să o ia de la capăt. Nu, nu vreau să spun cu asta că Spengler are dreptate, nu orice civilizaţie poartă în sine germenele autodistrugerii;

susţin doar că făptura om nu era, încă, în zecile de mii de ani anterioare erei noastre, suficient de puternică pentru a-şi purta singură de grijă. Şi că acum este. Aceasta, a noastră, este ultima şi definitiva civilizaţie a Omului. O nouă mutaţie generalizată, geneticienii au demonstrat-o, nu va mai avea loc, noi reprezentăm capătul lanţului vieţii. Specia Homo Sapiens este cea aleasă pentru drumul către eternitate. Şi, în afara catastrofei atomice, posibilă datorită culmei de inteligenţă a lui Sapiens, dar extrem de improbabilă ca urmare a unui instinct străvechi, rămas în noi din străfundurile sutelor de milioane de ani scurse de la apariţia vieţii – instinctul de conservare – nimic nu mai poate opri marşul nostru către stele.

*
* *

Afară volburile se răsuceau, atunci, albe, un început de viscol, la sfârşitul primei mele cărţi. În drum spre Mexico, îmi aminteam, vizitasem lângă Houston, Centrul NASA. Încăperi speciale adăposteau machete ale primelor nave cereşti ale omului. Cândva, privindu-le, urmaşii vor zâmbi înduioşaţi: ce curaj nebun şi câtă sete de cunoaştere au avut strămoşii noştri, pentru a se îmbarca în tinichelele acestea lente, nesigure şi costisitoare, într-un sărman salt spre Lună!

Dar ei vor măsura calendarul începând cu noi. Anul 1 al Erei Cosmice va începe cu primul Sputnik sau cu micul zbor al lui Gagarin. Cel mai important personaj al istoriei, şi peste zece mii de ani, se va numi Neil Armstrong. Călcând solul lunar, el a rostit profetice cuvinte: "Un pas mic pentru om, unul imens pentru omenire", prefigurând viitoarele noastre risipiri către stele. Închise în conteinere ermetice se găsesc la Houston bucăţi de rocă lunară, oaspeţi din afara Pământului, Sateliţi, instrumente, dispozitive şi proiecte de viitor, reprezentate pe grafice şi machete, întregesc expoziţia. Celebra sală de control, din care erau urmărite echipajele aflate în afara atmosferei planetare este relativ mică, deşi la televizoare ne apărea imensă – de vină sunt unghiurile sub care o prezintă camerele de luat vederi, dar şi impresia de imensitate pe care ne-o lăsau nouă acţiunile, cele mai importante din istoria omului. Într-un fel de balcon sunt instalate câteva şiruri de scaune pentru invitaţi. Persoana care ne-a prezentat sala ne-a informat că regi şi preşedinţi de state au asistat din mica lojă la marile lansări. "În scaunul acela a stat însuşi William Cronkite", rosteşte el, nu numele unui rege sau preşedinte, ci acela al unui ziarist şi scriitor celebru, glas al conştiinţei americane. Pe alei, printre clădirile albe, au păşit oameni simpli şi strălucitori ai secolului al XX-lea, colegi ai lui Armstrong,

şi ei personaje de istorie. Shepher, Roosa, Aldrin, Collins, Bornan, ambasadorii Pământului la primele mărunte întâlniri cu marele cosmos.

*
* *

Secolul XX se apropie de sfârşit. Au plecat soli metalici spre Marte, Jupiter, Venus, Jo şi Titan. Înainte de anul 2000 va fi depăşit Uranus şi se va trece de limitele Sistemului solar. Secolul viitor va fi, probabil, martorul unui zbor lung către Proxima din Centaur, cea mai apropiată stea de noi, aflată, totuşi, la o distanţă enormă: 4,3 ani lumină. Apoi omul va zbura tot mai departe. Va căuta minerale pe care Pământul nu le mai are. Va căuta planete pentru viitoare colonii umane. Va face salturi în necunoscut, pentru a-şi astâmpăra nestinsa sete de necunoscut. Şi, mai ales, îşi va căuta fraţii întru raţiune. Ecuaţia de la Green Bank, stabilită cu prilejul unei întâlniri a astronauţilor din mai multe ţări, indică numărul de planete din Galaxia noastră pe care viaţa ar fi putut apare, desfăşurându-se până la raţiune: între 500 şi 20.000. Probabilistic, deşi, şanse pentru Marea Întâlnire există. Lumile din stele există. Semeni întru raţiune îşi înalţă aiurea privirile către ceruri, căutând cărările cosmosului şi visând fraţi de departe. Contactul inteligenţelor se va stabili, fără îndoială.

Sau, poate, s-au stabilit contacte şi până acum? Au venit, cumva, în timpul celorlalte civilizaţii ale Pământului, mesageri din stele? Sunt, între alte lumi, aceste contacte deja frecvente? Au fost oare capabile rase mai vechi, cu ştiinţă multimilenară, să învingă uriaşele distanţe dintre aştri?

Eu cred că nu. Viaţa nu este numai un accident al hidrocarburilor. Urey şi Miller au ajuns celebri demonstrând că în atmosfera primară a Pământului s-au putut forma, din combinaţii chimice, aminoacizii. Dar poate că asta nu-i suficient pentru apariţia vieţii, poate că, pe corpurile cereşti ale galaxiilor îndepărtate, aceleaşi substanţe, în aceleaşi proporţii, nu ar conduce la aceleaşi rezultate. Viaţa nu apare, în mod obligatoriu, pe toate planetele cu condiţii asemănătoare Pământului. Mai demni de încredere mi se par norii de substanţă organică, expulzaţi din nucleele galactice. Mai demnă de crezare mi se pare teoria exodului vieţii: ureea şi clorofila decelate în acei nori s-ar putea împrăştia de la o planetă la alta, declanşând mecanismele dezvoltării. Iar dezvoltarea, categoric, nu se poate întâmpla pretutindeni, ci numai acolo unde materia organică poate să reziste, pe planete asemănătoare Pământului, sateliţi ai unor stele ca Soarele, aflate la margini de galaxii. Pe aceste planete, mult depărtate unele de altele – Galaxia noastră are diametrul de o sută de mii de ani lumină – vir fi amorsate mecanismele vieţii, la intervale de timp care la

scară cosmică nu par prea mari.

Viaţa, deci, s-ar bucura în Galaxia noastră de o relativă simultaneitate. Universul însuşi este tânăr, abia are şaisprezece miliarde de ani, Universul, la scară cosmică, abia s-a născut. Materia generată de atomul iniţial a avut, poate, nevoie de timp pentru a căpăta, cine ştie, vreo calitate temporală care ne scapă nouă, şi care ar fi legată tocmai de organizarea asta superioară a ei, sub formă de viaţă.

Iar dacă viaţa a apărut în acelaşi fel, la un acelaşi nivel şi într-o aceeaşi perioadă, atunci evoluţia spre protoplasmă a urmat, peste tot, drumuri similare. Inteligenţa, calitate recentă a materiei din întregul Univers, începe abia acum să se manifeste. Lumile nu au murit niciodată, ele există şi acum, raţiunea îşi începe acum, în galaxii, istoria. Pământenii bat la porţile stelelor. Făpturi de pe alte planete se obişnuiesc şi ele cu căile cerului. Întâlnirile sunt aproape. Emisarii vor apare. Azi, mâine, peste un deceniu, peste un secol. Curând.

*
* *

Cartea se isprăvea, viscolul se liniştise, fulgii cădeau rar, moale, îi auzeam foşnind. Erai mulţi, nesfârşiţi, între nori şi mine, plutind încet, maiestuos, ameţitor. Cu jocul lor vrăjit, gândurile mi se duseseră departe, către marile întrebări neliniştitoare pentru care a făcut Homo Sapiens tot drumul acesta extraordinar de la atomul iniţial până la materia cenuşie.

Iar dacă aceste ipoteze exprimate în aceste ultime pagini vi s-au părut prea aproape de fantastic, să ştiţi că numai fulgii aceia sunt de vină: nu mai văzusem ningând de atâta amar de vreme şi îmi era, atunci, îngrozitor de dor de zăpada aceeaşi de casă.

Craiova, februarie 1977

Bucureşti, februarie 1977

Bio-Bibliografie

Alexandru Mironov s-a născut la 27.01.1942 în Vertujeni-Soroca, România (oraş aparţinând actualmente Republicii Moldova). Este tatăl a doi copii.

● **Studii**: studii preuniversitare la Iaşi şi Craiova (Liceul Nicolae Bălcescu, astăzi Colegiul Naţional Carol I). Facultatea de matematică, Universitatea Bucureşti.

● **Activitate profesională şi funcţii publice**:

1964 – 1979: profesor de matematică în Craiova şi localităţi învecinate; 1973–1976: profesor de matematică în Maroc, în cadrul schimburilor guvernamentale (Lycée Omar Ibn Abdelaziz, Oujda); începând cu 1969: activitate simultană ca jurnalist de ştiinţă la Radio Craiova şi în publicaţia regională "înainte".

1979–1982: jurnalist de ştiinţă la publicaţia naţională "Ştiinţă şi Tehnică".

1982–1991, 1997–2001: producător de emisiuni de ştiinţă la "Radioteleviziunea Română"; în această poziţie, participant activ la Revoluţia Română din 1989 – conducând revoluţionarii în interiorul instituţiei Radio România şi începând prima transmisie liberă în 22 Decembrie 1989.

1991–1992: purtător de cuvânt al Preşedintelui României; 1992–1993: consilier pe probleme de comunicare şi PR al Preşedintelui României.

1993–1997: membru al Guvernului României, ministru al Tineretului şi Sportului.

2001–2007: secretar general al Comisiei Naţionale UNESCO.

Începând cu 2007: jurnalist de ştiinţă la "Cronica Română" şi "TV Romania de Mâine" şi colaborator la Biroul de Presă al Academiei Române.

● **Activitate jurnalistică** (1969–2010):

Peste 3500 articole de ştiinţă pentru câteva zeci de publicaţii din România

Peste 3000 de emisiuni radio-TV; una dintre acestea, "Ş*tiinţă şi Imaginaţie*", fiind printre cele mai populare la Televiziunea publică, a

obţinut un premiu naţional.

● **Cărţi**:

"*Enigmatic, Pământul*", 1977, Editura Scrisul Românesc, ediţia a II-a, 1997, Editura "Intercontempress" – a fost multă vreme un bestseller şi o carte de referinţă privind locurile misterioase de pe Pământ.

"*Proiecte planetare*", 1986, Editura "Albatros", ediţia a II-a 2006, "Editura pentru ştiinţă SIT"; co-autor Alexandru Boiu) – propuneri privind mari proiecte posibile ale civilizaţiei umane.

"Întâmplări din Mileniul III", 1988, Editura Ion Creangă – povestiri de ştiinţă şi tehnică pentru copii din categoria de vârstă 11-15 ani.

"*Laboratoarele lumii*", 1991, Editura Editis – o prezentare a temelor de mare actualitate din ştiinţa şi tehnica perioadei respective.

"*Anatomia secundei*, 2002, Editura Magazin – eseuri pe teme de ştiinţă şi noutăţi din domeniile diferitelor tehnologii.

"*Dialoguri pe lobul frontal al civilizaţiei omului*", 2004, Editura Casa Radio – cumulând cele mai importante interviuri pe teme de ştiinţă luate de Alexandru Mironov în cadrul emisiunii cu durată de mai bine de 10 ani "Idei în nocturnă" de la Societatea Română de Radiodifuziune.

"*În direct cu NASA*", 2005, Editura pentru ştiinţă SIT – noutăţi, povestiri, eseuri privind evenimentele din ultimii 5 -10 ani din lumea ştiinţei şi tehnologiilor şi anticipări privind descoperirile viitoare.

"*Ce ne pândeşte după colţ*", 2009, Editura pentru ştiinţă SIT" – prezentarea celor mai recente cercetări în cosmologie, mecanică cuantică, termodinamică, analiza consecinţelor viitoare ale acestora.

Peste 25 antologii şi almanahuri de science fiction.

● **Alte activităţi şi poziţii publice**:

Peste 2000 conferinţe pe teme de ştiinţă şi educaţie în ţară şi în străinătate, întâlniri cu elevi, studenţi, specialişti în diferite domenii, educatori.

Preşedinte al Fundaţiei SocRaTE (Societatea pentru Educaţie prin Radio şi Televiziune).

Preşedinte al Fundaţiei pentru Dezvoltarea ştiinţei şi Tehnologiilor.

Membru al Uniunii Scriitorilor din România.

Preşedinte al Asociaţiei Jurnaliştilor Români de ştiinţă şi

reprezentant al României în EUSJA (European Union of Science Journalists Association).

Membru al Clubului de la Roma din 2002

Membru al Uniunii Ziariştilor Profesionişti din România

Membru de onoare a Consiliului ştiinţific al Centrului de Studii şi Cercetări de Biodiversitate Agrosilvică „Acad. David Davidescu”

Preşedinte de onoare al Federaţiei Române de Scrimă (fost scrimer, membru al echipei naţionale în perioada 1964-1970)

● **Premii, distincţii, medalii**:

1983: Marele premiu pentru film ecologic, Festivalul European de film de Televiziune Triest

1991: Premiul Asociaţiei Profesioniştilor de Televiziune

1992: Medalia Revoluţiei Române

1994: Medalia „Cinci ani de la Revoluţia Română din 1989”

1999: Ordinul „Victoria Revoluţiei Române din Decembrie 1989”

2002: Ordinul de merit în grad de cavaler

2003: Premiul de Excelenţă al Uniunii Ziariştilor Români pentru întreaga activitate

2003: Diploma de excelenţă a Academiei Române

2006: desemnare în *Top 100 Communicatos*

2006: selectat printre cele 500 personalităţi menţionate în *The Contemporary Who's Who*

2007: Premiul Asociaţiei Scriitorilor din Bucureşti

2007: Premiul de excelenţă unesco pentru popularizarea ştiinţei

2008 distincţia *Great Minds of the XXI Century*, acordată de *American Byographical Institute*

2009: Diploma de onoare acordată de Academia Română, Institutul Naţional de Cercetări Economice, Centrul de Studii şi Cercetări de Biodiversitate Agrosilvică „Acad. David Davidescu”